

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РИНКУ ТА ЕКОНОМІКО-
ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
INSTITUTE OF MARKET PROBLEMS AND
ECONOMIC&ECOLOGICAL RESEARCH

ЕКОНОМІЧНІ ІННОВАЦІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано в 1998 році

За науковою редакцією
академіка НАН України, д.е.н., проф. Буркинського Б.В.

Випуск 61

Одеса - 2016

Засновник і видавець:

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України

*Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень НАН України
(протокол №1 від 02.02.2016р.)*

*Згідно з наказ МОН України від 09.03.2016р. № 241 «Економічні інновації»
внесено у перелік наукових фахових видань України*

Редакційна колегія:

Головний редактор - Буркинський Б.В. – д.е.н., проф. академік НАН України
Відповідальний секретар редколегії - Хумарова Н.І., д.е.н., с.н.с.

Члени редакційної колегії:

Амоша О.І. (акад. НАН України, д.е.н., професор), **Андрєєва Н.М.** (д.е.н.),
Бутенко А.І. (д.е.н., професор), **Вєжбінець В.** (д-р габ.), **Громова О.М.** (д.е.н.,
проф.), **Жихарєва В.В.** (д.е.н.), **Зверяков М.І.** (чл.-кор. НАН України, д.е.н.,
професор), **Ковальов А.І.** (д.е.н., професор), **Котлубай О.М.** (д.е.н., професор),
Купінець Л.Є. (д.е.н., проф.), **Лисюк В.М.** (д.е.н., професор), **Макаренко М.В.**
(д.е.н., професор), **Манцуров І.Г.** (чл.-кор. НАН України, д.е.н., професор),
Осипов В.М. (д.е.н., професор), **Пирожков С.І.** (акад. НАН України, д.е.н.,
професор), **Симоненко В.К.** (чл.-кор. НАН України, д.е.н., професор), **Степанов**
В.М. (д.е.н., професор), **Туниця Ю.Ю.** (акад. НАН України, д.е.н., професор),
Філіппова С.В. (д.е.н., професор), **Черчик Л.М.** (д.е.н., професор), **Шапар А.Г.**
(чл.-кор. НАН України, д.т.н., професор).

У збірнику представлено результати наукових досліджень, присвячених розв'язанню актуальних теоретичних та прикладних питань розвитку національного господарства на основі сучасних організаційно-економічних механізмів. Наведено інноваційні підходи до вирішення стратегічних та тактичних завдань соціально-економічного розвитку, забезпечення сталого гармонійного функціонування економіко-екологічних систем, діагностики динамічного стану секторів національної економіки України.

Наукові статті містять пропозиції та рекомендації для органів державної влади, місцевих органів самоврядування, бізнес структур, а також науковців, викладачів, аспірантів та студентів.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 15485 – 4057 ПР від 13.07.2009 р.

©Інститут проблем ринку та економіко-
екологічних досліджень НАН України, Одеса, 2016

НАУКОВІ СТАТТІ

<i>Андерсон Н.В.</i> КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ КАК ФАКТОР И ФУНКЦИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРИГРАНИЧНЫХ РЕГИОНОВ И ТЕРРИТОРИЙ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ	6
<i>Андрєєва Н.М.</i> МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІЯМИ ПОРТОВО- ПРОМИСЛОВИХ ЗОН УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я	14
<i>Анненцева О.В.</i> СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я	27
<i>Бойко М.О.</i> МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПОРТОВОГО ОПЕРАТОРА	36
<i>Бондаренко С.А.</i> АНАЛІЗ СТАНУ ТА РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	50
<i>Булишева Д.В.</i> ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЗЕМЕЛЬНОГО СТРАТЕГУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ	63
<i>Горячук В.Ф., Дуков Д.Ф.</i> МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ	71
<i>Дишкантюк О.В.</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНДУСТРІЄЮ ГОСТИННОСТІ	85
<i>Ермоленко Е.А., Воротников В.А. (Yermolenko E., Vorotnikov V.)</i> COMPLEX APPROACH TO THE INNOVATIVE PRODUCT PROSPECTIVITY FORECASTING OF A COMPANY-DEVELOPER'S OF A UNIQUE NEW TECHNIQUE	94
<i>Єрмоленко Ю.І.</i> СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ	108
<i>Жавнерчик О.В.</i> МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СФЕРІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	114
<i>Жихарева А.А., Рубель О.Е.</i> ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ СОВРЕМЕННОГО МЕЖДУНАРОДНОГО	124

ИННОВАЦИОННОГО ПОНЯТИЙНОГО АППАРАТА В УКРАИНСКИЙ НАУЧНЫЙ ДИСКУРС <i>Золотов В.І., Дем'яненко С.Г.</i>					<i>Носачёв И.Ю.</i>					ФАКТОР ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ОГРАНИЧЕНИЙ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ ОГРАНИЧЕНИЙ	269
РИЗИКИ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ТА МЕТОДИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ <i>Каламан О.Б.</i>	139				<i>Обухов Е.В., Корецький Е.П.</i>					ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКТОР ВЛИЯНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ КЛИМАТА НА ИНТЕНСИВНОСТЬ ВНЕШНЕГО ВОДООБМЕНА КАХОВСКОГО ВОДОХРАНИЛИЩА	275
УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ВИНОГРАДАРСТВА ТА ВИНОРОБСТВА <i>Карпенко Г.Ю.</i>	148				<i>Осипов В.М., Горячук О.В.</i>					ОЦІНКА ВПЛИВУ ІНВЕСТИЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА РЕГІОНІВ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я	285
ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ ТА ЗАГРОЗ В НИЖНЬОДУНАЙСЬКОМУ РЕГІОНІ <i>Картышев Д.В.</i>	157				<i>Петренко К.Ю.</i>					ДВОСТОРОННІ МІЖНАРОДНІ УГОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТИВ ЮНЕСКО В УКРАЇНІ	292
ПРАВОВЫЕ УСЛОВИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ КОНОСАМЕНТНЫХ ПЕРЕВОЗОК В ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ <i>Кириленко О.М.</i>	164				<i>Познанська І.В.</i>					ОЦІНКА АСИМЕТРІЇ РИНКУ ПОРОМНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ	300
ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРАКТЕРУ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ <i>Коваль В.В.</i>	177				<i>Садченко Е.В.</i>					ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО ГАРМОНИЧНОГО РАЗВИТИЯ СОЦИЕТАЛЬНЫХ СИСТЕМ	308
НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ <i>Куруцова Е.С.</i>	183				<i>Сараєва І.М., Носова Н.І.</i>					СТАН РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТНИМИ РЕСУРСАМИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	321
ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФОНДУ СПРИЯННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ <i>Лайко О.І., Чехович З.В.</i>	192				<i>Серов О.О.</i>					ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЛОКАЛЬНОГО РИНКУ ЖИТЛОВО- КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	330
МЕХАНІЗМ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я) <i>Лисюк В.М., Тараканов М.Л.</i>	203				<i>Сотник І.М., Гончаренко О.С.</i>					ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ДЕМАТЕРІАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	340
ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЛОГІСТИКИ ТОВАРНИХ РИНКІВ <i>Мартієнко А.І., Хумарова Н.І.</i>	214				<i>Тихонова І.М.</i>					УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА: ІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ	350
ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ <i>Никола С.О.</i>	225				<i>Хумаров О.А.</i>					ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗПОДІЛУ КВОТ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ	358
АНАЛІЗ ДЕЙСТВУЮЩЕЙ СИСТЕМЫ МОТИВАЦИИ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ <i>Нікішина О. В.</i>	233				<i>Черчик А.О.</i>					ОЦІНКА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОЇ СФЕРИ	368
РЕГУЛЯТОРНА ЕЛАСТИЧНІСТЬ СЕКТОРІВ ІНТЕГРОВАНІХ РИНКІВ ЗЕРНА ТА ПРОДУКТІВ ЙОГО ПЕРЕРОБКИ <i>Нічитайлова М.С.</i>	245				<i>Черчик Л.М.</i>					МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	379
УРАХУВАННЯ ВПЛИВУ УТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ НА ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ <i>Нічитайлова Н.С.</i>	254										
ЕКОЛОГІЧНА СТРАТЕГІЯ КАЙДЗЕН ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗНИЖЕННЯ ВПЛИВУ ПІДПРИЄМСТВА НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	262										
					<i>Автори збірника</i>						386

**КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ КАК ФАКТОР И ФУНКЦИИ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
ПРИГРАНИЧНЫХ РЕГИОНОВ И ТЕРРИТОРИЙ В УСЛОВИЯХ
ЕВРОИНТЕГРАЦИИ**

Андерсон Н.В.

У статті розглядаються питання розвитку прикордонних регіонів і територій в умовах євроінтеграції. Відносно до прикордонних регіонів і територій, які беруть участь у процесі міждержавної інтеграції, запропоновано підхід, який вимагає коригування у вигляді виділення окремих груп і частин ланцюжків збільшення вартості.

Постановка проблеми. В современных условиях глобализации и регионализации, в основе экономических отношений между странами и регионами лежит, с одной стороны, соперничество за перспективные рынки и привлечение факторов производства, с другой стороны, взаимовыгодное сотрудничество и партнерство в целях обеспечения конкурентоспособности в глобальном масштабе. Эти, казалось бы, противоречивые, но, тем не менее, взаимодополняющие друг друга тенденции, требуют детального исследования в силу того, что они определяют современную воспроизводственную структуру мировой, национальных и, во многом, региональных экономик.

Теоретико-методологическим отражением этих объективных процессов является сложившаяся в последнее время тенденция рассматривать конкуренцию как междисциплинарное понятие, используемое не только в рамках микро- и макроэкономических теорий, но и в таких научных дисциплинах со смешанным методологическим аппаратом, как региональная экономика, менеджмент, экономическая география и экономика мирового хозяйства.

Приграничные регионы и территории в силу своих экономико-географических, социально-экономических и структурных особенностей, характеризуются двойственностью функций. С одной стороны, они служат своеобразной площадкой, где непосредственно отрабатываются инструменты и формы взаимодействия национальной и мировой экономик. С другой стороны, состояние и структура экономики приграничных регионов, в силу их большей подверженности влиянию внешних факторов и меньшей инертности выступают некими индикаторами эффективности использования инструментов государственной региональной политики.

Анализ исследований и публикаций. В настоящее время вопросы конкурентоспособности как фактора и функции социально-

экономического развития приграничных регионов и территорий в условиях евроинтеграции не рассматриваются.

Цель исследования. Целью настоящей статьи является рассмотрение теоретических и методических основ региональной конкурентоспособности как фактора и функции социально-экономического развития приграничных регионов и территорий, их применение к обоснованию научно-практических рекомендаций по повышению конкурентоспособности приграничных регионов и территорий Украины в контексте современных процессов межгосударственной интеграции.

Изложение основного материала. Актуальность разработки и реализации научно обоснованной региональной экономической политики применительно к приграничным регионам и территориям Украины особенно очевидна в контексте процессов межгосударственной экономической интеграции, которые активно идут по всему периметру ее государственной границы (Европейский Союз, Евразийское Экономическое Сообщество, Таможенный Союз, Единое Экономическое Пространство с перспективой создания Евразийского Союза).

Как показывает опыт стран, вовлеченных в процессы межгосударственной интеграции, в этих условиях кардинальным образом изменяется статус и роль приграничных регионов в развитии национальной экономики. Последние теряют свой «периферийный» статус и свои «барьерные» функции, выступая теперь не только в качестве своеобразных транзитных коридоров для инноваций, товаров и услуг, но и в качестве региональных «полюсов» интеграции и взаимодействия мирового и национального экономических пространств.

В последнее время в Украине существенно возрос интерес к исследованию процессов управления социально-экономическим развитием приграничных регионов и территорий. Это связано, прежде всего, с евроинтеграционными устремлениями нашей страны, практическим результатом которых является участие Украины в еврорегионах и Соглашение об ассоциации Украина-ЕС, а также постановкой на государственном уровне вопроса о повышении конкурентоспособности украинской экономики на основе дифференциации региональной экономической политики.

В процессе межгосударственной интеграции существенным образом меняются статус и основные функции государственной границы: барьерные (экономические, административные, правовые, культурные, психологические); соединительные (государственные границы как «мосты» для создания стратегических сетей партнерства и сотрудничества); ресурсные (границы как потенциальные источники экономического и политического развития); символические (границы как символы культурно-национальной идентичности).

С учетом этих трансформаций, следует исследовать место и роль понятий приграничья (граница, приграничный регион, приграничная территория) в теории региональной экономики с целью дальнейшего

развития ее понятийно-концептуального аппарата. При этом необходимо определить следующие направления, по которым целесообразно использовать и развивать понятийно-концептуальный аппарат приграничья в рамках региональной экономики:

1) подход, при котором приграничная территория рассматривается как территория, прилегающая к фиксированной фронтальной линии (государственной границе), оказывающей существенное социально-экономическое влияние на эту территории;

2) подход, при котором граница рассматривается не как фиксированная линия, а как «фронтальный предел» влияния государственной границы на прилегающую территорию.

Каждый из этих подходов имеет свою методологическую специфику в плане изучения процессов развития приграничных регионов и территорий [1].

Следует рассматривать различные подходы к анализу и оценке региональной конкурентоспособности (конкурентоспособности территории) в контексте синергетического понимания соотношения категорий «региональная конкурентоспособность» и «региональное развитие». При таком понимании, каждая из этих категорий может выступать в качестве фактора и функции. При этом региональное развитие понимается в широком смысле – как комплексное социально-экономическое развитие территории, с дальнейшим расширением этого понятия до уровня устойчивого (эколого-сбалансированного социально-экономического) развития.

В качестве возможных подходов к анализу и оценке региональной конкурентоспособности приграничных регионов и территорий предложены следующие [2, 3,4]:

- подход на основе теории регионального воспроизводства, концепций цепочек приращения стоимости, регионального капитала и капитализации территории;

- подход на основе категорий человеческого капитала, демографического потенциала, уровня социально-экономического развития территории, уровня и качества жизни населения региона;

- подход на основе теории биорегионализма, концепции устойчивого (эколого-сбалансированного) развития, понятий природно-ресурсного и экологического потенциала территории;

- комплексный подход на основе концепции «геотрионов», позволяющий оценить степень сбалансированности трех основных составляющих региональной конкурентоспособности (экономической, социальной и экологической).

Каждый из этих подходов связан с различной трактовкой понятия региональной конкурентоспособности (конкурентоспособности территории) и различными видами «активов» территории, рассматриваемых в качестве источников и ресурсов ее повышения.

В рамках первого подхода под конкурентоспособностью региона понимается совокупная конкурентоспособность всех его хозяйствующих

субъектов, что в терминах теории регионального воспроизводства может быть выражено следующим образом. Базовым условием экономического роста и повышения конкурентоспособности экономического субъекта (равно как и территориального субъекта – региона) является условие расширенного воспроизводства капитала. Применительно к территориальному субъекту это означает встраивание во внешние системы (логистику) движения капитала в результате создания таких условий, при которых на территории было бы выгодно размещать определенные виды экономического капитала (экономические активы). Именно на этом основана конкурентоспособность территории – на ее способности привлекать капитал. При этом для повышения региональной конкурентоспособности необходимым условием является не только встраивание в существующие внешние системы движения капитала, но и генерация на их основе в регионе собственных цепочек приращения стоимости. Таким образом, в рамках данного подхода в основу оценки конкурентоспособности региона положена степень (коэффициент) вовлечения экономических активов территории в цепочки приращения стоимости. Чем выше данный показатель, тем большая часть цепочки создания стоимости сконцентрирована в регионе, больше денежных потоков генерируется в его пределах, и тем выше уровень его конкурентоспособности.

Применительно к приграничным регионам и территориям, участвующим в процессе межгосударственной интеграции, предложенный выше подход требует корректировки в виде выделения отдельных групп и частей цепочек приращения стоимости:

1) цепочек, полностью находящихся в пределах данного приграничного региона;

2) частей цепочек, находящихся в пределах приграничного региона соседнего государства, с которым данный регион имеет тесные интеграционные отношения (микроинтеграция);

3) частей цепочек, находящихся в других регионах и государствах, участвующих в интеграционном процессе (макроинтеграция);

4) частей цепочек, находящихся в государствах и регионах, с которыми данный регион не имеет интеграционных отношений.

В случае конкретного экономического актива (i) и соответствующей ему цепочки приращения стоимости, конкурентоспособность приграничного региона можно оценить с помощью коэффициента использования регионального экономического капитала (экономического актива) в цепочке приращения стоимости:

$$K_i = [C_1 + \alpha C_2 + \beta C_3 - C_4] / C_{\max},$$

где: K_i - степень концентрации цепочки приращения стоимости на территории приграничного региона, вовлеченного в интеграционный процесс с регионами типа 2 и 3 на базе использования экономического актива i (в %); C_1, C_2, C_3, C_4 - денежные потоки (добавленная стоимость),

генерируемые на базе данного вида экономического актива в частях цепочки приращения стоимости, размещенных в регионах типа 1, 2, 3, 4; Стах - максимально возможные денежные потоки (потенциальная добавленная стоимость), генерируемые данным видом ресурса (активом) при его вовлечении в цепочки приращения стоимости; α и β - поправочные коэффициенты, учитывающие перераспределение добавленной стоимости в результате интеграционных отношений приграничного региона с регионами типа 2 и 3.

В рамках второго подхода, под региональной конкурентоспособностью понимается способность региона максимально полно удовлетворять весь спектр потребностей человека. При этом конкурентные преимущества территории будут определяться не столько уровнем развития материального производства, сколько результатами ее позиционирования в качестве объекта применения человеком своего интеллектуального, финансового и инновационного потенциала, места удовлетворения потребностей в общественных благах, в отдыхе, развлечении, как места ведения некоммерческой деятельности. Такое изменение в восприятии экономической роли и функций территории является результатом перехода от индустриального общества к постиндустриальному, от эпохи массового производства к эпохе массового спроса и далее – к эпохе индивидуализации спроса. Методологической основой анализа и оценки региональной конкурентоспособности в такой социально-ориентированной интерпретации являются категории социальных и культурных активов территории.

К социальным активам территории относится население региона в различных аспектах его рассмотрения (с точки зрения половозрастного состава и демографических условий его воспроизводства, уровня квалификации трудовых ресурсов, трудовой мобильности населения (миграционной активности), предпринимательской и деловой активности, реализуемых социальных отношений и т.д.). Основное назначение данного актива – обеспечивать условия для проживания и ведения экономической деятельности на территории с целью расширенного воспроизводства и улучшения качества трудовых ресурсов, качества и уровня жизни населения.

Категория культурных активов территории наиболее сложна и ее оценка может быть произведена только через инкорпорирование культурных активов (т.е. через обретение конкретного носителя, защищенного юридическим статусом) в реальные оцениваемые виды капитала и материальные объекты, ценность которых может быть выражена через их стоимость. Ценность и степень вовлеченности культурных активов территории в хозяйственный оборот зависит от истории заселения и освоения территории, исторически присущих типов хозяйствования и предпринимательской (деловой) культуры, от преобладающих социальных институтов и форм их взаимоотношений.

Социальные и культурные активы часто оказываются главными

факторами, определяющими конкурентоспособность приграничных регионов и территорий в условиях межгосударственной интеграции, так как изменение статуса государственной границы вызывает существенные перемены в демографическом, экономическом и социальном поведении населения этих регионов и территорий.

Для оценки и мониторинга конкурентоспособности приграничных регионов и территорий в рамках второго подхода предлагается использовать систему показателей, включающую различные оценочные коэффициенты и индексы демографического потенциала, уровня социально-экономического развития территории, уровня и качества жизни населения приграничных регионов и территорий (в т.ч. региональный индекс человеческого развития).

В рамках третьего подхода, конкурентоспособность территории предлагается рассматривать в контексте теории биорегионализма и устойчивого (эколого-сбалансированного) развития, при котором больше внимания уделяется биологическим (а не экономическим и социокультурным) системам, которые являются источником физического существования населения. В основе такого эколого-ориентированного понимания региональной конкурентоспособности должно лежать понятие «биорегиона» - территории, сформированной определенными условиями природного ландшафта (экосистемы), которая может быть в значительной мере самодостаточной в плане для обеспечения проживающей там общности людей всеми необходимыми ресурсами. При этом биорегион определяется не только как природная структура, но и как некая сфера общественного сознания о месте и совокупности принципов, согласно которым следует жить людям на данном месте. Таким образом, биорегионализм можно определить как принцип согласования экономики, культуры, образования и системы управления некоторой территориальной общности с экологическим потенциалом данного региона. В этом случае именно природные экосистемы должны определять тип культурного поведения, технологии и традиции, обуславливающие конкурентные преимущества территории.

В качестве методологической основы анализа и оценки региональной конкурентоспособности в такой ее эколого-ориентированной интерпретации предлагается рассматривать категорию активов устойчивого (эколого-сбалансированного) развития территории. По нашему мнению, к этим активам должны быть отнесены: все объекты природоохранного фонда территории и ресурсы ее биоразнообразия, существующие традиционные виды природопользования вместе со сложившимися типами экологического поведения местного населения, экологический потенциал и экологическая культура населения территории.

Применительно к приграничным регионам и территориям такой подход имеет объективные основания, так как государственные границы очень часто проходят по природным рубежам, которые одновременно являются границами соседних природных экосистем, геоэкологически

тесно связанных между собой и имеющих природоохраный статус. В процессе межгосударственной интеграции, конкурентные свойства таких территорий могут быть существенно повышены, благодаря их включению в различные транснациональные природоохранные структуры (например, в форме экоеврорегионов).

Четвертый, комплексный подход к анализу и оценке конкурентоспособности приграничных регионов и территорий позволяет оценить степень сбалансированности трех рассмотренных выше подходов на основе синергетического понимания соотношения категорий «региональная конкурентоспособность» и «региональное развитие». Для этих целей следует использовать концепцию «геотрионов» - моделей регионального развития, представляющих регион (территорию) в виде отношений трех основных компонентов (составляющих): хозяйства (экономическая составляющая), населения (социальная составляющая) и природы (экологическая составляющая).

Выводы. В статье дано теоретическое обоснование и предложено новое решение научно-прикладной задачи повышения конкурентоспособности приграничных регионов и территорий Украины в условиях межгосударственной интеграции. Предложено рассматривать понятие региональной конкурентоспособности (конкурентоспособности территории) на основе синергетического понимания соотношения категорий «региональная конкурентоспособность» и «региональное развитие». При таком понимании, каждая из этих категорий может выступать в качестве фактора и функции, а региональное развитие трактуется в широком смысле – как комплексное социально-экономическое развитие территории, с дальнейшим расширением этого понятия до уровня устойчивого (эколого-сбалансированного социально-экономического) развития. В связи с этим показано, что анализ и оценку конкурентоспособности приграничных регионов и территорий целесообразно проводить на основе сочетания четырех подходов.

Литература

1. Anderson N. Cluster approach to evaluating regions' competitiveness based on the concept of sustainable development / N. Anderson // *Methodological bases and practical issues of sustainable development implementation: monograph*; edited by O. Prokopenko, N. Kostyuchenko. - Ruda Śląska: "Drukarnia i Studio Graficzne Omnidium", 2014 - P. 89-100.

2. Андерсон Н.В. Конкурентоспроможність прикордонних регіонів України в умовах євроінтеграції: монографія / Н.В. Андерсон, М.Л. Скорік. – Одеса: ТЕС, 2014. – 228 с.

3. Anderson N. V. Gemarketing of innovative competitiveness as a regional development factor for border regions and territories / N. V. Anderson // *Majesty of Marketing: Materials of the conference for the students and junior research staff.* – Dnipropetrovsk, SHEI „National Mining University”, 7-9 december 2010. – P. 6-8.

4. Anderson N.V. Ukraine-EU Trans-Border Cooperation: Developing Euroregions on the Border (The Case Study of Lower Danube) /N.V. Anderson // In: *Democracy vs. Authoritarianism. Abstracts.* Warsaw East European Conference 2007. - Warsaw, 2007. - PP. 11-12.

References

1. Anderson N. (2014). Cluster approach to evaluating regions' competitiveness based on the concept of sustainable development. *Methodological bases and practical issues of sustainable development implementation.* O. Prokopenko, N. Kostyuchenko (ed.); Ruda Śląska: "Drukarnia i Studio Graficzne Omnidium".

2. Anderson N.V., Skorik N.L. (2014). *The competitiveness of the border regions of Ukraine in terms of European integration.* Odessa: TPP.

3. Anderson N. V. (2010). Gemarketing of innovative competitiveness as a regional development factor for border regions and territories. *Proceedings from Majesty of Marketing: The conference for the students and junior research staff (7-9 december 2010)* (pp. 6-8). Dnipropetrovsk, SHEI „National Mining University”.

4. Anderson N.V. (2007). Ukraine-EU Trans-Border Cooperation: Developing Euroregions on the Border (The Case Study of Lower Danube). In: *Democracy vs. Authoritarianism. Abstracts.* Warsaw East European Conference 2007 (pp. 11-12). Warsaw.

Abstract

Anderson N.V.

Competitiveness as a factor and function of socio-economic development of border regions and territories in terms of European integration

This article discusses the development of border regions and areas in the European integration conditions. Applied to border regions and territories involved in the process of inter-state integration, an approach that requires adjustments in the form of separate groups and parts of the value chains.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІЯМИ ПОРТОВО- ПРОМИСЛОВИХ ЗОН УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Андрєєва Н.М.

У статті наведено аналіз теоретичних та прикладних питань, що визначають особливості екологічного управління об'єктами портово-промислових зон України. На основі аналізу сучасних екологічних та економічних тенденцій розвитку територій Українського Причорномор'я в дослідженні запропоновано методичний підхід щодо здійснення комплексної економіко-екологічної оцінки господарської діяльності об'єктів портово-промислових зон.

Постановка проблеми. Прибережні території України, на теренах яких фактично функціонують портово-промислові зони – це унікальні за складом екосистеми, які наділені специфічними ознаками та потребують окремого обліку і забезпечення особливих умов для їх ефективного екологічного управління. В зв'язку з цим особливої уваги заслуговує комплексна економіко-екологічна оцінка впливу на довкілля господарської діяльності морського транспорту, промислових об'єктів, а також об'єктів портової інфраструктури, що функціонують у прибережних смугах та територіях портово-промислових зон.

Актуальність дослідження екологічних проблем розвитку портово-промислових зон Причорноморського регіону зумовлена, насамперед, реформуванням морегосподарського комплексу України, необхідністю активного використання сучасних форм інвестування в розвиток портової інфраструктури та об'єктів промисловості прибережних територій України, а також необхідністю забезпечення сталого розвитку територій портово-промислових зон в економіці Причорноморського регіону.

Мета дослідження. Методологічною основою даної наукової статті є дві головні домінанти. По-перше, тези про те, що екологічне управління об'єктами портово-промислових зон повинно здійснюватися системно та комплексно. По-друге, визначення того, що існуючі методичні підходи до економіко-екологічної оцінки територій портово-промислових зон не є досконалими та потребують подальшого удосконалення.

Завданням дослідження є обґрунтування пріоритетів сталого розвитку та визначення небезпек функціонування господарських об'єктів портово-промислових зон (на підґрунті комплексної економіко-екологічної оцінки стану довкілля територій Українського Причорномор'я).

Основною метою статті є розробка теоретичних положень, практичних рекомендацій та наукове обґрунтування методичного підходу

щодо комплексної оцінки ефективності екологічного управління об'єктами та територіями портово-промислових зон (ППЗ) Українського Причорномор'я.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням дослідження особливостей та перспектив розвитку портово-промислових комплексів в контексті впровадження методології сталого розвитку присвячені роботи Н.М. Андрєєвої, Б.В.Буркинського, В.А. Дергачева, Н.Г.Ковальової, А.М. Котлубая, В.Н.Степанова, С.К.Харічкова, С.І. Христенко, Н.Л.Тараканова, О.М. Мартинюк [1-9] та інших вітчизняних дослідників. Але не зважаючи на це, питання екологізації сучасного розвитку портово-промислових зон України є недостатньо вивченими.

Зазначимо, що у сьогоденні немає однозначної думки щодо визначення терміну сутності портово-промислових зон. На наш погляд, цей термін слід розглядати у двох аспектах. По-перше, портово-промислові зони – це форма територіальної організації морського господарства й прилеглої примор'я, взаємопов'язане й взаємообумовлене об'єднання морських портів, промислових підприємств, приморських селищ, соціально-виробничої інфраструктури, розташування яких у береговій зоні викликано експлуатацією ресурсів суходолу та моря, забезпеченням екологічних, соціально-економічних та зовнішньоекономічних функцій. По-друге, портово-промислові зони - це кластерні об'єднання приморських населених пунктів, прилеглих об'єктів портової та промислової інфраструктури, що функціонують у межах окремих територій. В зв'язку з зміною в українському законодавстві, зокрема в Законі «Про порти», підходів до здійснення господарської діяльності об'єктами та суб'єктами портової діяльності, нового змістовного наповнення та визначення особливостей впровадження потребує система екологічного управління приморськими територіями та прибережних смугами на державному та регіональному рівнях. Особливого значення у цьому контексті набуває необхідність розробки методичних основ комплексної оцінки ефективності процесу екологізації портово-промислових зон.

Виклад основного матеріалу. За даними Адміністрації морських портів України, переробка вантажів у морських торговельних портах України за 2014 рік склала біля 142,8 млн. тонн. Це на 4 % перевищує аналогічні показники минулого року. З 13 портів України (без урахування портів на тимчасово окупованій території АР Крим і м. Севастополя), які не надали дані, 8 перевищили аналогічні показники 2013 року. Не зміг дотягнути до рівня минулого року Херсонський та Білгород - Дністровський порти, більш серйозне відставання у Скадовського, Ренійського портів. Серед наливу вантажів зростання забезпечували нафтопродукти і олія - 5 млн. т. (108,9%) і 4,3 млн. тон (123,3%) відповідно. Навалочні вантажі піднялися за рахунок зерна – 32,4 млн. тон (125,8%). З цієї номенклатури гарне зростання показали Бердянський, Ізмаїльський, Іллічівський порти, порт «Октябрьськ» та «Южний». Зросла перевалка чорних металів до 18,9 млн. тон (106,7%). Обробка контейнерів

знизилися на 2,9%. Переробка експорту склала 103,1 млн. тон. (приріст на 8,5%), обсяг імпорту знизився на 10,3% та склала 15,9 млн. тон. Транзит склав 20,3 млн. тон (91% до рівня 2013 року), каботажні перевезення зросли на 60,6 % і склали 3,5 млн. тон. Аналіз зростання обсягів транспортування і перевалки окремих типів вантажів дозволяє зробити висновок, що у останній час спостерігається тенденція до збільшення обсягів екологічно "брудних" вантажопотоків у портово-промислових зонах України [10].

В зв'язку з фактичною відсутністю визначення офіційних меж обліку та видів господарської діяльності об'єктів портово-промислових зон, що функціонують на території приморських регіонів, оцінки впливу саме об'єктів цих територій на довкілля у сьогоденні є умовними. Під комплексною оцінкою впливу господарської діяльності об'єктів ППЗ на стан довкілля слід розуміти процес, що сприяє прийняттю екологічно орієнтованого управлінського рішення про реалізацію запланованої господарської та іншої діяльності за допомогою визначення можливих несприятливих впливів, оцінки екологічних наслідків, врахування громадської думки, розробки заходів щодо зменшення та запобігання впливів.

Динаміку основних показників техногенного та антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище на території Причорноморського регіону за 2000-2013 рр. представлено у таблиці 1. Незважаючи на відсутність системних даних про екологічний вплив усіх функціонуючих об'єктів ППЗ на довкілля, відзначимо, що загальні тенденції розвитку прибережної смуги морів України в цілому залишаються невтішними. Комплексну оцінку автором здійснено на підґрунті статистичних даних Причорноморського регіону.

З наведених показників можна зробити висновок про те, що величина всіх показників (викидів в атмосферне повітря, утворення відходів та обсяг стічних вод, що утворювалися) перебуває на високому рівні протягом усього досліджуваного періоду. На рисунку 1 представлена динаміка викидів, скидів і утворення відходів у Причорномор'ї за 2000-2013 рр. На рисунку 2 визначена динаміка витрат на охорону навколишнього природного середовища в Причорноморському регіоні.

Таблиця 1

Основні показники техногенного навантаження на навколишнє природне середовище в Причорноморському регіоні в 2000 - 2013 роках

Показник	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Викиди в атмосферу шкідливих речовин, (тис тон)						
Усього по Причорноморському регіону	232	275,1	273,8	353,5	365,8	341,3

Показник	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Одеська обл.	113,5	141,1	140,2	189,3	192,2	175,1
Миколаївська обл.	54,2	71,4	69	86,6	89,6	85,8
Херсонська обл.	64,3	62,6	64,6	77,6	84	80,4
Утворення відходів, (тис тонн)						
Усього по Причорноморському регіону	469,1	220,8	271,9	247,3	241,3	239,8
Одеська обл.	12	5,5	6,2	7,2	8	5,9
Миколаївська обл.	455,2	197,3	238,1	211,5	203	201
Херсонська обл.	1,9	18	27,6	28,6	30,3	32,9
Обсяг стічних вод, млн м ³						
Усього по Причорноморському регіону	280,7	331,8	242,3	241,4	384,75	433,27
Одеська обл.	179	210	112	142	266,8	303,4
Миколаївська обл.	29,7	37,8	32,3	32,4	27,87	27,77
Херсонська обл.	72	84	98	67	90,08	102,1
Витрати на охорону навколишнього середовища, (млн. грн)						
Усього по Причорноморському регіону	148,3	326,1	277,6	445,7	401,9	509,2

Аналіз вищезазначених показників дозволяє констатувати, що спостерігається динаміка впевненого стабільного їх росту. Тому з урахуванням дослідження попередньої динаміки, можна зробити висновок про зниження ефективності витрат на охорону навколишнього природного середовища у сьогоденні. У зв'язку з вище викладеним виникає необхідність для визначення пріоритетів та створення умов екологізації економіки Причорноморського регіону. При цьому, структурна перебудова економіки має здійснюватися шляхом переходу від індустріально-аграрної моделі екстенсивного типу до конкурентоспроможної, екологічно спрямованої інноваційної ринкової економіки інтенсивного типу, орієнтованої як на зовнішній, так і на внутрішній ринок, де враховується повна економічна вартість використаних ресурсів і передбачається їх відновлення.

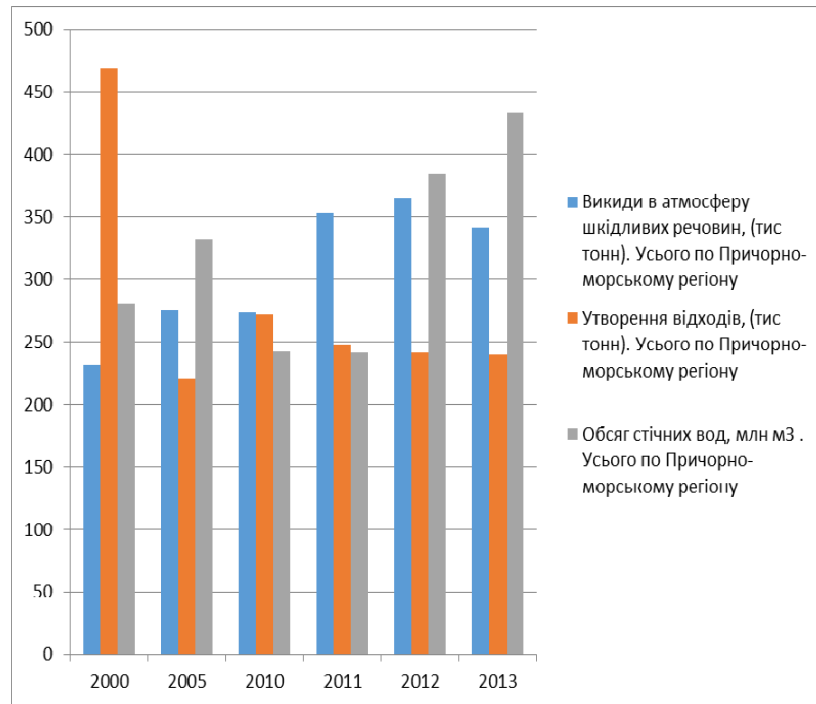

Рис. 1. Динаміка викидів, скидів і утворення відходів у Причорномор'ї за 2000-2013 рр.

Крім цього, вважаємо за необхідне формування комплексу науково обґрунтованих доробок по створенню організаційно-економічного механізму стимулювання інноваційної діяльності в морі господарської діяльності. Особливого значення в даному випадку набуватиме екологічно збалансований розвиток окремих територій - портово-промислових зон (ППЗ), які при правильному інноваційному підході стали б локомотивами інноваційного зростання приморських областей. Для забезпечення цього потрібно надання офіційного особливого статусу портово-промисловим зонам з подальшою екологічною інвентаризацією об'єктів господарської діяльності, що функціонують на територіях приморських областей.

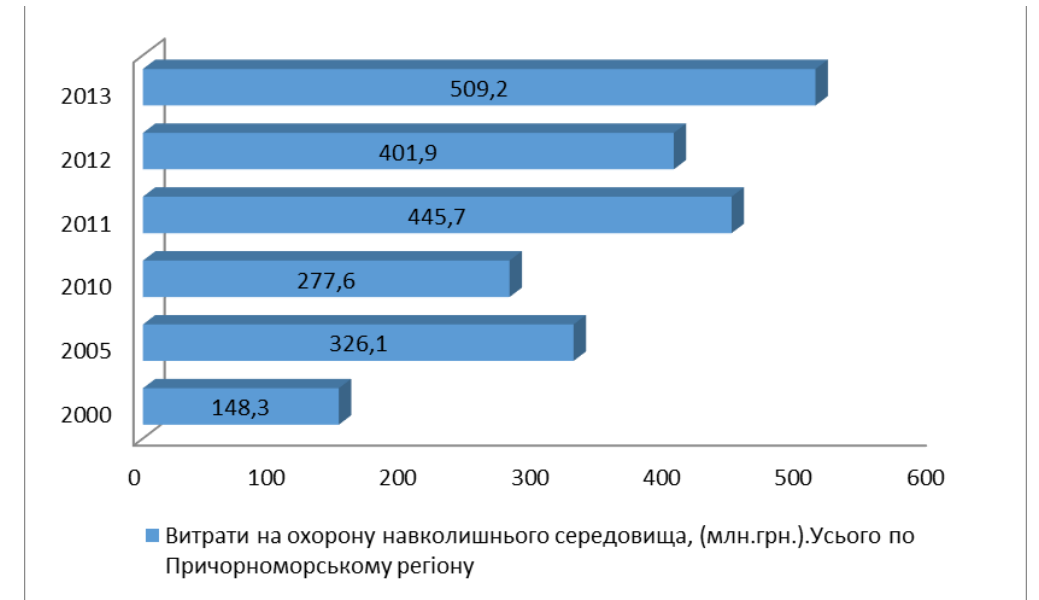

Рис. 2. Динаміка витрат на охорону навколишнього природного середовища (млн.грн.)

На нашу думку, ці функції повинно надати регіональних органам екологічного управління територіями Українського Причорномор'я. Правильний вибір того чи іншого шляху екологізації господарської діяльності об'єктів, що функціонують у межах територій портово-промислових зон, повинен ґрунтуватися на комплексному системному аналізі, що базуються на даних про повні енергетичні і матеріальні баланси; розкривають джерела енергетичних втрат і матеріальних відходів, і техніко-економічному обґрунтуванні заходів щодо ресурсозбереження в основній та природоохоронній діяльності. Такий підхід диктується необхідністю впровадження нової концепції раціонального ресурсо- і природокористування в умовах переорієнтації на інноваційний шлях розвитку економіки. Він набуває особливого значення в сучасних умовах господарювання підприємств.

На сучасному етапі інноваційного розвитку морської галузі для економіко-екологічної оцінки ефективності функціонування об'єктів портово-промислових зон необхідно ввести нові показники, що відображають вплив господарської діяльності берегових об'єктів (портів, судноремонтних підприємств, промислових хімічних, металургійних підприємств) на водне середовище і рівень екологізації господарської діяльності технологічних процесів.

В зв'язку з цим автором дослідження пропонується інша група показників - це інтегровані показники, що оцінюють ресурсно-екологічну ємність території ППЗ. Проведення комплексної економіко-екологічної оцінки передбачає поряд з використанням апробованих нормативно-методичних і методологічних підходів використання нових підходів до виявлення масштабів і результатів природокористування. Одним з таких підходів є оцінка можливості нарощування виробничих, перевантажувальних, транспортних потужностей ППС з урахуванням ресурсно-екологічної ємності території. При розгляді питання оцінки ресурсно-екологічної ємності території представляється доцільним введення в наукову практику наступних понять: ліміту ресурсно-екологічної ємності (РЕЄ) і фактично використаної ресурсно-екологічної ємності території.

Під лімітом ресурсно-екологічної ємності території портово-промислових зон у докладі розумітиме граничну можливість природного середовища протистояти деградації під впливом техногенного, антропогенного навантажень і навантаження ресурсоспоживання. Кількісно ліміт ресурсно-екологічної ємності дорівнює добутку площі території і гранично допустимого навантаження, визначеного як сума допустимого антропогенного, техногенного навантаження, навантаження ресурсоспоживання на всі види природних компонентів їх локальних поєднань.

При цьому, антропогенне та ресурсне навантаження визначається як ступінь прямого впливу на портово-промислову зону, яка не призводить до втрати нею здатності до самовідтворення, а гранично допустиме техногенне навантаження як можливий (що має імовірнісний характер) прямий і побічний вплив портово-промислової зони на навколишнє середовище без порушень екологічної рівноваги і негативного впливу на людину. Під фактично використаної РЕЄ території слід розуміти фактичну сукупність техногенного, антропогенного і ресурсного навантажень на певну територію. Кількісно фактична РЕЄ визначається як добуток площі території ППЗ і фактичного ресурсно-екологічного навантаження на дану територію. Визначення лімітної і фактично використаної РЕЄ є дуже важливим при проектуванні і будівництві нових техногенних об'єктів на територіях з наявністю розвинених ППЗ, коли введення нових об'єктів може бути обумовлено підвищенням або ж перевищенням граничних норм (ліміту) антропогенної, техногенної та ресурсної навантажень.

Фактично, використана РЕЄ визначається за формулою [6]:

$$E_{p.e.}^{факт} = E_{ф.т.} + E_{ф.а.} + E_{ф.р.} = S_{p.e.} \times (N^T + N^a + N^P) \quad (1)$$

де $E_{ф.т.}$ - фактично використана техногенна ємність території ППЗ, грн.;

$E_{ф.а.}$ - фактично використана антропогенна ємність території, грн.;

$E_{ф.р.}$ - фактично використана ємність ресурсоспоживання території, грн.;

$S_{p.e.}$ - площа оцінки ресурсно-екологічної ємності території, км²;

N^T - фактичне техногенне навантаження, що припадає на одиницю території $S_{p.e.}$, грн/км²;

N^a - фактичне антропогенне навантаження, що припадає на одиницю території $S_{p.e.}$, грн/км²;

N^P - фактичне навантаження ресурсоспоживання, що припадає на одиницю території $S_{p.e.}$, грн/км².

Навантаження техногенне (фактичне) визначається за формулою:

$$N^T = \frac{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n Z_{ijф.т.}}{S_{p.e.}} \quad (2)$$

де $Z_{ijф.т.}$ - техногенний збиток, який може бути нанесений j-ому середовищу існування території функціонуванням i-х об'єктів підвищеної небезпеки, грн.

$$Z_{ijф.т.} = Z_{бij.т.} + Z_{аij.т.} \quad (3)$$

де $Z_{бij.т.}$ - техногенний збиток від забруднення при будівництві, грн.

$Z_{аij.т.}$ - техногенний збиток від забруднення при аварії, грн.

$$Z_{аij.т.} = P_i \times (Z_{iас.т.} + Z_{iан.т.} + Z_{iнс.т.}) \quad (4)$$

де $Z_{iас.т.}$, $Z_{iан.т.}$ - техногенний збиток від аварії, нанесений самої ППЗ і інших природо користувачів, без урахування збитку аварійного забруднення навколишнього природного середовища, грн.;

P_i - ймовірність виникнення аварійної ситуації на i-му об'єкті порту, промисловості та транспорту;

$Z_{iнс.т.}$ - техногенний збиток від аварії, нанесений i-ми об'єктами навколишнього природного середовища, грн.

Навантаження антропогенне (фактичне) визначається за формулою:

$$N^a = \frac{\sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n Z_{ij\phi,a}}{S_{p,e}} \quad (5)$$

де $Z_{ij\phi,a}$ - антропогенна шкода, що наноситься j-му виду природного середовища функціонуванням i-х видів небезпечних об'єктів ППЗ, грн.

$$Z_{ij\phi,a} = Z_{ij\phi(n),a} + Z_{ij\phi(o),a} \quad (6)$$

де $Z_{ij\phi(n),a}, Z_{ij\phi(o),a}$ - відповідно, поточний і одноразові антропогенні збитки в результаті функціонування i-х об'єктів ППЗ, грн.

Навантаження ресурсоспоживання фактичне визначається за формулою:

$$N^p = \frac{\sum_{z=1}^1 \sum_{i=1}^n V_{iz} \times a_i}{S_{p,e}} \quad (7)$$

де z - вид споживаного ресурсу або продукту;

a_i - ймовірність споживання в повному обсязі всіх видів ресурсів і-ми об'єктами ППЗ;

V_{iz} - обсяг споживання z виду ресурсів і-ми об'єктами у вартісному вираженні, грн.

$$V_{iz} = Q_{iz} \times \Pi_z \quad (8)$$

де Π_z - ціна z-го виду ресурсу, грн. / нат.ед-ц.;

Q_{iz} - обсяг споживання z-го виду ресурсів і-ми об'єктами у вартісному вираженні, грн.

Є також доцільним виділення загальної граничної РЕС (ліміту) території та ліміту РЕС для конкретних об'єктів ППЗ в рамках загального ліміту РЕС. Визначення ліміту (загального і конкретного об'єкту) РЕС, величини фактично використовуваної РЕС території є дуже важливим при проектуванні і будівництві нових об'єктів на територіях з наявністю розвинених ППЗ, коли введення нових об'єктів може бути обумовлено підвищенням або ж перевищенням норм (ліміту) антропогенного, техногенного та ресурсного навантажень.

Ліміт РЕС визначається за формулою:

$$E_{p,e}^{lim} = E_T^{lim} + E_a^{lim} + E_p^{lim} = S_{p,e} \times \lim \int_3^1 (N^T + N^a + N^p) \quad (9)$$

де $E_{p,e}^{lim}$ - загальний ліміт (гранична величина) РЕС на даній території;

$E_T^{lim}, E_a^{lim}, E_p^{lim}$ - загальна величина техногенного, антропогенного і ресурсного відповідно ліміту РЕС на даній території.

Граничну величину (ліміт) ресурсно-екологічної ємності відведеної для конкретного промислового об'єкта визначають як різницю між загальним лімітом РЕС і фактично існуючим рівнем РЕС на даній території за формулою:

$$E_{p,e,pr.o,lim} = E_{p,e}^{lim} - E_{p,e}^{факт} \quad (10)$$

Введення нового об'єкта може бути здійснено у тому випадку, коли дотримується рівності

$$E_{проект пр.о.} \leq (\sum_3^1 E_{p,e}^{факт} + \lim \int_3^1 (N^T + N^a + N^p) \times S_{p,e}) \times k \leq E_{p,e}^{lim}$$

де $E_{проект пр.о.}$ - проектна ресурсно-екологічна місткість ППЗ;

k - граничний коригуючий коефіцієнт РЕС.

Фактичний коефіцієнт РЕС (k_ϕ) визначається за формулою:

$$k_\phi = \frac{E_{p,e}^{lim}}{\sum_3^1 E_{p,e}^{факт} + \lim \int_3^1 (N^T + N^a + N^p) \times S_{p,e}} \quad (12)$$

Якщо $k_\phi \geq 1,5$, то об'єкт може бути розміщений на розглянутій території. Якщо $1,2 \leq k_\phi < 1,5$, то в даному випадку може передбачатися тільки будівництво об'єктів стратегічного характеру або над рентабельність об'єктів.

При цьому частина надприбутків від рентабельних об'єктів (1-2%) повинна додатково вилучатися в фонд забезпечення економіко-екологічної безпеки території. У випадку, якщо при оцінці фактично використовуваної ємності території ППЗ спостерігається тенденція підвищеного ресурсно-екологічного навантаження ($1,2 \leq k_\phi < 1,5$) або ж критичного ресурсно-екологічного навантаження ($1,0 \leq k_\phi < 1,5$), що пов'язано з стратегічними інтересами держави, то для даного зони держава повинна в обов'язковому порядку вводити режим пільгового оподаткування (повсюдно режим пільгового оподаткування у сфері забезпечення ЕЕБ не можливо вводити через загальну кризову економічну ситуацію в Україні). Обмежувальним економіко-екологічним критерієм розміщення екологічно небезпечних об'єктів, у першу чергу з виробництва і перевантаження екологічно небезпечних вантажів, по дампінгу відходів та інш., має стати вищенаведена комплексна система економіко-екологічних показників, що відобразатиме комплексний та інтегрований підхід до екологізації господарської діяльності об'єктів розвитку портово-промислових зон.

Висновки. Велике значення природно-ресурсного потенціалу морської берегової зони для соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я дають підставу вважати проблему вдосконалення системи екологічного управління портово-промисловими зонами одним з пріоритетних напрямків діяльності державних і

регіональних (місцевих) органів влади. Головне завдання держави та регіональних (місцевих) органів влади в реалізації своїх функцій полягає в забезпеченні на підґрунті комплексної економіко-екологічної оцінки територій Українського Причорномор'я узгодженого (збалансованого) співвідношення національних, економічних та екологічних інтересів та створення умов економіко-екологічно сталого розвитку портово-промислових зон України.

Особливе місце в цій системі займає питання формування політики екологічного управління портово-промисловими зонами на державному та регіональному рівнях управління. Відсутність системного підходу до формування нормативно-методичної бази регулювання морського господарської діяльності не сприяє кардинальному розв'язанню проблеми стабілізації екологічної обстановки в Чорноморському басейні і не дозволяє ефективно реалізовувати новий напрямок на екологізацію економіки в існуючій політиці природокористування. Найбільший акцент в галузі розвитку механізмів екологізації системи управління об'єктами портово-промислових зон повинен робитися на економічні та екологічні аспекти з метою переорієнтації управління з адміністративних методів на адміністративно-економічні, а також на формуванні методичного забезпечення здійснення комплексної оцінки ефективності екологічного управління приморськими територіями та прибережними смугами.

Література

1. Экономико-экологическая безопасность морехозяйственной деятельности: [коллективная монография] / под общей редакцией Б.В. Буркинського, В.Н. Степанова. – Одесса: Феникс, 2008. – 648 с.
2. Тараканов Н.Л. Портово-промышленные комплексы Украины: проблемы и перспективы развития: монография / Н.Л. Тараканов. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2002. – 204 с.
3. Дергачев В.А. Портово-промышленные комплексы и территориальная организация производительных сил СССР / В.А. Дергачев // Географические проблемы Мирового океана. – Л.: Изд-во ГО СССР, 1985. – С.115 – 124.
4. Андреева Н.Н. Организационные и экономические инструменты обеспечения ресурсно-экологической безопасности промышленно-транспортных комплексов: дис. канд. экономических наук: 08.08.01 / Н.Н. Андреева. – Одесса, 1997. – 252 с.
5. Андреева Н.Н. Экологизация системы подготовки и принятия хозяйственных решений / Н.Н. Андреева // Экономические инновации: сборник научных работ: статьи. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2006. – С.39-35
6. Мартинюк О.М. Формування стратегії екологічно орієнтованого управління транспортно-технологічними системами: монографія / О.М.

Мартинюк, С. К. Харічков, Н. М. Андреева. – Одесса: ІПРЕД НАНУ, 2011. – 310 с.

7. Мартинюк О.М. Екологічна складова в стратегічному управлінні інтегрованими логістичними системами / О.М. Мартинюк // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць: статті. – Дніпропетровськ, 2006. – Вип. 255. – С.836 – 842

8. Андреева Н.М. Кластеризация как институционная форма обеспечения экономико-экологической безопасности портово-промышленных комплексов Украины / Н.М. Андреева, О.М. Мартинюк // В кн.: Экономическая безопасность держави: міждисциплінарний підхід: [колективна монографія] / за наук. редакцією д.е.н. проф. Є.В. Хлобистова – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А. – 2013. – 640 с., С. 527 - 539.

9. Сайт «Міністерство інфраструктури України. ДП «Адміністрація морських портів України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uspa.gov.ua/ru/press-tsentr/novosti/novosti-ampu/2920-ob-jom-pererabotki-gruzov-v-morskikh-portakh-ukrainy-v-2014-godu-sostavil-144-mln-866-tys-tonn>

10. Андреева Н.М. Методичне забезпечення оцінки економіко-екологічної якості транспортних та перевантажувальних операцій об'єктів портово-промислових зон / Н.М. Андреева // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Т.3. - №9(1) – 165 – 170

References

1. Burkynskyi B.V., Stepanov V.N. (Eds). (2008) Economic-ecological safety of marine activities. Odessa: Phoenix [in Russian].
2. Tarakanov N.L. (2002) Portovo-promyshlennye komplekсы Ukrainy: problemy i perspektivy razvityia [Port and industrial complex of Ukraine: problems and prospects] Odessa: IPREEI NAS of Ukraine [in Russian].
3. Derhachev V.A. (1985) Portovo-promyshlennye komplekсы i terrytorial'naia orhanyzatsyia proyzvodytel'nykh syl SSSR [Port-industrial complexes and territorial organization of the productive forces of the USSR] *Neohrafycheskye problemy Myrovoho okeana - Geographical problems of the oceans, p.115 - 124* [in Russian].
4. Andryeyeva N.M. (1997) Orhanyzatsyonnye i ekonomycheskiie instrumenty obespechenyia resursno-ekolohycheskoj bezopasnosti promyshlenno-transportnykh kompleksov [Organizational and economic mechanisms of maintenance of resource and ecological safety of industrial and transport complexes]. *Candidate's thesis*. Odessa [in Russian].
5. Andryeyeva N.M. (2006) Ekolohyzatsyia systemy podhotovky i pryniatsia khoziazjstvennykh reshenyj [Greening the system of training and economic decision-making] *Ekonomycheskye ynnovatsyy - Economic innovation: a collection of scientific papers articles, p.39-35* [in Russian].
6. Martynyuk, O.M., Kharichkov, S. K., Andryeyeva N. M. (2011) *Formuvannia stratehii ekolohichno oriientovanoho upravlinnia transportno-tekhnologichnykh systemamy* [Formation of strategy of ecologically oriented

management of transport and technological systems] Odessa: IPREED National Academy of Sciences [in Ukrainian].

7. Martynyuk O.M. (2006) Ekolohichna skladova v stratehichnomu upravlinni intehrovanykh lohistychnykh systemamy [The environmental component of the strategic management of integrated logistics systems] *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky - Economy: problems of theory and practice*, Vol. 255, 836 – 842 [in Ukrainian].

8. Andryeyeva N.M., Martynyuk O.M. (2013) Clustering as an institutional form providing economic and environmental security port-industrial complexes of Ukraine. *The economic security of the state: an interdisciplinary approach* Khlobystov E.V. (Ed.). Cherkasy: vydavets' Chabanenko Yu.A. [in Ukrainian].

9. Sajt «Ministerstvo infrastruktury Ukrainy. DP «Administratsiia mors'kykh portiv Ukrainy» [Site «Ministry infrastructure in Ukraine. SE "Administration of sea ports of Ukraine»]. <http://uspa.gov.ua> Retrieved from. - Access: <http://uspa.gov.ua/ru/press-tsentr/novosti/novosti-ampu/2920-ob-jom-pererabotki-gruzov-v-morskikh-portakh-ukrainy-v-2014-godu-sostavil-144-mln-866-tys-tonn> [in Ukrainian].

10. Andryeyeva N.M. (2014) Metodychne zabezpechennia otsinky ekonomiko-ekolohichnoi iakosti transportnykh ta perevantazhuval'nykh operatsiy ob'ektiv portovo-promyslovykh zon [Supportive assessment of economic and environmental quality of transport and port handling operations facilities and industrial zones] *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu - Scientific Bulletin of Kherson State University*, V.3., №9 (1), pp. 165 - 170 p. [in Ukrainian].

Abstract

Andryeyeva Natalya M.

Methodological support and evaluation of environmental management territories of ports and industrial zones of the Ukrainian part of the Black Sea.

The article provides an analysis of theoretical and applied issues defining features of environmental management of port and industrial areas of Ukraine. The study suggested a methodical approach to a comprehensive environmental assessment of economic and business activity objects of ports and industrial zones based on analysis of current environmental and economic trends of the Ukrainian territories of the Black Sea.

УДК 342.3:330.342.146 (477.7)

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Анненцева О.В.

В статті було проаналізовано основні стратегічні напрями соціально-економічного розвитку України в цілому та її регіонів до 2020 року з особливим акцентом на дослідженні території Українського Причорномор'я. На основі попередніх досліджень стратегій соціально-економічного розвитку регіонів та діючої юридичної бази було виділені 3 рівня регіонального розвитку України: державний, регіональний та базовий. Сформульовано цілі та завдання для соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я в контексті програми сталого розвитку з урахуванням усіх особливостей розвитку регіону.

Постановка проблеми. Стратегія соціально-економічного розвитку регіонів спрямована на визначення завдань та інструментів для розв'язання соціальних проблем, підвищення рівня економічного потенціалу територій, продуктивності їх економіки, прибутковості бізнесу та доходів населення і, як наслідок, створення умов для загального підвищення соціальних стандартів, якості життя та розвитку бізнес-середовища. Особливого значення набувають зараз регіональні стратегії по розвитку, оскільки являють собою продовження політики держави, сформульованої в Стратегії регіонального розвитку до 2020 року [3]. Основні цілі та завдання, які постають перед регіоном Українського Причорномор'я, зачіпають усі сфери життя населення, оскільки підтримують вектор сталого розвитку країни («Україна-2020» [3]).

Аналіз досліджень і публікацій. Нормативно-правовою базою для розроблення стратегії розвитку Українського Причорномор'я виступили Закони України «Про стимулювання розвитку регіонів» [2], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [1]; Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [3]; Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [4]; рішення обласних державних адміністрацій та розпорядження стратегічної спрямованості обласних органів державної влади тощо. Серед вчених, багато уваги стратегіям регіонального розвитку приділяється у роботах Буркинського Б.В., Єрмакової О.А., Ішук С.О., Кухарської Н.О., Лайка О.І., Мельник М.І., Осипова В.М., та інших.

Система стратегічного планування регіонального розвитку в Україні представлена на трьох рівнях: державному, регіональному та базовому (рис. 1).

Рис. 1. Система стратегічного планування регіонального розвитку в Україні, [авторське бачення, 8]

В роботах Осипова В.М. та Єрмакової О.А. [8] запропоновано інший варіант інтерпретації рівнів стратегічного планування розвитку територій, який включає в себе 4 основних рівня програм розвитку: державний, регіональний, субрегіональний та базовий, де прикладом субрегіонального рівня розвитку виступали Одеська агломерація, Придунайський економічний субрегіон та інші, а розвиток базового рівня формулювався як розвиток території районів, сіл та міст. Проте, згідно сучасним законам щодо об'єднання територій [1], вважаємо більш доречним розглядати соціально-економічний розвиток саме на трьох рівнях. На загальнодержавному рівні стратегічні пріоритети розвитку для всіх регіонів України визначені в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 385 від 6 серпня 2014 р. [4]. Регіональні стратегії соціально-економічного розвитку мають відповідати положенням Державної стратегії регіонального розвитку України. На рівні всіх областей України прийняті власні стратегії розвитку. В даному дослідженні було проаналізовано регіональні стратегії областей Українського Причорномор'я, а саме: Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року [5], Стратегія економічного і соціального

розвитку Миколаївської області до 2020 року [6], Стратегія економічного та соціального розвитку Херсонської області до 2020 року [7]. Наступним рівнем стратегування розвитку після регіонального є базовий рівень, який представлений об'єднаними громадами. В Українському Причорномор'ї прикладами наявності стратегій розвитку об'єднаних громад можуть виступати Ізмаїльський, Овідіопольський, Біляївський та інші райони, які на своїх територіях, імплементуючи Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [1], намагаються побудувати власну стратегію соціально-економічного розвитку громади, опираючись, звичайно, на державні орієнтири, сформульовані у стратегії «Україна-2020». Проте на державному рівні ще не має уніфікованих методик складання стратегій громад та їх застосування на практиці, що суттєво ускладнює і погіршує ефективність виконання цілей та завдань на цьому рівні.

Мета дослідження. Головним завданням даної статті є аналіз основних векторів соціально-економічного регіонального розвитку та формулювання цілей та завдань щодо розвитку Українського Причорномор'я.

Виклад основного матеріалу. Державна Стратегія розвитку регіонів до 2020 року не виділяє основний вектор подальшого розвитку країни, позначивши пріоритетним промисловий, аграрний чи рекреаційний напрямок. Проте при узгодженні державних та регіональних стратегій, можливо виділити наступні вектори стратегічного розвитку Українського Причорномор'я:

- I. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіону;
- II. Територіальна соціально-економічна інтеграція та просторовий розвиток;
- III. Ефективне державне управління в сфері регіонального розвитку.

Для розуміння цілі підвищення рівня конкурентоспроможності необхідно зазначити, що основні конкурентні переваги регіону визначаються п'ятьма групами факторів [9, с.24]: 1) конкурентоспроможність країни; 2) природно-кліматичними, географічними, екологічними та соціально-економічними параметрами регіону; 3) підприємницькою та інноваційною активністю в регіоні; 4) рівнем співвідношення параметрів інфраструктури регіону міжнародним та внутрішньодержавним нормативам; 5) рівнем міжнародної інтеграції та кооперування регіону.

Для того, щоб ставити ефективні завдання перед регіоном, треба пам'ятати, що основу господарської діяльності Українського Причорномор'я складають [9, с.10]: морегосподарський, аграрний, індустріальний та курортно-рекреаційний сектори.

Тому розподіл основних цілей та завдань можна зробити між цими секторами.

Першочергово, серед завдань для підвищення рівня конкурентоспроможності морегосподарського сектору можна виділити

розбудову та модернізацію транспортної інфраструктури взагалі. В це завдання входять такі складові як:

- покращення наземних шляхів сполучення між пунктами регіону;
- модернізація існуючих елементів портового господарювання, в тому числі розвиток транзитного потенціалу портів Українського Причорномор'я;
- створення умов для розвитку малого бізнесу в транспортній сфері;
- модернізація існуючої інфраструктури, орієнтованої на обслуговування туристичних потоків.

Для розвитку аграрного сектора слід зазначити наступні завдання:

- підвищення рівня ефективності використання земель;
- застосування і модернізація новостворених об'єднаних територіальних громад;
- запровадження енергозберігаючих і високопродуктивних технологій в сільському господарстві;
- використання наукового потенціалу області в агропромисловому комплексі;
- розвиток інфраструктури в аграрній сфері.

Головними завданнями розвитку індустріального сектора ми можемо сформулювати наступні:

- підтримка створення виробничих об'єктів та технологічних циклів навколо малих міст;
- сприяння створенню несільськогосподарського підприємництва у сільських районах;
- розбудова сучасної індустрії, в тому числі відновлення виробничого потенціалу, використання інноваційної та інвестиційної діяльності в розвитку індустрії;
- розвиток міжнародного співробітництва та зовнішньоекономічної діяльності.

Ще одним напрямком підвищення рівня конкурентоспроможності є розвиток туристично-рекреаційного сектора Українського Причорномор'я. Серед основних завдань у цій сфері виділяють:

- підтримка інвестиційних проектів з розвитку рекреації в регіоні;
- підвищення якості та конкурентоспроможності існуючих об'єктів рекреаційної структури;
- створення умов для розвитку малого бізнесу в туристично-рекреаційній сфері.

Окремо можна виділити завдання з енергетичної самодостатності регіону, оскільки цей аспект є невід'ємною часткою, яка впливає на розвиток всіх секторів діяльності Українського Причорномор'я та є ключовою в контексті сталого розвитку як регіону, так і України в цілому. Серед основних складових цього напрямку діяльності виділяють:

- повне забезпечення потреб населення регіону енергоресурсами;

- підвищення рівня енергоефективності через оптимізацію управління енергетичними проектами;
- забезпечення енергонезалежності регіону за рахунок розвитку альтернативної енергетики.

Згідно зі Стратегією регіонального розвитку до 2020 р., під територіальною соціально-економічною інтеграцією та просторовим розвитком розуміється в тому числі недопущення поглиблення регіональних диспропорцій доступу населення насамперед до базових соціальних, комунальних, адміністративних, транспортних, інформаційних послуг, підвищення якості освіти сільської молоді, медичного обслуговування в малих містах та сільських населених пунктах, покращення водопостачання та водовідведення у населених пунктах, створення інформаційних та комунікаційних мереж з метою ефективного доступу населення до першочергових послуг.

У контексті соціально-економічної інтеграції та просторового розвитку Українського Причорномор'я можна також, в свою чергу, виділити 4 основні напрямки завдань.

1. Розвиток людського потенціалу. Під цим напрямком можливо виділити наступні завдання:

- створення умов для продуктивної праці населення;
- модернізація системи освіти;
- забезпечення умов для здорового соціокультурного розвитку регіону;
- формування активного бізнес-середовища.

2. Забезпечення гідних умов життя та екологічної безпеки. Для виконання цієї цілі можуть бути сформовані наступні завдання:

- забезпечення комфортного та безпечного життєвого середовища для людини незалежно від місця її проживання;
- реформування та підвищення якості обслуговування в ЖКГ;
- надання якісних послуг транспорту і зв'язку;
- підвищення стандартів життя в усьому регіоні;
- забезпечення екологічно-сприятливих умов життя;
- створення умов для формування здорового населення.

3. Збереження та розвиток територій Українського Причорномор'я. Для реалізації цього напрямку необхідно виконання завдання:

- підвищення рівня зайнятості сільського населення;
- комплексний розвиток територій в інтересах територіальних громад;
- розвиток інфраструктури регіону в освітній, медичній, соціальній та інших сферах.

4. Створення умов для співробітництва з іншими регіонами та територіальними громадами. Розвиток міжрегіонального співробітництва забезпечуватиметься в рамках виконання таких завдань:

- розвиток інституційно-правових форм співробітництва територіальних громад;

- розроблення та впровадження моделі міжрегіональної взаємодії, що базується на принципах взаємного посилення “центрів зростання”;
- нормативно-правове забезпечення стимулювання та створення механізму об’єднання ресурсів різних місцевих бюджетів з метою розв’язання спільних проблем розвитку територій;
- сприяння виконанню угод щодо торговельно-економічного, науково-технічного та культурного співробітництва, розширення переліку регіонів-партнерів шляхом укладення відповідних протоколів намірів, виконання програм та планів заходів;
- сприяння організації та проведенню форумів, зустрічей представників ділових кіл, презентацій, виставково-ярмаркових заходів, засідань, круглих столів тощо.

На сьогоднішній день питанню регіонального розвитку в Україні приділяється багато уваги, саме тому аспект ефективного державного управління регіональним розвитком є невід’ємною складовою соціально-економічного розвитку Українського Причорномор’я. Необхідно зазначити, що цей напрямок діяльності регіони не можуть сповна контролювати, оскільки політика держави взагалі є рушійною силою при розробці регіональних планів розвитку. На основі Стратегії регіонального розвитку України до 2020 року, можливо виділити наступні завдання, які можуть бути виконані у самому регіоні Українського Причорномор’я:

- підвищення ефективності розвитку територій за рахунок реформування місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою та транскордонного співробітництва;
- удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку;
- інституційне зміцнення регіону;
- підвищення ефективності діяльності місцевих держадміністрацій, удосконалення взаємовідносин між місцевими держадміністраціями та фізичними і юридичними особами;
- підвищення ролі громадських об’єднань у формуванні пріоритетних напрямів розвитку регіону, їх реалізації та здійсненні контролю за реалізацією.

Висновки. Згідно з державною політикою в сфері регіонального розвитку, базуючись на нормативно-правових актах, було проаналізовано стратегії розвитку регіонів та України в цілому. Особливу увагу при аналізі цих програм було приділено соціально-економічному розвитку Українського Причорномор’я. Ставлячи за мету такі державні стратегічні цілі розвитку як підвищення рівня конкурентоспроможності, територіальна соціально-економічна інтеграція, просторовий зв’язок та ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку були встановлені основні цілі та завдання розвитку Українського Причорномор’я. Не дивлячись на те, що при формулюванні регіональної стратегії соціально-економічного розвитку регіону були враховані всі особливості кожної з трьох областей-складових Українського Причорномор’я, за лишається один суттєвий недолік: немає чітких

механізмів та інструментів контролю за виконанням стратегій на всіх рівнях (державному, регіональному та базовому). Теоретично, згідно зі стратегіями розвитку регіонів та країни до 2020, функція контролю над виконанням створених програм покладена на органи влади. Проте для того, щоб можна було наочно бачити ефективність впровадження стратегій розвитку та відзначити ступінь та якість виконання цілей та завдань, необхідно ще створити державні акти, які б у повній мірі дозволили б регулювати, оцінювати та контролювати виконання стратегічних програм. З огляду на те, що наша держава зараз знаходиться на етапі постійних реформаций у різних аспектах регіонального розвитку, існує впевненість, що у найближчий час з’являться усі регламентуючі цей процес елементи, і регіони зможуть максимально ефективно використовувати усі наукові та практичні рекомендації для свого розвитку.

Література

1. Закон України «Про добровільне об’єднання територіальних громад» від 13.01.2016 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]: Офіц. видання сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
2. Закон України «Про Стимулювання розвитку регіонів» від 02.12.2012/ Верховна Рада України [Електронний ресурс]: Офіц. видання сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
3. Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»/ Президент України [Електронний ресурс]: Офіц. видання сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
4. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року/ Верховна Рада України[Електронний ресурс]: Офіц. видання сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014>
5. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року від 21.12.2015. – Режим доступу: http://oda.odessa.gov.ua/files/oda/dod_do_r_shennya_straten_ya_2020.pdf – Назва з екрану. Дата звернення: 05.04.2016
6. Стратегія економічного та соціального розвитку Миколаївської області до 2020 року від 16.04.2015. – Режим доступу: announse_1431931887.zip. – Назва з екрану. Дата звернення: 05.04.2016
7. Стратегія економічного та соціального розвитку Херсонської області до 2020 року від 10.09.2015. – Режим доступу: Strategiya_2020.rar. – Назва з екрану. Дата звернення: 05.04.2016
8. Осипов В. М. Пріоритети соціально-економічного розвитку Українського Причорномор’я в контексті новітньої регіональної політики / В. М. Осипов, О. А. Єрмакова // Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки. – 2014. - №2 (44). – С. 76-82.

9. Формирование конкурентоспособности в контексте регионального развития/[Буркинський Б.В., Агеева І.Н., Лайко А.І. и др.]; под. редак. академика Б.В.Буркинського./Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2009-334 с.

10. Буркинський Б.В. Сучасні напрямки регіональної інвестиційної політики/ Б.В.Буркинський, О.І. Лайко// Регіональна економіка. – Львів, 2014. - № 4 (74). – с. 9-25

11. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні/ В.С. Кравців, 2015. – Львів: Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього. – 140с.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad» vid 13.01.2016 / Verkhovna Rada Ukrainy. Ofits. vydannya saytu Verkhovnoi Rady Ukrainy. [The law of Ukraine “About the voluntary association of communities”]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19> [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro Stymulyuvannya rozvytku rehioniv» vid 02.12.2012 / Verkhovna Rada Ukrainy. Ofits. vydannya saytu Verkhovnoi Rady Ukrainy. [The law of Ukraine “About the stimulation of the regions development”]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2850-15> [in Ukrainian].

3. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015r. # 5/2015 «Pro Stratehiyu staloho rozvytku «Ukraina – 2020» [Decree of the President of Ukraine “About the strategy of the sustainable development of Ukraine “Ukraine-2020”] Prezydent Ukrainy. Ofits. vydannya saytu Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [in Ukrainian].

4. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku [Governmental strategy of the regions development for period till 2020]/ Verkhovna Rada Ukrainy. Ofits. vydannya saytu Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014> [in Ukrainian].

5. Stratehia ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku Odeskoyi oblasti do 2020 roku vid 21.12.2015. [Strategy of the economic and social development of Odessa region till 2020 from 21.12.2015]. Retrieved from: http://oda.odessa.gov.ua/files/oda/dod_do_r_shennya_straten_ya_2020.pdf [in Ukrainian].

6. Stratehia ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku Mykolaivskoyi oblasti do 2020 roku vid 16.04.2015. [Strategy of the economic and social development of Mykolaiv region till 2020 from 16.04.2015]. Retrieved from: announce_1431931887.zip [in Ukrainian].

7. Stratehia ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku Khersonskoi oblasti do 2020 roku vid 10.09.2015.[Strategy of the economic and social development of Kherson region till 2020 from 10.09.2015]. Retrieved from: Strategiya_2020.rar [in Ukrainian].

8. Osypov V. M. & Yermakova O.A. (2014). Priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrayinskoho Prychornomoria v konteksti novitnoi

rehionalnoi polityky [Priorities of the socio-economic development of the Ukrainian Black Sea region in the context of the modern regional policy]. Prometey: rehional'nyy zbirnyk naukovykh prats z ekonomiky [Prometheus: regional collection of papers on economics] #2 (44), s.76-82 [in Ukrainian].

9. Burkinskyi B.V. & Ageeva I.N. & Laiko A.I. et al. (2009). Formyrovanye konkurentosposobnosti v kontekste rehyonalnoho rozvytyya [Formation of competitiveness in the context of regional development]. B.V.Burkinskyi (Ed.). Institut problem rynku i ekonomiko-ekologicheskikh issledovanii NAN Ukrainy [in Russian].

10. Burkinskyi B.V. & Laiko A.I. (2014) Suchasni napryamky rehionalnoi investytsiynoi polityky [The modern trends of regional investment policy]. Rehionalna ekonomika (Lviv) # 4 (74) [in Ukrainian].

11. Kravtsiv V.S. (2015) Terytorialnyi rozvytok ta rehionalna polityka v Ukraini [Territorial development and regional policy on Ukraine]. L'viv: Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M.I. Dolishnoho [in Ukrainian].

Abstract

Annentseva A.V.

Strategic goals of the social and economic development of the Ukrainian Black Sea region

In the article the basic strategies of the social and economic development of Ukraine and its regions till 2020 are analyzed. Being based on previous studies and acting legal framework the three levels of Regional Development of Ukraine are identified, including: state, regional and basic. The goals and tasks for socio-economic development of the Ukrainian Black Sea region were formulated in the context of sustainable development with regard to all the features of the region.

**МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ
УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ
ПОРТОВОГО ОПЕРАТОРА**

Бойко М.О.

В статті пропонується авторський підхід до оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора з використанням індикаторного методу, що ґрунтується на системі показників, які враховують особливості діяльності підприємств портової галузі. Запропонований підхід дозволяє визначити рівень ефективності управління економічною безпекою та прийняти обґрунтоване управлінське рішення щодо напрямків підвищення економічної безпеки.

Постановка проблеми. В результаті діяльності портового оператора можуть виникати ситуації, які негативно впливають на економічну безпеку, причому це можуть бути управлінські, інформаційні, екологічні та інші втрати, але всі вони виражаються саме як економічні збитки, які відбиваються на фінансових показниках підприємства. Тому критерій оцінки повинен не тільки виявити наявність економічної безпеки портового оператора, а й визначити її рівень, щоб можна було прийняти заходи щодо її підтримки або підвищення. У випадку лише констатації економічних збитків, як критерію економічної безпеки підприємства, існує значний ризик суб'єктивності оцінки.

Оцінка ефективності управління економічною безпекою, насамперед, передбачає розробку системи критеріїв та показників, на основі яких можна зробити висновок про рівень економічної безпеки портового оператора та здійснювати ефективне управління для запобігання наслідкам реалізації загроз, які можуть виникнути в результаті його діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні основи визначення економічної безпеки викладені у працях багатьох науковців: А.В. Козаченка [6], І.І. Нагорної [8], В.Л. Оргинського [9], В. Тамбовцева [11], С.М. Шкарлета [12], В.В. Шликова [13] та ін. Особливості економічної безпеки для підприємств морської галузі відображено у роботах В.Г. Алькеми [1], Б.В. Буркинського [2], Н.В. Дубовік [3], Л.П.Чиж [14], Л.В. Ширяєвої [14], О.І. Шумлянської [14], Н.В. Ярової [15] та ін.

В якості основного критерію економічної безпеки підприємства деякі дослідники [2, 9, 12] розглядають одержуваний в результаті взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища прибуток, яким підприємство може вже розпоряджатися на свій розсуд, тобто чистий прибуток. При відсутності прибутку не можна говорити про дотримання інтересів підприємства і, отже, про те, що підприємство знаходиться в економічній безпеці. Навпаки, в цьому випадку перед підприємством реально стоїть загроза банкрутства. Таким чином, запропонований підхід до вибору критерію економічної безпеки підприємства базується на отриманні підприємством прибутку. Прибуток підприємства – це її абсолютна величина, яка може розглядатися в якості передумови для висновків щодо економічної безпеки підприємства. Однак з її допомогою не можна оцінити рівень економічної безпеки підприємства [7].

Питання оцінки рівня економічної безпеки має практичну значимість та дуже важливе, тому що результати проведеної оцінки є основою розробки системи заходів управлінських рішень щодо стабілізації стану портового оператора. Існує багато підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, які детально розглянуті в [7, 9], однак жоден з них не враховує специфіку роботи підприємств портової галузі.

Мета дослідження. Визначення критеріїв та системи показників оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора.

Виклад основного матеріалу. Загальна концепція формування і подальшого функціонування системи економічної безпеки будь-якого підприємства базується на розумінні сутності та складових економічної безпеки підприємства, а забезпечення економічної безпеки підприємства безпосередньо пов'язано з її управлінням.

В цілому управління економічною безпекою – це сукупність взаємопов'язаних процесів планування, організації, мотивації і контролю, які забезпечують економічну безпеку підприємства.

Цілком згодні з тим, що «економічна безпека підприємств портової діяльності є комплексним поняттям і пов'язана не тільки з внутрішнім станом самого підприємства, але і з впливом зовнішнього середовища, з її суб'єктами, з якими підприємство вступає у взаємодію. Підприємства портової діяльності знаходяться в економічній безпеці, якщо їх економічні інтереси знаходяться у взаємодії з інтересами споживачів, постачальників, конкурентів, інвесторів, держави і суспільства в цілому» [15, с. 110-111].

В свою чергу, «для оцінки рівня економічної безпеки порту варто використати критерійні показники, які оцінюють якість виконання системної безпеки портом своїх функцій (ступінь досягнення основної мети). Оцінка рівня економічної безпеки здійснюється шляхом порівняння розрахункових значень сукупного критерію з реальними значеннями

цього показника по порту або портів-конкурентів, лідируючих морських портів. Кількісні значення показників визначають рівень досягнення економічної безпеки, ефективність використаних її методів і засобів. Значення вираховуються за допомогою порівняння можливої величини збитків і ефективності заходів уникнення» [1, с. 126].

На нашу думку, управління економічною безпекою портового оператора повинно передбачати:

- визначення об'єкта, діяльність якого буде аналізуватися;
- формування системи показників для оцінки ефективності управління економічною безпекою;
- збір інформації, яка характеризує стан об'єкта аналізу;
- розрахунок показників та проведення аналізу одержаних значень інтегральних показників;
- виявлення перспективних напрямків розвитку портового оператора;
- розробка комплексу заходів для підвищення рівня ефективності управління економічною безпекою, які спрямовані на виявлення та попередження загроз його діяльності.

В статті пропонується авторський підхід до оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора, в основі якого лежить індикаторний метод, що ґрунтується на системі показників, які враховують особливості діяльності підприємств портової галузі. Цей підхід дозволяє розрахувати інтегральний показник економічної безпеки портового оператора, визначити рівень ефективності управління економічною безпекою та зробити висновки й прийняти необхідне управлінське рішення.

Етапи оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора наведені на рис. 1.

На першому етапі необхідно виділити групи критеріїв та розробити систему показників для оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора. Пропонується виділити такі групи критеріїв:

1. Критерії фінансової складової характеризують основну фінансово-економічну діяльність портового оператора (власний капітал, обсяг річного обороту, прибуток, рентабельність), своєчасність розрахунків та погашення кредитів, відсутність втрат від угод з недобросовісними контрагентами, рівень орендних, лізингових та концесійних платежів.

2. Критерії управлінської складової визначають ефективність координації діяльності портового оператора, залежність економічної безпеки від організаційної структури, функціонування основних підрозділів, відсутність дублювання основних бізнес-процесів, прийняття управлінських рішень тощо.

Рис. 1. Етапи оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора
Джерело: авторська розробка

3. Критерії політико-правової складової передбачають відповідність діяльності портового оператора чинному законодавству, що проявляється у відсутності претензій з боку правоохоронних, контролюючих органів або контрагентів до підприємства, ефективній роботі юридичного відділу підприємства. Сюди можуть входити такі показники, як відсутність штрафів, санкцій з боку державних органів за порушення законодавства (наприклад, податкового, антимонопольного), відсутність штрафів зі сторони контролюючих органів (митна, прикордонна служба).

4. Критерії інформаційної складової визначають ступінь захищеності внутрішньої конфіденційної інформації портового оператора та характеризують зовнішню діяльність щодо створення позитивної репутації підприємства.

5. Критерії соціально-кадрової складової включають показники, які дають змогу виявити та проаналізувати негативний вплив на економічну безпеку портового оператора недостатньої кваліфікації співробітників, недосконалої системи управління персоналом, підбору і мотивації співробітників, порушень норм з техніки безпеки та зростання соціальної напруженості у суспільстві.

6. Критерії техніко-технологічної складової характеризують відповідність технічних засобів та використовуваних технологій вимогам сучасного ринку портових послуг. Для портового оператора дуже важливі такі характеристики терміналу як пропускна спроможність, наявність обмежень по глибинам, можливість використання потужної перевантажувальної техніки – все це впливає на конкурентоспроможність підприємства, фінансові результати його діяльності, а отже і на рівень економічної безпеки.

7. Критерії інвестиційної складової характеризують інвестиційну діяльність портового оператора. Ця група критеріїв дуже важлива для приватних портових операторів, оскільки всі вони оперують вітчизняними портовими терміналами в рамках державно-приватного партнерства на умовах оренди, в майбутньому концесії, з необхідністю вкладання коштів в розвиток портової інфраструктури. У разі невиконання умов договору щодо інвестування з Адміністрацією порту можливе його розірвання, що негативно впливає на економічну безпеку портового оператора.

8. Критерії природно-кліматичної (екологічної) складової включають систему показників, що характеризують вплив господарської діяльності портового оператора на стан навколишнього середовища, роботу підприємства щодо збереження довкілля. Діяльність підприємств портової галузі призводить до несприятливих змін екологічного стану регіону та країни в цілому, як наслідок, це тягне за собою значні штрафні санкції, що відбивається на рівні економічної безпеки підприємства.

Далі для кожної групи критеріїв необхідно виділити показники, які дозволять кількісно оцінити рівень економічної безпеки портового оператора.

Розробка системи показників економічної безпеки підприємств портової галузі повинна базуватися на принципах комплексності (необхідності аналізу і обліку всіх складових економічної безпеки портового оператора), системності (врахування взаємозв'язків і взаємозалежностей між складовими економічної безпеки портового оператора), альтернативності (виявлення та обґрунтування різних варіантів виходу з кризової ситуації, підтримки та підвищення рівня економічної безпеки портового оператора), прийняттого ризику, тобто розробка та реалізації заходів щодо запобігання виникнення кризових ситуацій.

Система показників для оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора наведена на рис. 2.

Всі показники, запропоновані для оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора, мають пряму направленість, тобто мають позитивну тенденцію до зростання, всі вони є відносними показниками, критичним для кожного є приближення до нуля. Для кожного показника пропонується встановити не порогове значення, як у більшості розглянутих підходів, а інтервали порогових значень, які характеризують рівні економічної безпеки портового оператора. Це дозволить розрахувати загальний рівень економічної безпеки портового оператора та розробити заходи щодо прийняття рішень, вибору стратегії управління економічною безпекою портового оператора на кожному рівні. Пропонується виділити чотири рівні економічної безпеки портового оператора:

1. Надійний рівень економічної безпеки портового оператора, коли усі показники потрапили до зони надійності, портовий оператор працює стабільно, в цьому випадку підприємство має достатні резерви для підтримки економічної безпеки. Необхідно обирати стратегію підтримки економічної безпеки та недопущення реалізації загроз.

2. Достатній рівень економічної безпеки портового оператора, коли показники економічної безпеки знаходяться на достатньому рівні в межах норми, підприємство працює нормально, але для стабільної роботи використовує накопичені резерви, необхідно розробити комплекс заходів щодо підвищення рівня економічної безпеки та реалізувати стратегію нейтралізації існуючих загроз.

3. Задовільний рівень економічної безпеки портового оператора, коли більшість показників економічної безпеки нижче норми, для її підтримки підприємство використовує додаткові ресурси, знижуючи надійність свого функціонування, але стан економічної безпеки залишається проблемним. Необхідно розробити комплекс заходів щодо відновлення економічної безпеки портового оператора.

4. Критичний рівень економічної безпеки портового оператора, коли всі показники економічної безпеки нижче норми, задіяні все механізми та вичерпані все ресурси підприємства. Необхідно застосувати стратегію модернізації, реструктуризації, реінжинірингу та ін. для відновлення економічної безпеки або, коли банкрутство неминуче, – ліквідації.

Для кожного показника пропонується встановити інтервали порогових значень. Економічна безпека підприємств портової галузі є багатограним комплексним поняттям, тому її важко оцінити відразу

С	Фінансова	1. Загальна рентабельність.	П
		2. Коефіцієнт автономії.	
К		3. Коефіцієнт швидкої ліквідності.	О
		4. Коефіцієнт маневрування власних коштів.	
Л	Управлінська	5. Рентабельність власного капіталу.	К
		6. Коефіцієнт ефективності використання фінансових ресурсів.	
А	Політико-правова	7. Співвідношення платежів за користування терміналом та чистого прибутку.	А
		1. Коефіцієнт управляємості.	
Д	Соціально-кадрова	2. Частка управлінського персоналу з вищою профільною освітою.	З
		3. Коефіцієнт постійності кадрів.	
О		1. Коефіцієнт платіжної дисципліни.	Н
		2. Коефіцієнт якості юридичних послуг.	
В	Інформаційна	3. Коефіцієнт юридичного менеджменту.	И
		1. Питома вага фонду оплати праці у доході.	
І	Техніко-технологічна	2. Освітній рівень працівників.	И
		3. Коефіцієнт стабільності кадрів.	
		4. Рівень трудової дисципліни.	К
		1. Коефіцієнт повноти інформації для прийняття управлінських рішень.	
	Інвестиційна	2. Коефіцієнт точності інформації.	И
		3. Коефіцієнт суперечливості інформації.	
	Екологічна	4. Частка електронного документообігу в загальному документообігу.	И
		1. Рівень завантаження терміналу.	
		2. Коефіцієнт придатності основних засобів.	
		3. Коефіцієнт використання кранів за вантажопідйомністю.	
		4. Коефіцієнт використання крана протягом року.	
		5. Частка транзитних вантажів в структурі вантажообігу.	
		6. Частка ринку.	
		1. Коефіцієнт інвестування.	
		2. Коефіцієнт покриття інвестицій.	
		3. Коефіцієнт ефективності інвестиційної	
		1. Коефіцієнт витрат на захист довкілля.	
		2. Рівень захисту навколишнього середовища.	

Рис. 2. Показники оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора

Джерело: розроблено автором з використанням [4, 5, 9, 10, 12, 14, 16]

одним інтегральним показником, так як він має враховувати вплив усіх чинників та загроз на розвиток підприємств портової галузі. У зв'язку з цим на другому етапі пропонується агрегувати наведені в табл. 1 показники в інтегральні показники, що характеризують стан кожної складової економічної безпеки портового оператора. Далі необхідно розрахувати інтервали порогових значень інтегральних показників для кожного рівня економічної безпеки (табл. 1.)

Інтегральні показники розраховуються за формулою:

$$I_i = \frac{\sum_{j=1}^n K_j}{n}, \quad (1)$$

де K_j – поточний показник з групи;
 n – кількість показників в групі.

На третьому етапі після розрахунку окремих інтегральних показників визначається загальний показник оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора.

Припускаємо, що вплив всіх факторів, що входять до складу інтегральних показників та впливають на значення загального показника ефективності управління економічною безпекою I_{EVEB} портового оператора, рівнозначні. Тоді його можна визначити за формулою:

$$I_{EVEB} = \frac{\sum_{i=1}^8 I_i}{8}, \quad (2)$$

Загальний показник ефективності управління економічною безпекою портового оператора набуває значення від 0 до 0,9. Чим ближче отримане значення показника до 0,9, тим більш надійним є рівень економічної безпеки та тим вища ефективність управління нею на підприємстві.

Якщо загальний показник ефективності управління економічною безпекою портового оператора менше 0,21, то рівень економічної безпеки критичний, система управління економічною безпекою працює неефективно і підприємство на межі банкрутства. Для інтерпретації величини загального показника ефективності управління економічною безпекою портового оператора і визначення рівня економічної безпеки пропонується використовувати шкалу, яка враховує інтервали значень інтегральних показників економічної безпеки:

Таблиця 1

Інтервали порогових значень для інтегральних показників оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора

Показник	Рівень економічної безпеки	Інтервал значень
Інтегральний показник фінансової складової економічної безпеки	Надійний	0,66-1
	Достатній	0,43-0,65
	Задовільний	0,2-0,42
	Критичний	0-0,19
Інтегральний показник управлінської складової економічної безпеки	Надійний	0,62-0,83
	Достатній	0,47-0,61
	Задовільний	0,23-0,46
	Критичний	0-0,22
Інтегральний показник політико-правової складової економічної безпеки	Надійний	0,9-1
	Достатній	0,8-0,89
	Задовільний	0,2-0,79
	Критичний	0-0,19
Інтегральний показник соціально-кадрової складової економічної безпеки	Надійний	0,63-0,84
	Достатній	0,36-0,62
	Задовільний	0,2-0,35
	Критичний	0-0,19
Інтегральний показник інформаційної складової економічної безпеки	Надійний	0,75-1
	Достатній	0,5-0,74
	Задовільний	0,25-0,49
	Критичний	0-0,24
Інтегральний показник техніко-технологічної складової економічної безпеки	Надійний	0,57-0,93
	Достатній	0,42-0,56
	Задовільний	0,24-0,41
	Критичний	0-0,23
Інтегральний показник інвестиційної складової економічної безпеки	Надійний	0,72-1
	Достатній	0,43-0,71
	Задовільний	0,18-0,42
	Критичний	0-0,17
Інтегральний показник екологічної складової економічної безпеки	Надійний	0,48-0,63
	Достатній	0,33-0,47
	Задовільний	0,18-0,32
	Критичний	0-0,17

Джерело: авторська розробка

0,67-0,9 – надійний рівень економічної безпеки портового оператора;
0,47-0,66 – достатній рівень економічної безпеки портового оператора;

0,21-0,46 – задовільний рівень економічної безпеки портового оператора;

0-0,20 – критичний рівень економічної безпеки портового оператора.

Запропонований методичний підхід до оцінки ефективності управління економічною безпекою портового оператора комплексно відображає рівень економічної безпеки підприємств портової галузі з урахування особливостей їх діяльності та оцінює ефективність управління економічною безпекою, а його застосування дає повне уявлення про можливість прийняття рішень керівництвом підприємства для підтримки чи підвищення тих чи інших складових економічної безпеки портового оператора.

Висновки. Для підвищення рівня економічної безпеки портового оператора необхідно розробити комплекс заходів:

- для підвищення фінансової безпеки – збільшення власних коштів за рахунок контролю дебіторської заборгованості, зменшення кредиторської заборгованості, створення резервів власних коштів, нерозподіленого прибутку, контроль за своєчасністю погашення кредитів, контроль податкових та інших платежів, використання нових форм партнерських зв'язків та можливість інтеграції з іншими підприємствами морської галузі для отримання синергетичного ефекту та зниження транзакційних витрат;

- для підвищення управлінської безпеки – зміна організаційної структури підприємства та пристосування її до сучасних вимог транспортного ринку, створення штату висококваліфікованого управлінського персоналу, реструктуризація, модернізація, реінжиніринг бізнес-процесів, що дасть можливість знизити витрати, пов'язані з дублюванням бізнес-процесів, створити нові бізнес-процеси, що підвищать ефективність управління, впровадити сучасні інформаційні технології в управління;

- для підвищення політико-правової безпеки – захист інтересів підприємства, документації, недопущення порушення юридичних прав підприємства та його працівників;

- для підвищення соціально-кадрової безпеки – підвищення рівня оплати праці до показників розвинутих країн, підвищення кваліфікації працівників; розвиток соціальної інфраструктури підприємства, створення матеріальної відповідальності працівників за результати своєї праці;

- для підвищення інформаційної безпеки – створення ефективної системи захисту інформації, впровадження електронного документообігу, що дозволить виключити помилки, скоротити час і витрати на доставку даних та інформації; збільшити продуктивність роботи портового оператора; поліпшити організацію і прискорити виконання виробничих операцій; отримати контроль над пересуванням вантажів; спростити

використання електронного підпису, підвищити ефективність взаємодії портового оператора з іншими учасниками транспортного процесу;

- для підвищення техніко-технологічної безпеки – залучення транзитних вантажопотоків, застосування сучасної перевантажувальної техніки та інноваційних технологій в роботі терміналу, проведення днопоглиблювальних робіт для усунення обмежень з осадки та можливості заходу великотоннажних суден, обробка суден в режимі траншипменту;

- для підвищення інвестиційної безпеки – збільшення інвестицій в інноваційні технології, сучасну перевантажувальну техніку, автоматизацію та інформатизацію роботи підприємства, відновлення та підвищення інноваційного потенціалу підприємства;

- для підвищення екологічної безпеки – зниження негативного впливу роботи портового оператора на навколишнє середовище, впровадження системи екологічної безпеки, недопущенні забруднення навколишнього природного середовища, дотримання вимог щодо використання та охорони водних об'єктів у межах території та акваторії терміналу, забезпеченні екологічної безпеки відповідно до міжнародних стандартів; приведення стандартів екологічної безпеки у відповідність до міжнародних.

Таким чином, підвищення економічної безпеки портового оператора передбачає досягнення ефективних параметрів функціонування, підтримку виробничого і соціально-кадрового потенціалу, використання нових форм партнерських зв'язків та взаємодії з державою в рамках державно-приватного партнерства, формування умов для надійного функціонування.

Подальше дослідження в напрямку оцінки показників управління економічної безпеки портового оператора повинно включати розробку інформаційно-аналітичного інструментарію для проведення аналізу економічної безпеки, обґрунтування рекомендацій, направлених на підготовку якісної інформаційної бази на основі структуризації системи показників, визначення тенденцій показників та апробації запропонованого методичного підходу на прикладі стивідорних компаній.

Література

1. Алькема В.Г. Економічна безпека морських портів як територіальних логістичних утворень. / В.Г. Алькема // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: зб. наук. праць. – Одеса, 2010 – Вип. 32. – С. 119-134.

2. Экономико-экологическая безопасность морехозяйственной деятельности [Текст]: [монография] / [Б.В. Буркинский и др.; науч. ред.: Б.В. Буркинский, В.Н. Степанов]; НАН Украины, Ин-т проблем рынка и экон.-экол. исслед. – О.: Фенікс, 2008. – 650 с.

3. Дубовик Н.В. Особенности обеспечения экономической безопасности предприятий морского транспорта / Н.В. Дубовик // Развитие

методів управління та господарювання на транспорті: зб. наук. праць. – Одеса, 2009. – Вип. 32. – С. 21-40.

4. Зубрицька Я.О. Визначення показників-індикаторів оптимального профілю систем управління трудовим потенціалом підприємства АПК як засіб забезпечення його конкурентоспроможності / Я.О. Зубрицька // Ефективна економіка, №10, 2013. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2260>. Дата звернення 16.12.2015.

5. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 278 с.

6. Козаченко А.В. Економічна безпека підприємства. Сутність і механізм забезпечення: монографія / А.В. Козаченко, В.П. Понаморов, А.Н. Ляшенко. – К.: Вид-во «Либра», 2003. – 280 с.

7. Краснощек А.А. Современные аспекты анализа и оценки экономической безопасности организаций / А.А. Краснощек, И. А. Динец // Корпоративные финансы, 2010. – № 4 (16). – С. 73-78.

8. Нагорна І.І. Організаційно-економічний механізм у забезпеченні стійкої економічної безпеки промислових підприємств [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / І.І. Нагорна. – Одеса, 2008. – 22 с.

9. Ортинський В.Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.

10. Свирина А.А. Методические аспекты оценки нормы управляемости и применение её в регулярном менеджменте / А.А. Свирина // Менеджмент в России и за рубежом, 2009. – № 3. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mevriz.ru/articles/2009/3/5544.html>. Дата звернення 16.12.2015.

11. Тамбовцев В.Л. Объекты экономической безопасности России [Текст] / В.Л. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 45-54.

12. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія / С.М. Шкарлет. – К.: Книжкове видавництво Національного авіаційного ун-ту, 2007. – 436 с.

13. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В.В. Шлыков / Санкт-Петербургский ун-т; Рязанский ин-т права и экономики МВД России. – СПб.: Алетейя, 1999. – 138 с.

14. Ширяева Л.В. Финансові аспекти діагностики економічної безпеки підприємств портової галузі: монографія / Л.В. Ширяева, Л.П. Чиж, О.І. Шумлянська та ін. – Одеса: ІНТЕРПРІНТ, 2015. – 174 с.

15. Яровая Н.В. Организация экономической безопасности предприятий портовой деятельности / Н.В. Яровая, Е.С. Омельчук // Развитие методів управління та господарювання на транспорті: зб. наук. праць. – Одеса: ОНМУ, 2010. – № 31. – С. 92-114.

16. Blackstone C. Cargo Systems Berth Productivity Ranking/ C. Blackstone // TOC Asia, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.tocevents-asia.com/files/c_blackstone_day_3_workshop.pdf. Дата звернення 05.12.2015.

References

1. Alkema, V.H. (2010). Ekonomichna bezpeka morskykh portiv yak terytorialnykh lohystychnykh utvoren [The economic security of seaports as logistics territorial entities]. Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti – Development management and transport management, Vol. 32, 119-134 [in Ukrainian].
2. Burkinskiy B.V. (2008). Ekonomiko-ekologicheskaya bezopasnost morehozyaystvennoy deyatelnosti [Economic and environmental safety of marine economic activities]. Odessa: NAN Ukrainyi, In-t problem ryinka i ekon.-ekol. issled. [in Ukrainian].
3. Dubovik N.V. (2009). Osobennosti obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiy morskogo transporta [Features of ensuring the economic security of maritime transport companies]. Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti – Development management and transport management, Vol. 32, 21-40 [in Ukrainian].
4. Zubrytska Ia.O. (2013) Vyznachennia pokaznykiv-indyikatoriv optymalnoho profilu system upravlinnia trudovym potentsialom pidpryemstva APK yak zasib zabezpechennia yoho konkurentospromozhnosti [The determination of the index-identifiers of the labor potential management system optimal profile of agricultural enterprise as the way to providing its competitiveness]. Efektyvna ekonomika – Efficient economy, Vol. 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2260> [in Ukrainian].
5. Iliashenko S.M. (2003). Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom: problemy, kontseptsii, metody [Management of innovation development: challenges, concepts, methods]. Sumy: Universytetska knyha. [in Ukrainian].
6. Kozachenko A.V., Ponamorev A.V., & Liashenko A.N. (2003). Ekonomichna bezpeka pidpryemstva. Sutnist i mekhanizm zabezpechennia [Economic security. The essence and mechanism to ensure]. Kiev: «Lybra» [in Ukrainian].
7. Krasnoschek A.A. (2010). Sovremennyye aspekty analiza i otsenki ekonomicheskoy bezopasnosti organizatsiy [Modern aspects of the analysis and evaluation of economic security organizations]. Korporativnyie finansyi – Corporate finances [in Ukrainian].
8. Nahorna I.I. (2010). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm u zabezpechenni stiikoi ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpryemstv [Organizational-economic mechanism to ensure stable economic security industry]. Extended abstract of candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].
9. Ortynskiy V.L., Kernytskiy I.S., & Zhyvko Z.B. (2009). Ekonomichna bezpeka pidpryemstv, orhanizatsii ta ustanov [The economic security of enterprises, organizations and institutions]. Pravova yednist – Legal unity [in Ukrainian].

10. Svirina A.A. (2009). Metodicheskie aspekty otsenki normy upravlyaemosti i primenenie eyo v regulyarnom menedzhmente [Methodical aspects of assessment standards manageability and application of its regular management]. Menedzhment v Rossii i za rubezhom – Management in Russia and abroad, Vol. 3. Retrieved from <http://www.mevriz.ru/articles/2009/3/5544.html> [in Ukrainian].

11. Tambovtsev V.L. (1994). Ob'ekty ekonomicheskoy bezopasnosti Rossii [Objects of Russia's economic security]. Voprosy ekonomiki – Economics Questions, Vol. 12, 45-54 [in Ukrainian].

12. Shkarlet S.M. Ekonomichna bezpeka pidpryemstva: innovatsiynyi aspekt [The economic security of the enterprise: innovative aspects]. Kiev: Knyzhkove vydavnytstvo Natsionalnoho aviatsiynoho un-tu [in Ukrainian].

13. Shlyikov V.V. (1999). Kompleksnoe obespechenie ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [Complex support of economic security]. Sankt-Peterburg: Rvazanskiy in-t prava i ekonomiki MVD Rossii [in Russian].

14. Shvriaieva L.V., Chvzh L.P., & Shumlianska O.I. et al. (2015) Finansovi aspekty diahnostryky ekonomichnoi bezpeky pidpryemstv portovoi haluzi [Financial aspects of economic security diagnostics port sector enterprises]. Odesa: INTERPRINT [in Ukrainian].

15. Yarovaya N.V., & Omelchuk E.S. (2010) Organizatsiya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiy portovoy deyatelnosti [Organization of the economic security of the port activity of the enterprises]. Rozvitok metodiv upravlinnya ta gospodaryuvannya na transporti – Development management and transport management, Vol. 31, 92-114 [in Russian].

16. Blackstone C. (2008). Cargo Systems Berth Productivity Ranking. Retrieved from http://www.tocevents-asia.com/files/c_blackstone_day_3_workshop.pdf.

Abstract

Boiko M. O.
Methodical approach the assessment of the effectiveness of economic security of port operator

Evaluation of the effectiveness management of economic security primarily involves the development system of criteria and indicators on which you can make conclusion about the level of economic security of the port operator and carry out effective controls for prevent the consequences of threats that may arise from its activities.

АНАЛІЗ СТАНУ ТА РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Бондаренко С.А.

У статті розглянуто сутність та особливості використання рекреаційно-туристичного потенціалу Одеської області, виділено специфіку регіонального ринку туристичних послуг. Проведений аналіз виявив наявність диспропорцій в структурі туристичних потоків Одеської області, що є підставою вказати на недоліки в управлінні туристично-рекреаційною сферою регіону. Пропонується розширення фактора сезонності як домінуючого фактора туристично-рекреаційної сфери Одеської області засобами диверсифікації регіонального ринку туристичних послуг. Доведена необхідність комплексних заходів і належних механізмів забезпечення формування бренду міста Одеси і Одеського регіону для активізації регіонального ринку туристичних послуг і підвищення рівня використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону.

Постановка проблеми. У світовій системі господарства туризм займає провідні позиції. На думку експертів і за прогнозами спеціалістів, XXI століття може стати епохою туризму. Оскільки розвиток туристичної і рекреаційної сфери має суттєвий вплив на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, харчова промисловість, виробництво товарів широкого вжитку, даному напрямку, який вважається одним з найбільш перспективних напрямів структурної перебудови економіки, слід приділяти особливу увагу.

Як засвідчують дані Світового економічного форуму, Україна наразі використовує менш, ніж третину, від наявного туристичного та рекреаційного потенціалу. Причинами цього є недоліки щодо його організаційно-економічної підтримки, оскільки механізми регулювання туристично-рекреаційної сфери як на рівні держави, так і на рівні регіонів, носять безсистемний слабо регульований характер. Розвиток туризму на регіональному рівні спирається як на наявні рекреаційні ресурси, характерні для регіону, так і на потенціал креативної економіки, що дозволяє додатково залучити такі нематеріальні фактори, як місцеві етнічні особливості, регіональний ментальний імідж, унікальну місцеву історично-культурну спадщину тощо [1].

За експертними оцінками, при повноцінному розкритті наявного туристичного потенціалу надходження до бюджетів усіх рівнів можуть становити значні суми, як це характерно для країн, що мають схожий з Україною рекреаційно-туристичний потенціал.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема використання рекреаційно-туристичного потенціалу займається багато дослідників,

розроблено вже ряд теоретичних підходів, методологічних основ. Так, О. О. Любіцевою виділено геопросторові аспекти розвитку ринку рекреаційно-туристичних послуг [2]. Автором запропонована структурно-логічна схема організації наукового дослідження на рівнях макрорегіонів світу, національного туристичного ринку, виділено основні тенденції та регуляторні механізми його функціонування. Закономірності функціонування ринку міжнародних туристичних послуг досліджувались Г. А. Заячківською [3]. У своїх дослідженнях Ю. Б. Забалдіна проводить аналіз процесів регіоналізації ринку туристичних послуг України [4]. Сукупність критеріїв вибору Україною цільових туристичних ринків присвячена наукова розробка О. Г. Зими, О. В. Штеревеєри, В. О. Підгайної [5]. Авторами доведено, що збереження тенденції відсутності орієнтації національної туристичної політики України на конкретні ринки веде до стагнації у сфері відпочинку.

Управління процесами, що відбуваються у сфері послуг, зокрема в туристичній та рекреаційній галузях господарства, мають носити системний характер. Діагностика стану та ефективності використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіонального ринку туристичних послуг може стати підґрунтям для виявлення основних диспропорцій та недоліків в управлінні ними. Результати такої діагностики можуть бути використані для формування регіональної політики управління ринком рекреаційно-туристичних послуг, прогнозування напрямку його подальшого розвитку та стати основою для формування стратегії диверсифікованого використання наявного потенціалу.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз стану та рівня використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіонального ринку туристичних послуг Одеської області.

Для досягнення виділеної мети необхідно вирішити наступні завдання:

- обґрунтувати сутність поняття туристичного регіону і регіонального ринку рекреаційно-туристичних послуг;
- виділити закономірності функціонування Одеської області як туристичного регіону та регіонального ринку рекреаційно-туристичних послуг Одеської області;
- дати оцінку стану та рівня використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіонального ринку туристичних послуг та виявити рівень невикористаних можливостей Одеського регіону у сфері туризму.

Виклад основного матеріалу. Регіональний розвиток є наслідком використання внутрішнього потенціалу регіону, до складу якого входить рекреаційно-туристичний потенціал. Сфера туризму спроможна залучити до процесів регіонального розвитку не лише множину рекреаційних ресурсів, а й забезпечити належні умови більш ефективного використання виробничого, науково-технічного, соціально-культурного, екологічного потенціалу певної території.

Регіональний ринок рекреаційно-туристичних послуг є складовою

множини або системи ринків, в основі функціонування якого покладена система економічних відносин у сфері обігу, купівлі-продажу, що ґрунтується на комплексності, ритмічності та мобільності споживання за умови нерозривності процесу обслуговування.

Товаром при цьому являються послуги рекреаційно-туристичного характеру, які мають змогу надати продавці (господарючі суб'єкти туристично-рекреаційної сфери) і придбати покупці в межах даної території (регіону).

Взагалі, для галузевих ринків виділяють територіальний і змістовний критерії структуризації. За територіальним критерієм в основі формування ринку рекреаційно-туристичних послуг є процеси організації відпочинку в межах певних територій: транскордонного співробітництва, макрорегіонів чи адміністративних областей.

За змістовним критерієм ринки рекреаційно-туристичних послуг структурують за видами послуг, видами туризму, напрямками орієнтації на контингент відпочивальників чи приїжджих тощо.

Становлення ринку рекреаційно-туристичних послуг потребує використання специфічного управлінського інструментарію.

Територіальне управління найбільш ефективно в межах регіонів країни, тому і становлення ринків рекреаційно-туристичних послуг має відбуватися на основі такого структурування.

Одеську область можна вважати туристичним регіоном, оскільки дана територія має об'єкти туристичного інтересу і пропонує певний набір послуг, необхідних для задоволення потреб туристів і відпочивальників. Туристичний регіон – це певна територія з притаманними їй специфічними природно-кліматичними, рекреаційно-ресурсними, історичними, етнічними, соціально-побутовими та іншими особливостями. Кордони регіону не завжди збігаються з кордонами адміністративно-територіальних утворень [6].

Оцінка динаміки туристичних потоків лежить в основі розуміння основних тенденцій і закономірностей розвитку регіонального ринку рекреаційно-туристичних послуг.

Таблиця 1

Динаміка туристичних потоків в Одеській області

Роки	Індекс показників				
	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності, усього	іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи	Кількість екскурсантів
2001	110,0	92,4	81,6	124,8	76,3
2002	106,5	113,9	84,5	106,1	93,0
2003	135,0	150,9	109,0	130,5	150,8
2004	28,8	47,8	144,4	10,1	62,2
2005	106,4	91,1	108,2	141,0	138,5
2006	108,2	106,1	121,8	99,8	91,0

2007	104,5	91,9	123,7	104,9	128,2
2008	95,9	84,5	111,1	93,6	143,8
2009	68,5	66,1	61,7	81,7	53,0
2010	118,4	119,6	122,6	112,5	149,6
2011	73,5	49,1	85,9	85,9	129,3
2012	85,6	57,2	113,6	69,9	126,7
2013	94,6	71,9	120,2	56,0	15,6
2014	70,4	42,2	78,9	53,8	32,0

Складено автором на основі джерела [7]

Туристична сфера в Одеській області переживає наразі скрутні часи, про що свідчать дані Держкомстату [7]. Аналіз динаміки туристичних потоків Одеської області можна зробити на основі даних таблиці 1.

В Одеському регіоні, як і в більшості регіонів України розвивався переважно виїзний туризм (що сприяло розвитку іноземних туристичних компаній), частково – «зелений», рекреаційний та культурно-історичний туризм [1].

Згідно даних таблиці 1, в Одеській області індекси показників туристичних потоків змінюються нерівномірно. За останні три роки індекси показників загальної кількості туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності в Одеській області, мають у своїй більшості негативну динаміку. Аналіз туристичних потоків в Одеській області наочно відображає тенденцію зниження потоку в'їзного туризму та тенденцію зростання потоку виїзного туризму в регіоні. У 2013 році частка іноземного туризму складала 11%, частка зарубіжного туризму – 72%, частка внутрішнього туризму 17% у загальному туристопотоці. У 2014 році така тенденція дещо змінилась в бік зростання виїзного туризму і скорочення як в'їзного, так і внутрішнього туристопотоків: відповідно, 7%, 80% і 13%.

Що стосується кількості іноземних туристів, які відвідали Одеську область, то індекс даного показника має схожу тенденцію з попереднім показником. Особливо стрімко цей показник знизився, починаючи з 2011 року, досягнувши свого негативного піка у 2014 році. Так, кількість іноземних туристів у 2014 році (2975 чол.) у порівнянні з 2000 роком (77332 чол.) зменшилась у 26 разів. Навіть якщо порівняти дані за 2014 рік з 2010 роком (34910 чол.), то падіння становило 17,8 разів. Пояснюється такий факт, по-перше, високим рівнем конкуренції на ринку туристичних послуг і, за наявних можливостей, іноземні туристи мають широкий вибір місць для відпочинку зажаданого рівня. По-друге, рівень сервісу, який пропонується в Україні і рівень сервісу відомих курортів світу, звичайно відрізняються, в той час, як ціна на туристичні послуги в Одеському регіоні мало чим відрізняється від ціни світового рівня. Крім того, проблемою є недостатнє рекламне супроводження туристичних продуктів. Адже на міжнародному ринку туристичних послуг важливо представляти не лише конкретні туристичні продукти, які пропонуються даним

туристичним регіоном, але й сам туристичний регіон, як ексклюзивний природно-рекреаційний продукт, виділяючи при цьому його неповторність. Тобто, туристичний регіон має стати брендом, у першу чергу, а вже потім усі туристично-рекреаційні ресурси, якими він володіє і які здатні лише підкреслювати і доповнювати туристичний регіон-бренд або туристичне місто-бренд. У 2014 році регіональний туристичний продукт було презентовано на: Міжнародній туристичній виставці «ІТВ-2014»; XX Міжнародній туристичній виставці UITT «Україна – подорожі і туризм»; спеціалізованій виставці «Індустрія гостинності»; Міжнародній виставці-ярмарку «Тур'євроцентр Закарпаття»; спеціалізованій виставці «Medical SPA&Wellness». Таких заходів має бути більше, вони мають носити характер чітко спланованої маркетингової кампанії. Тільки в такому варіанті рекреаційно-туристичні ресурси зможуть «працювати» на благо регіону. Принаймні, за оцінками експертів, щорічно у світі здійснюється понад 800 млн. туристичних подорожей, з яких понад 52 % – у межах Європи. У світовому експорті товарів і послуг на долю туризму припадає близько 13% (в країнах ЄС – 14 %) [8].

Цікавою для аналізу є тенденція показника кількості туристів-громадян України, які виїжджали за кордон. Так, за досліджуваний період цей показник змінювався не рівномірно, проте, у своїй більшості, характеризується позитивною динамікою. Різкий сплеск активності подорожей за кордон припадає на роки, наступні за кризовими (про що вже йшла мова). Наприклад, у 2004 році даний показник зріс у 1,44 рази, у 2010 році – в 1,22 рази, у 2013 році (коли всі інші показники мали свій пік негативності) – зріс у 1,2 рази. Можна припустити, що на ці роки припадає найбільший інтерес українців до виїзного за кордон туризму в зв'язку з підвищенням бажання виїхати із країни, оскільки у періоди політико-економічної нестабільності підвищуються ризики і небезпека життя і бізнесу в країні з високим рівнем невизначеності, якою є нині Україна, в цілому, і Одеська область, у тому числі. Хоча такі країни, як Китай, США, Велика Британія та Німеччина посідають перші місця серед країн, населення країн яких надає перевагу відпочинку за кордоном. Так, у Німеччині та Великобританії показники розвитку виїзного туризму традиційно є дуже значними. В Італії, внаслідок падіння показників в'їзного туризму у 2008 р., ринок туристичних послуг поки що не вийшов на докризові показники [9]. Таким чином, активність інтересу до виїзного туризму зростає пропорційно зростанню або рівню життя населення країни, або рівню безпеки проживання і бізнесу на території країни.

У 2014 році значних втрат зазнав вітчизняний ринок круїзного туризму. Через події, пов'язані з Кримським півостровом, міжнародні круїзні компанії відмінили судно-заходи у кримські порти, що вкрай негативно вплинуло і на ринок круїзного туризму Одеської області. За підсумками круїзного сезону 2014 року було здійснено 28 заходів іноземних круїзних лайнерів і обслуговано 8123 туристи та 4 заходи суден типу «ріка-море», на борту яких перебувало близько 400 туристів. У 2014 році у рамках дунайських круїзів в українську частину дельти Дунаю було

здійснено 52 судно-заходи та обслуговано 6384 іноземні туристи [7].

Для розвитку регіонального ринку рекреаційно-туристичних послуг важливим є визначення ринкоутворюючих факторів регіону. Під ринкоутворюючими факторами слід розуміти лише ті фактори, що впливають на місткість і структуру рекреаційно-туристичних послуг регіонального ринку, на схему рекреаційно-туристичних потоків, на економічні відносини суб'єктів ринку та на рівень послуг в регіоні.

Звичайно, світова фінансово-економічна криза стала негативним важелем для сфери туризму як в усьому світі, так і зокрема в Одеському регіоні. Проте, на думку експертів, після декількох років занепаду та рецесії вже почався етап покращення стану світової економіки, що і надалі сприятиме подальшому зростанню міжнародного туризму і сектора авіап перевезень. Так, за даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), у 2014 р. темпи зростання світового ринку туристичних послуг перевищили темпи зростання світової економіки [10].

Як показує досвід, для Одеського туристичного регіону домінуючим фактором є сезонність, що пов'язано в основному з рекреаційними можливостями і ресурсами (клімат, море, відпочинок, пов'язаний із оздоровленням). Тому задачею в сфері управління туристичною сферою в Одеському регіоні має стати зниження ступеню домінування даного фактора, його розширення засобами диверсифікації ринку туристичних послуг. І для цього в Одеському регіоні є всі підстави.

Так, Одеська область, за результатами Звіту про конкурентоспроможність регіонів України 2013, за підтримки Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), входить до трійки лідерів, після м. Києва та Харківської області [9]. При цьому бальна оцінка виросла на 0,05 бала і склала 4,15 бала, що дозволило регіону з 6-ї позиції у минулому рейтингу потрапити до трійки лідерів. За загальним індексом конкурентоспроможності бал Одеси відповідає 72-му місцю у глобальному рейтингу 148 країн світу. Такий результат порівнюваний з результатами Угорщини, Росії та Екватору. При цьому оцінки Одеської області зросли за всіма субіндексами конкурентоспроможності. Найвищі результати у рейтингу Одеська область отримала за ефективність ринку товарів (піднявшись з 12-го на 1-е місце з 27 регіонів), рівень розвитку інфраструктури (2-е місце), технологічну готовність (2-е місце), вищу освіту та професійну підготовку (3-є місце). Найбільше зростання бальних оцінок відзначається по складових ефективності ринку товарів (плюс 0,03 бала), інституції (плюс 0,23 бала), вищої освіти та професійної підготовки (плюс 0,19 бала), рівня розвитку фінансового ринку (плюс 0,15 бала) та інновацій (плюс 0,14 бала). Конкурентною перевагою Одеської області не тільки в національному, але і в глобальному порівнянні продовжує залишатись складова інфраструктури. Два роки поспіль за показником інфраструктури регіон посідає почесне 2-е місце (4,56 бала), рівень 45-го місця у світі, що порівнюване з результатом таких країн, як Кіпр, Литва, Естонія. У області кращі показники в Україні не тільки за якістю портової інфраструктури (1-е місце, 5,06 бала), що цілком обґрунтовано, але і за

рівнем проникнення телефонії. За цими показниками область цілком конкурентна: її оцінки відповідають 39-ій і 2-й позиції серед 148-и країн.

Маючи такі високі показники розвитку, в Одеському регіоні ми мали б спостерігати туристичний бум, адже розвиток рекреаційно-туристичних послуг в регіоні залежить не тільки від макроекономічного устрою, законодавчо-нормативної бази, наукового обґрунтування просторової організації туристичної інфраструктури, а й тих факторів та закономірностей, які визначають окремість, винятковість даної території. Одеська область є одним з провідних туристично-рекреаційних регіонів України, для якого характерним є наявність комплексу природних, історичних, соціальних умов: вигідне економіко-географічне розташування області, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність великої кількості пам'яток історії, культури, архітектури та містобудування, лікувальні ресурси і морські піщані пляжі, неповторний колорит і легендарний місцевий менталітет.

Наявний потенціал курортних територій Одеської області за умови належного інфраструктурного забезпечення (дороги, централізоване водопостачання та каналізація) дає можливість збільшити прийом відпочиваючих в середньому у 4 рази, а за окремими об'єктами та територіями – до 10 разів [1]. Території традиційного та найбільш активного прийому відпочиваючих у Одеській області – Комінтернівський та Овідіопольський райони – за розрахунковими показниками, що наведено у [11] спроможні збільшити показники відповідно у 10 та 5 разів, що свідчить про суттєвий потенціал, який здатний частково компенсувати для України тимчасову втрату Криму. Наведеними Схемами планування територій курортно-оздоровчого та рекреаційного призначення Одеської області [11] визначена перспективна ємність рекреаційно-оздоровчих закладів на рівні майже 400 тис. осіб, що більше за існуючі показники у 3,6 рази. Прогнозна величина попиту і пропозиції рекреаційно-туристичних послуг, співвідношення між ними є основною формою функціонування рекреаційно-туристичного потенціалу певного регіону. Результатом реалізації потенціалу ринку рекреаційно-туристичних послуг є ступінь задоволення попиту населення в даному виді послуг у певному туристичному регіоні чи рекреаційно-туристичному центрі.

Станом на 1 січня 2015 року туристична інфраструктура області нараховувала 1282 заклади туристично-рекреаційного призначення, з них 479 підприємств готельного комплексу і 803 заклади оздоровчого профілю. Найбільша кількість об'єктів туристично-оздоровчого призначення зосереджена у м. Білгород-Дністровському, Татарбунарському, Кілійському та Овідіопольському районах. На території Одеської області здійснювали туристичну діяльність 249 суб'єктів (172 юридичні особи та 77 фізичних осіб) [7].

У 2014 році пасажиропотік у міжнародних пунктах пропуску через кордон у межах Одеської області склав 5,9 млн. осіб, у тому числі іноземців – 3,6 млн. осіб. Обсяг капітальних інвестицій, освоєних підприємствами туристично-рекреаційної сфери області у 2014 році, склав

183,0 млн. грн., що на 31,3 млн. грн. або 20,6 % більше у порівнянні з 2013 роком. Левова частка від загального обсягу інвестицій – 145,1 млн. грн. або 79,3% приїхала на діяльність готелів та інші пункти тимчасового розміщення. Упродовж 2014 року в експлуатацію було прийнято 22 заклади тимчасового розміщення загальною потужністю 1388 місць. Сумарна вартість прийнятих основних фондів склала 68,4 млн. грн. [7]

Більш ніж у 40 державах туризм є головним джерелом наповнення бюджету, а ще у 70 – однією з трьох основних статей [10].

Аналіз долі туристичних послуг у валовому регіональному продукті (ВРП) Одеської області представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Доля туристичних послуг у валовому регіональному продукті Одеської області за період 2010-2014 рр.

Показники	Роки		
	2012	2013	2014
Валовий регіональний продукт (ВРП)/індекс росту, млн. грн./%	64743,0/ 105,3	69760,0/ 107,7	74934,0/ 107,4
Обсяг реалізованих послуг/індекс росту, млн. грн./%	26271,0/ 104,2	29239,1/ 111,3	39752,1/ 136,0
<i>у % до ВРП</i>	<i>40,6</i>	<i>41,9</i>	<i>56,2</i>
у тому числі: мистецтво, спорт, розваги та відпочинок/індекс росту, млн. грн./%	198,7/ 88,1	78,3/ 39,4	84,5/ 107,9
<i>у % до обсягу реалізованих послуг</i>	<i>0,8</i>	<i>0,3</i>	<i>0,2</i>
Обсяг експорту послуг/індекс росту, млн. дол. США/%	1215,1/ 98,2	1178,3/ 97,0	1020,6/ 86,6
<i>у тому числі:</i>			
послуги, пов'язані з подорожами/ індекс росту, млн. дол. США/%	43,6/ 81,2	33,0/ 75,7	22,0/ 66,6
послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги, млн. дол. США/%	3,7/ 66,1	2,1/ 56,5	0,5/ 21,8
Обсяг імпорту послуг, млн. дол. США	255,4	268,6	217,5
<i>у тому числі:</i>			
послуги, пов'язані з подорожами, млн. дол. США	6,0	9,4	5,0
послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги, млн. дол. США	1,1	0,4	0,1
Співвідношення експорту послуг до імпорту	4,8	4,4	4,7
<i>у тому числі:</i> послуги, пов'язані з подорожами	7,3	3,5	220
послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	3,4	5,3	5,0

Складено автором на основі джерела [7]

Взагалі, ВРП є важливим макроекономічним індикатором розвитку регіонів, дає можливість визначити спеціалізацію, найбільш перспективні напрямки розвитку. Питома вага ВРП Одеської області в загальному обсязі валового внутрішнього продукту по країні становить приблизно 5%. За підсумками 2014 року по області спостерігається незначний спад економічної активності, ВРП області по відношенню до 2013 року скоротився на 1% [7].

ВРП у перерахунку на 1 особу у 2014 році має негативну динаміку у

більшості регіонів, що указує, з одного боку, на зниження рівня життя населення України, а з іншого, на загальну негативну тенденцію розвитку регіонів, не дивлячись на те, що у абсолютних показниках ВРП у деяких регіонах зростає. Що стосується Одеської області, то, за даними Держкомстату, споживчі ціни зросли на 27%, доходи населення, навпаки, скоротились. Середня заробітна плата за січень-листопад – 3085 грн. Реальна заробітна плата за три квартали 2014 року скоротилась на 5,7%.

За даними таблиці 2 ВРП за 2012-2014 роки має позитивну динаміку, індекс росту показника обсягу реалізованих послуг в Одеській області також має позитивну динаміку. При чому доля реалізації послуг у ВРП складає близько 50%, що є цілком зрозумілим для туристичного регіону. Хоча доля реалізованих послуг мистецтва, спорту, розваг та відпочинку складає менше 1% від обсягу реалізованих послуг, що, звичайно є неприпустимо мізерним показником для туристичного регіону, указуючи на те, що туристично-рекреаційна сфера не є напрямком спеціалізації економіки Одеського регіону. Нажаль, Одеська область не має на рівні нормативно-правового забезпечення статусу туристичного регіону, тому наявний туристично-рекреаційний потенціал використовується у занадто незначному обсязі, що вказує на диспропорцію в організації економіки даного регіону. Взагалі реалізація послуг сфери розваг і відпочинку має негативну динаміку (особливо у 2013 році), зростання у 2014 року (на 7,9% у порівнянні з 2013 роком) не дало можливості дійти навіть половини від показника 2012 року. Звичайно, 2012 рік – це рік проведення «Євро-2012», коли була значна кількість добре прорекламованих та підготовлених масових заходів, з якими безпосередньо пов'язаний розвиток туризму. Нажаль, більшість подібних заходів не має такої рекламної підтримки і тому не впливає на показники сфери туризму. Вітчизняний туристично-рекреаційний продукт потребує рекламної підтримки як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Крім того, низька купівельна спроможність населення і, як показують дані табл. 1, значні диспропорції в структурі туристичних потоків, указують на те, що дані процеси є не підконтрольними, не регульованими в Одеському регіоні і тому можна указати на стихійний характер розвитку туристично-рекреаційного ринку регіону.

Суттєві зміни впродовж 2010-2014 років відбулися в структурі експорту-імпорту сфери туристичних послуг. Обсяг експорту послуг області за статтею «Послуги, пов'язані з подорожами» за 2014 рік склав 22,0 млн. дол. США., що є найнижчим показником з 2010 року, в той час як найвищий показник за цією статтею (43,6 млн. дол. США) припадав на 2012 рік – рік проведення в Україні Чемпіонату Європи з футболу «Євро-2012». Найбільший обсяг імпорту послуг за статтею «Послуги, пов'язані з подорожами» за період, що аналізується, зафіксовано у 2013 році (9,4 млн. дол. США), найменший – у 2014 році (5,0 млн. дол. США). Зрозуміло, що зростання ВРП можливе лише за умови зростання в'їзного і внутрішнього туристичних потоків. Нажаль, спостерігається протилежна тенденція. Даний факт підтверджує і індекс експорту/імпорту рекреаційно-

туристичних послуг.

Дані аналізу указують на дисбаланси в розвитку регіонального ринку туристичних послуг. Той значний рекреаційно-туристичний потенціал, яким володіє Одеський регіон, не використовується у повній мірі, що є підставою вказувати на недоліки в управлінні розвитком туристично-рекреаційної сфери регіону. Можна стверджувати про недооцінювання ролі туристичної та рекреаційної сфери в наповненні місцевого та державного бюджету, хоча туристичній сфері приділено окрему рубрику на сайті Одеської міської ради [12].

Таким чином, механізм функціонування регіонального ринку рекреаційно-туристичних послуг Одеської області має формуватись з урахуванням того, що туристичний регіон є частиною загальнодержавного економічного простору. Разом з тим, можна бачити високу своєрідність процесів формування регіонального ринку рекреаційно-туристичних послуг. Важливого значення при розгляді факторної забезпеченості туристичного регіону набуває врахування просторової мобільності факторів, їхньої схильності до змін у часі та просторі. Багато які з факторів (наприклад, люди, що мають наміри відпочити і оздоровитись, знання, капітал) можуть відносно безперешкодно змінювати свою локалізацію і ставати факторами інших регіонів.

Висновки. Таким чином, Одеська область, будучи туристичним регіоном, володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом, має значні рекреаційні ресурси, здатні забезпечити високий рівень розвитку туристичної сфери. Проте, як показує аналіз, наявний туристично-рекреаційний потенціал не використовується у повному обсязі. Значна диспропорція у структурі туристичних потоків в Одеському регіоні указує на наявність недоліків в управлінні туристично-рекреаційною сферою. В Одеській області такі процеси, як формування туристичних потоків є не підконтрольними, не регульованими, що відображає стихійний характер розвитку туристично-рекреаційного ринку регіону.

Значний вплив на розвиток туристично-рекреаційного ринку Одеського регіону має фактор сезонності, що пов'язано в основному з рекреаційними можливостями і ресурсами (клімат, море, відпочинок, пов'язаний із оздоровленням). Задачею в сфері управління туристичною сферою в Одеському регіоні має стати зниження ступеню домінування даного фактора, його розширення засобами диверсифікації ринку туристичних послуг. І для цього в Одеському регіоні є всі підстави.

Тому нагальною є проблема використання наявних факторів у межах Одеського туристичного регіону, що включало б їхню альтернативну присутність в інших регіонах та пов'язана із створенням відповідних умов рекреаційно-туристичної діяльності. Для Одеського регіону, поряд з традиційними факторами розвитку рекреаційно-туристичних послуг, дедалі більшого значення набирають нові – суто ринкові, які потребують ринкового інструментарію регулювання, впливаючи на конкурентоспроможність туристичного регіону. Важливо підсилити роботу над створенням бренду міста Одеси і Одеської області як

туристичного регіону. Такі дії мають носити комплексний характер, бути підкріпленими відповідними механізмами забезпечення.

Актуальною є необхідність перенесення акценту з прямого державного управління і регулювання регіонального розвитку туризму і рекреації на:

- формування в регіонах автономного механізму регулювання;
- активізації ролі підприємницького елемента, діяльності фізичних осіб у забезпеченні такого розвитку;
- створення умов для ефективної співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування та приватного сектора щодо розвитку туризму через різні механізми.

Література

1. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ – К.: НІСД, 2015. – 92 с.
2. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – [3-е вид., перероб. та доп.]. – К.: Альтерпрес, 2005. – 436 с.
3. Заячківська Г. А. Закономірності функціонування ринку міжнародних туристичних послуг / Г. А. Заячківська // Інноваційна економіка. – 2012. – № 6 (32). – С. 18–187.
4. Забалдіна Ю. Б. Економічна діагностика та прогнозування розвитку регіонального ринку туристичних послуг: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Ю. Б. Забалдіна; Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки України. – Київ, 2006. – 22 с.
5. Зима О. Г. Особливості вибору цільових туристичних ринків України / О. Г. Зима, О. В. Штеревєра, В. О. Підгайна// Проблеми економіки. – 2010. - № 3. – С. 12–14.
6. Борушак М. Стратегія розвитку туристического регіона: теорія, методологія, практика / М. Борушак. – Минск: БГЭУ, 2002. – 166 с.
7. Туристичні потоки в Одеській області за 2000-2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>
8. Бурнашов І. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні на сучасному етапі / І. Бурнашов : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853;jsessionid=CBACCE6697D400A116E060E2C513F8C>.
9. European Travel Commission (Q1/2014). European Tourism 2014 – Trends and Prospects : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.etc-corporate.org/?page=report&report_id=54
10. Дані з сайту Всесвітньої туристичної організації : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unwto.org>.
11. Схема планування території Одеської області. Схема планування територій курортно-оздоровчого та рекреаційного призначення Одеської

області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uma.odessa.gov.ua/shema-planuvannya-teritor-odeskoj-oblast/?year=2015&month=3>

12. Официальный туристический портал г. Одессы. Отдел туризма Управления культуры и туризма Одесского городского совета : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.odessatourism.in.ua/>.

References

1. Ekonomika regioniv u 2015 roci : novi realii i moglivosti v umovach zapotcatkovanich reform. (2015). [The region's economy in 2015: new realities and opportunities in terms of reforms initiated]. Kyiv: National Institute for Strategic Studies.
2. Lyubitseva, O. O. (2005). Rinok turistichnih poslug (geoprostorovi aspekti). [Tourism market (geospatial aspects)] Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Kyiv : Alterpres.
3. Zayachkovska, G. A. (2012). Zakonomirnosti funkcionuvannja rinku mijnarodnih turistichnih poslug. [Patterns functioning market for international tourism]. Innovacijna ekonomika.
4. Zabaldina, Y.B. (2006). Ekonomictna diagnostika ta prognosuvannja rosvitku regionalnogo rinku turistichnih poslug. [The economic diagnosis and prediction of regional tourism market]. Kyiv: Research Economic Institute of the Ministry of Economy of Ukraine.
5. Zima, O.G. (2010). Osoblivosti viboru cilovih turistichnih rinkiv Ukrain. [Features selection of target tourist market of Ukraine]. Problemi ekonomiki.
6. Boruschak, M. (2002). Strategija rasvitija turisticeskogo regiona: teorija, metodologija, praktika. [Strategy of development of tourism in the region: the theory, methodology, practice]. Minsk : Belarusian State Economic University. [in Russian].
7. Turistichni potoki v Odeskij oblasti za 2000-2014 p. [Tourist flows in the Odessa region for 2000-2014 p.]. [Electronic resource] – Access mode: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>
8. Burnashov, I. Problemi ta perspektivi rosvitku turizmu na suctasnomu etapi. [Problems and prospects of tourism development in Ukraine today] [Electronic resource] – Access mode: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853;jsessionid=CBACCE6697D400A116E060E2C513F8C>.
9. European Travel Commission (Q1/2014). European Tourism 2014 – Trends and Prospects : [Electronic resource] – Access mode: http://www.etc-corporate.org/?page=report&report_id=54
10. Sajt Vsesvitnjoji turistichni organizazii. [Data from the site of the World Tourism Organization]. [Electronic resource] – Access mode : <http://www.unwto.org>.
11. Schema planuvannja teritorii Odeskoji oblasti. Schema planuvannja teritorii kurortno-ozdorovctogo ta rekreacijnogo priznactennja Odeskoji oblasti.

[Planning Scheme territory of Odessa region. Planning Scheme territory health resort and recreational Odessa region]. [Electronic resource] – Access mode : <http://uma.odessa.gov.ua/shema-planuvannya-teritor-odeskoj-oblast/?year=2015&month=3>

12. Ofitsialnij turistictnij portal Odessi. Otdel turizma, upravlenija kulturi I turizma Odesskogo gorodskogo soveta. [The official tourism portal of Odessa. Department of Tourism and Culture Department of Tourism Odessa City Council] : [Electronic resource] – Access mode : <http://www.odessatourism.in.ua/>.

Abstract

Bondarenko S.

Analysis and condition of use recreational and tourist potential for regional tourism market Odessa region

The article examines the nature and especially the use of recreational and tourism potential of Odessa region, highlighted the specific regional tourism market. The analysis revealed the presence of imbalances in the structure of tourist flows Odessa area, which is the basis and indicate shortcomings in the management of tourist and recreational area in the region. It is proposed to expand the seasonality factor, as the dominant factor in tourism and recreation Odessa area, means diversification of the regional tourism market. The necessity of comprehensive measures and appropriate mechanisms for ensuring the formation of a brand of Odessa and the Odessa region to enhance regional tourism market and increased use of recreational and tourism potential of the region.

УДК 332.365+ 502.4

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЗЕМЕЛЬНОГО СТРАТЕГУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

Булишева Д.В.

Дослідження присвячено вивченню стратегічних векторів розвитку рекреаційних земель. Доведено, що в умовах сучасного соціально-економічного становища країни, існують певні перешкоди на шляху до сталого розвитку відповідних територій. Надано авторське визначення поняття земельного стратегування та визначено його методичне підґрунтя. Розроблені пропозиції щодо реалізації процесу земельного стратегування рекреаційного землекористування на засадах державно-приватного партнерства.

Постановка проблеми. Антропогенний вплив на навколишнє природне середовище сприяє забрудненню не тільки повітря і води, а й земель, які є одночасно природним ресурсом, базисом виробництва та умовою існування людства. Значно зростає значення землі як місця проживання людини, джерела отримання виробничих та рекреаційних послуг. Тому зараз прийшов час, коли ефективно землекористування набуває все більшого значення для всього людства.

Серед різних категорій земель України землі рекреаційного призначення займають окреме місце, оскільки мають власний правовий режим. Але вони позбавлені можливості збалансованого розвитку через проблеми нерационального та неефективного використання відповідних територій – існування потенційно рекреаційних земель у складі інших категорій, що призводить до неприпустимих навантажень на місцевості; нецільове використання; ненормований антропогенний та рекреаційний тиск; неналежний контроль за використанням земельних ресурсів приміських територій.

Зважаючи на високий ступінь техногенного навантаження міст-центрів та необхідність включення до приміської зони територій не тільки для перспективного розширення міст та розміщення промислових об'єктів, а і для природоохоронних та рекреаційних цілей, важливим вектором вдосконалення рекреаційної діяльності є впровадження її еколого-збалансованих засад на теренах приміських зон. В той час, коли рекреаційна діяльність одержала досить стрімкий розвиток у світі, вона не в належному чині розвивається в Україні.

Вищевказане свідчить про актуальність розробки стратегії рекреаційного землекористування на відповідних територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню соціо-еколого-екологічних аспектів розвитку землекористування приділяється увага плеяди вчених - І.К.Бистрякова, Б. М. Данилишина, Д.С.Добряка,

О.С.Дороша, М.Г. Ступеня, А.М. Третьяка [3] тощо. Питання розробки та реалізації сталого природокористування та його стратегій в своїх працях розглядали такі науковці як Л.Г.Ахтарієва, О.В. Берданова, Б.В.Буркинський [1], М. В. Вакуленко, В.Є. Селіверстов, М.Г. Патрикеев, В. В. Тертичко, Л.С.Шеховцева та інші представники різних наукових шкіл. Але в умовах сьогодення в науковій літературі поки що не склалося однозначного розуміння векторів стратегування рекреаційного землекористування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Науковий нарбок у сфері розвитку земельних відносин та стратегічного управління свідчить про те, що на даному етапі дослідження вектори еколого-економічного розвитку земельних ресурсів, рекреаційної галузі та розробки стратегій розвитку територій розглядаються відокремлено. Але варто зауважити, що проблема комплексного стратегування процесу рекреаційного землекористування досі залишається не вирішеною.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення нового напрямку раціоналізації використання територій – земельного стратегування, та на його основі формування засад збалансованого еколого-економічного розвитку рекреаційних земель.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка землекористування як напрям забезпечення ефективності організації сукупності всіх видів суспільної життєдіяльності, з залученням земельного фактора в тій чи іншій формі, в різних масштабах і з різним функціональним змістом у виробничо-технологічний процес суспільного життєзабезпечення, формує вектор розвитку конкретних територій [3]. Їх рівень визначається ступенем розвитку виробничих сил, станом земельного фактора і характером суспільних відносин, в тому числі і земельних. Аналізуючи стан та розвиток будь-яких територіальних утворень, варто зазначити, що саме земельні ресурси відіграють особливо важливе значення у рекреаційній сфері і виробничій діяльності людини, їх раціональне використання, збереження, підвищення родючості ґрунтів - неодмінна умова збалансованого розвитку територій. Стан земельного фактору визначається розподілом земельного фонду за категоріями земель та видами угідь (Таблиця 1).

Отже, за офіційними даними в структурі забудованих земель рекреаційні території займають лише 1,24%. Варто відмітити, що рекреаційні функції частково, здійснюють землі, що мають інше цільове призначення - ліси, перелоги, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, землі змішаного використання, землі з особливим рослинним покривом, території вкриті поверхневими водами. Як наслідок, спостерігається невпорядковане та ненормоване використання рекреаційних територій, неузгодженість в їх нормативно-правовому регламентуванні та економічному розвитку.

Ще одним фактором, який негативно впливає на якісний стан територій та малий відсоток рекреаційних територій є те, що стан земельних ресурсів України характеризується надзвичайно високим

показником сільськогосподарської освоєності (70,82%), що значно перевищує екологічно обґрунтовані межі. Навіть враховуючи тенденцію до зниження останніх років, цей показник значно перевищує аналогічний у більшості країн світу, орні землі яких займають 30-32% загальної площі суходолу. Внаслідок цього змінюється мікроклімат, рівень залягання ґрунтових вод, активуються негативні процеси в структурі ґрунтів, зменшується площа потенційно рекреаційних територій. Вищевикладене зумовлює падіння родючості ґрунтів, деградацію і зниження продуктивності та унеможливорює сталий розвиток рекреаційних територій, з яким пов'язана екологічна, економічна та соціальна безпеки нашої країни.

Таблиця 1
Розподіл земельного фонду України за видами угідь*

Основні види земельних угідь	Площа земель			Динаміка, тис.га
	2014, тис га	% до загальної площі території України	2013, тис. га	
Сільськогосподарські землі	42744,5	70,82	42776,9	-32,4
Ліси та інші лісовкриті площі	10624,4	17,60	10611,3	13,1
Забудовані землі	1796,7	2,98	2523,2	-726,5
Землі, які використовуються для відпочинку	745,9	1,24	745,4	0,5
Відкриті заболочені землі	981,6	1,63	980,1	1,5
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	1021	1,69	1022,9	-1,9
Води	2422,9	4,01	2422,8	0,1
<i>Разом</i>	60354,9	100	60354,9	0

*Складено автором на підставі джерела [2]

Економічні засади рекреаційного землекористування ґрунтуються на прогнозуванні, плануванні, інвестуванні, фінансуванні, кредитуванні, оподаткуванні, орендуванні, ціноутворенні, матеріально-грошовому стимулюванні, забезпеченні прибутковості в процесі виробничо-господарської діяльності на конкретній території різних за організаційно-правовими формами ринкових господарюючих суб'єктів. Економічні

основи повинні встановлювати обґрунтований склад і пропорції між факторами виробництва та надання послуг, включаючи як територіальний базис, так і знаряддя та засоби праці, робочу силу, капітал.

Таким чином, організаційно-економічні основи рекреаційного землекористування знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності з одного боку, організаційне регламентування, нормування та організаційно-методичне інструктування, з іншого - економічні важелі в розрізі планування, інвестування, фінансування, кредитування, оподаткування, орендування, ціноутворення, матеріально-грошового стимулювання, забезпечення прибутковості в процесі економічного, соціального та екологічного використання територій їх мешканцями для поновлення сил та відпочинку.

Перехід від стратегічного планування земельної політики до земельного стратегування є важливим моментом державної політики в процесі руху від концепції функціонування до концепції розвитку в майбутньому.

Автором запропоноване поняття земельного стратегування рекреаційних територій, визначено складові відповідного процесу – прогнозування, планування та управління, виокремлено суб'єкти, які безпосередньо задіяні в забезпеченні сталого розвитку рекреаційних територій та обґрунтовано принципи земельного стратегування рекреаційних земель. Принцип наукової обґрунтованості полягає в тому, що для впровадження заходів щодо стратегування рекреаційних територій необхідно здійснити класифікацію та структурування відповідних земель, розробити засади їх розвитку, концептуальні напрямки використання земельних ресурсів вищевказаних земель. Впровадження новітніх методів для забезпечення сталого розвитку складових земельного стратегування взагалі та, зокрема, рекреаційних територій є невід'ємною умовою реалізації відповідного процесу. Одна з базових вимог реалізації земельної політики - системність та взаємозв'язок у процесі розробки векторів розвитку рекреаційних територій. Вагомим принципом земельного стратегування виступає відповідність поставлених цілей умовам сьогодення для забезпечення його реалізації на рекреаційних територіях. Важливий аспект земельного стратегування - партнерство суб'єктів для розробки комплексних стратегій розвитку рекреаційних територій, досягнення консенсусу в їх реалізації, контролю та оцінки результативності впровадження відповідних заходів. Принцип адаптивності полягає в здатності пристосування як до політичних, інституціональних та управлінських змін, так і до динаміки розвитку територій, змін якісних параметрів тощо (рисунк 1).

Отже в умовах нестійкого розвитку української економіки, формування комплексної програми земельного стратегування може стати дієвим механізмом її модернізації та впровадження інноваційних технологій у галузь земельних відносин. У еколого-економічний базис земельного стратегування рекреаційного землекористування варто закласти принципи державно-приватного партнерства для досягнення

високого ступеня зацікавленості у забезпеченні сталого розвитку рекреаційних територій приватного сектору, яке передбачає залучення інвестицій в процес використання рекреаційних земель та використання приватного капіталу підприємців на певний строк на основі державного управління без приватизації. Важливим позитивним аспектом в цій співпраці є те, що частина ризиків покладається на приватних інвесторів.

Рис 1. Методичні засади земельного стратегування

Одним з найбільш використовуваних механізмів для стратегування соціально-економічного розвитку став форсайт, який використовується для наступних видів діяльності: прогнозування та застосування критичного мислення щодо довгострокових розробок; формування майбутнього, особливо шляхом впливу на державну регуляторну політику; планування місцевих бюджетів; застосування інноваційної політики щодо розвитку депресивних територій [4].

Ціллю 2 «Поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки охорони земель і ґрунтів» Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року передбачено зменшення до 2020 року» в середньому на 5-10 відсотків площ орних земель в областях шляхом виведення із складу орних земель схилів крутизною більш як 3 градуси, земель водоохоронних зон, консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосподарських угідь з подальшим їх залісненням у лісовій та лісостеповій зонах та залуженням у степовій зоні. Тому надзвичайно актуальним є застосування форсайт-методу в процесі земельного стратегування щодо поліпшення, відновлення та рекультивациі порушених земель в рекреаційному напрямку.

Проблема альтернативного вибору напрямку рекультивациі у бік рекреаційної є очевидною виходячи з потреби в рекреаційних територіях, оскільки розробка надр, будівельні та промислові роботи супроводжуються створенням населених пунктів, промислових об'єктів, які є джерелами техногенного впливу на екологічний стан територій. Після відповідних робіт землі потребують екологічного використання, реалізації якого служить рекреаційна рекультивациа. Доцільність рекреаційного напрямку рекультивациі обумовлена ще й тим, що підприємство, здійснюючи відтворення порушених земель, стоїть перед вибором напрямку формування споживацьких властивостей. При високо затратному сільськогосподарському напрямку рекультивациі воно обирає стандартний шлях з високим ступенем майбутньої конкуренції. В той час, коли при рекреаційному напрямку (особливо територій приміських зон населених пунктів), розкриваються можливості менших капіталовкладень та визначення альтернативних джерел доходів з одночасним забезпеченням сталого розвитку територій.

Отже основними завданнями земельного стратегування рекреаційних територій є:

- ✓ вдосконалення нормативно-правової основи та інституційного підґрунтя земельної та рекреаційної сфери з метою забезпечення раціонального розвитку земель відпочинку;
- ✓ охорона і збереження природних рекреаційних об'єктів та екосистем міських агломерацій;
- ✓ вдосконалення організаційних і соціально-економічних засад реалізації державної політики у сфері рекреаційного землекористування, забезпечення врахування та узгодження інтересів держави, приватного сектору та громадян на засадах державно-приватного партнерства;

- ✓ забезпечення чіткого розподілу повноважень щодо управління та розвитку рекреаційних територій;
- ✓ вдосконалення фіскального механізму територій відпочинку для забезпечення раціонального наповнення бюджетів усіх рівнів за рахунок джерел від результатів рекреаційної діяльності;
- ✓ розширення кадрового потенціалу рекреаційної сфери, розвиток сфери зайнятості сільського населення у туристичній діяльності;
- ✓ поліпшення системи обліку кількісного та якісного стану рекреаційних територій;
- ✓ забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері рекреації;
- ✓ сприяння створенню конкурентоспроможних рекреаційних комплексів та поліпшенню інвестиційного клімату в них;
- ✓ розроблення схем розвитку рекреаційних територій;
- ✓ сприяння розвитку екологічного та зеленого туризму;
- ✓ посилення державного екологічного контролю за використанням рекреаційних територій;
- ✓ дотримання умов існування режимоутворюючих об'єктів та правил їх використання;
- ✓ адаптація рекреаційного землекористування до вимог та інтересів ЄС;
- ✓ формування мережі інформування та комунікації у сфері рекреації.

Висновки. Отримані результати дослідження дають підстави констатувати, що на сучасному етапі розвитку сформувались достатньо напружені екологічні відносини і вони потребують відповідного врегулювання шляхом практичної реалізації засад сталого розвитку. Концептуальним напрямом відповідного розвитку територій є земельне стратегування, яке, враховуючи сучасні тенденції в сфері рекреаційного землекористування, є ефективним інструментом земельної політики і охоплює комплекс заходів щодо використання рекреаційних територій та обґрунтовує ефективність використання порушених земель для рекреаційних цілей, що передбачає збалансування на засадах державно-приватного партнерства економічних, соціальних та екологічних інтересів землекористувачів.

Література

1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / А.С. Гальчинський, В.М. Гець, С.Г. Бабенко, Я.Б. Базилук, Б.В. Буркинський. - К.: ІВЦ Держкомстату України. - 2004. – 416с.
2. Статистика [Електронний ресурс] / Державне агентство земельних ресурсів : офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://land.gov.ua>
3. Третьак А.М . Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування / А.М.Третьак, В.М. Другак. - К.: ЦЗРУ, 2003 - 337 с
4. Unido Technology Foresight Manual. United Nations Industrial Development Organization. Vienna, 2005. №. 1. — 247

References

1. Hal'chyns'kyy, A.S. & Heyets', V.M. & Babenko, S.H. & Bazylyuk, Y.B. & Burkyns'kyy, B.V. (2004) Stratehiya ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrainy (2004-2015 roky) «Shlyakhom Yevropeys'koyi intehratsiyi (Strategy of economic and social development of Ukraine (2004-2015 years) "Towards European Integration) [in ukrainian]. K.: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy.
2. Statystyka (Statistics) [in ukrainian] (2015). State Agency of Land Resources: official website. Retrieved from: <http://land.gov.ua>
3. Tretiak, A.M. & Druhak, V.M. (2003) Naukovi osnovy ekonomiky zemle-korystuvannya ta zemlevporiadkuvannya (Scientific basis of land use economy and land management) [in ukrainian]. Kyiv: TsZRU.
4. Unido Technology Foresight Manual. (2005) Retrieved from: http://www.research.ro/img/files_up/1226911327TechFor_1_unido.pdf

Abstract

Bulysheva D.

ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC BASIS OF LAND STRATEGIND WITHIN RECREATIONAL AREAS

Research is devoted to study of the strategic vectors of recreational areas' development. It is proved that in today's socio-economic situation of the country, there are certain obstacles to the sustainable development of these territories. The author's definition of a land strategy development is given and its methodological basis is determined. Proposals for the development and implementation of the principles of land recreational strategy development through public-private partnerships are developed.

УДК 330.322+353.2

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

Горячук В. Ф., Дуков Д. Ф.

Здійснено аналіз існуючих підходів до оцінки результативності бюджетних програм в Україні та інших країнах. Запропоновано методичний підхід до оцінки цільових регіональних програм, який включає здійснення їх інтегральної оцінки, можливість їх порівняння незалежно від виду діяльності, а також їх оцінки починаючи з етапу формування і до завершення.

У сучасних умовах багато країн перейшли на програмне формування бюджету. Як показує світовий досвід, бюджетні програми можуть служити ефективним інструментом реалізації державної економічної та соціальної політики. В США, Канаді, Австралії, Японії, Південній Кореї та країнах Європейського Союзу такі програми застосовуються для вирішення стратегічних завдань розвитку виробничої та соціальної сфери, коли необхідно сконцентрувати інвестиційні ресурси для досягнення конкретних цілей. Так, у США приблизно 50 % загального обсягу державних інвестицій здійснюється за програмно-цільовим методом, у Франції — до 80 % [1].

З переходом на програмно-цільовий метод формування бюджету, особливу актуальність набула проблема ефективності різних видів бюджетних програм. Чи завжди програмні заходи досягають своїх цілей? які результати ми одержуємо? як необхідно вдосконалити програмні документи? Отримати достовірну відповідь на ці питання можна лише при наявності ефективної системи оцінки, що забезпечує можливість адекватного виміру результатів реалізації програм [2].

Оскільки в сучасному світі відбуваються процеси, пов'язані з посиленням ролі держави в стратегічному плануванні, необхідно приділяти більше уваги питанням оцінки результатів реалізації бюджетних програм [3].

Незважаючи на велику значимість даної проблеми і наявні позитивні приклади практики оцінки програм в різних країнах, слід зазначити, що на сьогоднішній день ця проблема до кінця не вирішена й у світі немає країн, які були б повністю задоволені своєю системою оцінки. Особливу актуальність ця проблема має для України в умовах реформування бюджетної системи та здійснення децентралізації влади.

Основи сучасної системи моніторингу й оцінки державних програм США визначені Законом про результати державної діяльності (The Government Performance and Results Act 1993) від 1993 р. Прийняття цього

закону було спрямоване на підвищення громадської довіри до уряду, поліпшення ефективності програм, зосередження на результатах, якості обслуговування і задоволеності споживача. У 2001р. адміністративно-бюджетне управління при президенті США вперше розробило єдину систему рейтингової оцінки програм - PART (Program Assessment Rating Tool) з метою підвищення ефективності та результативності державних програм в США, від проектування до реалізації та отримання кінцевих результатів [4]. Необхідність такої системи було обумовлено такими причинами [5]:

- відсутність єдиної системи збору та подання інформації про підготовку і виконання програм (до 2000-х років багато хто з федеральних департаментів і агентств США мали свої окремі системи моніторингу й оцінки програм);
- відсутність зв'язку між стратегічними й щорічними цілями програм;
- схильність оцінювати те, що можна замість того, що потрібно;
- недостатня увага оцінці ефективності програм;
- велика кількість заходів, але при відсутності ясних пріоритетів;
- дані про процеси, що відбуваються, використовуються більше для звітності, ніж для прийняття рішень.

В рамках системи PART оцінка програм здійснюється на основі відповідей експертів на питання (приблизно 30 питань). Крім того, можливі додаткові питання, що враховують специфіку оцінюваної програми. Всі питання згруповані у чотири блоки, кожний з яких має свою питому вагу в підсумковій оцінці [6]:

- цілі та структура програми (питома вага - 20%);
- якість планування (питома вага - 10%);
- якість управління програмою (питома вага - 20%);
- досягнуті результати (питома вага - 50%).

За 2001 - 2009 рр. в США за допомогою алгоритму PART була проведена оцінка більше 1000 програм. Навіть в найбільш великій і конкурентоспроможній економіці США тільки половина всіх програм (51 %) оцінені як ефективні і помірковано ефективні, 29 % програм визнані адекватними і 3 % - неефективними, а 17 % - навіть неможливо було оцінити.

Перевага системи PART полягає в тому, що вона дозволяє провести інтегральну оцінку ефективності на основі ретельного дослідження всіх найбільш важливих аспектів, починаючи з моменту підготовки програм і до оцінки їх кінцевих результатів [7].

Істотний інтерес представляє канадський досвід оцінки бюджетних програм, який передбачає:

- всі видатки повинні приводити до прозорих результатів, для чого необхідні чіткі показники результатів, систематична оцінка, моніторинг комбінацій ціни і якості;

- пропозиції про нові видатки повинні піддаватися ретельній перевірці, щоб можна було управляти ростом видатків, а це вимагає чітких критеріїв успіху, демонстрації сумісності пропозицій з існуючими видатками і результатами, і варіантів переміщення пропозицій між джерелами фінансування;

- існуючі програми прямих видатків піддаються стратегічному перегляду кожні чотири роки, щоб запобігти їх відхиленню від урядових пріоритетів, принципів ефективності. Тому програми повинні «обіцяти» результати, що підтримують урядові пріоритети, а видаткові рішення повинні базуватися на об'єктивній інформації. Перегляд дозволяє відомствам виявляти 5 % найменш пріоритетних і найменш ефективних програм та пропонувати замість них більш пріоритетні й більш ефективні програми для реінвестування.

Значний досвід оцінки бюджетних програм накопичено у Франції, де закон про бюджет містить конкретні показники, які дозволяють оцінити досягнуті результати по кожній програмі. У кожному міністерстві за певну програму відповідає конкретний співробітник, що розбиває її бюджет на більш дрібні елементи, за які несуть відповідальність фахівці більш низького рівня. Кожний з них повинен продемонструвати свою ефективність, у протилежному випадку можливе застосування різноманітних санкцій, аж до скорочення строку трудового контракту, що є потужним стимулом досягнення запланованих результатів на відповідному рівні відповідальності.

При оцінці реалізації програми використовуються три основних критерії: (а) соціально-економічний ефект; (б) якість послуг; (в) ефективність / результативність управління. При формуванні системи показників оцінки немаловажну роль грає аналіз ефективності програм, проведений в розрізі трьох точок зору - громадянина, споживача, платника податків - з погляду їхніх цілей.

Істотний інтерес представляє досвід Південної Кореї, де специфіка оцінки полягає в тому, що Міністерство стратегії і фінансів щорічно відбирає до 10 програм для проведення детальної оцінки. Аналіз здійснюється на основі спеціально розробленого переліку контрольних питань. Таким чином, щорічно аналізується приблизно третина програм і близько 300 підпрограм. У цій країні діяльність з оцінки ефективності програм звичайно виділяється в окрему підпрограму [8].

Протягом усього періоду незалежності України йде пошук шляхів підвищення ефективності функціонування бюджетної системи країни в цілому, та виконання цільових бюджетних програм, зокрема. У 2002 року було прийнято Концепцію застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі [9]. Прошло вже більше десяти років з моменту її прийняття, але й до цього часу однією з головних проблем застосування цього методу є труднощі з моніторингом виконання бюджетних програм, визначенням їх результативних показників та розробкою методичних підходів до їх оцінки.

Оцінка результатів бюджетних програм має суттєве значення для оптимального розподілу та управління бюджетних коштів. Це забезпечує можливість обґрунтованого вибору пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіонів та країни в цілому. Результати оцінки виконання бюджетних програм забезпечують керівників необхідною інформацією для прийняття обґрунтованих рішень щодо внесення відповідних змін у програми або навіть їх припинення. У випадку необґрунтованих цільових результативних показників бюджетних програм та відсутності їх зв'язку зі стратегією розвитку регіонів (країни) може статися неефективне витрачання бюджетних коштів і не досягнення стратегічних цілей.

Згідно Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі складовим елементом бюджетної програми є результативні показники - кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання бюджетної програми і підтверджуються статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю. Результативні показники поділяються на 4 групи [10]:

–показники затрат – визначають обсяги та структуру ресурсів, що забезпечують виконання бюджетної програми та характеризують структуру її витрат;

–показники продукту – використовуються для оцінки досягнення поставлених цілей. Це, зокрема, обсяг виробленої продукції чи наданих послуг у реалізації виконання бюджетної програми, кількість користувачів товарами (роботами, послугами) тощо;

–показники ефективності в залежності від напрямів, що реалізуються в ході виконання бюджетної програми, можуть визначатися як: витрати ресурсів на одиницю показника продукту (економність); відношення максимальної кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до визначеного обсягу фінансових ресурсів (продуктивність); досягнення визначеного результату (результативність);

– показники якості – сукупність властивостей, які характеризують досягнуті результати якості створеного продукту, що задовольняють споживача відповідно до їх призначення та відображають послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у наданні послуг (товарів, робіт) споживачам за рахунок коштів бюджетної програми.

Як свідчить практика, вищезазначені результативні показники виконання бюджетних програм, не забезпечують цілі їх застосування, визначені в Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, а саме чітко показати:

- ефективність використання бюджетних коштів;
- співвідношення досягнутих результатів та витрат;
- тривалість виконання бюджетної програми;
- її необхідність і відповідність визначеній меті;
- результати виконання бюджетних програм у динаміці за роками,

- найефективніші бюджетні програми при розподілі бюджетних коштів.

Згідно з Концепцією застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі [9] та Концепцією реформування місцевих бюджетів [11] спільними наказами Міністерства фінансів України і відповідних профільних міністерств – Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства культури і туризму – було затверджено Типові переліки бюджетних програм та результативних показників їхнього виконання для місцевих бюджетів за галузями. Для кожної типової програми визначені мета, основні заходи та результативні показники. Для деяких програм заходи та результативні показники мають визначатися, виходячи з їх спрямованості. Аналіз переліків типових бюджетних програм свідчить про велику їх кількість – 172. При цьому слід враховувати, що вони охоплюють лише державне управління та соціальну сферу (освіта, охорона здоров'я, культура, соціальний захист, фізкультура і спорт, молодь). Відсутні переліки типових бюджетних програм в галузях інфраструктури та транспорту, зв'язку та інформатизації, екології, малого та середнього бізнесу, сільського господарства, житлово-комунального господарства та інших. Загальна кількість результативних показників бюджетних програм складає майже півтори тисячі (табл. 1). Це обумовлює певні проблеми, пов'язані, по-перше, з великою кількістю типових бюджетних програм і результативних показників, по-друге, з труднощами простеження зв'язку між окремими результативними показниками та стратегією розвитку регіону, і по-третє, зі здійсненням загальної оцінки виконання програм.

Таблиця 1

Кількість типових програм та результативних показників бюджетних програм за галузевою ознакою (місцеві бюджети)

Галузь бюджетних послуг	Загальна кількість програм	Кількість показників витрат	Кількість показників продукту	Кількість показників ефективності	Кількість показників якості
Державне управління	8	8	17	24	
Освіта	29	115	76	36	24
Охорона здоров'я	27	61	65	57	29
Соціальний захист і соціальне забезпечення	42	16	66	61	45
Фізична культура та спорт	16	37	33	41	31
Культура	13	86	65	37	32
Соціальний захист сім'ї,	9	13	25	25	29

дітей та молоді					
Молодь	1	1	1	2	2
Охорона здоров'я (експеримент для 4-х областей)	27	83	89	72	44
Всього	172	420	437	355	236

Досвід Швеції у впровадженні механізму програмно-цільового управління видатками засвідчив, що:

– збирання великого об'єму інформації не означає і не гарантує можливості ефективного її використання при розподілі обмежених фінансових ресурсів;

– бюджетна свобода місцевих органів влади поступово призводить до заміщення бюрократії управління показниками ресурсоемності видатків бюрократією управління іншим набором таких же формальних показників, але вже результативності [12].

Згідно наказу Міністерства фінансів України від 26.08.2014 № 836 [13] затверджено Правила складання паспортів бюджетних програм місцевих бюджетів та звітів про їх виконання (далі - Правила), форму паспорту бюджетної програми місцевого бюджету та форму звіту про його виконання.

У терміни, визначені для подання зведеної річної фінансової та бюджетної звітності, головні розпорядники коштів місцевого бюджету подають до місцевих фінансових органів звіти про виконання паспортів бюджетних програм. У пункті 7 звіту наводяться планові та фактичні значення результативних показників за 4-ма групами (витрат, продукту, ефективності, якості), пояснення щодо причин розбіжностей між затвердженими та досягнутими результативними показниками.

Однак «Порядок розроблення регіональних цільових та комплексних програм, моніторингу та звітності про їх виконання», затверджений розпорядженням Одеської обласної державної адміністрації 30.07.2012 №771/А-2012 діючий до цього часу, суперечить наказу Міністерства фінансів України від 26.08.2014 № 836 [13], яким затверджено Правила складання паспортів бюджетних програм місцевих бюджетів та звітів про їх виконання. Так, форма паспорту регіональної програми, затверджена розпорядженням Одеської обласної державної адміністрації, передбачає лише інформацію про загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації програми, та джерела фінансування. Інші результативні показники, передбачені Наказом Міністерства фінансів України від 26.08.2014 № 836, відсутні.

Проведений аналіз 43 регіональних програм, які реалізовувались у 2015 році в Одеській області показав, що майже у третині з них взагалі відсутні паспорти (14 програм). А у програмах, які мають паспорти, результативні показники відсутні, за виключенням показника обсягу фінансування.

Результативні показники, які визначені у додатках про заходи програми, в основному, характеризують окремі заходи з точки зору витрат, необхідних для їх здійснення, та їх продукту. В той же час показники ефективності цих заходів майже відсутні.

На недосконалість методології оцінки цільових бюджетних програм звертають увагу вітчизняні вчені. На думку Ілляшенко К.В., існуючий механізм оцінки цільових бюджетних програм скоріше дозволяє відстежувати динаміку процесів, що відбуваються, та оцінювати кількісні зміни, ніж отримати уяву про абсолютну та відносну ефективність відповідних заходів [12].

Показники результативності не є універсальними та сильно залежать від специфіки конкретної програми, що практично унеможливує порівняння ефективності бюджетних видатків, здійснених з метою розв'язання актуальних проблем в різних галузях народного господарства. Важкість отримання всіх оцінок результативності у грошовому вимірі взагалі піднімає питання доцільності таких штучних маніпуляцій із зазначеними показниками [12].

Циганенко О.В. вказує, що: «процедури і методології розробки і реалізації бюджетних програм не повною мірою відповідають вимогам програмно-цільового методу планування. Цілі й очікувані результати багатьох програм сформульовані аморфно, без чітких критеріїв і індикаторів оцінки їхнього досягнення. Внаслідок цього кошти, що виділяються на більшість бюджетних програм, з одного боку, фактично є різновидом кошторисного фінансування виконуваних органами виконавчої влади поточних функцій, а з іншого боку, обсяг цих коштів практично постійно піддається змінам, тим самим виправдовується нечіткість формулювання цілей і результатів програм і недостатня відповідальність за їхнє досягнення» [14].

Недосконалість методології оцінки цільових бюджетних програм обумовила пошук нових підходів щодо вирішення цієї проблеми, разом із тенденцією до скорочення кількості та спрощення смислового навантаження кожного окремого показника, це призводять все частіше до спроб окремих вчених замінити велику кількість розрізаних хоча і згрупованих за певною ознакою показників єдиним інтегральним показником ефективності.

Ілляшенко К.В. зі співавторами пропонує використовувати інтегральний показник, яким, на їх думку, може стати індикатор якості життя населення певної території. При цьому він зазначає, що не розв'язаним залишається питання, як саме вимірювати якість життя для цілей оцінки ефективності бюджетних видатків на місцевому рівні.

Кузьминчук Н.В. також пропонує використання інтегрального показника оцінки виконання бюджетних програм за напрямками «Охорона здоров'я», «Освіта», «Соціальний захист та соціальне забезпечення», «Фізкультура та спорт». Але на відміну від Ілляшенко К.В. він пропонує для кожного напряму обмежений набір показників витрат, продукту, ефективності та якості. Для кожного з цих показників

визначається співвідношення з еталоном, потім здійснюється інтегральна оцінка для кожної групи показників, на їх основі виводиться інтегральна оцінка усієї програми як середньо геометричного [15]. Проблемними місцями цього підходу є вибір результативних показників, який залежить від особливостей конкретної програми, визначення вагових коефіцієнтів окремих результативних показників та їх груп.

Федченко Т.В. пропонує свій методичний підхід побудови системи оцінки ефективності виконання бюджетних програм у галузі охорони здоров'я. Загальну ефективність бюджетної програми вона пропонує розраховувати таким чином:

$$\text{Езаг} = \text{Ебр} + \text{Емр} + \text{Ес} + \text{Емд} + \text{Етр}, \quad (1)$$

де Езаг – загальна ефективність бюджетної програми щодо охорони здоров'я; Ебр – економність використання бюджетних ресурсів; Емр – ефективність використання матеріальних ресурсів; Ес – соціальний ефект від бюджетної програми; Емд – економічна ефективність медичної допомоги; Етр – ефективність використання трудових ресурсів.

Кожну складову загальної ефективності рекомендується визначати за допомогою системи індексів виконання встановлених нормативів або в порівнянні з минулим періодом (роком) в разі, якщо норматив не встановлено.

Недоліками цього методологічного підходу є вибір результативних показників, який залежить від особливостей конкретної програми, визначення вагових коефіцієнтів окремих результативних показників та їх груп, а також відсутність чіткого зв'язку між результатами програми та стратегією розвитку регіону.

Підсумовуючи аналіз діючої методології оцінки результативності бюджетних програм та пропозиції щодо її удосконалення слід зазначити таке.

По-перше, наявність проблем при визначенні результативних показників. У багатьох програмах вони сформульовані нечітко, без ясних критеріїв їх досягнення. Особливі труднощі виникають при визначенні результативних показників у грошовому вимірі.

По-друге, вкрай важливою є проблема встановлення зв'язку між результативними показниками цільових регіональних програм та стратегією розвитку регіону. Оцінка результативності конкретної програми дозволяє спостерігати за динамікою її кількісних та якісних показників, але звичайно не свідчить про досягнення стратегічних цілей розвитку регіону.

По-третє, велика кількість типових програм та їх результативних показників не означає і не гарантує ефективну реалізацію конкретних програм. Більш того, це породжує бюрократію управління набором формальних показників результативності. Сьогодні більшість країн світу суттєво обмежує кількість результативних показників виконання програм з метою спрощення як процедури отримання необхідної інформації, так і безпосередньо самого аналізу ефективності програм.

По-четверте, показники результативності не є універсальними та сильно залежать від специфіки конкретної програми. Внаслідок цього неможливе співставлення результативності програм за різними видами діяльності.

Зважаючи на всі зазначені вище недоліки існуючих підходів до оцінки ефективності цільових регіональних програм можна сформулювати вимоги до методології такої оцінки:

- відображення зв'язку результатів програми із стратегічними цілями забезпечення сталого розвитку регіону та здійснення внутрішньої та зовнішньої оцінок програм;
- забезпечення можливості порівняння результатів бюджетних програм з різних видів діяльності;
- використання системи результативних показників, у тому числі таких, які мають універсальний характер для більшості програм, та тих, які враховують особливості конкретної програми;
- наявність чіткої, прозорої та формалізованої процедури розрахунку результативних показників програм;
- відсутність потреби в масштабних перетвореннях системи збору та обробки інформації, необхідної для оцінки програм;
- можливість здійснення попередньої, проміжної та узагальнюючої оцінки програм;
- можливість використання експертних оцінок;
- здійснення інтегральної оцінки програм та за окремими аспектами, тобто загальної та спеціальної оцінки програм;
- перехід від великої кількості результативних показників до системи малої кількості базових (ключових) показників.

З урахуванням цих вимог пропонується така методологія оцінки цільових регіональних програм. Вона базується на таких положеннях:

- широке використання експертних оцінок результативності програм. Це обумовлено труднощами оцінки: чіткості та ясності визначення мети програми, її спрямованості на вирішення існуючої або потенціальної проблеми, відповідності мети програми стратегії розвитку регіону, якості планування та управління програмою;
- побудовання ієрархічної процедури оцінки, яка забезпечує отримання інтегральної оцінки програми та за окремими аспектами. В основу пропонується покласти експертні оцінки, які мають універсальний характер для більшості програм, що дозволяє здійснювати порівняльну оцінку програм за різних видів діяльності;
- можливість здійснення оцінки програм на усіх етапах її формування та реалізації (попередня, проміжна, узагальнююча). Попередня оцінка виконується на етапі планування програми, тобто до початку її реалізації, задля встановлення відповідності програми пріоритетам соціально-економічного розвитку регіону (країни), прогнозування її ефективності, отримання інформації для вибору оптимального варіанту її завдань.

Метою проміжної оцінки, яка здійснюється під час виконання програми, є отримання даних про хід її реалізації, що дозволяє внести зміни у програму для підвищення її ефективності та успішного виконання.

На етапі завершення виконання програми проводиться узагальнююча оцінка, що дає змогу порівняти фактичні й заплановані результати, здійснити експертизу ефективності та результативності програми.

Оцінка програм здійснюється на основі опитування незалежних експертів. Кількість універсальних питань (незалежних від специфіки програми) близько 30. Крім того, можлива розробка додаткових питань, які враховують індивідуальну специфіку програми, що оцінюється. Відповіді повинні бути чітко роз'яснені.

Усі питання згруповані у 4 блоки, кожний з яких має свою питому вагу у підсумковій оцінці:

Блок 1 «Мета програми та відповідність стратегії розвитку регіону» - оцінка прозорості цілей і завдань програми та її відповідність стратегічним цілям розвитку регіону.

Блок 2 «Якість планування програми» — оцінка наявності: цільових довгострокових та щорічних індикаторів програми, що відображають її результативність щодо досягнення її цілей; завдань, які необхідні для досягнення цільових індикаторів; запланованої незалежної експертної оцінки програми; обґрунтованої процедури фінансування заходів програми.

Блок 3 «Якість управління програмою» - оцінка якості управління програмою, у тому числі прозорості здійснення закупівель товарів та послуг, залучення підрядників.

Блок 4 «Результати програми» - оцінка міри досягнення цілей програми.

По кожному питанню за всіма 4-ма блоками здійснюється оцінка в діапазоні від 0 до 1. Інтегральна оцінка програми здійснюється відповідно формули:

$$R = w1 * \sum_{i=1}^{n1} w_i^1 * v_i^1 + w2 * \sum_{i=1}^{n2} w_i^2 * v_i^2 + w3 * \sum_{i=1}^{n3} w_i^3 * v_i^3 + w4 * \sum_{i=1}^{n4} w_i^4 * v_i^4, (2)$$

$$\sum_{i=1}^{n1} w_i^1 = 1, \sum_{i=1}^{n2} w_i^2 = 1, \sum_{i=1}^{n3} w_i^3 = 1, \sum_{i=1}^{n4} w_i^4 = 1, v_i^j = \overline{0,1}, j = \overline{1,4},$$

де n1, n2, n3, n4 — кількість питань у блоці, $v_i^1, v_i^2, v_i^3, v_i^4$ - бальна оцінка відповіді на питання, $w_i^1, w_i^2, w_i^3, w_i^4$ - вагові коефіцієнти питань відповідного блоку, w1, w2, w3, w4 – вагові коефіцієнти блоків.

Для кожного виду оцінки програми (попередня, проміжна, узагальнююча) використовується різне сполучення блоків і різні їх вагові коефіцієнти (табл. 2).

Програма вважається ефективною, якщо її чисельна оцінка знаходиться в діапазоні 85 - 100 балів, помірно ефективною - 70 - 84 балів, адекватною - 50 - 69 балів, неефективною – 0 - 49 балів. Якщо в програмі

Таблиця 2

Вагові коефіцієнти блоків питань в залежності від виду оцінки

	Попередня	Проміжна	Узагальнююча
Блок 1	50	25	20
Блок 2	50	25	20
Блок 3		50	10
Блок 4			50

не визначені реальні цілі або незібрані дані для оцінки її виконання, то її бальна оцінка відсутня, і вона отримує статус програми без оцінки.

Перевагою запропонованого методичного підходу до оцінки цільових регіональних програм є можливість здійснення інтегральної оцінки програм, їх порівняння незалежно від виду діяльності, де вони здійснюються, можливість оцінювання програм починаючи з її формування і до її завершення.

Література

1. Зарубіжний досвід розробки державних інвестиційних програм – режим доступу: <http://studopedia.org/10-112865.html>.
2. Афанасьев М.П., Шаш Н.Н. Инструментарий оценки эффективности государственных программ / М.П. Афанасьев, Н.Н. Шаш // Вопросы государственного и муниципального управления. - 2013. - № 3. - С. 48-69.
3. Судакова А.Г. Аудит программно-целевого бюджета: зарубежный опыт / А.Г. Судакова // Бюджет. - 2011. - № 12. - режим доступа: <http://bujet.ru/article/166536>.
4. Program rating assessment tool – режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Program_rating_assessment_tool.
5. Performance Budgeting and Performance Management in the U.S. Government: Lessons from the PART Initiative - режим доступу: https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q=Performance+Budgeting+and+Performance+Management+in+the+U.S.+Government:+Lessons+from+the+PART+Initiative.
6. Лапин А.Е., Ломовцева Н.Н., Илехменев В.А. Оценка эффективности реализации государственных программ (американская и российская практика) / А.Е. Лапин, Н.Н. Ломовцева, В.А. Илехменев // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика Выпуск № 8-1 (151) / том 26 / 2013 – режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-effektivnosti-realizatsii-gosudarstvennyh-programm-amerikanskaya-i-rossiyskaya-praktika#ixzz3j3VVH1ZS>.

7. Лалетина Д.А. Методы оценки эффективности государственных программ / ЭГО: Экономика. Государство. Общество. - 2014. - Вып. №3(18). - режим доступа: <http://ego.uapa.ru/ru/issue/2014/03/07/>.

8. Шаш Н.Н. Построение программного бюджета и оценка эффективности программ / Н.Н. Шаш // Академия бюджета и казначейства Минфина России. Финансовый журнал. - 2011. - № 2. - С. 63-64.

9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 р. № 538-р «Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі».

10. Наказ Міністерства фінансів України 10.12.2010 № 1536 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 15.06.2015 № 553).

11. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007р. № 308-р «Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів».

12. Ілляшенко К.В., Ілляшенко Т.О. Котенко Н.В. Програмно-цільове фінансування видатків місцевих бюджетів: дискусійні питання оцінки ефективності / К.В. Ілляшенко, Т.О. Ілляшенко, Н.В. Котенко // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2015. - Випуск 5. - С. 857-862.

13. Наказ Міністерства фінансів України від 26.08.2014 № 836 «Про деякі питання запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів».

14. Циганенко О.В. Оцінка ефективності стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій / О.В. Циганенко // Кримський економічний вісник. - 2013. - № 2, Ч.3. - С. 121-126.

15. Кузьминчук Н.В. Оцінка результативності бюджетних програм / Н.В. Кузьминчук // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. - 2012. - Вип. 8. - С. 75-81.

References

1. Zarubizhny dosvid rozrobki derzhavnikh investitsiynih program [Foreign experience in the development of public investment programs]. (n.d.). Retrieved from <http://studopedia.org/10-112865.html> [in Ukrainian].

2. Afanasyev M.P., & Shash N.N. (2013). Ynstrumentariyi otsenki effektivnosti gosudarstvenikh program [Instrumentation evaluate the effectiveness of government programs]. Voprosy gosudarstvenogo i munitsipalnogo upravleniya - Questions state and municipal management, 3, 48-69 [in Russian].

3. Sudakova A.G. (2012). Audit programno-tselevogo biudzheta: zarubezhnyi opit [Suspendisse accumsan budget progressio: ad usum internacionalem]. Retrieved from <http://bujet.ru/article/166536> [in Russian].

4. Program rating assessment tool. Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/Program_rating_assessment_tool.

5. Performance Budgeting and Performance Management in the U.S. Government: Lessons from the PART Initiative. Retrieved from https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q=Performance+Budgeting+and+Perf

ormance+Management+in+the+U.S.+Government:+Lessons+from+the+PART+Initiative.

6. Lapyn A.E., & Lomovtseva N.N., & Ylyhmenev V.A. (2013). Otsenka effektivnosti realizatsyi gosudarstvenikh program (amerikanskaya i rosyiskaya praktika [Evaluating the effectiveness of government programs (the US and the Russian practice)]. Nauchni vedomosti Belgorodskogo gosudarstvenogo universiteta. Seriya: Istoriya. Politologiya. Ekonomika. Informatika. - Scientific statements Belgorod State University. Series: History. Political. Economy. Computer science, v. 26, 8-1 (151). Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-effektivnosti-realizatsii-gosudarstvennyh-programm-amerikanskaya-i-rossiyskaya-praktika#ixzz3j3VVH1ZS> [in Russian].

7. Laletina D.A. (2014). Metodi otsinki effektivnosti gosudarstvenih program [Methods for evaluating the effectiveness of government programs]. EGO: Ekonomika. Gosudarstvo. Obshchestvo - EGO: The Economy. State. Society, 3(18). Retrieved from <http://ego.uapa.ru/ru/issue/2014/03/07/> [in Ukrainian].

8. Shash N.N. (2011). Postroenie programnogo biudzheta i otsinki effektivnosti program [Construction of the program budget and evaluation of programs]. Akademya biudzheta i kaznacheistva Mifina Rosii. Finansovyi zhurnal - Budget and Treasury Academy of the Russian Finance Ministry. Financial magazine, 2, 63-64 [in Russian].

9. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukraine vid 14 veresnya 2002h. № 538-r "Pro skhvalennya Kontseptsii zastosuvannya programno-tsilovogo metodu u biudzhetnomu protsesi" [The Cabinet of Ministers of Ukraine of 14 September 2002, № 538-p "On Approval of the Concept application program-target method in the budgetary process".

10. Nakaz Ministerstva finansiv Ukraine vid 10 grudnya 2010, № 1536 (u redaktsii nakazu Ministerstva finansiv Ukraina vid 15.06.2015 № 533).

11. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukraine vid 23 travnya 2007h. № 308-r "Pro skhvalennya Kontseptsii reformuvannya mistsevih biudzhativ».

12. Ilyashenko K.V., & Ilyashenko T.O., & Kotenko N.V. (2015). Programno-tsilove finansuvannya vidatkov mistsevih biudzhativ: diskusiyini pytanya otsinki effektivnosti [The program-targeted financing local expenditures, discussion questions assessing the effectiveness]. Globalni ta natsionalni problemy ekonomiki - Global and national economic problems, 5, 857-862 [in Ukrainian].

13. Nakaz Ministerstva finansiv Ukraine vid 26.08.2014, № 836 «Pro deyaki pytanya zaprovadzhennya programno-tsilovogo skladanya ta vikonannya mistsevih biudzhativ».

14. Tsiganenko O.V. (2013). Otsinka effektivnosti strategiy sotsio-ecologo-ekonomichnogo rozvitku miskih teritoriy [Evaluating the effectiveness of strategies for environmental and socio-economic development of urban area]. Krymskyi ekonomichnyi visnyk - Crimean Economic Bulletin, 2, p.3. 121-126.

15. Kuzminchuk N.V. (2012). Otsinka rezultativnosti budgetnyh program [Evaluation of the budget programs]. Naukovi zapisky Lvivskogo universitetu biznesu ta prava - Scientific notes Lviv University of Business and Law, 8, 75-81 [in Ukrainian].

Abstract

Goryachuk V.F., Dukov D.F.

Methodological approaches to assessing budget programme and ways of improvement

The article analyzes the experience of assessment of budget programs in Ukraine and other countries. The methodical approach to the evaluation of targeted regional programs, which includes their integrated assessment, the possibility of comparison, regardless of the activity, as well as their assessment from the stage of formation and completion.

УДК 354(379.85:394.9)(477)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗБУДОВИ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНДУСТРІЄЮ ГОСТИННОСТІ**

Дишкантюк О.В.

Визначено сутність та проблеми розвитку індустрії гостинності, обґрунтовано основні складові системи гостинності та проведено розподіл їх за сегментами згідно виконуваних функцій; запропоновано методичні підходи до формування інноваційної моделі державного регулювання сфери гостинності та інших секторів економіки, визначено напрями та принципи регулюючої діяльності держави; розроблено концептуальну 4D-модель узгодженого розвитку індустрії гостинності

Постановка проблеми. В сучасних умовах соціального, економічного, інформаційного розвитку, переходу до більш високих технологічних укладів зростає важливість сфери нематеріального виробництва, задоволення соціальних потреб людини на основі надання різноманітних послуг. Встає нагальна необхідність виокремлення нової сфери національної економіки – індустрії гостинності, що забезпечує людину послугами сфери нематеріального виробництва. Визначення цієї сфери як окремого сектору економіки, встановлення його зв'язків з іншими секторами національного господарства визначає основні напрями удосконалення державного управління нематеріальною сферою суспільного виробництва спрямованого на задоволення соціальних потреб людини.

Аналіз досліджень і публікацій. В системі державного управління соціально-економічним розвитком національного господарства сформовано певний інституціональний базис щодо регулювання туристичної сфери та курортного господарства. В Законі України «Про туризм» встановлено основні засади реалізації державної політики в сфері туризму [1]. При цьому неодноразове змінення управління цією сферою, її підпорядкування Мінінфраструктурі України, а згодом перехід до управління Мінекономрозвитку не забезпечує стабільних результатів функціонування та відповідного її внеску у національне господарство.

Положенням Мінекономрозвитку визначено, що ця структура є головною у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує: формування та реалізацію державної політики економічного, соціального розвитку і торгівлі, державної промислової політики, державної інвестиційної політики, державної зовнішньоекономічної політики, а також державної політики у сфері туризму та курортів (крім здійснення державного нагляду (контролю). Крім того забезпечує розроблення та виконання програм розвитку туризму і курортів в Україні; організовує облік туристичних ресурсів України, забезпечує їх раціональне використання та охорону; встановлює відповідні категорії об'єктам

туристичної інфраструктури (готелям, іншим об'єктам, призначеним для надання послуг з розміщення, закладам харчування, курортним закладам тощо); встановлює порядок створення та ведення Державного кадастру природних територій курортів; бере участь у розробленні програм облаштування транспортних магістралей об'єктами туристичної інфраструктури тощо [2]. Треба зазначити, що перелічені вище повноваження міністерства в сучасних умовах реалізуються недостатньо. Держава фактично відсторонилася від створення передумов активізації та підтримки цієї сфери. В значній мірі це пов'язано з недостатністю фінансових ресурсів, а також з трудомісткістю більшості з визначених в Положенні Мінекономрозвитку завдань.

Важливішим фактором розвитку туристичної сфери є природно-ресурсний потенціал території, проте управління, планування, контроль, моніторинг природних рекреаційних ресурсів (лісних, земельних, водних, тваринних, бальнеологічних, мінеральних тощо) здійснюються різними органами виконавчої влади, в т.ч. Міністерством екології та природних ресурсів України, Міністерством аграрної політики та продовольства України, їх агентствами та департаментами. Така неврегульованість не дозволяє здійснювати комплексне управління розвитком туризму та природними рекреаційними ресурсами, максимально використовувати синергетичний ефект території.

Таким чином, аналіз інституційної бази розвитку туристично-рекреаційної сфери показав, що різні природні та інші фактори виробництва цієї сфери знаходяться у компетенції різних органів законодавчої та виконавчої влади, кожний орган управління здійснює свою діяльність самостійно, без досягнення балансу інтересів та координації повноважень для отримання єдиного кінцевого результату. Необхідно зауважити, що таке поняття як розвиток сфери гостинності не передбачено у сучасному законодавстві.

В роботах іноземних авторів Л. Вагена, Дж. Р. Уокера, Н. Вебстера індустрія гостинності розглядається як поєднання готельного та туристичного бізнесу. Наприклад, індустрія гостинності розглядається як окремих сектор індустрії туризму, що забезпечує розміщення туристів, а також супутні галузі торгівлі, громадського харчування, сфери розваг [3,4,5].

Питання державного управління індустрією гостинності практично не розглядаються в літературі. Відсутнє наукове визначення даної сфери як наукової категорії та її взаємозв'язків з іншими секторами національної економіки, що не дозволяє визначити пріоритетні напрями управління гостинністю, забезпечення її необхідними ресурсами. У трактуванні автора, управління індустрією гостинності набагато ширше за сферу управління туризмом, курортами, рекреаційними природними ресурсами. Воно включає всі зазначені вище об'єкти управління і ті, що направлені на надання соціальних, адміністративних, культурних, освітніх та інших послуг людині. Забезпечення людини послугами в індустрії гостинності пов'язане з забезпеченням цієї сфери нематеріального виробництва

природними ресурсами, реальним та фінансовим капіталом, кваліфікованими кадрами, підприємницькими здібностями, інформацією та екологічним станом природного середовища.

Мета дослідження – визначення теоретико-методологічних положень щодо розбудови державного управління гостинністю як сектору національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Аналіз існуючих публікацій показав, що індустрія гостинності не розглядається з позицій системності економічних відносин, які складаються в процесі її функціонування. Рядом авторів визначено сегменти цієї сфери, але відсутнє комплексне бачення її розвитку. В основному розглядається покращення роботи готелів, визначення кількості основних та додаткових послуг в них, інтер'єр та кількість зірок, місце розташування та привабливість. В ресторанному бізнесі розглядається покращення меню, карти вин, інтер'єру залів тощо. На практиці відбувається об'єднання послуг готельно-ресторанної сфери та створюються відповідні їх ланцюги в контексті розвитку туристичного бізнесу. Відсутність системного бачення розвитку індустрії гостинності не дозволяє здійснювати ефективне державне регулювання цієї сфери національної економіки. На наш погляд, відмінністю сфери гостинності від туризму є те, що вона спрямована на забезпечення потреб суспільства та кожної людини - як гостя в незалежності від його місця перебування (подорожі, відрядження, турпоїздки або проживання у рідному місті), - у якісному обслуговуванні, доброзичливості та хлібосольстві. Індустрія гостинності – це сфера діяльності, що включає надання послуг та виробництво товарів, необхідних для надання цих послуг, дистрибуцію послуг та збут товарів, взаємозв'язок з іншими секторами економіки та споживачами.

Серед основних проблем, що не стимулюють розвиток індустрії гостинності визначимо таке.

Зі сторони споживача:

- зниження рівня доходів населення зменшує платоспроможний попит на послуги та товари, адже по законам суб'єктивної економіки людина змушена задовольняти першочергові фізичні потреби, що призводить до зниження фінансових потоків до сфери туризму, рекреації, відпочинку, розваг, відвідування театрів, музеїв, виставок, конференцій;

- високе зростання вартості послуг індустрії гостинності при низькому рівні якості, в першу чергу це стосується середнього та малого підприємництва по сегментам послуг;

- турбота з приводу втрати місця роботи, змушує працівників обмежувати період вільного часу на відпустку, на вихідні та вечірнього часу на протязі робочого тижня для задоволення потреб особистості (скорочуються виїзди на природу, активний відпочинок, спорт, тощо);

- незадовільна інфраструктура знижує для населення та туристів привабливість унікального природного різноманіття не тільки віддалених територій, але й тих, що знаходяться поблизу великих та малих міст;

- недоброякісна інформаційна подача умов комфортності прийняття гостей та послуг, що їм надаються.

Для виробника:

- відсутність державної довгострокової стратегії та програми розвитку індустрії гостинності та супутніх їй секторів економіки;

- відсутність державної політики щодо підтримки розвитку секторів індустрії гостинності;

- організаційно-економічні механізми державного стимулювання та мотивації розвитку індустрії гостинності;

- обмеженість доступу до інвестиційних та кредитно-фінансових ресурсів;

- високі витрати на утримання основних фондів та придбання обігових засобів ведення господарської діяльності.

Перелічені вище проблемні питання в значній мірі стримують розвиток внутрішнього туризму та не створюють передумов для залучення іноземних гостей до всіх секторів індустрії гостинності. Необхідно відмітити, що розвиток бізнесу в індустрії гостинності може швидко окупити вкладені інвестиції, приносити додаткові надходження до державного та місцевих бюджетів, дає поштовх до розвитку інших секторів економіки та соціально-економічного розвитку території.

Для удосконалення державного управління та сприяння розвитку індустрії гостинності автором визначено основні складові системи гостинності та проведено розподіл за сегментами згідно функцій, які ними виконуються, серед яких туризм, рекреація, відпочинок, розваги, транспорт, харчування, готелі, ресторани, культура, освіта. Визначення такої структури необхідно для формування інноваційної моделі державного регулювання сфери гостинності та інших секторів економіки.

Інтегруючий блок, що представляє індустрію гостинності в цілому поєднуючи територіальний та сегментарний підходи:

- сутність функцій управління сегментами індустрії гостинності на рівні держави, місцевого самоврядування, асоціацій (планування та прогнозування, організація, мотивація, контроль, координація та регулювання);

- системна організація індустрії гостинності та її функції (політична, економічна, екологічна, соціальна, наукова та навчальна);

- збалансованість інтересів індустрії гостинності як цілісної системи з іншими секторами національної економіки (сільське господарство, транспорт, будівництво, промисловість тощо);

- визначення доцільної асиметрії сегментів індустрії гостинності як цілісної системи;

- досягнення балансу політичних, соціальних, економічних інтересів між владою, суспільством, бізнесом в соціальній, економічній та екологічній сфері в процесі функціонування індустрії гостинності та її сегментів;

- формування інноваційної політики забезпечення синергетичності сегментів індустрії гостинності;

- покращення інвестиційного забезпечення розвитку сегментів індустрії гостинності за рахунок механізму перерозподілу доходів цієї сфери між її сегментами, цією сферою та державним і місцевим бюджетом, суспільними організаціями.

Секторальний блок, що відображає відносини всередині сфери гостинності повинен включати:

- структурні складові секторів гостинності, що мають розглядатися як єдина система надання послуг в цій галузі (переїзд, проживання, харчування, відпочинок, екскурсії, відвідування парків, музеїв, історичних та архітектурних пам'яток, театрів тощо);

- функції, що мають виконувати сегменти індустрії гостинності та характер їх взаємодії (перевезення, умови відпочинку, умови проживання тощо);

- співвідношення елементів індустрії гостинності та характер їх взаємодії (забезпечення комфортних економічних, екологічних і соціальних умов зовнішнього та внутрішнього середовища в процесі доставки до місця, проживання або лікування, відпочинку, одержання вражень та задоволення, роботи на конференціях).

Згідно системно-функціонального підходу до формування інноваційної моделі управління індустрією гостинності та її секторами необхідно виділити наступні складові напрями регулюючої діяльності держави:

- політичний імідж держави щодо безпечного перебування в країні суб'єктів виробництва і суб'єктів споживання;

- нормативно-правове забезпечення направлене на створення єдиного підходу до формування законів та підзаконних актів, що дають змогу реалізації гостинності у сфері послуг;

- інституційне забезпечення функціонування індустрії гостинності, створення горизонтальної взаємодії між різними сегментами, що її об'єднують на національному та місцевому рівнях;

- інструменти технічного регулювання: стандартизація, сертифікація, ліцензування;

- інформаційне та комунікаційне забезпечення індустрії гостинності;

- рівень екологічної безпеки та охорони довкілля: гармонійне поєднання соціо-економіко-екологічних інтересів.

Напрями регулюючої діяльності держави мають будуватися на таких принципах:

- узгодження інтересів держави, бізнесу та місцевих громад в розвитку індустрії гостинності;

- принцип програмно-цілового підходу у реалізації соціальних проектів та програм, спрямованих на підвищення ефективності сфери гостинності та хлібосольства;

- пріоритетність національного колориту у дизайні міст та зовнішнього середовища, що впливає на уявлення та гостинність;

- принцип партнерства (формування неформальних асоціацій підприємців, кластерів, альянсів тощо) у сфері гостинності;

- принцип постійного підвищення рівня освіти, забезпечення професійними кадрами.

Виокремлення місця гостинності в системі виробничих відносин, що визначають відносини між людьми з приводу засобів виробництва та їх розподілу в системі суспільного відновлення, направлено на визначення пріоритету розвитку цього сектору національної економіки в порівнянні з іншими. Виходячи з цього необхідно виділяти такі елементи специфічних економічних відносин, що складаються:

- всередині сегментів гостинності;
- між сегментами індустрії гостинності;
- між сегментами гостинності та зовнішнім середовищем (пріоритети розвитку національної економіки та суміжних з індустрією гостинності галузей);
- всередині суб'єктів сегментів індустрії гостинності.

Саме економічні відносини повинні визначати роль та місце індустрії гостинності та її сегментів в макроекономічному розвитку та росту валового регіонального продукту.

Концептуальна 4D-модель узгодженого розвитку індустрії гостинності, що відображає всі вище викладені складові представлено на рис.1.

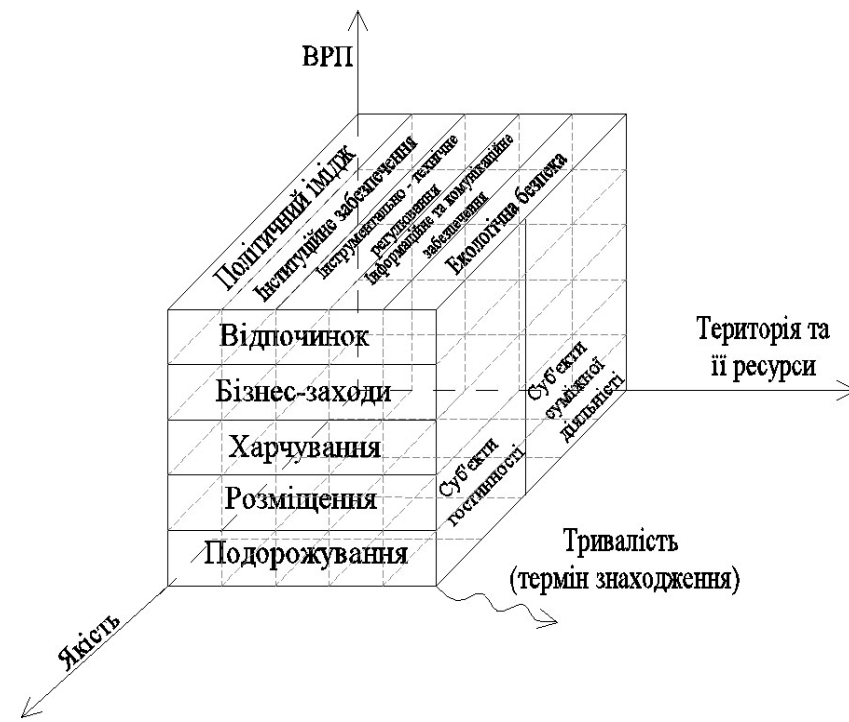

Рис.1 Концептуальна 4D-модель узгодженого розвитку індустрії гостинності

Сферу гостинності можна охарактеризувати як дію сукупних її сегментів, в яких кінцевим результатом є продукт праці у формі послуги та/або матеріального товару. Специфікою гостинності є те, що надання послуги неможливе без використання товару, який виробляється робітниками цієї сфери. Ця сфера національної економіки є одночасно матеріальною і нематеріальною. Вона є матеріальною в тому сенсі, що виробляються товари, які забезпечують надання послуги (блюда, що виробляються в ресторанах, кафе, упаковка та розфасування товарів, без яких неможливо здійснити процес надання послуги тощо). В той же час кінцевий результат праці виступає у формі послуги для людини або суспільства та споживається в процесі обслуговування. Діяльність сегментів індустрії гостинності спрямована безпосередньо на людину, задоволення її потреб, коли вона є гостем на конференції, в готелі, санаторії, пансіонаті, одержує комплекс туристичних послуг включаючи транспортні. Масштаби діяльності індустрії гостинності характеризуються абсолютними та відносними показниками кількості зайнятих в цій сфері, об'ємами виробництва, доходами, витратами, рентабельністю, об'ємом державних та приватних витрат та їх ефективністю.

На даному етапі розвитку національної економіки існують різні форми власності на об'єкти індустрії гостинності. Аналіз тенденцій розвитку відносин власності показує, що вже здійснився перехід від державної форми до приватної. Приватна форма власності в цій індустрії розвивається швидкими темпами, але ще існують державні підприємства та об'єкти. Це музеї, театри, пам'ятники архітектури, санаторії, що мають виконувати соціальний заказ суспільства і знаходяться на балансі держави. Виникають корпорації на основі злиття капіталів сегментів індустрії гостинності, організовуються акціонерні товариства з метою залучення додаткових фінансових коштів у цю сферу. Сфера індустрії гостинності збільшує свій фінансовий основний та обіговий капітал швидкими темпами.

Під фінансами індустрії гостинності треба розуміти сукупність грошових відносин, що забезпечують рух фондів грошових засобів для надання послуг та виробництва товарів в сфері гостинності між:

- зовнішнім фінансовим середовищем;
- всередині індустрії гостинності;
- між її сегментами;
- всередині сегментів.

Необхідно класифікувати систему фінансових відносин в сфері індустрії гостинності, що виникають між суб'єктами господарської діяльності різних рівнів:

- між індустрією гостинності та державним бюджетом. У суб'єктів, що є прибутковими організаціями різних форм власності на засоби виробництва, ці відносини приймають форму платежів в бюджети. Для суб'єктів, що є неприбутковими організаціями державної форми власності, державні та місцеві бюджети виділяють кошти на їх фінансування. Існують суб'єкти підприємницької діяльності (національні

заповідники, заказники, зоопарки тощо), де частину коштів вони заробляють самі, а частину їм надає бюджет, в цьому випадку з'являються фінансові відносини пов'язані з виплатою обов'язкових платежів в бюджет між:

- суб'єктами сегментів індустрії гостинності з метою оплати їх послуг та товарів для надання послуг;

- суб'єктами сегментів індустрії гостинності з метою об'єднання та централізації фінансових ресурсів для підвищення ефективності функціонування на основі ефекту масштабу;

- суб'єктами сфери гостинності та підприємствами сфери матеріального виробництва з приводу оплати засобів виробництва;

- суб'єктами сфери гостинності та колективом робітників з приводу виплати заробітної плати, премій тощо.

- суб'єктами сфери гостинності та споживачами їх послуг.

Висновки. Обґрунтовано теоретико-методологічне визначення індустрії гостинності як сфери національної економіки, що включає надання послуг та виробництво товарів, необхідних для надання цих послуг, платоспроможний попит споживачів, дистрибуцію послуг та збут необхідних товарів, взаємозв'язок з іншими секторами економіки, що забезпечують її функціонування.

Індустрію гостинності визначено як гостинність для туристів та населення, особи, що не є туристом і користується гостинністю при одержанні послуг по функціональному призначенню таких як переїзд до місця призначення, відвідування розважальних закладів, харчування, розміщення в готелях, мотелях та кемпінгах.

Доведено, що виділені по функціональному призначенню послуги гостинності представляють собою різні сектори індустрії гостинності, пов'язані між собою, і послуги, які в деяких випадках є проміжними та кінцевими.

Література

1. Про внесення змін до Закону України "Про туризм": Закон України від 18.11.2003 № 1282-IV [Електронний ресурс] // Оф. портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1282-15/page>

2. Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: Указ Президента України від 31.05.2011 № 634/2011 [Електронний ресурс] // Оф. портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/634/2011>

3. Ваген, Л. Гостиничный бизнес: учеб. пособие : пер. с англ. / Л. Ваген. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. - 416 с.

4. Уокер Дж. Р. Введение в гостеприимство // Дж. Р. Уокер: пер.с англ.[В.Н.Егорова]. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2012. – 735 с.

5. Вебстер Н. Толковый словарь [Електронний режим] / Словари онлайн. – Режим доступу <http://slovar-vocab.com/english/merriam-webster-dictionary.html>. – Загл. з екрану.

References

1. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro turyzm": Zakon Ukrainy vid 18.11.2003 № 1282-IV [On Amendments to the Law of Ukraine "On Tourism": Law of Ukraine of November 18, 2003 № 1282-IV]. *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1282-15/page> [in Ukrainian].

2. Polozhennia pro Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [Regulations of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/634/2011> [in Ukrainian].

3. Wagen, L. (2001). Hotel business. Rostov na Donu : Phoenix [in Russian].

4. Woker, J.R. (2012). Introduction to Hospitality (4th edition). Moscow: Juniti-dana [in Russian].

5. Merriam-Webster's collegiate dictionary (10th ed.). *slovar-vocab.com*. Retrieved from <http://slovar-vocab.com/english/merriam-webster-dictionary.html>.

Abstract

Dyshkantiuk O. Theoretical and methodological foundations of public management hospitality industry development

The essence and problems of the hospitality industry are defined, the main components of the system reasonably hospitality and organized their distribution segment according to their functions are considered; methodical approaches to creating innovative model of state regulation of hospitality and other sectors, the directions and principles of the regulatory state are discovered; the conceptual 4D-model of coordinated public management of the hospitality industry are proposed.

**COMPLEX APPROACH TO THE INNOVATIVE PRODUCT
PROSPECTIVITY FORECASTING OF A COMPANY-DEVELOPER'S
OF A UNIQUE NEW TECHNIQUE**

E. Yermolenko, V. Vorotnikov

The article considers the problem of providing prospects of unique new technique as innovative product that being developed for individual orders. A complex approach to prospectivity forecasting allows to combine rational assessment of competitive advantages and market positioning of the planned innovative product.

Introduction. Mission specificity of the companies, focusing on the technical novelty development in the frame of R&D projects realization is appropriately reflected in management. Reasonability assessment of the R&D possible directions, based on the innovative product (IP) market perspective is especially important from an aspect of justification of the company's strategic priorities of development. The most objective forecast of prospectivity of the IP would be obtained by means of integral assessment of all the competitive advantages as well as market and non-market restrictions that will play a role while promoting the IP on the market. Elaboration of the forecasts should be based on the product- and industry sector specifics. In particular, significant features of creation and introduction of the IP as the samples of unique new technique (UNT) in the market, in the form of the complex engineering-and-economical objects, to be developed for individual needs, should be taken into consideration.

The analysis of publications. By the early 21st century an idea that developing a sense for users' functionality and benefits, rather than mere product characteristics, the key to success of the developers has been formed [1].

Assessment of the balance between the requests of the customers and developers' capabilities is considered to be one of the most important tasks of modern management. Thus, as it was defined by Eversheim, the purpose of the "idea evaluation" or rating phase is the identification and evaluation of all product ideas that might be successful or look promising [2]. Herewith, the evaluation should be based not only on the market- and technology aspects, but also includes strategic conformity and the advantages for the company. This allows the allocation of all the data both in terms of time and content into the Innovation RoadMap as one of concepts of a process approach in management.

Concept of S-curves analysis (life-cycle of a technology) is widely applied method of prospectivity forecasting of the technology in the early stages of its development. Fleisher & Bensoussan remarks that this concept provides the analyst with a structured approach to decision making under the uncertainty conditions [3]. As they write, despite the fact that the analysis of S-curves may

not provide an absolutely accurate results, it is very valuable for the technological strategy development.

As Baek with co-authors points it out, valuation models thus far have assessed the value of technology from the perspective of the firm in possession of the technology, but such assessment is greatly influenced by the firm's technological capability, capitalization, brand, and human resources, because there is a need for a new way of appraisal [4]. On the basis of stated above, a few words concerning the remark stating that financial analysts and investors increasingly recognize IP as a key element in the value of a firm and as an indicator of its technological capabilities may be in order [5].

Previously Archibugi & Pianta noted that innovation can be analysed and measured. There are, at least, four different criteria, which can be used in both patenting and innovation surveys: technology (technical characteristics of the innovation), product, in which the innovation is likely to be embodied, sector of production (activity of the firm) sector of the users of the innovation [6].

On the basis of comprehensive survey of the sources Kamiyama with co-authors summarize that indeed many researchers do report that the use of patents has evolved in stages [5]. It started from a focus primarily on defensive applications, as the competitive obstacles, to exploitation as part of business and management strategy as well as exploitation as a financial asset to attract external sources of finance. In those authors' opinion, these stages are cumulative and each stage has a different implication for its valuation.

In particular, Fleisher & Bensoussan believe that transformation of patent data into competitive information allows company to identify a level of technological competitiveness, to predict technology trends and to plan potential competitive position based on new technologies [3]. Using this analysis the companies can then integrate this information for analysis of S-curves while developing its future technology strategy.

Martinez-Ruiz note that until now research involving patent data has been associated with the analysis of information contained in the patent document, such as backward and forward citations or number of claims, and the relationship between patents and R&D, innovation or economic growth [7].

WIPO analysts ascertain that in the process of intellectual property price valuation, the problem of a choice of the most appropriate evaluating method of the particular intellectual property asset, because, according to specialists in this field, more than 50 price valuation techniques are been developed and used today [8]. Analyzing the causes and solutions Greenhalgh & Rogers note that a large number of potential measures of innovation, as well as their complex and overlapping nature, has led to the development of methods for combining these into an innovation index [9]. As they write: "the major problem in constructing any such index is how to combine the measures, and one of the possible ways to solve this problem is to form a weighted sum according to the importance of each measure on some performance measure."

As it is stated by Rouse & Boff, central to the question of economic valuation is the fact that the nature, magnitude, and timing of returns from R&D investments are highly uncertain [10]. According to them, it is common to

discount the projected financial returns from R&D due to these high uncertainties, and the analysis has allowed them to conclude that this discounting is often severe, ranging from 20% to 50%. Kamiyama et al. display the results of the studies, conducted by Japan Institute of Invention and Innovation in 2003, according to which the valuation of present and future marketability of the products, which employ the subject patented technology, was seen as the most difficult issue (reported by 71% of respondents) followed by valuation of the contribution of the patented invention to products (67%) and choice of the best method for conducting the valuation (42%) [5].

In a number of recent studies a strong influence of managerial innovations over the technical ones has been underlined [2, 11, 12, 13, 14]. As it is stated by Volberda et al.: "Successful technological innovation heavily dependent on what has been called 'management innovation', which refers to changing a firm's organizational form, practices and processes in a way that is new to the firm and/or industry, and results in leveraging the firm's technological knowledge base and its performance in terms of innovation, productivity and competitiveness"[11]. They do support and develop the opinion that more active stimulation of management innovation and its leverage of technological innovation will be crucial to improve the competitiveness of the firms.

While agreeing that in order to capture the full benefits of technological innovation, needs to be combined with management innovation, Hollen et al. give a slightly different definition as "the generation and implementation of a management practice, process, structure, or technique that is new to the state of the art and is intended to further organizational goals" [12].

A role of managerial innovations in the implementation of technical innovations was noted previously also by Eversheim, who writes that the goal of the innovation organization is to establish structures that lead to an optimal innovation ability of the enterprise [2]. Besides that, based on this goal, influence factors like task positioning and information exchange as well as budgeting and resource assignment are the dimensions of the innovation organization.

Moreover, even earlier Hamel suggested that the management innovation is recognized as an important source of sustainable competitive advantage [13].

Hecker & Ganter underline that a relationship between product market competition and firms' inclination to introduce a management innovation is monotonically positive, such that firms' inclination to introduce management innovation increase in the intensity of competition [14].

Problem statement. An existing methodology of prospectivity forecasting of IP relies on specific behavior on the market of mass demand goods, as products of prolonged large-scale manufacturing. Despite the fact that such products can meet the basic criteria of innovation, the methods of financial and investment analysis are ineffective for complex high-tech products, produced in individual copies. As a result, currently, there are no analytical tools for anticipating the prospectivity of the UNT-IP; it negatively affects the most important component in the management of firms-developers of the UNT.

Due to the sectoral specifics of the UNT, the large specialized firms are involved in its development. In the domestic conditions they are, mainly,

sectoral design offices. Their management systems have not undergone the fundamental changes since the times of planned economy. This is particularly well seen in the organizational structures, which represent a multilevel hierarchy of linearly staff, linear-functional or combined type, the construction of which is based on the functional approach. Until the adjustment of the organizational principles at the level of methodology is not implemented, e.g. by introducing the provisions of adaptive or process approaches, in practice there is usually implemented the specific approach to aim for the isolation of functional tasks. This extremely complicates the solution of issues requiring interfunctional cooperation, in particular, the problems of system analysis and of complex forecasting of the UNT-IP prospectivity.

Thus, the absence of specialized management methodology of ensuring the prospectivity of the UNT-IP does not allow to effectively implement the development and subsequent control of objectively justified forecasts of the UNT-IP prospectivity at all the stages of the R&D project.

Formation of the task of research. The aim of the research is the formation of complex approach to solving tasks of forecasting of the UNT-IP prosperity, taking into account the peculiarities of domestic developers of UNT. First of all it is necessary to formulate the main provisions of the forecasting methodology for the UNT-IP. Then – to analyze the rational way of solving the problems of forecasting of the UNT-IP using the creative experience of modern management.

Materials research and scientific results. Firstly, we formulate the initial provisions of methodology for complex estimation of the UNT-IP prospectivity. We divide them into three elements, which define:

- organizational principles of forecasting of the UNT-IP prospectivity (organizational support);
- principles of elaboration of analytical tools (analytical support);
- principles of integrated task linking organizational and analytical elements (system integration).

The main provisions of the first unit are as follows. Forming of the R&D program as unite of the strategy of innovative development of a large company-developer of the UNT is carried out through the integrated multidisciplinary research. In the development of forecasts for each potential entrepreneur object UNT are involved the specialists in the field of forecasting and systems analysts, designers, marketing and patent examiners. In fact we are speaking about the formation of profile expert opinions, which must be merged into a single integrated conclusion. To implement this set of operations during the elaboration of the feasibility study the key managerial solutions in the most effective manner is possible by means of an organizational mechanism for complex expertise.

The analytical apparatus is constructed in accordance with the following provisions. The overall assessment of prospectivity of the UNT-IP includes two groups of indicators. The first determines the competitive quality of the sample of the UNT-IP and it is formed of the indicators, the value of which may be influenced by the developer control. The second one describes the opportunity to take a position on specific markets and includes indicators for which the

company cannot exert control action. As the project R&D progresses, when reaching an acceptable level of reliability of indicators, each group is desirable to be provided in the form of an integral index. As an integral indicator for the first group, it is advisable to choose an indicator of the competitiveness and for the second group – an indicator of market positioning of the UNT-IP.

The comprehensive linkage is based on the two main principles.

The first is the principle of achieving the reasonable reliability of the UNT-IP forecasts via system integration of key aspects of the management of the UNT-IP prospectivity, having a crucial impact on the result. The results, as the main purpose of management of the UNT-IP prospectivity, are integral indicators of competitiveness and market positioning of the CNT-IP, which determine the magnitude of the summary measure prospect.

The key aspects of management prospectivity include:

- quality of the initial data for the analysis;
- correctness of the analytical procedure for estimating prospectivity;
- efficiency of the communication procedures.

The second principle – is the principle of the coordinated formation of theoretical and organizational maintenance of reliability of forecasts. In accordance with this principle, the above-mentioned aspects in analytics are treated as local objectives of management prospects, which are measured using appropriate indicators, and ensuring practical implementation, they will be formulated as objectives with the ways of implementation in the form of specific organizational mechanisms.

Quality of the initial data is determined by the criteria of completeness and accuracy (verification) of information. An objective assessment of the degree of accuracy and completeness of the information about own IP and IP-competitors, as well as conditions of the IP promotion on the specific markets, is the essential condition to substantiate the choice of analytical tools of UNT-IP prospectivity forecasting. Organizational mechanisms of assurance of data quality are different for different types of management, based on functional or process approaches. In the first case, the company's data ware system, which operates most consistently if built within a single functional unit, is responsible for data quality. In the second – it is the complex of processes of information assurance, for which the functional boundaries do not become the obstacle.

The accordance of an essence of the processes under research to logical-analytical and/or mathematical models which describe them should be considered as the correctness of the UNT-IP prospectivity forecasting analytical procedures. The factors provided below have a particular importance:

- adoption of a system of key indicators;
- selection of the logical-analytical procedures and/or mathematical formulas to determine the key indicators;
- the achievable level of reliability of the results;
- adequate reflection of algorithm of adoption and adjustment of key indicators' values in the mathematical model.

Achievement of acceptable performance of implementation of information and expert procedures is ensured by a compliance of their analytical equipment

and tools to the principles of building of institutional mechanisms for their implementation. Their joint adoption in the theoretical provision must be justified by the criterion of the degree of tradability. Using indicators to measure this criterion, in particular, the degree of coordination of expert opinions and effectiveness of cooperation between the links of the expert chain, during the development of a comprehensive conclusion, the impossibility of realization of the progressive methodology by the regressive institutional mechanisms can be convincingly proven.

Please note that the use of the process approach may become one of the most rational ways to improve management for domestic UNT developers. On the one hand, this will allow avoiding sharp reorganization with its inherent problems. On another – it will significantly improve the coordination and cooperation between departments during the development of an analytical base for management decision-making.

In order to prove this assertion, we will compare two schemas describing the place of IP forecasting in overall management complex of the UNT company-developer in accordance with functional and process approaches. We shall be guided by the following provisions. Various factors, that may interact with each other in a complicated scheme can influence on IP prospectivity. Therefore, evaluation of influence of each factor separately as well as of results of their interaction should be implemented in the process of forecasting. As mentioned above, it is necessary to compare the data of technical-innovation and marketing nature. That is, the procedure of a complex expertize should join the conclusions of engineers, patent experts and marketing specialists. Such a comprehensive analysis requires special skills and qualification, which systems analysts as well as experts in the field of strategic planning and forecasting possess foremost.

The first diagram (Fig. 1) shows two options of impact of introduction of the corresponding task according to the functional approach on the traditional organizational structure. In the simplest variant, the department or the departments of a system analysis, strategic planning and forecasting can be quite logically moved into any of the three basic functional blocks of the UNT company-developer. The difference in the tasks and powers, determined by the functional specificity of each department, is reflected by the various dotted lines indicating potential input place for the corresponding department. The creation of a separate specialized functional unit, which is shown by chain-dotted lines, plays a role of the alternative. This option will cause much more questions on redistribution of powers, although it can eventually give the best effect due to highlighting the role of allocated tasks. Communication connection arrows show that the analysis results, been received from the head project department, patent department and the department of marketing are centrally coordinated by the new specialized department within the frame of a separate function with the appropriate authorities.

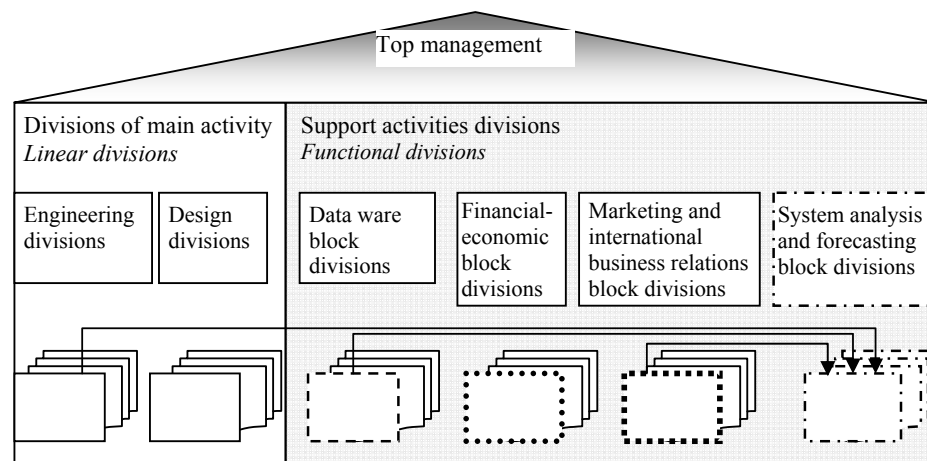

Fig. 1. Introduction of a functional task of forecasting the UNT-IP prospectivity into the traditional organizational structure.

However, none of these options does not allow overcome the weak inter-functional interaction, characteristic of the traditional management of large domestic developers of the UNT. The problem is that in the framework of the functional approach to regulate in details the procedures which establish the procedure for providing the data needed to perform a comprehensive examination of the prospectivity of the UNT-IP is available only for the project R&D execution stage. For the stage of pre-design analysis of expediency of creation of samples of the UNT, it is extremely difficult to define, and even more unify in the form of regulations, the nature and volume of necessary data in relation to the terms of their provision. As a result the specificity of traditional management, built on the functional approach, is manifested in the rejection of uncertain regulations in the functional interaction, such as complex expertise of the prospectivity of the UNT-IP. In the absence of the approved regulations not any instructions of superior leaders will help to organize the effective systematic exchange of data between locations.

Last circumstance is simultaneously one of the aspects of the problem of information support forecasting of the prospectivity of the UNT-IP, which negatively affects the quality of the forecast. This set of issues should be considered in a separate study.

The second diagram (Fig. 2) illustrates the transformation of forecasting IP from some unitary functional tasks into the process of linking to perform multiple functions. Cooperation scheme of specialists of different profile, unconventional for a functional approach, implemented through their association in the framework of innovative managerial mechanism, not formally recorded in the organizational structure. The process of a comprehensive examination built as a continuous sequence of specialized expertise. The results of each of them become the input for the subsequent and simultaneously are the initial data for the integration analysis.

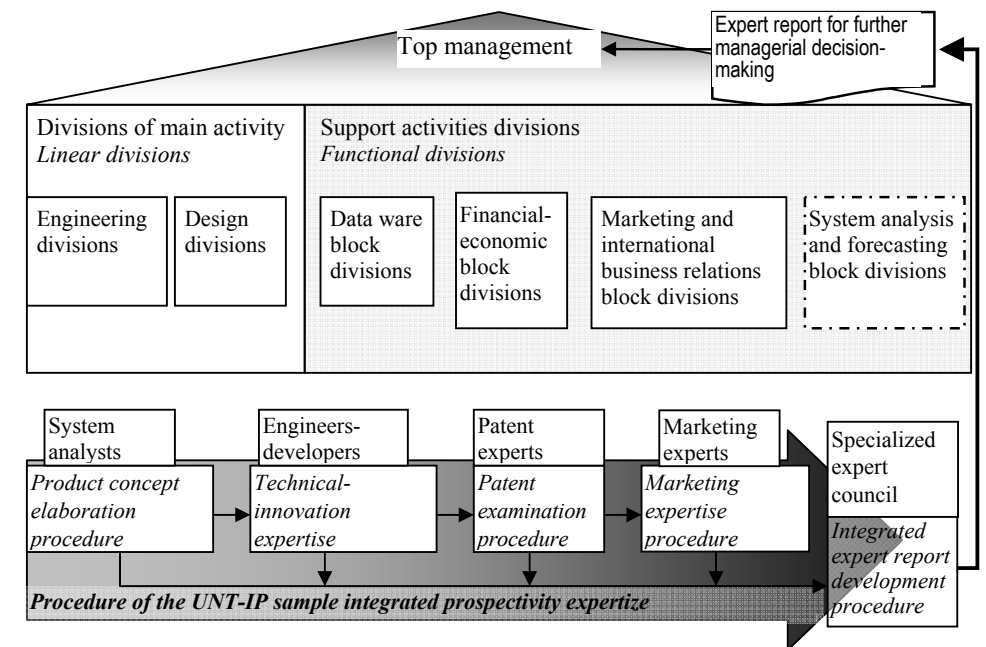

Fig. 2. Realization of a process approach in solving the problem of UNT-IP prospectivity forecasting.

Here, the opinions whether the procedure of development of a final expert report is the part of the comprehensive examination and what expert body or unit will be adequate can become the topic of the discussion. The most expedient way is to formalize the selected option, like the whole regulation of the process of comprehensive examination in a temporary position with the validity no more than one year. Not later than one year should be assessed efficiency of the considered managerial innovations and the named organizing document must be revised.

Another direction of perfection of expert opinions elaboration is connected with the fact that to increase the objectivity of decision-making at the earliest stages of development, especially before the development stage, is possible by balanced integration in the analytics of qualitative and quantitative assessments. Therefore, when determining the forecast of the prospectivity of the UNT-IP, one of the most efficient ways is to use point-factor. In its framework we formulate as follows the basic principle of ensuring the correctness of predictions of perspective of samples of the UNT-IP. Forecasting of perspective sample UNT as an entrepreneur must submit an analytical process of consistent comparison as accurate as possible and collected in the maximum possible amount of data that will enable us to relate the characteristics of external and internal environment of a firm-developer. Composition factors for comparison are presented in table 1.

Table 1

The composition of the factors for UNT-IP market perspectivity forecasting

№ of item	Information about the external environment (defines the UNT-IP market positioning)	Information about the competences and capabilities of the company (defines the competitiveness of the UNT-IP sample)
1.	Anticipated future needs and preferences of customers in a specific market segment	Available scientific and technical reserve of the company-developer, able to serve as a base for achieving the technical specifications, ensuring the satisfaction of perspective inquiries of consumers, or creation of an unique customer value
2.	Forecast of future demand for substitute products on the market	The company's capability to meet the projected demand for IP on the scale required (conformity of production capabilities to the market needs)
3.	Presence or possibility of formation of technological package that can be integrated with the UNT-IP sample	Possibility of interfacing of the UNT-IP sample with other technologies that are customary in the industry at minimum cost
4.	Expected price for the products analogues on the market	Technical, technological and financial-economic possibilities to ensure competitive price of the IP while achieving acceptable profitability of work of firm in this market
5.	Competitive strategies of developers and manufacturers of products analogues	Technical, financial-economic, marketing and organizational capability of the company to counteract competitors
6.	Consumer characteristics of the products analogues available in the market, technical solutions to ensure achievement of the required characteristics	Technical, technological and financial-economic resources necessary to exceed the level of products analogues on the basic consumer characteristics (technical and price). Availability of these resources at the company and possibility of their involvement
7.	The legal field in the market	Patentability of perspective samples of UNT, the ability of a firm to overcome the existing legislative restrictions
8.	Trends of scientific and technological development, as reflected in the development of the markets of high technologies in general and trends in the development of this type of technical systems	The adequacy of the key competencies of the firm and its innovation potential for following the revealed tendencies
9.	Life cycle stage of the technical system	The possibility of upgrading the traditional technical system, or the need to develop a new one

For the preliminary estimation of perspectivity of the UNT-IP we propose to use the index, which is calculated as the ratio of the qualities of a real IP to the ideal, i.e. having maximal characteristics. The formula for its calculation is the following:

$$I_{UNT} = \frac{\sum_{i=1}^n F_i B_i}{\sum_{i=1}^n F_i \max B_i} \quad (1)$$

where: I_{unt} - perspectivity index of UNT sample as the IP;
 F_i - assessment of a value of the factor;
 B_i - weight ratio, reflecting the influence of the factor on the value of the integral index;
 $F_i \max$ - the ideal factor value.

All the values are determined using the expert-analytical method. Conformity assessment of the capabilities of the company to the environmental conditions for each F_i factor is expedient to carry out using the score on a scale from 0 to 1 with the following gradation:

- 0 - 0.25 - unacceptable;
- 0.25 - 0.5 - low;
- 0.5 - 0.75 - satisfactory;
- 0.75 - 1 - good.

Considering that under such a gradation the values of the ideal factors $F_i \max=1$, formula (1) can be rewritten as:

$$I_{UNT} = \frac{\sum_{i=1}^n F_i B_i}{\sum_{i=1}^n B_i} \quad (2)$$

Weighting coefficients, considering the degree of influence of each factor, may be determined by ranking factors according to their importance, for the following reasons.

Market demand potential has a key influence on the UNT-IP forecasted perspectivity value. It characterizes the possibility of attracting the external resources, especially the investment, which can compensate the lack of the relevant resources of the company. The weighting coefficient for market demand factor, integrating the assessment of future demand, is accepted as the highest (equal to 1).

The factor of availability of the technology package relevant to UNT-IP, is the second most important, because, as evidenced by the history of technology development, if the proposed UNT-IP does not meet the level of available technology, its widespread use becomes problematic. Weighting coefficients for this factor may be adopted at the level of 0.9.

The next important factor is the price accordance of the products, presented on the market and IP put on the market, while ensuring profitability in this market, because in case of the long-term losses from the sales the UNT-IP exit on the market does not make sense. However, there is a possible way to enter a market, which stipulates, in the frame of the marketing strategy,

obtaining damages during the first stage with the subsequent output to profits by increasing sales. Profitability in this market may change because of a number of other factors, often unpredictable. Based on these considerations, the weighting coefficient for this factor may be taken at the level of 0.8.

Consumer characteristics of the analogue products and competitive strategies of the companies-competitors, as well as the possibilities of the company-developer of the UNT-IP to engage a better competitive position should be considered in conjunction. It is necessary to consider both the importance of the competitive advantage factor, but also the fact that due to the constant changes in the competitive environment on the market it is hardly forecasted. So, we offer to take the weight of these factors on the level of 0.7.

Factors of a legal nature in the form of the results of the application of legal norms, for example, patents, covering the possibilities for market sale of UNT-IP, or legal restrictions, for example, preferences to domestic producers may serve as an insurmountable barriers for entering the market at a specified time and a specified country. However, these factors have limitations in time and space, but in some cases can be overcome, for example by way of appeal of the patent in the court, etc. So, the weight coefficient for these factors can be adopted at the level of 0.6.

Factors of the life cycle stages of the technical system and its development trends are also interrelated. For example, if the technical system is at the final stage of its development, its life will be short, so we cannot expect long-term market success of this technical system as IP. However, if the lifecycle of a technical system is prolonged, then the company can be completely satisfied with the period of existence of the UNT-IP on the market. The possibility of the company to follow the trends of development of the technical system is a factor that can be controlled using the attraction of resources from external sources, such as recruiting scientists from research institutions under the temporary employment contracts. These considerations allow to put the factors of technological trends on the last place in order of importance for UNT-IP prospectivity forecasting. The weighting factor for them should be adopted at the level of 0.5.

There are different ways of measuring the marketability of the UNT-IP at the early stages of development, based on application of methods for assessing patents protecting the priority of new technical solutions used in the sample of the UNT. We emphasize that the methods based on a comparative procedures for the UNT, as a rule, are not applicable because of lack of the market peers or reliable information about such. Statistical methods to estimate rather innovative potential of the company than the prospects for specific IP. Therefore, in the case of UNT, it is the most rational to put the updating of the existing forecast using the estimates based on mapping qualities of innovations in the formula of the invention. To pair with the above-mentioned methodology, this assessment can be done in the form of a dimensionless index in the range from 0 to 1. Such novelty's factor weighting coefficient value will differ depending on the assessment purposes. They will be significantly higher

for the purposes of internal management, than for solution of external financial and investment tasks.

For our strategic planning it is necessary to move from the point assessment of marketability of the UNT-IP to the forecast of the revenue from sales. For initial evaluation of the pre-development stage, we offer to use the approach based on singling out a possible share of the total volume of the market segment, which will display the IP. The value of the market share can be obtained as the product of the index of the prospectivity of the size of financial receipts from sales.

As an application of an integrated approach to assessment of prospects of the UNT-IP in the aspect of ensuring their competitiveness, we propose to use the method of managing competitive advantages of created samples of UNT. Its main task is to obtain the most objective and reliable estimates of the competitiveness of the anticipated results of the project R&D, as a combination of innovation and intellectual products, and justification of control impacts situational adjustment process of the development of the UNT. They may be solved by implementing end-to-end forecasting of competitiveness of the UNT-IP in the process of development in which the indicators of the intellectual product are integrated into the indicators of the innovation and are treated as a single complex.

The three-level scheme for determining the competitiveness of a sample of IP as a comprehensive IP is applied:

The 1-st level, as the pre-development scenario in the form of a preliminary expert opinion on market positioning and competitiveness of the UNT-IP in the qualitative terms.

The 2-nd level, as advanced forecast on set design characteristics as a group of indicators that provide a quantitative assessment of the competitiveness of the UNT-IP.

The 3-rd level, as elaborated to assess the competitive advantages and market positioning of the UNT-IP based on the project results of R&D with the definition of the integral index of the prospectivity of the UNT-IP.

The result of applying the proposed method of the end-to-end layered forecasting of competitiveness of the UNT in the process of development, taking into account the integration of indicators of intellectual product in the indicators of total IP, will be the increase of the objectivity of the system forecasts as the project progresses R&D.

The marketing component of a comprehensive approach to assessment of prospects of the UNT-IP has different multi-dimensional character and ambiguity. Its analysis is very actual for further research. In this paper we will restrict ourselves to the following preliminary observations.

In justification the choice of strategy of IP promotion to the market, it is expedient to have an analytical tool in assessing the effectiveness of all possible strategies. However, we need to remember that the specifics of the developers of the UNT is using their unique key competences in the form of intellectual potential and highly specialized material resources. This reduces the possibility of market maneuver, in particular, makes irrational use of a diversification

strategy as the basis of a growth strategy. Moreover, as we can see on the example of the problems of forecasting of IE, the creative approach to increase the management efficiency of the IP company-developer, should be considered not only as an organizational innovation, but as a source of creation key competences in the field of management. Perfection of company management is often considered among the factors increasing its investment attractiveness.

Conclusions. The actual problem is to overcome the isolation of functional tasks in traditional organizational structures of domestic developers of the UNT-IP, in solution of issues requiring inter-functional cooperation, in particular, problems of system analysis and complex forecasting of the prospectivity of the UNT-IP.

The complex approach to forecasting the prospectivity of the UNT-IP has been proposed; it allows to reach rational combining the assessment of the competitive advantages and market positioning of the potential entrepreneur at the early stages of development.

References

1. *Nishiguchi T.* Managing Product Development / Toshihiro Nishiguchi. — Oxford University Press Inc, New York, 1996. — 306 p.
2. *Eversheim W.* Innovation Management for Technical Products Systematic and Integrated Product Development and Production Planning / Walter Eversheim. — Springer-Verlag, Berlin, 2009. — 444 p.
3. *Fleisher C.* Strategic and competitive analysis: methods and techniques for analyzing business competition / Craig S. Fleisher, Babette E. Bensoussan. — Upper Saddle River New Jersey : Prentice Hall, 2003. — 457 p.
4. *Baek D-H.* A technology valuation model to support technology transfer negotiations / Dong-Hyun Baek, Wonsik Sul, Kil-Pyo Hong, Hun Kim // *R&D Management*. — 2007. — Vol. 37, Iss. 2. — p. 123–138.
5. *Kamiyama S.* Valuation and Exploitation of Intellectual Property / Shigeeki Kamiyama, Jerry Sheehan, Catalina Martinez // *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*. — Access to the article : http://www.oecd-ilibrary.org/fr/science-and-technology/valuation-and-exploitation-of-intellectual-property_307034817055. — Publishing Date: 2006/05.
6. *Archibugi D.* Measuring technological change through patents and innovation surveys / Daniele Archibugi, Mario Pianta // *Technovation*. — 1996. — Vol. 16, No. 9. — p. 451-468.
7. *Martinez-Ruiz A.* Toward the definition of a structural equation model of patent value: PLS path modelling with formative constructs / Alba Martinez-Ruiz // *REVSTAT - Statistical Journal*. — 2009, November. — Vol. 7, No 3. — p. 265-290.
8. Project paper on innovation and technology transfer support structure for national institutions (Recommendation 10) / Committee on Development and Intellectual Property. — Access to the article : http://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_3/cdip_3_inf_2_study_vii_inf_1.pdf. — Publishing Date: 10.15.2010.

9. *Greenhalgh C.* Innovation, Intellectual Property and Economic Growth / Christine Greenhalgh, Mark Rogers. — Princeton University Press, 2010. — 366 p.

10. *Rouse W.* Value-Centered R&D Organizations: Ten Principles for Characterizing, Assessing, and Managing Value / William B. Rouse, Kenneth R. Boff // *Systems Engineering*. — 2004. — Vol. 7, No. 2. — p. 167-185.

11. *Volberda H.* Management Innovation: Management as Fertile Ground for Innovation / Henk W. Volberda, Frans A.J. Van Den Bosch, Cornelis V. Heij // *European Management Review*. — 2013. — Vol. 10. — p. 1-15.

12. *Hollen R.* The Role of Management Innovation in Enabling Technological Process Innovation / Rick M.A. Hollen, Frans A.J. Van Den Bosch, Henk W. Volberda // *European Management Review*. — 2013. — Vol. 10. — p. 35-50.

13. *Hamel G.* Future of management / Gary Hamel, Bill Breen. — Boston, MA: Harvard Business School Press, 2007. — 288 p.

14. *Hecker A.* The Influence of Product Market Competition on Technological and Management Innovation: Firm-Level Evidence from a Large-Scale Survey / Achim Hecker, Alois Ganter // *European Management Review*. — 2013. — Vol. 10. — p. 17-33.

Аннотация

**Ермоленко Е.А., Воротников В.А.
КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ПРОГНОЗИРОВАНИЮ
ПЕРСПЕКТИВНОСТИ ИННОВАЦИОННОГО ПРОДУКТА
ФИРМЫ-РАЗРАБОТЧИКА УНИКАЛЬНОЙ НОВОЙ ТЕХНИКИ**

В статье рассмотрены проблемы обеспечения рыночной перспективности уникальной новой техники как инновационного продукта, который разрабатывают по индивидуальным заказам. Предлагается комплексный подход к прогнозированию перспективности, который позволяет рационально объединить оценку конкурентных преимуществ и рыночного позиционирования потенциального инновационного продукта.

Анотація

**Ермоленко Є.О., Воротніков В.А.
КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОГНОЗУВАННЯ
ПЕРСПЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОДУКТУ ФІРМИ-
РОЗРОБНИКА УНІКАЛЬНОЇ НОВОЇ ТЕХНІКИ**

У статті розглянуті проблеми забезпечення ринкової перспективності унікальної нової техніки як інноваційного продукту, що розробляють за індивідуальними замовленнями. Пропонується комплексний підхід до прогнозування перспективності, який дозволяє раціонально об'єднати оцінку конкурентних переваг та ринкового позиціонування потенційного інноваційного продукту.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

Єрмоменко Ю.І.

У статті представлено огляд стану рекреаційно-туристичної діяльності в Одеському регіоні за 2015 рік по визначеним ключовим позиціям. Проаналізовано європейський досвід щодо розвитку туристичної сфери, надано практичні рекомендації, що можуть бути використані для запровадження процесу збалансованого розвитку рекреації в Одеській області.

Постановка проблеми. Одним із основних показників успішного розвитку сфери послуг держави є рівень розвитку рекреаційно-туристичної діяльності, що представляє собою комплексну взаємодію природних і штучно створених людиною об'єктів. В умовах сьогодення соціально-економічні та науково-технічні зміни у суспільстві суттєво сприяють погіршенню екологічного стану навколишнього середовища. Наслідком даних тенденцій є зростання потреби в рекреації. Це в свою чергу обумовлює розвиток рекреаційно-туристичної діяльності в окремих регіонах країни, а саме формування регіональних рекреаційних комплексів як сукупності суб'єктів різних організаційно-правових форм і видів економічної діяльності, результатом функціонування яких є комплексний, поліфункціональний рекреаційний продукт, що задовольняє різноманітні потреби рекреантів.

Останніми роками стан рекреаційного комплексу України змінюється на кращу сторону, але ще присутній істотний розрив між рівнем розвитку цієї галузі порівняно з розвиненими країнами Європи. Одним з провідних регіонів рекреаційно-туристичної діяльності є Одеська область. Одещина є значною та унікальною за своїми природно-кліматичними і лікувальними ресурсами. Саме тому рекреаційно-туристичну діяльність тут слід більш активно розвивати і вдосконалювати.

Актуальність даної роботи обумовлена тим, що рекреаційний комплекс, який є основою ефективного використання рекреаційного потенціалу Одещини для забезпечення зміцнення здоров'я і лікування, не повною мірою реалізує свої потенційні можливості.

Метою дослідження є характеристика стану ринку послуг рекреації та туризму в Одеському регіоні на 2015 рік; виявлення проблем, які

притаманні рекреаційному комплексу Одещини і стримують розвиток та використання її рекреаційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. За даними департаменту культури і туризму Одеської міської ради у 2015 році місто Одеса відвідало понад 1,5 млн. туристів, головним чином, за рахунок внутрішнього туризму. В цілому туристичний сезон 2015 року показав, що Одеса і область (особливо в межах Білгород-Дністровського, Ізмаїльського, Кілійського, Комінтернівського та Овідіопольського районів) залишається привабливою в плані традиційного курортного відпочинку [1]. Що стосується Одеської області загалом, то підрахувати точну кількість прибулих відпочивати за 2015 рік не представляється можливим. По регіону не представлено конкретних статистичних даних.

У звіті профільного департаменту мерії Одеси повідомляється, що у минулому році місто стали активніше відвідувати туристи зі Східної та Західної Європи, але превалював туристичний потік туристів з різних регіонів України. Зокрема, у структурі туристів, що відвідали Одесу більше половини становили туристи з України (57%), 19% представляли країни Західної Європи, 17% країни Східної Європи, 5% - Туреччину, 1% - Російську Федерацію, 1% - інші країни, в більшій мірі країни Близького Сходу (рис. 1) [1].

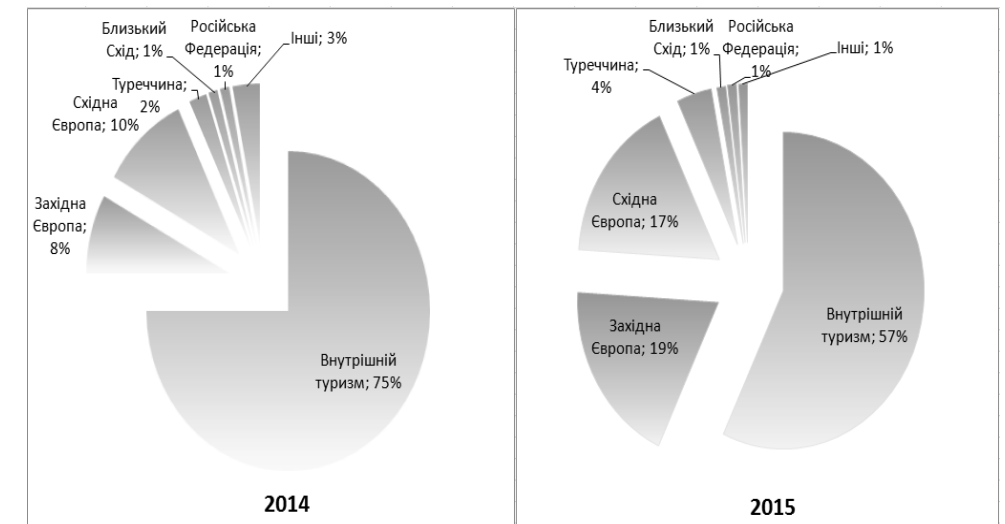

Рис. 1. Кількість туристів, що відвідали місто Одеса за 2014-2015 рр., у %

Порівняно із 2014 роком, де превалювала кількість туристів з інших регіонів України (75%), у 2015 році ми спостерігаємо тенденцію до збільшення кількості туристів саме із країн Західної та Східної Європи – із 8% до 19% (західноєвропейські туристи) і з 10% до 17%

(східноєвропейські туристи) відповідно. Це свідчить про те, що туристичний потік регіону покращився, не дивлячись на політичні та економічні складності у державі [1].

Загальна ситуація в туристичній сфері змінюється в позитивний бік, це пов'язано не тільки з тим, що змінюється геополітична ситуація навколо України, але і зі зміною самого туристичного попиту. Сьогодні серед туристів більшим попитом користуються тури з великою кількістю вільного часу, самостійним плануванням програми, хоча водночас лідируюче положення зберігає курортний відпочинок на березі моря. Одеський регіон може представити та надати туристам «турпродукт», що відповідає їх туристичним вимогам.

Із позитивних сторін розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в регіоні також слід відмітити розвиток «подієвого» туризму, зокрема фестивалів, що мають певний економічний ефект. В Одеській області існує кілька місць, де розвивається зелений туризм, однак відсутність по-справжньому великих туроператорів призводить до того, що дрібні гравці ринку залежать від поточної ситуації на ринку і не вкладають кошти в аналіз ринку і пошуку нових ніш для залучення нових потоків туристів. Також важливим моментом, який гальмує розвиток туризму в Одеському регіоні, є відсутність розвинутої транспортної мережі та якості покриття доріг, зокрема в Татарбунарському районі (курорт Лебедевка), Тарутинському районі (Центр зеленого туризму - "Фрумушика Нова").

Останнім часом туризм в цілому переживає непростий період свого розвитку, що стосується і геополітичних реалій, але незважаючи на це політика міської і обласної влади Одещини, була спрямована на проведення безлічі локальних і регіональних заходів в сфері туризму і культури та, як наслідок, привернула додаткові туристичні потоки в регіон.

Згідно з даними Агентства з питань інвестицій та розвитку Одеської обласної державної адміністрації, станом на вересень 2015 року в Одесі налічується 276 готелів з номерним фондом 7000 номерів на 16,5 тисяч місць. В області - 489 готелів з номерним фондом понад 12 тисяч номерів на більше, ніж 28 тисяч місць. Всього туристична інфраструктура області налічує 1292 заклади відпочинку, з яких 803 оздоровчо-рекреаційного призначення - санаторії, бази відпочинку, пансіонати, дитячі табори. У минулому році в Одеській області було введено в експлуатацію 22 готелі, розрахованих на 1400 місць, з них у Одесі 3 готелі, в Овідіопольському районі - 9, в Білгород-Дністровському - 8, в Кодимі - 1, в Біляївському районі - 1 [2]. Усі вони у 2015 році були заповнені практично на 80-100%. Причому готелі були заброньовані і на вересень, і на жовтень місяць, незважаючи на підняття цін на номери. Активно орендувалися і приватні апартаменти - в місті Одеса їх налічується близько 8000.

Важливим фактором розвитку туризму стає зручність досягнення кінцевої точки призначення та наявність квитків. У сезоні 2015 року у

туристів виникали складності з покупкою квитків на поїзди. У свою чергу «Укрзалізниця» протягом усього літнього сезону продовжувала призначати додаткові поїзди до Одеси з міст України через зростаючий попит на цей напрямок, а також збільшила періодичність курсування ряду цілорічних поїздів. Тільки на середину липня 2015р. було призначено 14 додаткових поїздів до Одеси з таких міст як Дніпропетровськ, Київ, Ковель, Львів, Чернівці, Чернігів, Харків та Ужгород. Також було розширене автобусне сполучення.

Що стосується авіаційного сполучення, то Одеський аеропорт в порівнянні з 2014 роком зберігає свої позиції, за дев'ять місяців обслуговував 752 000 пасажирів і вийшов на рівень пасажирообороту 1 млн. осіб. Також в Одеському аеропорту були відкриті нові напрямки, які дозволили зв'язати Одесу, як з внутрішніми регіонами, так і з ближнім зарубіжжям, забезпечивши підвищення кількості прибулих транзитних пасажирів - пасажирів категорії ділового туризму. Щодо переорієнтації традиційного пасажиропотоку до міст Москви та Санкт-Петербургу, то завдяки регулярним рейсам до Кишинева та Мінська із Одеси можуть прибувати пасажирів, практично не відчувачи припинення повітряного сполучення з Російською Федерацією.

Найбільше падіння зафіксовано в сегменті круїзів. У 2015 році Одеський порт відвідали лише 13 круїзних суден, при заявлених 25 лайнерах. Для порівняння у 2014 році їх було 28, а в 2013 році - 106. У 2016 році в Одеському порту очікують поліпшення ситуації, що склалася. На даний момент вже надійшли заявки від 30 круїзних лайнерів. Між тим круїзні туристи не справляють істотного впливу на стан ринку рекреаційно-туристичної діяльності [1].

Що стосується динаміки кількості внутрішніх туристів і громадян України, які виїжджали за кордон, то у 2015 році працювало правило: «відпочиваючи не готові багато витратити, але хочуть багато побачити». Це стосується саме грошового еквівалента оплати за представлені туристично-рекреаційні послуги. Зокрема, нинішній турист більшою мірою готовий економити. Це в першу чергу стосується внутрішнього туриста. Не користувалися широким попитом індивідуальні екскурсії. Можливо, це пов'язано з розповсюдженням екскурсій у електрокарах по історичному центру міста Одеси. У цієї ситуації є вихід - уніфікація вимог до екскурсодів, введення спеціальної програми з навчання та сертифікації осіб, які займаються цим видом діяльності. На даний момент існують певні пропозиції щодо інституціоналізації процесу підготовки екскурсодів. Повинна бути створена єдина структура підготовки кадрів з єдиними критеріями. Без цього неможливо говорити, що взагалі існує система підготовки екскурсодів та гідів. Сьогодні на ринку туристичних послуг Одеси представлені кілька великих компаній, зокрема екскурсії на електричних машинах, які зайняли більше половини ринку. Саме вони

можуть внести свої пропозиції щодо структурування та підготовки професійних кадрів.

На даний час розвиток туристичної галузі вимагає імплементації успішного західного досвіду і розвитку нових можливостей, пов'язаних з новими аспектами залучення туристів, в тому числі використання можливостей екологічного «зеленого» туризму. Поки що в Україні цей сегмент ринку практично не розвинений і займає лише кілька відсотків від загального обсягу. Але криза ринку підштовхує його учасників не тільки до конкуренції, а й вивчення структури ринку і запозичення успішних бізнес-моделей із-за кордону. Зокрема, у Румунії цей процес активізувався та фінансово підкріплюється інвестиціями Європейського Союзу. Там є як теоретична розробка, так і практичне застосування цих розробок у сфері «зеленого» туризму. Активно імплементуються європейські норми у винній індустрії, у сфері створення комфортних умов для проживання в «зелених» садибах. Це відбувається як в Тульчинському районі, так і в Констанці, Галаці.

Стосовно перспектив розвитку рекреаційно-туристичної діяльності у Одеському регіоні, перш за все необхідно розвивати потенційні можливості туризму, а саме розширювати туристичні ареали, поступово розвиваючи усі 300 кілометрів одеських пляжів, пропонувати туристам нові маршрути, створювати тури одного дня, відкривати тур центри, розвивати транспортну мережу та покращувати покриття доріг. Кількість туристів, що відвідали Одеський туристичний регіон у 2015 році далеко не межа. Разом з тим туристична галузь в Одеській області залишається нерозвиненою. Суттєвими проблемами туристичної інфраструктури регіону залишається недостатня кількість готелів у доступному ціновому сегменті та орієнтованих на масовий туризм. Саме тому, потрібно покращувати якість обслуговування і розвивати туристичну інфраструктуру. Важливим моментом також є рекламно-інформаційна кампанія по залученню відпочиваючих як з різних куточків України, так і з-за кордону. Основним завданням Одеського туризму є продовження туристичного сезону, аби туристи приїжджали не лише влітку, але навесні і восени. Для цього слід залучати провідних фахівців галузі та використовувати успішні світові моделі розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Висновки. Таким чином, загальна ситуація в туристичній сфері Одещини змінюється у позитивний бік. Кількість туристів, що відвідали Одеський регіон зросла порівняно із 2014 роком, в основному за рахунок внутрішнього туризму. Останнім часом туристична галузь в цілому переживає непростий період свого розвитку, це стосується геополітичних реалій, але незважаючи на це для подальшого розвитку рекреаційно-туристичної діяльності у Одеській області слід орієнтуватися на успішний європейський досвід розвитку нових можливостей, пов'язаних з новими

асpekтами залучення туристів та розвитку рекреаційно-туристичної діяльності та переймати його.

Література

1. Звіт про результати діяльності департаменту культури та туризму Одеської міської ради за 2015 рік [Електронний ресурс] // Офіційний сайт міста Одеса. – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ru/80435>
2. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2015 рік [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Одеської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: http://oda.odessa.gov.ua/files/oda/social-ekonomik-rozvitok/programa_ser_od_oblast_na_2015_or.pdf

References

1. Report on the performance of the Department of Culture and Tourism of the Odessa City Council in 2015. Resources: official website of Odessa. Retrieved from: <http://omr.gov.ua/ru/80435>
2. Program of socio-economic and cultural development Odessa region for 2015. Resources: official website of Odessa Regional State Administration. Retrieved from: http://oda.odessa.gov.ua/files/oda/social-ekonomik-rozvitok/programa_ser_od_oblast_na_2015_or.pdf

Abstract

Yeromenko Y.I.

Status and prospects of recreation and tourism activities in the odessa region

The article provides an overview of key moments in the state of recreation and tourism activities in the Odessa region by 2015. Analyzed the European experience of tourism development and implementation process of sustainable development of recreation in the Odessa area, theoretical and practical recommendations that can be used.

**МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СФЕРІ
ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ**

Жавнерчик О.В.

В статті розглянуто потенціал використання механізму державно-приватного партнерства у сфері екологізації сільськогосподарського землекористування. Розроблено структуру партнерських взаємовідносин та організаційні процедури реалізації проектів суб'єктного рівня. Розроблені концептуальні засади використання механізму державно-приватного партнерства в сфері екологізації сільськогосподарського землекористування та напрями розвитку його інфраструктурного забезпечення.

Постановка проблеми. На сьогодні головною проблемою гальмування переведення аграрного землекористування в екологічно безпечні межі є домінантність економічних інтересів у суспільстві, тому якісні зрушення в аграрному землекористуванні потребують реальної фінансової підтримки при збереженні активної ролі держави в цьому процесі.

Назріла необхідність здійснення значних витрат на землеохоронні заходи в умовах обмеженості бюджетних коштів потребує наукового обґрунтування використання стратегії співробітництва в сфері забезпечення екологічної безпеки аграрного землекористування із широким залученням громадськості для вироблення сумісних і погоджених рішень. Для цього необхідне створення міцного економіко-організаційного базису провадження землеохоронних заходів, який формуватиме середовище і умови вирішення поставлених задач крізь призму партнерських відносин між державою і бізнес-структурами. Партнерська взаємодія держави та приватного бізнесу (Public-Private Partnership - PPP), або державно-приватне партнерство (ДПП) на сьогодні має значний потенціал щодо вирішення екологічних проблем в стратегічно-важливій сфері сільськогосподарського землекористування.

Аналіз досліджень і публікацій. Актуальні питання теорії і практики ДПП у різних сферах економіки досліджені в працях таких вчених як: І.А. Брайловський, В.Г.Варнавський, О.М.Вінник, П.Ф.Кулинич, О.Д.Сиротюк, О.В.Шаповалова, Б.М.Данилишин, Є.В.Мішенін, та інших науковців.

Проте системні наукові дослідження щодо використання потенціалу державно-приватного партнерства в сфері екологізації сільськогосподарського землекористування досі відсутні.

Метою дослідження є розроблення концептуальних засад використання механізму державно-приватного партнерства в сфері екологізації сільськогосподарського землекористування.

Виклад основного матеріалу. Доцільність використання механізму ДПП у сфері екологізації сільськогосподарського землекористування обумовлена диспропорціями між потребами у фінансуванні землеохоронних заходів і фінансовими можливостями держави, яка функціонує в умовах дефіциту державного бюджету (табл.1).

Таблиця 1

Витрати на охорону ґрунтів в структурі природоохоронних витрат

Роки	2011		2012		2013		2014	
Витрати на природоохор. заходи, млн.грн	Капіт. інв	Поточ. витр.	Капіт. інв.	Поточ. витр.	Капіт. інв.	Поточ. витр.	Капіт. інв.	Поточ. витр.
Всього, у тому числі:	6451,0 (100%)	12039,6 (100%)	6589,3 (100%)	13924,7 (100%)	6038,8 (100%)	14339,0 (100%)	7959,9 (100%)	13965,7 (100%)
захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	639,12 (9,9%)	592,74 (4,9%)	540,5 (8,2%)	743,5 (5,3%)	325,0 (5,4%)	923,2 (6,4%)	359,9 (4,5%)	964,7 (6,9%)

Джерело: Складено на основі даних офіційної статистики

Окремо слід наголосити, що із загальних витрат на природоохоронні заходи у 2014 році лише 1,5% здійснено за рахунок коштів державного бюджету (з них кошти державного фонду охорони навколишнього природного середовища лише 0,1%) та 1,2% за рахунок коштів місцевих бюджетів (з них кошти місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища – 0,7%), лівова частка витрат на охорону навколишнього середовища здійснюється за рахунок власних коштів підприємств і організацій (79,5%).

Враховуючи, що ДПП передбачає скорочення державних капітальних витрат, короткостроковий ефект ДПП полягає у скороченні загального об'єму державних витрат і бюджетного дефіциту. У довгостроковій перспективі, майбутні потоки платежів і виплат приватного сектора також мають бути взяті до уваги [2, с.69].

Як вважає В.А.Голян, ДПП є тією інституціональною формою співробітництва держави і приватного бізнесу, яка здатна подолати ряд "інституціональних пасток", які перешкоджають вирішити проблеми регіонального та муніципального рівня, що стримує структурні трансформації в господарських комплексах, враховуючи високий рівень адаптивності ДПП до коливань макроекономічної кон'юнктури [3, с.10].

Потенційні вигоди використання форми державно-приватного партнерства можуть складатися з того, що даний формат взаємин бізнесу і влади може забезпечити:

- більшу ефективність, а також економію часу при реалізації проектів і здійсненні робіт, за рахунок використання учасниками партнерства своїх найбільш сильних сторін;
- різноманітність у підходах до розробки і подальшого здійснення проектів за рахунок використання різних методів і розширення числа можливих варіантів;
- більш високу якість економіко-управлінських рішень при реалізації спільних проектів, забезпечувану кваліфікацією представників бізнесу і найбільш повне урахування суспільних потреб і соціальної значимості, яку забезпечують представники органів управління;
- інтеграцію суб'єктів бізнесу в громадське життя за рахунок його безпосереднього залучення в реалізацію соціально-значущих проектів;
- підвищення якості надаваних товарів і послуг за рахунок установа більш жорсткого державного контролю;
- зниження соціальної напруги і негативного відношення до бізнесу з боку населення за рахунок визнання його внеску у вирішення соціальних проблем [1, с. 53].

В роботі Т.П. Кальної-Дубінюк партнерські відносини розглядаються як універсальний механізм розв'язання соціальних проблем у всіх сферах життєдіяльності суспільства, розвиток яких передбачає формування і визнання ідеології партнерства на противагу ідеології конфронтації та потребує створення соціально-економічних і правових інститутів, що забезпечують реалізацію партнерських відносин [4, с.72].

Саме механізм державно-приватного партнерства виявляється засобом залучення різноманітних суб'єктів до організаційно-управлінської діяльності і реалізації спільних інтересів (рис.1).

Розвиток партнерських відносин між державним і приватним секторами має відбуватись шляхом включення до організаційної структури ряду публічних інституцій. Нажаль, досі не сформована система формальних інститутів саморегулювання як представників громадянського суспільства, зокрема не використовується в сфері екологізації сільськогосподарського землекористування наявний потенціал громадських організацій, профспілок, об'єднань роботодавців тощо з питань привертання уваги до проблемних питань, залучення до робіт добровольців в рамках екологічного руху та громадського контролю за діями влади.

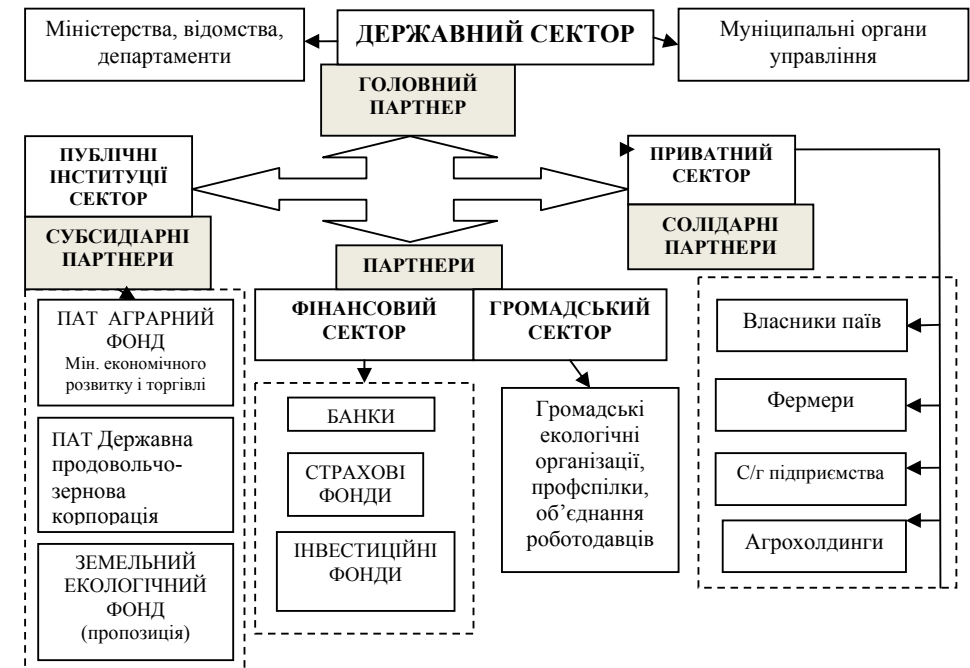

Рис.1. Структура партнерських взаємовідносин в сфері екологізації сільськогосподарського землекористування

Замовником проекту в рамках державно-приватного партнерства має бути зацікавлена сторона: держава в особі конкретних органів як представник суспільних інтересів, суб'єкт землекористування конкретний вигодонабувач або ризикonosій, причому оцінювати результативність проекту необхідно в комплексі за економічним результатом та попередженням екологічної небезпеки.

Публічні інституції мають мотиваційну основу для фінансування ряду заходів, в питаннях екологізації вони спроможні стати джерелом компенсацій – у випадку прямого ефекту від впроваджених заходів, або на засадах субсидіарності, дольової участі. Безумовне залучення публічних інституцій, таких як ПАТ «Аграрний фонд», ПАТ «Державна продовольча зернова корпорація» (фінансове забезпечення) до програм державно-приватного партнерства разом з громадськими екологічними організаціями (кадрове забезпечення) створить міцну матеріальну базу для реалізації заходів з охорони сільськогосподарських земель і забезпечення трудовими ресурсами.

В структурі приватного сектора селянські домогосподарства на сьогодні - являють собою нереалізований потенціал, незначний внесок яких помножений на кількість суб'єктів спроможний надати результат з

мінімальними витратами.

З метою взаємовигідної взаємодії влади, бізнес структур та громадських об'єднань в рамках ДПП в сфері сільськогосподарського землекористування необхідна структура, яка б забезпечувала координацію дій усіх учасників даного процесу. На нашу думку, такою структурою може стати Земельний екологічний фонд, до функцій якого слід віднести частину функцій ліквідованого Земельного банку, який так і не зміг повноцінно розпочати свою роботу. Для ефективного функціонування даної структури необхідне вирішення ряду економіко-організаційних питань.

По-перше, розроблення концепції функціонування даної інституції, перелік здійснюваних функцій і переважних операцій. На нашу думку перелік функцій має охоплювати весь ланцюжок управлінських процедур в рамках ДПП: економіко-екологічний аналіз проєктів, фінансування, організація, координація, консультативна підтримка. Контрольні функції мають залишатись за головним партнером, як представником інтересів держави.

По-друге, вирішення проблеми формування фінансових ресурсів для створення фонду грошових коштів на виконання землеохоронних завдань. Це мають бути добровільні екологічні внески в рамках самопомогі і солідарної участі суб'єктів сільськогосподарського землекористування з метою швидкої мобілізації фінансових ресурсів.

По-третє, потребують розроблення організаційні процедури реалізації ДПП з питань екологізації сільськогосподарського землекористування від замовлення до оцінювання економіко-екологічної ефективності реалізації конкретних проєктів.

Шляхом державно-приватного партнерства з'являється спроможність припинення деградаційних процесів в сільськогосподарському землекористуванні; прискорення здійснення реабілітації порушених і забруднених земель та, в підсумку, підвищення рівня родючості ґрунтів та ефективності аграрного землекористування, так як на основі комплексу взаємопов'язаних та хронологічно узгоджених заходів, забезпечується збільшення сукупних та зменшення індивідуальних і бюджетних витрат на охорону сільськогосподарських земель та їх раціональне використання, що дозволяє розмежувати виконання природоохоронної функції між землевласниками, землекористувачами та державою для знаходження взаємовигідного врахування приватних і суспільних інтересів в сільськогосподарському землекористуванні. Концептуальні засади використання механізму ДПП в сфері екологізації сільськогосподарського землекористування представлені в табл.2.

Таблиця 2

Концептуальні засади використання механізму ДПП в сфері екологізації сільськогосподарського землекористування

Засади	Зміст
Мета	Використання технологій державно-приватного партнерства як інструментів екологізації сільськогосподарського землекористування
Ознаки	Суспільна необхідність, наявність не менш двох партнерів, спільна мета, об'єднання активів і досвіду, за документованість, конкурентність (приватний бізнес)
Принципи взаємодії	Добровільність, доцільність, узгодженість, прозорість, строковість, відповідальність, результативність, справедливості при розподілі ризиків і доходів, гарантії
Сфери застосування	Розбудова екологічної інфраструктури різних видів, реконструкція, модернізація, технічне переоснащення об'єктів екологічної інфраструктури, забезпечення ефективного функціонування зрошуваних та осушувальних систем, постачання добрив, меліорантів, біологічних засобів захисту рослин
Види	Секторальне, галузеве, регіональне, міжрегіональне, міжсуб'єктне
Забезпечення	Нормативно-правове, методологічне, методичне, організаційне, інформаційне, фінансове, кадрове, технологічне, технічне
Технології реалізації	Договори, угоди (у т.ч. про розподіл продукції), контракти, концесія, спільна діяльність, оренда, лізинг, аутсорсинг, інші
Очікувані результати	Розподіл ризиків при переході на екобезпечне землекористування. Збалансування структури земель сільськогосподарського призначення. Зниження забруднення земель. Припинення втрат родючості ґрунтів. Проведення заходів з поліпшення земель на необхідному рівні. Розширення кількості протиерозійних споруд. Покращення забезпеченості органічними добривами та біологічними засобами захисту рослин, тощо
Напрями розвитку	Узгодження протиріч інтересів учасників партнерських відносин. Чіткий розподіл зобов'язань і відповідальності. Екологічна експертиза проєктів партнерства. Оприлюднення результатів партнерства для створення позитивного іміджу. Справедливе і цивілізоване вирішення конфліктів і спорів.

Джерело: складено автором

Проєкти ДПП не знайшли широкого застосування у сфері сільськогосподарського землекористування з причини звуженості форм, передбачених чинним законодавством, зокрема передбачено застосування контрактних форм, таких як концесія та спільна діяльність, тоді як світова практика передбачає можливість укладення договорів про розподіл продукції, оренди, договорів на управління, тобто створення нових інституційних форм як юридичних осіб [5, с.7].

Якщо конкретизувати технології державно-приватного партнерства до широкого спектру завдань екологізації сільськогосподарського землекористування, то на нашу думку найбільш прийнятними є такі:

- концесія стосовно утримання в належному стані гідротехнічних, протиерозійних споруд;
- договори про розподіл продукції – при постачанні органіки підприємствами що займаються тваринництвом, надання в оренду сільськогосподарської техніки;
- лізингові угоди на спільній основі – покращення технічного забезпечення фермерських господарств.

Організаційне забезпечення реалізації партнерських програм суб'єктного рівня (конкретних проектів) потребує розроблення відповідних процедур з метою чіткого визначення області спільних інтересів, наявного потенціалу, обґрунтування засад фінансування і розподілу вигід (на солідарній або субсидіарній основі) (табл.3).

Таблиця 3

Організаційні аспекти партнерських програм суб'єктного рівня

Організаційний аспект	Організаційні складові
Готовність до партнерства з питань екологізації сільськогосподарського землекористування	Складання протоколу про наміри здійснення конкретного заходу. Оцінювання необхідного ресурсного забезпечення. Оцінювання наявних ресурсів (фінансових, трудових, технічних, тощо). Оцінювання обсягу забезпечення за рахунок партнера. Складання пілотного проекту розподілу витрат і вигід.
Інформаційний базис потенційного партнерства	Оприлюднення пілотного проекту з питань екологізації через інформаційні портали, регіональні бізнес-центри. Інформування відповідних департаментів органів державної влади Розсилка пропозицій потенційним партнерам.
Реалізація партнерства	Здійснення запланованих заходів. Оцінювання їх результативності. Розподіл результатів між партнерами. Оприлюднення результатів реалізації проекту.
Верифікація реалізованого партнерства	Оприлюднення екологічного іміджу суб'єкта аграрного землекористування за кількістю реалізованих проектів. Оприлюднення екологічного іміджу суб'єкта аграрного землекористування за участю в реалізації державних, регіональних і некомерційних екологічних програм та комерційних екологічних проектах інших суб'єктів.

Джерело: складено автором.

Для ефективної співпраці державного, муніципального та приватного секторів при реалізації сумісних проектів необхідне розроблення прозорого діючого механізму реалізації партнерств, а також механізмів контролю, у тому числі з боку громадськості. Так створення єдиної бази даних проектів, що очікують на інвестиції, а також бази оперативної інформації про стан реалізації проектів та його результати надади б можливість громадськості вільного та оперативного доступу до

інформації, що підвищить рівень довіри населення, а також створить умови для порівняльного аналізу успішності реалізованих проектів [6, с.254].

Організаційні процедури функціонування ДПП необхідно доповнити оприлюдненням результатів здійснення партнерських програм за допомогою складання рейтингу екологічної верифікації, що сприятиме формуванню позитивного екологічного іміджу суб'єктів аграрного землекористування та набуття ними конкурентних переваг. Вирішення проблеми активізації мотиваційної основи розвитку партнерських відносин полягає у подоланні недовіри і упередженості при взаємодії зацікавлених сторін.

Висновки. Таким чином, використання економіко-організаційного потенціалу механізму державно-приватного партнерства в сфері екологізації сільськогосподарського землекористування, як форми об'єднання ресурсів влади та фінансових можливостей бізнесу в умовах недостатності чи відсутності внутрішнього або зовнішнього фінансування охорони земель, сприятиме: активізації державних цільових програм в сфері охорони земель сільськогосподарського призначення; концентрації коштів на досягнення конкретної мети в рамках програм бюджетної підтримки з оцінкою їх результативності; створенню фінансового базису стимулювання екологічного агрогосподарювання; спрямуванню інвестицій в розвиток екологізації аграрного виробництва та підтримку органічного землеробства; стимулюванню впровадження ресурсозберігаючих технологій та заощадженню енергетичних, фінансових і матеріальних ресурсів при підвищенні продуктивності сільськогосподарських земель; вчасному попередженню економічних витрат і втрат внаслідок екологічних прорахунків в процесі аграрного землекористування; розвитку земельних відносин з пріоритетом збереження і нарощування рівня родючості сільськогосподарських земель; імплементації принципів екологічної етики в агрогосподарську практику.

Література

1. Брайлівський І.А. Мета і зміст державно-приватних партнерств / І. А. Брайлівський // Технологический аудит и резервы производства. - 2014. - № 1(5). - С. 52-54.
2. Брайлівський І. А. Потенційні вигоди державно-приватного партнерства / І. А. Брайлівський // Водний транспорт. - 2013. - Вип. 2. - С. 68-72.
3. Голян В. А. Державно-приватне партнерство в інституціональній архітектоніці водокористування: світовий досвід та вітчизняні реалії / В. А. Голян // Агросвіт. - 2009. - № 5. - С. 8-15.

4. Кальна-Дубінюк Т.П. Соціальне партнерство в сільській місцевості з використанням потенціалу дорадчих служб / Т.П. Кальна-Дубінюк, М.В. Бесчастна / Економіка АПК, 2015. - № 7. – С.71-76.

5. Кропивко М.Ф., Ксенофонов М.М., Хміль Н.В. Напрями удосконалення державного управління аграрним сектором в умова децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності / М.Ф.Кропивко, М.М.Ксенофонов, Н.В. Хміль / Економіка АПК, 2015. - № 3. – С.5-14.

6. Мушинська Н. Ю. Дослідження сучасного стану розвитку відносин державно-приватного партнерства в Німеччині та Україні / Н.Ю. Мушинська // Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент. - 2011. - Вип. 8. - С. 246-256.

References

1. Brailovskyi, I.A. (2014). Meta i зміst derzhavno-pryvatnykh partnerstv [The purpose and content of public-private partnerships]. *Tekhnolohycheskyi audyt u rezervy proyzvodstva - Technology audit and production reserves*, 1(5), 52-54.

2. Brailovskyi, I.A. (2013). Potentsiini vyhody derzhavno-pryvatnoho partnerstva [The potential benefits of public-private partnership]. *Vodnyi transport - Water transport*, - Issue 2, 68-72.

3. Holian, V.A. (2009). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v instytutsionalnii arkhitektonitsi vodokorystuvannia: svitovyi dosvid ta vitchyzniani realii [Public-private partnerships in the institutional architectonics of water use: international experience and the domestic realities]. *Ahrosvit - Agrosvit*, 5, 8-15.

4. Kalna-Dubiniuk, T.P. & Beschastna, M.V. (2015). Sotsialne partnerstvo v silskii mistsevosti z vykorystanniam potentsialu doradchykh sluzhb [Social partnership in a rural location with potential advisory services usage]. *Ekonomika APK - Economics AIC*, 7, 71-76.

5. Kropyvko, M.F., Ksenofontov, M.M. & Khmil, N.V. (2015). Napriamy udoskonalennia derzhavnoho upravlinnia ahrarnym sektorom v umova detsentralizatsii vlady ta derehuliatcii hospodarskoi diialnosti [Directions of improving state control of the agrarian sector in the conditions of decentralization of power and deregulation of economic activity]. *Ekonomika APK - Economics AIC*, 3, 5-14.

6. Mushchynska, N. Yu. (2011). Doslidzhennia suchasnoho stanu rozvytku vidnosyn derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Nimechchyni ta Ukraini [The research of the current state of development of public-private partnerships in Germany and Ukraine]. *Ekonomichni nauky. Ser.: Ekonomika ta menedzhment - The economic science. Ser.: Economics and management - Issue 8*, 246-256.

Abstract

Zhavnerchyk O.V.

The mechanism of public-private partnerships in the sphere of ecologization agricultural land-tenure

In the article the potential use of the mechanism of public-private partnerships in the sphere of ecologization agricultural land-tenure is considered. The structure of partnerships relations and organizational procedure of realization of projects subjects' level are worked out. The conceptual principles using the mechanism of public-private partnerships in the sphere of ecologization agricultural land-tenure and directions of development its infrastructure are worked out.

**ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ СОВРЕМЕННОГО
МЕЖДУНАРОДНОГО ИННОВАЦИОННОГО ПОНЯТИЙНОГО
АППАРАТА В УКРАИНСКИЙ НАУЧНЫЙ ДИСКУРС**

Жихарева А.А., Рубель О.Е.

У статті наведено аналіз теоретичних та прикладних питань щодо дослідження сучасного стану інноваційної діяльності в контексті та розвитку методологічної основи для імплементації сучасного міжнародного інноваційного понятійного апарату в український науковий дискурс. Науково розкрито та обґрунтовано використання категорії «потрійної спіралі», трансферу технологій, смарт-спеціалізація тощо.

*«Креативность – это выдумывание новых вещей
Инновации – это создание новых вещей»
Теодор Левитт,*

Постановка проблемы. Инновационное развитие экономики является главным залогом обеспечения высокого, устойчивого и качественного экономического роста. Во многих западных странах инновационная экономика обеспечивает на сегодня от 30% роста ВВП [1, с.41].

Инновационная деятельность определяет конкурентные преимущества отдельных компаний и экономики в целом. В связи с изменением глобальной экономической парадигмы и выдвиганием экономических приоритетов общества знаний происходят процессы «гуманизации» в инновационной деятельности. В частности, это проявляется в том, что сейчас на первое место выходит производство потребительских товаров, средств для поддержания здоровья и развития образовательных услуг. Одновременно развивается наукоемкость, информатизация и миниатюризация производства в целом, что проявляется в снижении энергоёмкости, сокращении площади производственных помещений и экологизации и т.д.

По мысли австралийского ученого Курта Симона "экономический рост является самым решающим фактором, влияющим на уровень жизни той или иной страны и инновации прежде всего обеспечивают динамику роста, почти независимо от состояния экономики в целом. Именно инновации, наряду с развитием знаний и управлений, которые направляют их, являются строительными блоками информационного общества и экономики знаний» [2].

В целом для современного мира как в бытовой, так и в научной сфере характерна тенденция к стремительному росту объема специальной лексики в связи с быстрым ростом научно-технического прогресса. В

частности, в обиход вводится большое количество англоязычных понятий (лингвистическое заимствование). Возникает большое количество новых терминов и понятий, которые необходимо своевременно включать в украинский научный терминологический аппарат. Например, уже активно используются и упоминаются в экономической литературе термины «бизнес-ангелы» (“business angels”), «посевной капитал» (“seed capital”), «венчурный бизнес» и т.д. [3] фирмы-пациенты («patient» – терпеливый), -виоленты (с англ. «violent» – сильный), -комутанты («commute» – заменять, смягчать) [9]. Этот процесс требует постоянной интерпретации и научного сопровождения на национальном уровне.

Анализ исследований и публикаций. Проблемы развития современного понятийного аппарата в инновационной сфере в последнее время широко обсуждаются в научных кругах. Данному направлению исследования уделено много внимания в трудах ученых Алимова О.Н., Амоши А.И., Буркинського Б.В., Володина С., Возняка Г.В., Гальчинского А.Р., Гееца В.М., Гмыри В., Данилишина Б., Зимовца В.В., Ильиной К.И., Кабанова А.И., Крупки М.И., Осецкого В., Степанова В.Н., Федуловой И.В. и других. Ключевым аспектом их работ является исследование новых категорий инновационной деятельности, источников и способов ее финансирования и инвестирования в современных условиях развития Украины. Необходимо отметить, что отдельные вопросы исследования, учитывая новые тенденции экономического развития, остаются недостаточно раскрытыми. Вместе с тем, современный англоязычный понятийный аппарат остается не до конца востребованным и недостаточно систематизированным в украинском научном дискурсе. А это в свою очередь, не дает возможность ввести его в нормативную плоскость и в законодательную базу[4].

Цель исследования. Методологической основой работы является, во-первых, апробация метода экономико-лингвистического анализа в отношении трансформации понятийного аппарата инновационной теории. Так же базовой гипотезой работы является внедрение в современные категории инновационной деятельности коммуникационной и дискурсивной составляющей как на корпоративном, так и на региональном (национальном) уровне, в частности, на примере концепции «Тройной спирали» («Triple helix» - англ.).

Целью работы является исследование современного состояния инновационной деятельности и создание методологической основы для имплементации современного международного инновационного понятийного аппарата в украинский экономический научный дискурс.

Изложение основного материала. Наиболее актуальная инновационная тематика научных исследований представлена разработками в сфере информационных технологий и защиты окружающей среды. Важное место отводится исследованиям в области живой материи, включая медицинскую тематику, и технологиям разработки альтернативных источников энергии и энергосбережения. Однако, наибольшая приоритетность в настоящее время, отдана решению

следующих проблем: искусственного интеллекта, нанотехнологий и микромашинок, использование солнечной энергии, глубокой переработки отходов [1, с.167]. На практике, значительная часть инноваций в Украине связана с использованием нетрадиционной энергетики (пеллеты, биотопливо, солнечная и ветровая энергетика).

По мнению ведущих украинских экспертов, *мировыми тенденциями развития инновационной деятельности являются*: решение проблем освоения инновационных технологий в промышленности; формирование интеллектуального продукта исследований как товара; развитие рынка технологий и лицензий; обеспечение охраны промышленной деятельности от промышленного шпионажа; глобализация производственно-технологического сектора мировой экономики и промышленности; разработка высоких технологий, производство на их основе высокотехнологичной продукции (товаров, услуг); формирование единого мирового рынка товаров, инвестиций и труда; Активизация научных исследований в сфере IT технологий, биотехнологий, энергетики, медицины, экологии.

Украина, одновременно с процессами евроинтеграции, поэтапно входит в европейское инновационное пространство. В связи с этим планирование и развитие инновационного процесса требует координации с базовыми европейскими тенденциями.

Инновационная политика ЕС переходит к новой стратегии стимулирования инноваций, предусматривающей увеличение расходов на R&I (исследования и инновации), создание единого научного и инновационного общеевропейского пространства, расширение горизонтальной и вертикальной координации инновационной политики, усиление ее регионального уровня. Основные приоритеты европейской инновационной политики определяются в рамках программы ERA (European Research Area – единое Европейское Научное Пространство) и общеевропейской инициативы IU (Innovation Union - Инновационный Союз). В программе ERA указаны пять приоритетных направлений [5]: более эффективные национальные научно - исследовательские системы; оптимизация транснационального сотрудничества и конкуренции; открытый рынок труда для научных работников; гендерное равенство и учет гендерной проблематики в научных исследованиях; оптимальная передача информации, доступ и передача научных знаний, в том числе с помощью Цифрового Европейского исследовательского пространства (Digital ERA). На сегодняшний день ведущими европейскими программами в сфере инноваций являются «Horizon 2020», EUREKA, COSME, платформа S3.

В Украине инновационная деятельность регулируется следующими законодательными актами: Хозяйственным кодексом Украины, Гражданским кодексом Украины, Законами Украины «Об инновационной деятельности», «О научной и научно-технической деятельности», «О специальном режиме инвестиционной и инновационной деятельности технологических парков», «О научной и научно-технической экспертизе».

По мнению ряда украинских исследователей, отдельно можно выделить проблему несоответствия понятийного аппарата инновационной деятельности, используемого в украинском законодательстве понятийному аппарату, который применяется в международной практике [4]. В международной практике регулирования инновационного процесса применяется «Oslo Manual-2005» [6], устанавливающее основной понятийный аппарат в инновационной сфере.

В частности, Закон Украины «Об инновационной деятельности» трактует инновации как «вновь созданные (примененные) и (или) усовершенствованные конкурентоспособные технологии, продукция или услуги, а также организационно-технические решения производственного, административного, коммерческого или другого характера, которые существенно улучшают структуру и качество производства и (или) социальной сферы» (ст. 1).

Руководство «Oslo Manual-2005» рассматривает инновации как «введение в употребление какого-либо нового или значительно улучшенного продукта (товара или услуги) или процесса, нового метода маркетинга или нового организационного метода в деловой практике, организации рабочих мест или внешних связей».

В то же время существуют различия в определениях терминов даже в законодательных актах Украины. Так, Хозяйственный кодекс Украины рассматривает инновационную деятельность как «деятельность участников хозяйственных отношений, которая осуществляется на основе реализации инвестиций с целью выполнения долгосрочных научно-технических программ с продолжительным сроком окупаемости затрат и внедрения новых научно-технических достижений в производство и другие сферы общественной жизни». А Закон Украины «Об инновационной деятельности» дает следующее определение инновационной деятельности: «деятельность, направленная на использование и коммерциализацию результатов научных исследований и разработок и обуславливает выпуск на рынок новых конкурентоспособных товаров и услуг» (ст. 325).

В руководстве «Oslo Manual-2005» также дано определение инновационной деятельности - это «все научные, технологические, организационные, финансовые и коммерческие действия, реально приводящие к осуществлению инноваций или задуманные с этой целью. Некоторые виды инновационной деятельности являются инновационными сами по себе, другие не обладают этим свойством, но тоже необходимы для осуществления инноваций. Инновационная деятельность включает также исследования и разработки, не связанные напрямую с подготовкой какой-либо конкретной инновации» [6].

Важность установления адекватного понятийного аппарата, применяющегося в законодательных и нормативных актах в сфере инноваций, является одним из ключевых моментов для осуществления государственной поддержки инноваций. Неоднозначность понятийного аппарата может вызывать проблемы с квалификацией технических и

организационных решений, и даже с направлениями государственной и международной поддержки инновационных процессов, так как сложности с идентификацией инноваций не позволяют четко определить инновационные проекты, требующие первостепенной государственной поддержки.

Кроме того, несоответствие международного и украинского понятийного аппарата проявляется в том, что, в целом отечественное понимание терминов имеет более технологический характер, и гораздо уже, чем международное, что еще раз подчеркивает необходимость унификации и систематизации современного понятийного аппарата инновационной деятельности.

Одним из подходов к обобщению современного понятийного аппарата инновационной деятельности является дискурсивный анализ на основе оценки повторяемости упоминаний в двух наиболее используемых в Украине электронных поисковых системах Google и Yandex, рейтинг которых суммарно превышает 98 %. Представленный ниже анализ определили наличие трех групп категорий по частоте упоминаний: часто повторяемые (экономика знаний, инноваций), умеренно повторяемые (трансфер технологий, бизнес-ангелы) и редко повторяемые (посевной капитал, тройная спираль).

Результаты анализа представлены в таблице 1.

Таблица 1

Дискурс-анализ современного научного аппарата инновационной теории

Категории понятийного аппарата	Упоминания (тыс.)		
	Google	Yandex	Всего
<i>Економіка знань</i> Economy knowledge Экономика знаний	1 690 554 000 754 000	3 000 8 000 25 000	4690 562 000 779 000
<i>Інновація</i> Innovation Инновация	588 396 000 507	2 000 19 000 18 000	2 588 415 000 18 507
<i>Трансфер технологій</i> Technology transfer Трансфер технологий	673 30 100 266	299 17 000 2 000	972 47 100 2 266
<i>Інноваційна діяльність</i> Innovation activity Инновационная деятельность	526 2 850 4 880	2 000 8 000 22 000	2 526 10 850 26 880
<i>Бізнес-ангели</i> Buisness-angels	1 040 61 400	683 14 000	1 723 75 400

Бизнес-ангелы	4 000	5 000	9 000
<i>Посівної капітал</i> Seed capital	62 15 800	123 2 000	185 17 800
Посевной капитал	262	859	1 121
<i>Потрійна спіраль</i> Triple helix	18 3 250	25 468	43 3 718
Тройная спираль	61	424	485

Приведенный анализ показывает, что крайне редко употребляемой категорией инновационной деятельности на данный момент времени является «потрійна спіраль»: на порядок меньше, чем такие категории как «бизнес-ангелы» и «трансфер технологий».

Рассмотрим некоторые категории, указанные в Таблице 1 более подробно.

Инновационная экономика - это экономика общества, основанного на инновациях, на удовлетворительном восприятии новых идей, новых машин, систем и технологий, готовность их практической реализации в различных сферах человеческой деятельности [1, с.164].

В ходе развития инновационной экономики появилось понятие трансфера технологий. В процессе глобализации технологического развития возникает феномен трансфера технологий - передачи систематизированного знания о производстве продукции, о применении процесса или оказания услуги. Главным и несомненным преимуществом знания является экономический эффект от его использования: более современные технологии требуют меньше ресурсов и энергии, они более экономные и эффективные, что сказывается на цене, качестве и на основных параметрах товара, с одной стороны, а с другой - сокращают необходимость в физическом труде.

Трансфер технологий - это одна из важнейших составляющих инновационного процесса и по своей сути является реализацией процедуры передачи новых научно-технических знаний от владельца (разработчика) к производителю. При этом участники процедуры вступают в долгосрочные отношения, обусловленные правовым договором (лицензионным контрактом) и направлены на достижение, прежде всего, материального успеха от внедрения новых знаний (технологий) в производство, причем как на внутреннем национальном, так и на внешнем международном рынках.

По мнению профессора Л. Федуловой [1, с.274] основными формами трансфера технологий можно считать: продажу технологий в материализованном виде; прямые инвестиции в строительство, реконструкцию, модернизацию фирм, производств; портфельные инвестиции; продажа патентов и лицензий на все виды запатентованной промышленной собственности; продажа лицензий на незапатентованные виды промышленной собственности; совместное проведение НИОКР, научно-производственная кооперация; инжиниринг и франчайзинг.

Согласно Толковому словарю «Инновационная деятельность» под редакцией Сулова В.И. [7] трансфер технологий – это передача новых технологий хозяйствующим субъектам (организациям, фирмам) в разных организационно-экономических формах, таких как: 1. Выдача лицензий 2. Передача ноу-хау 3. Инжиниринг 4. Промышленная кооперация 5. Франшиза 6. Лизинг 7. Техническая помощь 8. Создание совместных предприятий. 9. Содействие взаимосвязям науки и промышленности со стороны государства.

На практике, трансфер технологий может осуществляться в виде создания специализированных Центров трансфера технологий при высших учебных заведениях или как отдельных инновационных субъектов. Примером такой деятельности является создание сети Дунайских Центров Трансфера технологий в рамках европейского проекта Danube-Inco.Net, партнером которого в Украине является Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины (сайт проекта <https://danube-inco.net>).

Важной формой интеграции прикладной науки и инновационной экономики, возникающей в условиях развитого института инновационной деятельности, является венчурный капитал. Венчурный капитал, по определению Европейской Ассоциации Венчурного Капитала (EVCA - European Venture Capital Association), является долевым капиталом, предоставляемым профессиональными фирмами, инвестирующими и совместно управляющими стартовыми, развивающимися или трансформирующимися частными компаниями, демонстрирующими потенциал для существенного роста.

Исторически первой организационной формой интеграции науки и экономики, которые имели место на ранних стадиях развития института инновационной деятельности и соответственно высоких транзакционных издержек, были крупные компании. На современном этапе они представляют собой целостные инновационные системы, включающие компоненты науки, экономики и корпоративного обучения. Крупные компании, в первую очередь ТНК, нередко выступают как агенты глобальной инновационной системы. На национальном уровне крупные компании играют роль генератора базисных инноваций и организатора инновационного обновления широких кругов компаний-сателлитов, которые связаны с ними через систему экономических и технологических связей. Одной из институциональных инноваций последнего времени является создание по инициативе крупной компании инновационных кластеров, которые обеспечивают постоянное системное обновление компаний.

В международном информационном дискурсе все более плотное место занимает концепция Triple Helix («тройная спираль») представляющая собой систему взаимоотношений институтов Наука-Бизнес-Власть, впервые она была описана в 1990-е годы в работах голландских ученых Etzkowitz (1993) и Etzkowitz и Leydesdorff (1995) [10], на базе работ итальянских экономистов Lowe (1982) и Sabato и Mackenzi

(1982). Концепция иллюстрирует переход от «связки» государство - промышленность в Индустриальном обществе, к триаде Наука-Бизнес-Власть в Обществе знаний.

Концепция Triple Helix состоит в том, что потенциал инноваций и экономического развития в Обществе знаний гораздо больше зависит от науки и образования, чем от промышленности и власти.

Это видение включает в себя не только естественную инновационную динамику (Шумпетер, 1942), но и инновационное обновление, которое возникает в каждой из трех институциональных структур.

Интересным фактом является то, что понятие «тройная спираль» существует также в практике нейролингвистического программирования, в которую оно было введено американским доктором медицины Милтоном Эриксоном, и представляет собой метод гипноза, который стал основой НЛП.

Понятийным «предшественником» научной категории «тройная спираль» был термин "национальная инновационная система" (далее - НИС).

Впервые он был использован в 1987 г. К. Фриманом в его исследовании технологической политики в Японии. Также в качестве первых материалов, посвященных инновационным системам, называются книга "Национальная система инноваций" под редакцией Б. Лундвалла, вышедшая в 1992 г., и коллективная монография 1988 г. "Технический прогресс и экономическая теория" [13].

На сегодняшний день термин НИС трактуется авторами по-разному, хотя практически все определения включают общие основные элементы. Так, еще начиная с первых авторов, общими методологическими принципами определения НИС стали: следование идее И. Шумпетера о конкуренции на основе инноваций и научных разработок в корпорациях как главных факторов экономической динамики; признание особой роли знания в экономическом развитии; рассмотрение институционального контекста инновационной деятельности как фактора, прямо влияющего на ее содержание и структуру.

НИС можно рассматривать как комплексную систему институтов (законодательных, структурных, инновационных), которые обеспечивают функционирование инновационной среды государства. Иными словами, национальная инновационная система - это совокупность взаимосвязанных организаций (структур), занятых производством и коммерческой реализацией научных знаний и технологий в пределах национальных границ. В то же время НИС - комплекс институтов правового, финансового и социального характера, обеспечивающих инновационные процессы и имеющих прочные национальные корни, традиции, политические и культурные особенности.

В последнее время инновационная система все больше рассматривается как система трансформации знаний. Функции процесса

трансформации знаний выполняются несколькими различными организациями, включая университеты, исследовательские институты, научно-исследовательские и опытно-конструкторские отделы компаний, центры трансфера технологий, институты стандартизации и т.д.

В украинском научном дискурсе концепцию Национальной Инновационной Системы, методологически пересекающуюся с концепцией Тройной спирали рассмотрела профессор Федуллова Л.И. [1, с.363].

Обобщая научно-методические подходы к формированию национальной инновационной системы, следует отметить, что каждая НИС характеризуется определенной структурой и определенной степенью упорядоченности, что предусматривает достаточную стабильность институционального взаимодействия.

В функционировании НИС ключевая роль принадлежит государству, которое устанавливает правила ее функционирования, а также обеспечивает необходимую ресурсную поддержку, включая финансирование.

В рамках концепции НИС государство должно принять на себя задачу:

- Формирования рамочных условий развития инновационного бизнеса;
- Разработки стратегии инновационного развития экономики;
- Осуществления прогноза технологического развития и определения на его базе научно-технологических приоритетов;
- Поддержки развития инновационной инфраструктуры;
- Разработки и реализации мер косвенного стимулирования инновационной деятельности;
- Разработки государственных целевых программ, в качестве основы для госзаказа;
- Разработки механизмов передачи инвесторам интеллектуальной собственности, которая принадлежит государству;
- Решения конфликтных вопросов между бизнесом, научными работниками и властью;
- Разработки концепции венчурной индустрии и др.

В сравнении концепции НИС с концепцией Тройной спирали, в первой ведущая роль принадлежит государству, во второй, при равном участии трех сторон, потенциал инноваций и экономического развития гораздо больше зависит от науки, чем от промышленности и власти.

По нашему мнению, именно концепция Тройной спирали должна являться тем стержнем, на который следует опираться при разработке базовых положений концепции национальной инновационной политики.

Альтернативными к концепции Тройной спирали являются [8].

- метод государственно-частного партнерства между государством, научными, финансово - кредитными учреждениями и инновационными предприятиями, которые формируют инновационный потенциал страны, сущность которого заключается в согласовании инновационных и

инвестиционных интересов, направленных на обеспечение экономического развития;

- метод интеграции и кластеризации между научными, финансово - кредитными учреждениями и инновационными предприятиями, сущность которого заключается в формировании организационно - экономических отношений, направленных на обеспечение активизации инновационной и инвестиционной деятельности.

Объем исследований в контексте “Тройной спирали” вырос в мировой науке за последние два десятилетия, что обеспечило научную основу для описания сложной инновационной динамики и обеспечения эффективности национальной, региональной и международной инновационной политики. Суть концепции “Тройной спирали” рассматривается Стентфортской научной школой с двух основных взаимодополняющих точек зрения [11].

Нео-институциональная концепция базируется на продвижении «третьей функции» университетов (помимо образовательной и научно-исследовательской функций): таких как коммерциализация научных исследований и участие в социально-экономическом развитии региона и государствах. Данная концепция представлена тремя основными формами взаимодействия институтов Науки-Бизнеса-Власть. Первая предполагает ведущую роль государства в инновационной деятельности науки и производства (Китай). Вторая предполагает невмешательство государства в инновационную деятельность (модель США). Третья форма взаимодействия отличается сбалансированностью и характерна для перехода к Обществу знаний.

Нео-эволюционная концепция базируется на описании динамического взаимодействия между функциональными системами основных инновационных институтов промышленности и науки (генерация инноваций, рынок инноваций, процессы внедрения инноваций). Эти взаимодействия обеспечивают коммуникацию между наукой и рыночными институтами с одной стороны и институтами управления на уровне научных учреждений и государства.

Взаимодействие государства, бизнеса и науки рассматривается нами на уровнях возможностей, направлений инновационной деятельности и конкретных видов мероприятий. Так, из сравнительно новых направлений инновационной деятельности следует выделить: «экономные» инновации — это возможность создать большую экономическую и социальную ценность, используя меньше ресурсов; “open up”- создание новых условий, открытие новых возможностей; «смарт специализация», которая представляет собой новую концепцию инновационной политики, призванную содействовать эффективному использованию государственных инвестиций в исследованиях. Актуальным для Украины является присоединение к «S3» –платформе, предоставляющей профессиональные консультации для стран ЕС и их регионов для разработки и реализации своих научно- исследовательских и инновационных стратегий в области смарт-специализации.

Рис. 1. Вовлечение основных инновационных институтов в процесс Тройной Спирали (Triple Helix)

Выводы. Сегодня происходит активное вовлечение Украины в процессы европейской инновационной интеграции, среди которых: создание единого научного и инновационного общеевропейского пространства, расширение горизонтальной и вертикальной координации

инновационной политики, усиление ее регионального уровня. Основные приоритеты европейской инновационной политики определяются в рамках программы ERA (European Research Area – единое Европейское Научное Пространство) и общеевропейской инициативы IU (Innovation Union - Инновационный Союз), представленных в Украине, в первую очередь через программы Горизонт-2020, COSME и другие инициативы.

Как отмечено в данной статье, эти процессы происходят на фоне тенденций гуманизации, экологизации и усиления специализации национальных экономик и регионов.

1. Устойчивая тенденция глобализации и «гомогенизации» научной деятельности и научного дискурса, как ее проявления, требует обеспечения однородности международного экономического, инновационного и экологического научного аппарата. Что проявляется в тенденции лингвистических заимствований. Однако наши исследования показывают, что простого «калькирования» научных категорий при переходе в новую языковую среду, как и в новые социально-экономические условия, недостаточно. Необходима логическая интерпретация каждого из терминов, анализ и разработка схем имплементации в существующую систему научных категорий и, при необходимости, разработка соответствующих механизмов внедрения в экономическую практику.

2. Проведённый анализ категориального аппарата показал несоответствие принятых в украинском нормативно-правовом поле трактовок «инноваций» с международными документами, в частности, инновационным руководством «Oslo Manual-2005». В статье показано, что неоднозначность понятийного аппарата может вызывать проблемы с квалификацией технических и организационных решений, и даже с направлениями поддержки инновационных процессов, в частности в инвестиционных программах, программах технической поддержки и инновационно-научных программах, таких как Горизонт 2020.

3. Перспективным, по нашему мнению, инструментом для анализа понятийного аппарата современной инновационной теории является представленный в работе дискурс – анализ базовых понятий на основе учета повторяемости упоминаний в основных поисковых системах (*Google u Yandex*). Представленный в работе анализ показал наличие трех групп по частоте упоминаний: часто повторяемые (экономика знаний, инноваций), умеренно повторяемые (трансфер технологий, бизнес-ангелы) и редко повторяемые (посевной капитал, тройная спираль).

4. Как показывает приведенный анализ одной из категорий недостаточно используемой в инновационном дискурсе является концепция Triple Helix («тройная спираль») представляющая собой систему взаимоотношений институтов Наука-Бизнес-Власть.

Развитие этой категории, представляется наиболее перспективным на основе Нео-институциональной концепции. Она базируется на продвижении «третьей функции» университетов (помимо образовательной и научно-исследовательской функций): таких как

коммерциализация научных исследований и участие в социально-экономическом развитии региона и государства. Так же важную теоретическую роль занимает нео-эволюционная концепция, которая базируется на описании динамического взаимодействия между функциональными системами основных инновационных институтов промышленности и науки (генерация инноваций, рынок инноваций, процессы внедрения инноваций).

Література

1. Федуллова Л.І. Економіка знань: [підруч.для студ.вищ.навч.закл.] / Любовь Іванівна Федуллова ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009 – 600 с.
2. Fee, A., & Seemann, K. The Knowledge Economy. What is it? Where does it come from and what it means to Technology Education in Australian Schools? (Discussion and Information paper). Canberra: Department of Education Science and Training (DEST): Quality Schools Branch, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epubs.scu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=tourism_publications.
3. Харченко Л.Н. Инновационно-коммерческая деятельность преподавателя вуза: словарь терминов и понятий / Л.Н. Харченко. – Москва : Директ-Медиа, 2014. – 47 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=239104>.
4. Чаленко А.Ю. Понятийный аппарат инноваций в законодательстве Украины. / А.Ю. Чаленко. Международная научно-практическая интернет-конференция “Экономико-правовые исследования в XXI веке”. – тезисы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа http://www.hozpravo.com.ua/conferences/arhiv/uchastnik.php?ELEMENT_ID=208&ID=262.
5. The European Commission's 2012 policy Communication on the European Research Area (ERA). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/era/era_communication_en.htm
6. Oslo Manual. Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation. <http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/statmanuals/files/9205111E.pdf>
7. Толковый словарь «Инновационная деятельность». 2-е изд., доп. / отв. ред. В.И. Суслов. – Новосибирск, 2008. – 224 с.
8. Гудзь Е.Е. Необходимость и стратегии активизации инновационных процессов в Украине. / Е.Е. Гудзь. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ieay.ru/nauka-v-ieau/vestnik-ieau/publikacii-zhurnala-vestnik-ieau/vestnik-ieau-n-6/gudz-e.e.-neobhodimosti-strategii-aktivizacii-innovacionnyh-processov-v-ukraine/?wb=on>.

9. Андреева Н.М. Товарна інноваційна політика: навчальний посібник / Н.М. Андреева, О.В. Рулінська. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. – 284 с.

10. Leydesdorff, L. The Challenge of Scientometrics: The development, measurement, and self-organization of scientific communications. Leiden: DSWO Press, Leiden University, 1995. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.universal-publishers.com/book.php?method=ISBN&book=1581126816>

11. The Triple Helix concept. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://triplehelix.stanford.edu/3helix_concept.

12. Navi Radjou, Jaideep Prabhu Frugal Innovation: How To Do More With Less, — The Economist Newspaper Ltd, 2015.

13. Lundvall, Bengt-Åke, ed. National systems of innovation: Toward a theory of innovation and interactive learning, - Pinter Publishers, London, 1992.

References

1. Fedulova L.I. (2009) *Ekonomika znan'*: [Knowledge Economy]. Kyiv: Institute of economics and predictin NAS of Ukraine [in Ukrainian].
2. Fee, A., & Seemann, K.(2003). The Knowledge Economy. What is it? Where does it come from and what it means to Technology Education in Australian Schools? (Discussion and Information paper). Canberra: Department of Education Science and Training (DEST): Quality Schools Branch. Retrieved from: http://epubs.scu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=tourism_publications
3. Kharchenko L.N. (2014) *Y`nnovacy`onno-kommercheskaya deyatel`nost` prepodavatelya vuza: slovar` termynov y` ponyaty`j* [Innovation and business activities of the university lecturer: a glossary of terms and concepts] Moskow, Direct-Media – Access: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=239104> [in Russian].
4. Chalenko A.Yu. *Ponyaty`jniy apparat i`nnovacy`j v zakonodatel`stve Ukrainy* (2009) [The conceptual apparatus of innovations in the legislation of Ukraine] - *International scientific and practical Internet-conference "Economic and legal research in the XXI century."* Access:http://www.hozpravo.com.ua/conferences/arhiv/uchastnik.php?ELEMENT_ID=208&ID=262 [in Russian].
5. The European Commission's 2012 policy Communication on the European Research Area (ERA) Access: http://ec.europa.eu/research/era/era_communication_en.htm.
6. Oslo Manual. Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation. Access:<http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/statmanuals/files/9205111E.pdf>.

7. Suslov, V.Y. (2008) Tolkovij slovar' «Y`nnovacy`onnaya deyatel`nost'» [Innovative activities] Novosy`by`rsk [in Russian].

8. Gudz` E.E. (2014). Neobxody`most` y` strategy`y` akty`vy`zacy`y` y`nnovacy`onnyx processov v Ukray`ni. [The necessity and Strategy of activization of innovative processes in Ukraine]. – Access: <http://www.ieay.ru/nauka-v-ieau/vestnik-ieau/publikacii-zhurnala-vestnik-ieau/vestnik-ieau-n-6/gudz-e.e.-neobhodimost-i-strategii-aktivizacii-innovacionnyh-processov-v-ukraine/?wb=on>. [in Russian].

9. Andryeyeva N.M. (2015) Tovarna innovacijnaya polity`ka:navchal`ny`j posibny`k [Product innovation policy]. Odesa, vydavets` FOP Bondarenko [in Ukrainian].

10. Leydesdorff, L. (1995) The Challenge of Scientometrics: The development, measurement, and self-organization of scientific communications Leiden: DSWO Press, Leiden University, 1995. – Access: <http://www.universal-publishers.com/book.php?method=ISBN&book=1581126816>.

11. The Triple Helix concept. – Access: http://triplehelix.stanford.edu/3helix_concept.

12. Navi Radjou, Jaideep Prabhu Frugal Innovation: How To Do More With Less, — The Economist Newspaper Ltd, 2015.

13. Lundvall, Bengt-Åke (1992), ed. National systems of innovation: Toward a theory of innovation and interactive learning, - Pinter Publishers, London.

Abstract

Zhykhareva Alina, Rubel Oleg

Implementation of international modern innovation conceptual apparatus in ukrainian scientific discourse.

The article provides an analysis of theoretical and applied issues concerning the current state of research in the context of innovation and development of the methodological basis for the implementation of innovative international contemporary conceptual apparatus in Ukrainian scientific discourse. Scientific disclosed and justified the use of the category «triple helix», technology transfer, smart specialization and so on.

УДК 504.03:330.131.7

РИЗИКИ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ТА МЕТОДИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

Золотов В.І., Дем'яненко С.Г.

У статті розглянуто теоретичні засади управління ризиками. Наведено основні види та визначення ризиків, що можуть супроводжувати соціо-еколого-економічні проекти. Висвітлено методи, що сприятимуть підвищенню ефективності заходів щодо зниження ризиків соціо-еколого-економічного проектування.

Постановка проблеми. Сучасні динамічні процеси трансформації в соціально-економічній системі України зумовлюють необхідність якісного поліпшення програмно-цільового і проектного управління та зумовлюють досить специфічні умови здійснення програм, що розробляються, і проектів. Слід відмітити, що середовище формування українських проектів відрізняється від інших країн: дуже високим ступенем динамічності, мінливості і невизначеності; слабким інституційним базисом управління програмами і проектами відсутністю достатнього досвіду роботи в умовах вищевідзначених проблем.

Результатом всього цього є те, що здійснення програм і проектів пов'язано з підвищеним ступенем ризику і невизначеності. В таких умовах важливість управління ризиками стає більш актуальною, ніж раніше. Проблема аналізу та оцінки невизначеностей і ризиків набуває особливого значення при розробці і реалізації складних соціо-еколого-економічних проектів.

Аналіз досліджень і публікацій. В останні 10-15 років з'явилася досить велика кількість робіт, в тому числі монографічного характеру, в яких обговорюються різноманітні проблеми дослідження ризиків в різних сферах людської діяльності. До них слід, перш за все, віднести монографії В.В. Гранатурова [1], І.М. Сараєвої [2], В.В. Черкасова [3], А.С. Шапкіна і В.А. Шапкіна [4], О.Г. Шоломицького [5].

Особливе місце в цьому ряду займають монографічні розробки з проблем управління екологічними ризиками, а саме, роботи В.Н. Башкіна [6], С.М. Ілляшенко і В.В. Божкової [7] та ін.

Мета дослідження. Зважаючи на вищевідзначене в даній статті поставлена мета дослідити базові науково-методичні основи визначення ризиків при розробці та реалізації будь-яких соціо-еколого-економічних проектів з урахуванням умов України.

Викладення основного матеріалу. Для розробки заходів щодо зниження ризиків та невизначеності потребує вивчення основних понять теорії ризиків та систематизації знань о ризиках.

Ризик - потенційна, чисельно вимірنا можливість несприятливих

ситуацій і пов'язаних з ними наслідків у вигляді втрат, збитків, наприклад, - очікуваного прибутку, доходу або майна, грошових коштів у зв'язку з невизначеністю, тобто з випадковими змінами умов економічної діяльності, в тому числі форс-мажорними обставинами, загальним падінням цін на ринку; можливість отримання непередбачуваного результату в залежності від прийнятого господарського рішення, дії [8, с. 676].

Розробку та реалізацію будь-яких проектів супроводжує велика кількість різноманітних ризиків основні з них наступні:

1. Економічний ризик можна визначити як [9, с. 251]:

- можливу небезпеку для господарської діяльності;

- ситуативну характеристику діяльності, яка полягає у невизначеності її результату і можливих несприятливих наслідків у разі неуспіху;

- небезпеку виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, доходу або майна, грошових коштів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами.

Ризик вимірюється частотою, ймовірністю виникнення того чи іншого рівня втрат. Найбільш небезпечні ризики з відчутною ймовірністю рівня втрат, що перевершують величину очікуваного прибутку.

2. Соціальний ризик, що визначається як [10, с. 142]:

- залежність ймовірності (частоти) виникнення подій, які перебувають у поразці певного числа людей, які зазнали вражаючих впливів (природні і техногенні катастрофи та ін.), від числа цих людей.

- залежність частоти виникнення подій F, в яких постраждало на певному рівні не менше N людей, від цього числа N, що характеризує тяжкість наслідків (катастрофічність) реалізації небезпек.

3. Екологічний ризик [11, с. 325] - ймовірність настання події, що має несприятливі наслідки для природного середовища і викликаного негативним впливом господарської та іншої діяльності, надзвичайними ситуаціями природного та техногенного характеру.

4. Потенційний територіальний ризик - частота реалізації вражаючих чинників аварії в розглянутій точці території.

Ризик в системі промислової безпеки [9, с. 241] визначається як можливість нанесення шкоди життю або здоров'ю громадян, майну фізичних або юридичних осіб, державному або муніципальному майну, навколишньому середовищу, життю або здоров'ю тварин і рослин з урахуванням тяжкості цієї шкоди.

Таким чином, ризик проекту може включати всі перелічені ризики та деякі інші, та може бути визначений як:

1) ступінь небезпеки для успішного здійснення проекту і вимірюється частотою (ймовірністю) виникнення того чи іншого рівня втрат [8, с. 676];

2) в «Зводі Знань по Управлінню Проектами Північно-Американського Інституту Управління проектами» [12] в контексті управління проектами ризик проекту може бути визначений як

можливість впливу на проект і його елементи непередбачених подій, які можуть завдати певної шкоди і перешкоджати досягненню цілей проекту. У цьому контексті ризик розглядається як ступінь небезпеки впливу негативних подій і їх можливих наслідків.

Управління ризиком – це сукупність методів аналізу та нейтралізації факторів ризику, об'єднаних в систему планування, моніторингу та коригувальних впливів [8].

Екологічні ризики в приморських регіонах пов'язані:

По-перше, з забрудненням природного середовища приморських територій і морського середовища викидами рідких і газоподібних забруднювачів, твердих відходів;

По-друге, з порушенням природно-господарської рівноваги в контактній зоні «суходіл-море» (приморські території - прибережна зона моря, зона морського шельфу) при виникненні надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

Економіко-екологічні ризики в системі розвитку приморських регіонів можна розглянути з точки зору різних видів (типів) впливу на природне середовище контактної зони «суша - море» (КЗСМ). У цьому плані основні впливи на еколого-економічні комплекси КЗСМ можна розділити на чотири типи:

1) інфраструктурні екологічні впливи, які обумовлені існуючими і будуються на приморських територіях і на морських акваторіях господарськими об'єктами, а також інфраструктурними об'єктами військово-морських сил;

2) ординарні («звичайні») екологічні впливи, які пов'язані з викидами забруднювачів в процесі поточної господарської та іншої діяльності і загальної забрудненості регіону в цілому;

3) екстроординарні (надзвичайні) екологічні впливи, пов'язані як з природними катастрофічними явищами (тайфуни, цунами, землетрусами і т.д.) і техногенними катастрофами (наприклад, в результаті аварії танкерів, морських нафто-газовидобувних платформ та ін.);

4) екологічні екстерналії (зовнішні впливи) - різноманітні впливи на екосистеми, що лежать поза сферою економічних інтересів суб'єктів господарської діяльності в регіоні, тобто які не сприймаються через їх витрати або доходи.

Оцінка імовірнісних складових екологічних ризиків, пов'язаних з розглянутими вище типами впливів на навколишнє природне середовище, є досить складною проблемою внаслідок досить високого рівня невизначеностей. Однак, ця проблема може бути розв'язана в першому наближенні шляхом використання інструментарію експертних оцінок з використанням методів аналогій, прецедентів.

Завдання зниження ризиків негативних економіко-екологічних ефектів розглядається як один з важливих елементів регіональної безпеки і забезпечення сталого розвитку регіону. Оцінка впливу різних факторів може бути проведена принаймні двома способами їх вимірювання: на основі виявлення спектра можливих економіко-екологічних ризиків і

проведення відповідних якісних і кількісних оцінок цих ризиків; на основі деякої узагальненої (комплексної) оцінки сучасного стану і прогнозованих екологічних ситуацій, що може бути здійснено на підставі еколого-економічних (ЕЕ) станів територій (регіону) відповідно до існуючої нормативної бази.

Комплексна оцінка еколого-економічного стану територій регіону, на яких може бути заплановані реалізації тих чи інших проектів, може бути здійснена на підставі розрахованого індексу, що розглядається як інтегральний показник еколого-економічного стану.

Величини індексу оцінюються за інтервальною 5-ти бальною шкалою, на підставі яких можна зробити ранжування територій. При цьому ранжування проводиться по зростанню ЕЕ-ступеня неблагополуччя, яке розглядається як фактор ризику.

В загальному вигляді класифікатор ЕЕ-стану територій по мірі зростання екологічної напруженості наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Інтервальна шкала економіко-екологічної (ЕЕ) неблагонадійності (ризиків)

№ пп	Рівень еколого-економічного стану	Індекс інтервалу	Характерні особливості еколого-економічного стану
1	2	3	4
1.	Відносно задовільний	≤1,1	Умови незначних антропогенних впливів на природне середовище. Повна і необмежена придатність використання довкілля, екологічна безпека використання і небезпечність для здоров'я населення
2.	Напружений	1,2-2,0	Негативні антропогенні зміни окремих компонентів навколишнього середовища. Деяка ступінь небезпеки шкідливих факторів, що оцінюються, для населення
3.	Критичний	2,1-3,0	Значний рівень забруднення середовища, зростання захворювань у частини населення
4.	Кризовий (зона надзвичайної екологічної ситуації)	3,1-4,0	Стійкі негативні зміни навколишнього середовища. Реальна загроза здоров'ю населення. Деградація природних екосистем
5.	Катастрофічний (зона екологічного лиха)	4,1-5,0	Глибокі невідновні трансформації навколишнього середовища. Руйнування природних екосистем

Згідно з усталеною в сучасному проектуванні практикою зниження ризиків, всі методи мінімізації проектних ризиків зводяться до трьох груп [13].

1. Метод диверсифікації або розподіл ризиків, пов'язаних з розподілом зусиль підприємства між видами діяльності, результати яких безпосередньо не пов'язані між собою. Цей метод дозволяє розподілити ризики між учасниками проекту і розглядається одним з ефективних способів його зниження.

При організації процесу диверсифікації (розподілу) ризиків учасників проекту необхідно брати до уваги: врахування можливостей учасників проекту щодо запобігання наслідків настання ризикових подій; необхідність оцінки ступеня ризиків, яку бере на себе кожен учасник проекту; визначення прийнятної винагороди за ризик.

2. Метод резервування коштів на покриття непередбачених витрат, що передбачає встановлення співвідношень між потенційними ризиками (які впливають на вартість проекту) і розміром витрат, потрібних для запобігання збоїв в реалізації проекту.

У плані оцінки ефективності використання методу резервування коштів на покриття непередбачених витрат слід зазначити наступне: будь-яка мінімізація ризиків, з одного боку, тягне за собою збільшення проектних витрат, а з іншого, - збільшення проектної прибутку; необхідною умовою успіху проекту може бути лише умова перевищення передбачуваних надходжень від реалізації проекту над відтоком грошових коштів на кожному кроці розрахунку.

3. Метод страхування ризиків використовується в тих випадках, коли учасники проекту не в змозі забезпечити реалізацію проекту при настанні того чи іншого ризикової події власними силами. У цьому випадку доцільно здійснення страхування ризиків, наприклад, шляхом передачі певних ризиків страхової компанії.

У зарубіжній практиці страхування, як правило, застосовується повне страхування інвестиційних проектів. В умовах української дійсності поки використовується принцип часткового страхування ризиків проекту - обладнання, персонал, деякі форс-мажорні ситуації та ін.

Узагальнюючи розглянуті вище методичні підходи до зниження проектних ризиків вважаємо за необхідне акцентувати увагу на проблемі всебічного підвищення ефективності методів зниження економіко-екологічних, соціально-економічних та інших ризиків інвестиційних проектів. Виходячи з накопиченого досвіду управління проектами, оцінку ефективності методів зниження ризиків в проектуванні можна здійснити за допомогою наступного алгоритму [8, с. 711]:

- 1) вибирається ризик, що має найбільшу важливість для проекту;
- 2) проводиться оцінка можливої перевитрати коштів з урахуванням ймовірності настання несприятливої події;
- 3) складається перелік можливих заходів, спрямованих на зменшення ймовірності та небезпеки ризикової події;

4) визначаються додаткові витрати на реалізацію запропонованих заходів;

5) проводиться порівняльна оцінка необхідних витрат на реалізацію запропонованих заходів з можливою перевитратою коштів внаслідок настання ризикової події;

6) приймаються рішення щодо здійснення або відмови від суперечливих заходів;

7) проводиться зіставлення ймовірності і наслідків ризикових подій з витратами на заходи щодо їх зниження, яке повторюється для наступного за важливістю ризику.

Для оцінки ефективності реакції на ризик можна використовувати критерії, що наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Ключові критерії для оцінки ефективності реакції на ризик

Критерії реакції на ризик	Загальний зміст характеристики/критерія
Відповідність	Належний рівень реакції на ризик повинен визначатися виходячи з розміру ризику. Рівень реакції змінюється від критичної - коли проект не може продовжуватися без адресації до суті ризику, до реакції типу "нічого не робити" по відношенню до незначних ризиків.
Припустимість за коштами	Вартісна ефективність реакції на ризик повинна бути визначена таким чином, щоб кількість витрачених часу, зусиль і грошей на ризик не перевищувало доступний бюджет або ступінь схильності проекту до збитків внаслідок настання ризику. Кожна реакція на ризик повинна мати відповідний бюджет.
Дієвість	Для здійснення відповідних дій по відношенню до ризику повинен бути визначений інтервал часу реагування. Деякі ризики вимагають негайної реакції, в той час як інші можуть бути безпечно залишені без уваги до більш пізніх часів.
Досяжність	В описі реакції на ризик не повинно бути пунктів, які є практично недосяжними або нездійсненними як технічно, так і в рамках можливостей і відповідальності особи, що реагує на ризик.
Оцінюваність	Ефективність реакції на ризик найкращим чином визначається шляхом проведення оцінки розміру ризику після здійснення заходів реакції на нього.
Узгодженість	Узгодження сторін, що зацікавлені в проекті, повинне бути досягнуто до реалізації реакції на ризик.
Призначення та схвалення	Для забезпечення контролю за виконанням реакції, вона повинна бути схвалена, а відповідні особи, що несуть відповідальність повинні бути призначені.

Висновки. 1. Аналіз сучасних проблем суспільного розвитку досить однозначно свідчить про те, що на даний час вживаються спроби пошуку більш досконалих і ефективних моделей соціо-еколого-економічного облаштування і порядку, які зумовили появу нових феноменів, наприклад, пов'язаних з глобальними викликами та новим змістом економіко-екологічних, соціально-економічних та інших ризиків розвитку.

2. Категорія «соціо-еколого-економічний ризик» все більшою мірою входить в основу побудови теорії і практики управління сучасним розвитком. В останні роки зміст поняття «ризик» (яке в традиційному уявленні пов'язується з небезпекою, можливістю невдачі і збитків) істотно розширюється за рахунок певної системи і наступних її сутностей:

небезпека втрат, можливість недоотримання прибутків;
небезпека, невдача, існування альтернативного варіанту;
подолання невизначеності і конфлікту в ситуації неминучого вибору;
невизначеність, несприятливі умови і наслідки;
нестабільність, невпевненість у майбутньому;
можливість відхилення від передбачуваної цілі, заради якої здійснюється вибір одного з альтернативних рішень.

3. У процесі подальших розробок стратегій перетворення регіональних і національних соціо-еколого-економічних систем, орієнтованих на перманентне підвищення якості, ефективності та стійкості потрібно безперервне вдосконалення теоретико-методологічного базису управління процесами оцінки та нейтралізації різноманітних ризиків.

Література

1. Гранатуров В.В. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения / В.В. Гранатуров – М.: Дело и сервис, 1990. – 186 с.
2. Сараєва І.М. Системне-моделювання процесу ідентифікації підприємницьких ризиків / І.М. Сараєва. – Одеса: Фенікс, 2007. – 188 с.
3. Черкасов В.В. Деловой риск в предпринимательской деятельности / В.В. Черкасов. – К.: Либра, 2006. – 100 с.
4. Шапкин Теория риска и моделирование рискованных ситуаций / А.С. Шапкин, В.А. Шапкин. – М.: ИТК «Дашков и К°», 2013. – с. 44.
5. Шоломницкий А.Г. Теория риска. Выбор при неопределенности и моделирование риска / А.Г. Шоломницкий. – М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2014. – 400 с.
6. Башкин В.Н. Управление экологическим риском / В.Н. Башкин. – М.: Научный мир, 2013. – 368 с.
7. Ілляшенко С.М. Управління екологічними ризиками інновацій / С.М. Ілляшенко, В.В. Божкова. – Суми: «Університетська книга», 2004. – 214 с.
8. Управление проектами, справочник для профессионалов / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро, С.А. Титов и др. – М: Высшая школа, 2014. – 875 с.

9. Мельник Л.Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике: Энциклопедический словарь. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – 384 с.

10. Терминологический словарь по промышленной безопасности / В.К. Шалаев. – М.: Федеральное гос. унитарное предприятие «Научно-технический центр по безопасности в промышленности Госгортехнадзора России», 2014. – 376 с.

11. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 6376 с.

12. Project Management Body of Knowledge (PM BOK). Project Management Institute. Drexel Hill. Pennsylvania, 2007. - 378 p.

13. Грачева М.В. Анализ проектных рисков / М.В. Грачева. – М.: Финстатинформ, 2014. – 130 с.

References

1. Granaturov, V.V. (1990). Ekonomicheskiy risk: sushchnost, metody izmereniia, puti snizheniia [Economic risk : essence , measurement methods , ways to reduce]. Moscow: Delo i servis [in Russian]

2. Saraeva, I.M. (2007). Systemne modeluvannia processu identificacii pidpriemnytskikh ryzykiv [System modeling identifying business risks]. Odesa: Fenix. [in Ukrainian]

3. Cherkassov, V.V. (2006). Delovoy risk v predprinimetskoy deiatelnosti [Business risk in business activity] Kyiv: Libra. [in Russian]

4. Shapkin, A.S., Shapkin, V.A. (2013)/ Teoriia riska i modelirovanie riskovykh situatsii [Theory of risk and risk situation modelling]. Moscow: ITK “Dashkov and Co” [in Russian].

5. Sholomnitskiy, A.G. (2014). Teoriia riska. Vybory pri neopredelennosti I modelirovanie riska [Theory of risk. Choosing in uncertainty and risk modelling]. Moscow: Izd. Dom GU VSHE [in Russian].

6. Bashkin V.N. (2013). Upravlenie ekologicheskim riskom [Ecologic risk management]. Moscow: Nauchnyi mir [in Russian].

7. Illiashenko, S.M., Bozhkova, V.V. (2004). Upravlinnia ekologichnymi ryzykamy innovatsiy [Management of ecologic risk of innovations]. Sumy: Universitetska knyha [in Ukrainian].

8. Mazur, I.I., Shapiro, V.D., Titov, S.A. (2014). Upravlenie proektami, spravochnik dlia professionalov [Project management, reference for professionals]. Moscow: Vysshaia shkola [in Russian].

9. Melnik, L.H. (2005). Ekonomika i informatsiia; ekonomika informatsii I informatsiia v ekonomike. Entsiklopedicheskii slovar. [Economics and information: the economy of information and economic information: Collegiate Dictionary]. Sumy: Universitetska knyha [in Russian]

10. Shalaev, V.K. (2014). Terminologicheskii slovar po promyshlennoi bezopasnosti [Glossary of industrial safety]. Moscow: Gostehnadzor Rossii [in Russian].

11. Reymers, N.F. (1990). Pridopolzovanie. Slovar-spravochnik [Nature using. Glossary] Moscow: Mysl [in Russian]/

12. Project Management Body of Knowledge (PM BOK). Project Management Institute. Drexel Hill. Pennsylvania, 1987[in Russian]

13. Gracheva, M.V. (2014). Analiz proektnykh riskov [Project risks analysis]. Moscow: Finstatinform [in Russian]

Abstract

Zolotov V., Demianenko S.

The risks of social-ecological-economic projects and methods of their minimization

The paper examines the theoretical foundations of risk management. The main types and definitions of risks that may accompany social, ecological and economic projects are considered. Methods that improve the effectiveness of socio-ecological-economic projects' risk minimization measures are defined.

**УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПРИБУТКУ
ВИНОГРАДАРСЬКО-ВИНОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Каламан О.Б.

В статті розглянуто основні проблеми сучасних виноградарсько-виноробних підприємств в турбулентних умовах української економіки. Виявлено напрями, в яких мають бути зосереджені шляхи виходу підприємств з кризового стану. Виокремлені пріоритетні сегменти, в яких має бути зосереджена увага керівництва задля поліпшення управління формуванням прибутку підприємств виноградарсько-виноробного підкомплексу.

Постановка проблеми. Сьогодні економіка України переживає досить складний етап свого становлення. Деякі науковці називають його ринковим, дехто – перехідним до ринкового. Але всі сходяться на думці, що для підприємств будь-якої галузі він є турбулентним. Тому їм необхідно адаптуватися до цих умов зовнішнього середовища. В таких умовах підприємство має самостійно планувати свою діяльність і визначати перспективи розвитку, виходячи з попиту на вироблену продукцію і необхідність забезпечення виробничого та соціального розвитку. Самостійно планованим показником в числі інших став і прибуток.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми ефективності функціонування та оптимального розвитку виноградарсько-виноробного підкомплексу в Україні знайшли відображення в працях відомих науковців, серед яких А.М.Авідзба, В.О.Виноградов, А.М.Бузні, В.А.Загоруйко, Г.Г.Валушко, О.М.Гаркуша, І.Г.Матчина, Н.П.Петруня та деякі інші.

Мета дослідження. Питанням щодо управління формування прибутку виноградарсько-виноробних підприємств приділено недостатньо уваги. Тому, вважаємо за потрібне, дослідити саме цю частину їх діяльності.

Виклад основного матеріалу. Виступаючи в якості мети підприємницької діяльності, прибуток являє собою головну рушійну силу економічного розвитку підприємства будь-якої галузі. Тому одним із актуальних завдань, що стоять сьогодні перед керівниками, є оволодіння сучасними методами ефективного управління формуванням прибутку. Однак не можна вважати, що планування та формування прибутку залишилося виключно в сфері інтересів тільки підприємства. Не меншою мірою в цьому зацікавлені держава (бюджет), комерційні банки, інвестиційні структури, акціонери та інші власники цінних паперів.

Формування механізму жорсткої конкуренції, непостійність ринкової ситуації ставили перед підприємством необхідність ефективного використання наявних у його розпорядженні внутрішніх ресурсів, з одного боку, а з іншого, своєчасно реагувати на мінливі зовнішні умови, до яких відносяться: фінансово-кредитна система, податкова політика держави, механізм ціноутворення, кон'юнктура ринку, взаємини з постачальниками і споживачами. Внаслідок перерахованих причин змінюються і напрями аналітичної діяльності. Щоб забезпечити високу економічну ефективність виробництва, потрібна державна економічна політика, яка сприяла б формуванню середовища, сприятливого для господарської діяльності і орієнтувало підприємство на максимальне отримання прибутку (доходів). Так як, саме держава визначає успішне функціонування підприємства, то проблеми прибутку і рентабельності в даний час дуже актуальні.

Залежно від ступеня нестабільності можуть застосовуватися такі системи управління:

- управління на основі екстраполяції - довгострокове планування;
- управління на основі передбачення змін - стратегічне планування, вибір стратегічних позицій;
- управління на основі гнучких експертних рішень - ранжування стратегічних завдань;
- управління за "слабкими сигналами";
- управління в умовах стратегічних несподіванок.

Таким чином, все зростаюча нестабільність середовища, що оточує підприємства АПК в цілому, і зокрема, виноградарсько-виноробної галузі, вимагає від них все більш складних і деталізованих систем управління. До теперішнього часу склалося два типи систем:

- пов'язані з визначенням позицій (довгострокове і стратегічне планування, управління за допомогою вибору стратегічних позицій), тобто направлені на "наступ" підприємства в його оточенні;
- пов'язані зі своєчасною реакцією (управління по сильним і слабким сигналам, управління в умовах стратегічних несподіванок), що дають відповідь на швидкі і несподівані зміни в оточенні фірми.

Вибір поєднань різних систем для конкретної організації залежить від нестабільності середовища, в якому вона діє або збирається діяти. Особливо важливими при виборі системи управління для організації є два фактори: імперативи зовнішнього середовища і рівень планування, установки керівництва. Якщо організація розраховує забезпечити оптимальну рентабельність при наявному в ній наборі видів діяльності і в рамках прийнятих нею стратегій, то їй щонайменше необхідно вибрати для себе систему, що відповідає тому рівню нестабільності, який вона вважає ймовірним для даної сукупності видів діяльності в майбутньому.

Особливості сучасної «ринкової економіки» перетворюють стратегічне планування в найважливіший фактор, що визначає умови виживання і розвитку кожного підприємства.

На вітчизняних підприємствах АПК формування системи управління прибутком підприємства, як правило, зводиться до загальних установок на виживання і збереження наявного потенціалу. Планування обмежується оперативними завданнями, спрямованими на заданий рівень прибутку і підтримання ліквідності.

Зміни, стрімко відбуваються на ринку, роблять майбутнє все більш невизначеним і менш передбачуваним. У зв'язку з чим, виникає потреба в стратегічному управлінні, спеціально орієнтованому на діяльність в умовах динамічного і турбулентного середовища. Найбільш ефективним в таких випадках, на наш погляд, є стратегічне управління формуванням прибутку на основі самоорганізації.

Виноградарсько-виноробний бізнес має певні особливості характерні тільки для нього. По-перше - це особливості виробництва, які включають в себе:

- сезонність в виноградарсько-виноробному бізнесі;
- залежність від погодних умов;
- територіальна розподіленість виноградарсько-виноробних підприємств;
- суттєвий обсяг ручної праці;
- значний період виробничого циклу.

А також особливості управління, які включають в себе:

- природний спад продукції;
- швидкість псування продукції;
- сезонність цін на продукцію, які можуть змінюватися в залежності від сезону в десятки разів (особливо характерно для виноградарсько-виноробного підкомплексу);
- система оподаткування.

Якщо накласти особливості сільського господарства на умови необхідні для ефективного продовження і розвитку агропромислового комплексу, то ми бачимо такі тенденції:

1. Поступове скорочення ручної праці через автоматизацію виробничих процесів і підвищення ефективності роботи кожного співробітника сприятиме як підвищенню рівня оплат праці, так і рівня доходів підприємств;

2. Укрупнення господарств і організація горизонтально-орієнтованих і вертикально-орієнтованих структур. При горизонтально-орієнтованих структурах знижуються витрати на управління, а при вертикально-орієнтованих структурах знижується загальна вартість виходу готової продукції.

3. Здійснення диверсифікації сільськогосподарського виробництва. Сезонність виробництва сприяє тому, що ресурси поза сезоном повинні використовуватися максимально ефективно. Тому це сприяє появі сезонно незалежних, або ж несезонних напрямів бізнесу та створення гнучких ресурсів. Результат – поява агропромислових холдингів.

В умовах кризи в аграрному секторі економіки України було виявлено три типи цілей, які мають оптимізувати управління

формуванням прибутку для підприємства АПК і особливо виноградарсько-виноробної галузі:

- розвиток бізнесу, експансія;
- стабілізація, збереження досягнутого;
- виживання, «зализування ран». Підприємство фізично існує, але воно має певні проблеми. Стабілізація ситуації є для нього найвагомішою метою.

Метою більшості підприємств виноградарсько-виноробного підкомплексу є зміцнення конкурентоспроможної позиції на ринку за рахунок наповнення внутрішнього ринку високоякісними винами за низькими цінами, що в свою чергу дасть основну передумову для витіснення менш якісних імпортованих аналогів, а також вихід на нові ринки збуту.

Проведений маркетинговий аналіз свідчить про те, що підприємства галузі мають достатній запас попиту. У зв'язку з чим пропонується програма стимулювання збуту на основі цінової політики, спрямованої на встановлення ціни на продукцію нижче, ніж середня ринкова ціна, і спеціальних умов оплати товару споживачем (зокрема, надання відстрочок в оплаті на певну кількість часу, а також надання товару під реалізацію). Що безумовно має призвести до збільшення попиту, а відповідно і до найбільш ефективного управління формуванням прибутку підприємств виноградарсько-виноробного підкомплексу.

Однак, на сьогоднішній день недостатньо розглянуто задачу управління формуванням прибутку від реалізації продукції, слабо вивчений механізм врахування впливу взаємин з покупцями продукції на процес управління прибутком.

Аналіз труднощів, що виникають на виноградарсько-виноробному підприємстві, показує, що знання, навички, досвід та інтуїція керівників іноді виявляються не в змозі забезпечити ефективне управління формуванням прибутку в складних «ринкових» умовах. Недостатньо ефективно використовуються методи моделювання і прогнозування, відсутня система оцінки впливу різних чинників на процес управління. Для забезпечення управління формуванням прибутку необхідно вивчити сам процес, визначити чинники, які на нього впливають, а також розробити методики, що дозволяють найбільш ефективно управляти цим процесом.

Прибуток, як найважливіша економічна категорія, отримав новий зміст в умовах сучасного економічного розвитку країни, формування реальної самостійності суб'єктів господарювання. Будучи головною рушійною силою ринкової економіки, він забезпечує інтереси держави, власників і персоналу підприємства. Прибуток є складовим елементом ринкових відносин, займає чільне місце в створенні ринку засобів виробництва, предметів народного споживання, цінних паперів.

Вважається, що організація збуту продукції на підприємствах виноградарсько-виноробного підкомплексу повинна здійснюватись за допомогою співпраці з підприємствами оптової торгівлі, власної збутової

мережі і нового виду розповсюдження продукції - за допомогою оптовиків - комівояжерів, крім цього необхідно ввести новий спосіб поширення товарів фірми - прямиї франчайзинг.

Другий перспективний напрям в області збуту, що покращить управління прибутком виноградарсько-виноробного підприємства, - це залучення оптовиків комівояжерів. Схема поширення ними продукції виглядає наступним чином. На підприємстві комівояжер отримує продукцію під реалізацію і відповідає за неї свої майном, після реалізації здає отриману виручку в касу підприємства і отримує свій комісійний відсоток.

Таким чином, в сучасних умовах у підприємств АПК в цілому, і, зокрема, виноградарсько-виноробної галузі, є свобода стратегічного вибору: переслідувати обмежені або широкі маркетингові цілі, використовувати конкурентні переваги низьких витрат або диференціації. Багато стратегічних підходів можуть використовуватися одночасно. Необхідно, однак, відзначити, що сукупність стратегічних можливостей підприємств АПК обмежена її можливостями та умовами конкуренції в ній, конкурентоспроможністю підприємства, його ринкової позицією і можливостями. Деякі стратегії більш ніж інші відповідають специфіці галузі, конкурентному оточенню і положенню підприємства. Головним завданням у визначенні вихідної точки формування стратегій є вибір ключових напрямків і їх ув'язка з іншими аспектами управління в організації (маркетинг, фінанси, поточне управління і т.п.). Вирішення цієї проблеми повинно здійснюватися на стику соціально-психологічних, економічних і технологічних елементів управлінської діяльності.

У середині вісімдесятих в країні вироблялося близько 10 літрів вин на душу населення. В даний час виробництво цього продукту скоротилося до 1,6 літра на душу населення в рік. Зниження обсягів виробництва не спричинило зниження попиту на вина, ринкову нішу, що утворилася, заповнили вина не кращої якості з Молдавії, Грузії, країн Західної Європи. Тим часом попит на сухі і марочні вина практично необмежений і досягає 15 літрів в рік на душу населення. Ринок натуральних вин і коньяків ненасичений, а якщо і наповнений, то імпортованими низькоякісними аналогами.

У 2015р. вироблено вино матеріалів для випуску вин на 6142,1 тис.дал (98,1% обсягу 2014р.), для закладки на витримку – 29,9 тис.дал (у 3,1 р.б.). У груповому асортименті вино матеріалів шампанських та ігристих виготовлено на 20% менше, ніж у 2014р., для закладки на витримку та випуску столових вин – на 5,8% менше, інших видів вино матеріалів – на 31,3% менше. Водночас обсяги для випуску коньячних вино матеріалів збільшилися на 11,6%; для випуску кріплених вин – на 18,7%, для їх закріплення було використано 160,2 тис.дал спирту-ректифікату, що на 9,6% менше, ніж у 2014р. У загальному виробництві вино матеріалів зросла питома вага коньячних – з 19,5% у 2014р. до 23,2% у 2015р., для закладки на витримку та випуску столових вин – з 34,4% до 34,7%, для випуску кріплених вин – з 7,2% до 9,1%; скоротилася частка

вино матеріалів шампанських та ігристих з 36,5% до 31,2%, інших видів вино матеріалів – з 2,4% до 1,8% (табл.1) [7].

Таблиця 1
Виробництво вино матеріалів за регіонами (тис.дал) [3]

	Обсяг виробництва вино матеріалів		У тому числі			
	2015р.	у % до 2014р.	шампанські та ігристі	коньячні	для випуску вин та закладки на витримку	
					столові	кріплені
Україна	14103,6	93,6	4407,2	3277,5	4889,1	1282,9
Миколаївська	3198,7	99,0	1196,6	142,2	1370,5	489,5
Одеська	8526,5	93,9	3092,9	1645,9	2979,4	645,8
Херсонська	1975,3	84,0	117,7	1489,5	228,4	63,6

Оскільки виноградарсько-виноробна галузь є привабливою галуззю, можна з упевненістю говорити про зростання конкуренції в ній, та все більше ускладнення на ринку виноробної продукції. Це означає, що без застосування сучасних методів управління формуванням прибутку підприємствами виноградарства і виноробства буде дедалі складніше виступати в умовах постійних змін. У цьому випадку, прорахунки при плануванні діяльності можуть стати причиною банкрутств. Тому вважається за необхідне більш широке використання досягнень сучасної науки в області економіки і управління. Таким чином, мова йде про здійснення діяльності підприємств АПК на основі стратегічного управління і створення механізмів, здатних активно протистояти мінливості навколишнього середовища.

Висновки. Отримані наукові результати дозволяють зробити наступні висновки:

1. Управління формуванням прибутку підприємств виноградарсько-виноробного підкомплексу, по-перше, має бути направлено на завоювання і збереження ними кращої долі ринку та утримання переваги над конкурентами. Воно покликане: визначати мету збуту в залежності від основної мети діяльності підприємства; ставити завдання, планувати, прогнозувати, розробляти стратегію і тактику для досягнення найкращого результату; організувати та координувати збутову діяльність підприємства з урахуванням реалізації оптимізаційних задач; контролювати і оцінювати отримані результати; організувати ефективне інформаційне та управлінське забезпечення системи збуту.

2. Дослідження показало, що ринок вина і вино матеріалів України погано структурований і знаходиться на стадії формування. Розвиток виноробства вимагає модернізації і істотних вкладень. Знижується купівельна спроможність населення. Спостерігається тенденція до

зрівнювання цін імпортової та вітчизняної продукції, що веде до жорсткої конкуренції з боку іноземних виробників. Площа виноградників за останні 20 років скоротилася більш ніж в 2 рази, врожайність також знизилася. Розглядаючи динаміку каналів реалізації винограду, спостерігається тенденція до того, що велика частина вирощуваного технічного винограду залишається всередині підприємства, тобто відправляється на переробку на власні винзаводи.

3. Обсяги виробництва вина і виноматеріалів практично на всіх підприємствах постійно падають. Основними проблемами винзаводів при управлінні формуванням прибутку є: висока енергоємність виробництва, пов'язана із застарілим обладнанням і використанням застарілих технологій обробки виноградників, вузький асортимент продукції, висока собівартість сировини, низькі заробітні плати та, як наслідок, брак висококваліфікованих кадрів, недосконала система оподаткування, високий рівень корупції на всіх етапах виробництва і збуту, низький рівень організації виробництва і збуту, відсутність власних дистриб'юторських мереж, недостатня кількість платоспроможних покупців, велика частка фальсифікату, уніфікованість тари, поділ ринку на сфери впливу.

4. Необхідно розробити концепцію формування збутової політики виноградарсько-виноробних підприємств, яка ґрунтується на реальних можливостях підприємств, враховує вплив всіх внутрішніх і зовнішніх чинників, передбачає таку організацію руху товару, що забезпечить зниження витрат на збут при підвищенні його ефективності. Це суттєво вплине на оптимізацію управління прибутком виноградарсько-виноробних підприємств.

5. Потрібно розробити систему збалансованих показників, на підставі яких буде проведена оцінка існуючої системи збуту продукції на виноградарсько-виноробних підприємствах. Для подолання низького рівня інформованості фахівців підприємств в сфері збуту, що дозволить швидко і ефективно адаптувати їх діяльність під постійні зміни запитів споживачів.

6. Для підвищення ефективності управління формуванням прибутку виноградарсько-виноробних підприємств необхідно провести сегментацію споживачів виноробної продукції, відповідно до якої визначити заходи щодо вдосконалення управління збутом продукції виноградарсько-виноробних підприємств і оптимізації каналів розподілу в кожному із сегментів. Найбільш ефективним каналом розподілу мають стати фірмові магазини, а найменш ефективним - збут виноматеріалів для подальшої обробки і розливу. Найбільш перспективним каналом розподілу визнається електронна комерція. Тому доцільно впровадити шляхи активізації збуту продукції за допомогою інтернет-магазинів.

Застосування запропонованих заходів дозволить підвищити збутову активність підприємств виноградарсько-виноробної галузі, за рахунок чого збільшиться виручка від реалізації їх продукції. Відповідно це

приведе до підвищення ефективності управління формуванням прибутку виноградарсько-виноробних підприємств.

Література

1. Історія виноградарства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vinograd.info/info/grozdy-zdorovya/istoriya-vinogradarstva.html>
2. Стан виноробної галузі у світі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://take-profit.org/economicnews.php>
3. Гаркуша О.М. Проблеми розвитку виноградарсько-виноробного підкомплексу України [Текст] / О. Гаркуша // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С.3–5.
4. Баян А.В. Стан європейського виноградарства і напрями підвищення ефективності підкомплексу в Україні [Текст] / А. Баян // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С.16-22.
5. Серпуховитина К.А. Современные направления развития виноградарства в условиях интеграции отечественной продукции в мировой рынок [Текст] / К. Серпуховитина // Виноделие и виноградарство. – 2005. – № 1. – С.10-11.
6. Сидоренко О., Матчина І., Бузні А. Економіка виноградно-виноробного господарства в ринкових умовах України [Текст] / О. Сидоренко [и др.]. - Миколаїв: Видавництво МДАУ, 2006. – 312 с.
7. Державний комітет статистики України – 2014р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
8. Загоруйко В.О. Місце вин України на європейському ринку [Текст] / В. Загоруйко // Вісник аграрної науки. – 2004. – № 12. – С.53-55.
9. Авідзба А.М. Підготовка виноробної галузі до вступу України у СОТ [Текст] / А. Авідзба // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 11. – С.5–10.
10. Закон України «Про виноград та виноградне вино» № 2662-IV от 16.06.2005 г. [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 31. - Ст. 419.

References

1. Istoriiia vynohradarstva. Vinogradinfo. [Online]. Available from: <http://vinograd.info/info/grozdy-zdorovya/istoriya-vinogradarstva.html> [Accessed November 2015]
2. Stan vynorobnoi haluzi u sviiti. [Online]. Available from: take-profit.org/economicnews.php [Accessed November 2015].
3. Harkusha O.M. (2008) Problemy rozvytku vynohradarsko-vynorobnoho pidkompleksu Ukrainy. *Ekonomika APK*. 11, 3–5.

4. Balian A.V. (2007). Stan yevropeiskoho vynohradarstva i napriamy pidvyshchennia efektyvnosti pidkompleksu v Ukraini. *Ekonomika APK*. 3, 16-22.

5. Serpukhovytyna K.A. (2005). Sovremennyye napravleniya razvytyia vynohradarstva v uslovyakh yntehratsyy otechestvennoi produktsyy v myrovoi rynok. *Vynodelye y vynohradarstvo*. 1, 10-11.

6. Sydorenko O, Matchyna I, Buzni A. (2006). *Ekonomika vynohradno-vynorobnoho hospodarstva v rynkovykh umovakh Ukrainy*. Mykolaiv: Vydavnytstvo MDAU.

7. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. [Internet]. 2015 [cited 18 November 2015]. Available from: <http://ukrstat.gov.ua>

8. Zahoruiko V.O. (2004). Mistse vyn Ukrainy na yevropeiskomu rynku. *Visnyk ahrarnoi nauky*. 12, 53-55.

9. Avidzba A.M. (2006). Pidhotovka vynorobnoi haluzi do vstupu Ukrainy u SOT. *Visnyk ahrarnoi nauky*. 11, 5-10.

10. Zakon Ukrainy «Pro vynohrad ta vynohradne vyno» № 2662-IV ot 16.06.2005 h. [Tekst] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2005. – № 31. - St. 419.

Abstract

Kalaman O.B.

The management of profit forming at viticulture and winemaking enterprises

It considers the basic problems of modern viticulture and winemaking enterprises at turbulent conditions in the Ukrainian economy in the article. It discovers directions, which should be focused companies in a way out of the crisis. It singles out the priority segments in which the management attention should be focused to improve the profit forming management at the viticulture and winemaking enterprises.

УДК 330.131.7:504.054 (282.243.7.044)

ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ ТА ЗАГРОЗ В НИЖНЬОДУНАЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

Карпенко Г.Ю.

Визначено фактори, що негативно впливають на якість навколишнього середовища в зоні Нижньодунайського регіону. Обґрунтовано складові загрози, що обмежують сталий розвиток і ведуть до деградації природо-ресурсного потенціалу на території дослідження. Рекомендовано заходи щодо мінімізації ризиків та загрози в Нижньодунайському регіоні.

Постановка проблеми. Територія Нижньодунайського регіону з огляду на своє географічне положення в Дунайсько-Дністровському міжріччі, високий коефіцієнт транзитності є стратегічним субрегіоном Одеської області та України в цілому. Незважаючи на це, відповідні території зараз знаходяться в деякому занепаді. Проблемами, що стримують його економічний розвиток [1], є: недосконалі транспортна інфраструктура; занепад морегосподарського комплексу; відсутність розвиненої промисловості, зокрема рибної галузі; залежність від постачання електроенергії з-за меж України; низький рівень водо- та газозабезпечення; складна екологічна ситуація.

Останній чинник обумовлений тим, що в Придунав'ї розташовано 40 господарських об'єктів обласного рівня, які є екологічно небезпечними, зокрема, Ізмаїльський целюлозно-картонний комбінат, який включено до списку 100 найбільших забруднювачів в Україні.

За роки існування СРСР на відповідних територіях були створені потужні морегосподарський і транспортний комплекси, які включали 3 морських торговельних порти - Рені, Ізмаїл, Усть-Дунайськ та портопункт Кілія, 2 судноремонтних заводи, Дунайське пароплавство, 4 залізничні станції, локомотивне депо, ряд підприємств автомобільного транспорту, аеропорт Ізмаїл, міжнародну поромну переправу Рені-Русе (Румунія). Крім того, в субрегіоні було розвинене сільське господарство з потужним меліоративним комплексом, який нівелював відсутність вологи в зоні ризикованого землеробства. Продовжують функціонувати підприємства з переробки сільгосппродукції, серед яких найбільший в СРСР консервний завод у м. Ізмаїл та відомі на всю країну і за її межами бессарабські вина.

Результат господарювання в регіоні за період незалежності України невтішний - економіка Придунав'я наближається до депресивної і, якщо не вживати заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку, ситуація «самопливом» дійде до глибоко депресивної.

Тому актуальним вважається визначення екологічних ризиків території дослідження та шляхів їх мінімізації.

Аналіз досягнень та публікацій по темі дослідження. За допомогою фундаментальних робіт у сфері теорії економічної оцінки природного середовища, в тому числі й оцінки екологічних ризиків, таких авторів, як: Козловская Т.Ф. [2], Пляцук Д.Л. [3], Грачова М.В. [4], Мальований М.С. та багатьох інших. Питання сталого розвитку окремих регіонів у своїх працях розглядали такі науковці як Н.М. Андреева[5,6], Б.В. Буркинський, М.І. Долішній, В.С. Кравців, В.М. Степанов, С.К.Харічков [6] та ін. В результаті вагомого наукового наробку було закладено значне теоретичне та методологічне підґрунтя для проведення досліджень екологічних ризиків. Але аспект їх мінімізації визначено недостатньо.

Метою статті є надання оцінки екологічного стану території в зоні Нижньодунайського регіону та визначення напрямів мінімізації ризиків впливу джерел забруднення на систему життєзабезпечення Нижньодунайського регіону.

Виклад основного матеріалу. До найбільш значущих факторів, що негативно впливають на соціум та якість довкілля в зоні Нижньодунайського регіону можна віднести: посилення антропогенного навантаження внаслідок господарської діяльності, відсутність належної інфраструктури в зоні Нижньодунайського регіону (каналізування, якісного водопостачання, знищення небезпечних відходів тощо), наявність певних транскордонних загроз. Для виявлення небезпек і оцінки їх наслідків у зоні Нижньодунайського регіону проводилась декомпозиція небезпечної ситуації, яка дозволила оцінити ступінь і характер впливу кожного з факторів небезпеки на соціум і навколишнє середовище.

Враховуючи багаторічні статистичні дані та на основі системних аналітичних досліджень визначено найбільш вразливі елементи екосистеми:

- антропогенне забруднення водних об'єктів внаслідок відсутності належної інфраструктури та попадання в них непридатних пестицидів;
- погіршення стану ґрунтів прибережної смуги в зоні Нижньодунайського регіону залишками непридатних пестицидів та іншими хімічними елементами;
- посилення негативного впливу на кількісний та якісний стан біорізноманіття в зоні Нижньодунайського регіону.

У всіх районах Нижньодунайського регіону та м. Ізмаїл за період 1990-2012 рр. спостерігається різке скорочення середньорічної чисельності найманих працівників. Найвищі темпи її падіння у Болградському районі - 77%. Найвищий рівень безробіття також зареєстрований в Болградському районі – 4,6%, що вдвічі вище середнього рівня по Придунайському субрегіону, навантаження на одне вільне робоче місце в даному районі є одним із найвищих в Одеській області – 79 безробітних в 2012 році.

Негативними чинниками щодо сталого соціо-економіко-екологічного розвитку субрегіону виступають застарілі й екологічно небезпечні технології у всіх галузях, що чинить значний техногенний вплив на території. Разом з тим Нижньодунайський регіон є ідеальним та унікальним за своїми цілющими властивостями місцем для розвитку туризму (зокрема, найважливіші природні багатства Татарбунарського району – лікувальні грязі та сірководневі мінеральні джерела), але одночасно і джерелом техногенної небезпеки. Незважаючи на те, що регіон є степовим та має величезні запаси прісної води (Дунай, система Придунайських озер, підземні води), найбільш актуальними для цієї території на даний час є проблеми водокористування та якості питної води. На території субрегіону налічується 288 артезианських свердловин, з них 131 (45,5%) знаходяться у незадовільному технічному стані.

Значною мірою саме екологічні проблеми є чинником демографічної кризи в регіоні. Так, за даними досліджень [7], смертність місцевого населення перевищила народжуваність у 2 рази, а природна втрата населення становить 8 % у середньому. Смертність дітей до 1 року була в 3,5 рази вище, ніж у середньому по всій Україні за останні роки. За даними Санепідемслужби, найбільша кількість померлих спостерігається у Болградському районі, але порівнюючи 2012 та 2013 роки відповідний показник в середньому по Нижньодунайському регіону зменшився на 1,4%. Загалом, якщо аналізувати офіційну статистику (показники відтворення населення в регіональному зрізі), то можна стверджувати, що на низький рейтинг Одеської області в цьому контексті (17 місце) значною мірою впливає саме екологічна ситуація, яка склалася в Нижньодунайському регіоні України, що вважається одним з найбільш депресивних в масштабах країни.

Враховуючи вище наведене, за показником рівня викидів шкідливих речовин на 1 км² інші райони Українського Придунав'я знаходяться в межах нижче регіонального рівня (табл.1), крім Ренійського району.

Таблиця 1.

Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря у розрахунку на квадратний кілометр, т [7]

	2000	2005 ¹	2007 ¹	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Одеська область	3,4	4,2	5,7	5,8	5,3	5,4	5,2	5,1	4,9
м.Ізмаїл	95,2	286,0	221,8	199,1	168,5	191,9	142,5	148,3	130,8
р-н Болградський	1,6	1,0	2,6	3,9	3,1	3,3	3,1	3,1	3,0
р-н Ізмаїльський	1,2	0,8	2,3	2,9	2,4	2,4	2,1	2,0	2,0
р-н Кілійський	1,3	1,1	2,4	3,5	2,6	2,7	2,2	2,1	2,1
р-н Ренійський	2,5	4,0	5,2	4,8	4,5	6,1	5,5	5,0	4,8

Якщо аналізувати причини відповідного становища, варто відзначити, що на соціальний стан території чиниться потужний

техногенний вплив, зокрема викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря у розрахунку на квадратний кілометр. Вражає динаміка та стан проблеми, яка має місце на сьогодні: м.Ізмаїл випереджує середньо регіональні дані в 30 разів (в 2008р.- в 40 разів).

Протягом 2013 року у повітряний басейн Нижньодунайського регіону від стаціонарних джерел надійшло 50,1 тис.тон шкідливих речовин, що на 0,1 тис. тон менше, ніж у 2012 році (табл. 2).

Таблиця 2.

Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, т [7]

	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Одеська область	23214	40456	35763	34435	25877	29165	30494	28169	26228
м.Ізмаїл	1166	2104	1517	1510	1372	1475	1244	1462	1445
р-н Болградський	272	31	23	19	440	626	622	634	568
р-н Ізмаїльський	56	61	75	62	43	62	52	44	23
р-н Кілійський	317	200	127	308	284	299	274	257	79
р-н Ренійський	1397	2742	2389	2678	1773	3137	2734	2391	2321

Однією з проблем, яка помітно стримує соціально-економічний розвиток краю, є погіршення екологічного стану Придунайських озер та низька якість води, якою користується частина населення. Так, у р. Дунай виявлено високі концентрації нітритів, фосфатів, заліза, міді, хрому, нафтопродуктів, кальцію. Спостерігається забруднення підземних вод пестицидами, нітратами та нітритами. На сьогодні українська частина Нижнього Дунаю характеризується відсутністю міських очисних споруд, а також прийманням, зберіганням і використанням великих обсягів води з річки для зрошення (у тому числі вирощування рису) і рибництва. Крім того, великою проблемою з точки зору погіршення якості води водоймах області є скидання забруднених стічних вод у водні об'єкти.

Велика кількість населених пунктів на території Дунайського регіону мають недостатньо ефективні очисні споруди або взагалі їх позбавлені, внаслідок чого є основними джерелами органічного забруднення. Зазвичай промислові стічні води або взагалі не підлягають очищенню, або очищаються недостатньо перед скидом в поверхневі води (прямі скиди) чи комунальні каналізаційні системи (непрямі скиди).

За уточненими даними районних державних адміністрацій Одеської області на території Болградського, Кілійського, Ізмаїльського районів на складах зберігаються біля 31,806 тонн непридатних хімічних засобів захисту рослин (ХЗЗР), які створюють небезпеку для об'єктів довкілля. Загалом в Нижньодунайському регіоні за офіційними оцінками існує гостра проблема зберігання непридатних або заборонених для подальшого використання ХЗЗР, які слід розглядати як особливу категорію небезпечних відходів. Крім цього викликає занепокоєння питання щодо наявності на території Нижньодунайського регіону складів непридатних до використання ХЗЗР, які зберігаються в незадовільному стані

Таким чином, можна констатувати наявність наступних передумов необхідності оцінки ризику в Нижньодунайському регіоні:

- вразливість території з точки зору її природоохоронної цінності та унікальності в межах української частини басейну Дунаю;
- загальна нестабільність економічної ситуації, занепад промисловості, житлово-комунального господарства та морегосподарського комплексу Нижньодунайського регіону;
- недосконалість системи життєзабезпечення: нестача ресурсів питної води, транскордонне забруднення водних об'єктів, повітря і ґрунтів, відсутність інфраструктури очищення стічних вод, знешкодження особливо небезпечних відходів тощо;
- низька якість життя населення на територіях, що складають українську частину Дунайського регіону;
- суперечності та невідповідності між національним законодавством та законодавством ЄС в напрямі адаптації та гармонізації законодавства в сфері навколишнього середовища;
- недостатнє фінансування проектів на місцевому та регіональному рівнях за рахунок підтримки ЄС чи інших донорів;
- слабкий потенціал місцевих органів влади в сфері стратегічного планування розвитку територій.

Вищезазначене свідчить про необхідність вирішення основних екологічних проблем та мінімізації ризиків для забезпечення сталого розвитку територій.

Висновки. Аналіз стану Нижньодунайського регіону свідчить про необхідність інтегрованого підходу до оцінки еколого-економічного ризику на транскордонному рівні. В ході дослідження було визначено фактори, що негативно впливають на соціум та якість довкілля в зоні Нижньодунайського регіону. До найбільш значущих можна віднести: посилення антропогенного навантаження внаслідок господарської діяльності, відсутність належної інфраструктури в зоні Нижньодунайського регіону (каналізування, якісного водопостачання, знищення небезпечних відходів тощо), наявність певних транскордонних загроз.

Враховуючи багаторічні статистичні дані та на основі системних аналітичних досліджень визначено найбільш вразливі елементи екосистеми та джерела екологічних ризиків:

- антропогенне забруднення водних об'єктів внаслідок відсутності належної інфраструктури та попадання в них непридатних пестицидів;
- погіршення стану ґрунтів в зоні Нижньодунайського регіону залишками непридатних пестицидів та іншими хімічними елементами;
- посилення негативного впливу на кількісний та якісний стан біорізноманіття в зоні Нижньодунайського регіону.

Визначення низки ризиків Нижньодунайського регіону є основою для формування подальшої оцінки стану навколишнього середовища відповідних територій.

Література:

1. Про схвалення Концепції Державної цільової регіональної програми розвитку Українського Придунав'я на 2014-2017 роки : концепція від 21.11.2013 № 1002-р / Офіційний вісник України від 08.01.2014. – 2014 р. – № 1. – стор. 38. – стаття 7. – код акту 70913/2013
2. Козловская Т.Ф. Естественно-философский подход к решению проблем экологического риска / Т.Ф. Козловская, В.М. Шмандий // Перший Всеукраїнський з'їзд екологів, 4-7 жовтня 2006 р., м. Вінниця: збірник тез доповідей. – Вінниця, 2006. – С. 43.
3. Пляцук Д.Л. Економічні аспекти оцінки екологічних ризиків у техногенно навантажених регіонах / Д.Л. Пляцук, В.В. Бойко // Механізм регулювання економіки. – 2012. - №4. – С. 222-226.
4. Грачёва М.В. Анализ проектных рисков: учеб. пособие для вузов / М.В. Грачёва. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1999. – 216 с.
5. Андреева Н.М. Проблемы развития туризма та рекреации на природоохранных территориях Дельты Дуная /С.Г. Нездойминов, Н.М. Андреева// Науковий вісник Одеського національного економічного університету. - Науки: економіка, політологія, історія. - №7(227). – С.64-77
6. Андреева Н.М. Модель механізму розвитку сільського туризму у євро регіоні Нижній Дунай/ С. К. Харічков, Н. М. Андреева, С.Г. Нездойминов// Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. - №3. – С. 13-20
7. Статистичний щорічник Одеської області за 2012 рік / За ред. Т.В. Копилової. – Головне управління статистики в Одеській області Державної служби статистики України. – Одеса, 2013. – 520 с.
8. Framework for Ecological Risk Assessment. – Washington: US Environmental Protection Agency, 1992. – 41 p.
9. Generic Ecological Assessment Endpoints (GEAEs) for Ecological Risk Assessment. – Washington: US Environmental Protection Agency, 2003. – 59 p.

References:

1. Law of Ukraine. Nov. 21, 2013. On approval of the Concept of the State program of regional development of Ukrainian Danube region 2014-2017. *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy (publication of the Official Bulletin of Ukraine)*, 1, 38 (in Ukr.).
2. Kozlovskaya T. (2006). *Natural-philosophical approach to the environmental risk issues* . In Shmandy, V.. (2006) *Pershyy Vseukrayins'kyy z'yizd ekolohiv (First All-Ukrainian Congress of Ecologists): Papers of scientific conference* (43). Vinnitsa, okt. 4-7 (in Rus.).
3. Plyatsuk D. (2012). *Economic aspects of environmental risk assessment of technogenic loaded regions*. In Boyko V. *Mekhanizm*

rehulyuvannya ekonomiky.(Mechanism of regulation of the economy) 4, 222-226. (in Ukr.).

4. Grachev M. (1999) *Analysis of project risks: studies. manual for universitys* / Grachev M. - Moscow .: JSC "Finstatinform", 216 . (in Rus.).

5. Andryeyeva N. *The Problems of development of tourism and recreation in protected areas Danube Delta*. In Nezdoyminov S.. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu (Scientific Bulletin of the Odessa National University of Economics)*. 7, 64-77 (in Ukr.).

6. Andryeyeva N. *The model of the mechanism of development of rural tourism in the Euroregion Lower Danube*. In Harichkov S., Nezdoyminov S.. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky , ekonomika pryrodokorystuvannya , ekonomika pidpryyemstva ta orhanizatsiya vyrobnytstva (The mechanism of regulation of the economy, environmental economics, business economics and organization of production)*. 3, 13-20 (in Ukr.).

7. Statistical Yearbook of the Odessa area for the 2012 year . In Kopylova T. (2013). *Departament statystyky v Odes'kiy oblasti Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy (Department of Statistics in the Odessa Region State Statistics Service of Ukraine)*. Odessa, (in Ukr.).

8. Framework for Ecological Risk Assessment. (1992) Washington: US Environmental Protection Agency, 41 (in Eng.).

9. Generic Ecological Assessment Endpoints (GEAEs) for Ecological Risk Assessment. (2003) Washington: US Environmental Protection Agency, 59.

Abstract

Karpenko G. Determination of environmental risks and threats in the lower danube region

The factors affecting the quality of the environment in the area of the Lower Danube region are determined. Components of threats that restrict the sustainable development and lead to the degradation of natural-resource potential of the territory are grounded. Recommended measures to minimize the risks and threats in the Lower Danube region.

**ПРАВОВЫЕ УСЛОВИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ
КОНОСАМЕНТНЫХ ПЕРЕВОЗОК В ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ**

Каргышев Д.В.

В статье рассматривается современное состояние правовых условий международных коносаментных перевозок касательно доктрины зеленой экономики и устойчивого развития в сфере электронного обмена данными.

Постановка проблемы. Зелёная экономика — направление в экономической науке, сформировавшееся в последние 2 десятилетия, в рамках которого считается, что экономика является зависимым компонентом природной среды, в пределах которой она существует и является её частью. Концепция зелёной экономики включает в себя идеи многих других направлений в экономической науке и философии, таких как феминистская экономика, постмодернизм, ресурсо-ориентированная экономика, экологическая экономика, экономика окружающей среды, антирост, антипотребительство, антиглобализм, зелёный анархизм, зелёная политика, теория международных отношений и др.

Теория зелёной экономики базируется на 3 аксиомах:

- невозможно бесконечно расширять сферу влияния в ограниченном пространстве;
- невозможно требовать удовлетворения бесконечно растущих потребностей в условиях ограниченности ресурсов;
- всё на поверхности Земли является взаимосвязанным.

Сторонники зелёной экономики критикуют неоклассическую школу за то, что в её рамках природные и социальные факторы обычно рассматриваются в качестве экстерналий; в лучшем они считаются фиксированными и не анализируются в динамике [1].

Зелёные экономисты считают экономический рост недоразумением, так как он противоречит первой аксиоме. «Ростизм» (Growthism), считают сторонники зелёной экономики, нарушает деятельность экосистемы.

Зелёными экономистами предлагается установление налога Тобина в размере 1 % от всех международных торговых сделок, с тем, чтобы направлять собранные средства бедным странам с целью торможения усиливающейся дифференциации между развитыми и не очень странами. Кроме этого, предлагается использовать категорию «природный капитал» (Natural capital) вместо категории «природные ресурсы», которая как бы свидетельствует о пассивной роли природы в экономике. Неоспоримым атрибутом зелёной экономики является Электронный обмен данными, частью которого является электронный коносамент. В тоже время, в какой бы форме не выпускался коносамент, он всегда должен содержать элементы обусловленные положениями Международной конвенции об унификации некоторых правил о

коносаменте 1924 года с поправками, внесенными Протоколом от 23.02.1968г. [2] и Протоколом от 21.12.1979г. [3].

Анализ исследований и публикаций. В области коносаментных перевозок действуют следующие международные конвенции и национальные морские законы.

1. Международная брюссельская конвенция об унификации некоторых правил, касающихся коносамента от 25.08.1924г. Участниками Конвенции являются значительное число государств (свыше 40, в том числе многие развивающиеся страны). Исключение составляет большинство латиноамериканских стран, кроме Аргентины, присоединившейся 16.04.1961г.

2. На 12 сессии дипломатической конференции по морскому праву (Брюссель, май 1967г., февраль 1968г.) был принят «Протокол изменений, вносимых в Международную брюссельскую конвенцию 25.08.1924г. по унификации некоторых правил, относящихся к коносаменту», которым были установлены основные правила экономических отношений между перевозчиком и грузовладельцем. Последующий Протокол, 1979 года изменил по сути только валюту взаиморасчетов по убыткам за недостачу или порчу груза, то есть перевел расчеты с франков в условную денежную единицу МВФ – специальные правила заимствования.

Почти во всех крупнейших морских государствах - участниках Конвенции 1924 г. приняты специальные законы, регламентирующие условия морской перевозки грузов по коносаменту в соответствии с принципами Конвенции.

Великобритания, Англия, Шотландия, Сев. Ирландия и Уэльс приняли закон о морской перевозке грузов 1/8-1924г, т.е. до подписания конвенции 1924 г. Закон почти дословно воспроизводит все конвенционные нормы. Английский закон 1924 г. применяется в отличие, например от закона США, только к так называемым "внешним" коносаментам, т.е. к коносаментам, выданным при перевозке грузов из английских портов (экспортные перевозки).

Закон о морской перевозке грузов принят в США 16.04.1936. г. Его положения применяются как к "внешним" (outward), так и к "внутренним" (inward) коносаментам, т.е. при перевозке грузов "... с назначением в порты США или со следованием их из этих портов в иностранные порты". К внутренним перевозкам закон 1936 г. не применяется. Американский закон имеет некоторые отличия от Конвенции 1924 г. и согласно оговорке, сделанной США при ратификации его положения, в случае их расхождения с положениями Конвенции должны превалировать над конвенционными нормами.

Во Франции перевозки грузов по коносаменту регулируются законом № 66-420 от 18.04/1966г. (часть 2 закона) и декретом № 66-1078 от 31.12.1966г. о применении упомянутого закона (часть 2 декрета). Положения закона и декрета применяются к перевозкам, совершаемым из французских портов или во французские порты, если, как сказано в законе, "эти перевозки не подпадают под действие международного соглашения, участником

которого является Франция" о Положения закона и декрета имеют некоторые различия по сравнению с нормами Конвенции.

Германия ратифицировала Конвенцию 1924 г. в 1939 г., предварительно приняв закон от 10.08.1937г, текст которого был включен в Германское торговое уложение 1897 г. (ГТУ). В феврале 1953 г. ФРГ официально подтвердила свое участие в Конвенции 1924 г. В декрете о введении в силу закона 1937 г. специально было сказано, что некоторые императивные нормы (о мореходности, о денежном пределе ответственности и др.), внесенные в ГТУ из Конвенции 1924 г., не применяются к коносаментам, относящимся к перевозке грузов на немецких судах между немецкими портами.

Норвежский закон о коносаментах вошел в силу 01.01.39 г. Он является почти буквальным переводом текста Конвенции 1924 г. Другие скандинавские страны (Финляндия, Дания, Швеция) имеют аналогичные законы.

Еще до ратификации Конвенции (07.04.1939г.) в Италии был издан закон от 19.07.1929 г. о коносаментных перевозках. Нормы закона в основном соответствовали положениям Конвенции. Впоследствии закон 1929 г. вошел в качестве составной части принятого в 1942 г. Навигационного кодекса Италии.

Япония присоединилась к Конвенции в 1957 г., приняв весьма схожий с ее положениями "Закон относительно международной перевозки грузов морем". Закон применяется как к перевозкам грузов в Японию, так и к перевозкам из Японии в иностранные порты, а также к перевозкам между иностранными портами, если они осуществляются на японских судах.

К внутренним перевозкам (между японскими портами) положения закона не применимы.

В Бельгии Законом от 28.11.1928г. положения Конвенции 1924 г. были инкорпорированы в Бельгийский торговый Кодекс. Нормы Кодекса применяются как к коносаментным перевозкам из портов Бельгии, так и в ее порты.

Голландия присоединялась к Конвенции в 1956 г. За год до этого в стране был принят специальный закон, согласно которому положения Конвенции были инкорпорированы в голландский Морской кодекс (Торговый кодекс, книга 2).

Отличительной особенностью голландского законодательства является то, что воспринятые им императивные положения Конвенции 1924 г. по вопросу ответственности перевозчика применяются не только к коносаментам, но и к чартерам [4].

Национальные морские законы, основанные на принципах Конвенции, по существу, мало чем отличаются друг от друга. Исключение составляют два важных вопроса, которые по-разному решены в них: во-первых, все они устанавливают различный денежный лимит ответственности перевозчика за место или единицу груза; во-вторых, по-разному определяют период "перевозки груза", в течение которого ответственность морского перевозчика за груз регламентируется в императивном порядке. Протокол от

23 февраля 1968 г. стремится устранить первое различие. Он значительно повышает предел ответственности перевозчика за утрату или повреждение единицы груза, если его характер и стоимость не были объявлены отправителем до погрузки и не включены в коносамент (ст.2 Протокола). Протокол устанавливает также новый предел ответственности морского перевозчика, исчисляемый на основе веса утраченного или поврежденного груза (30 фр. за 1кг) независимо от размера убытка. Конвенция 1924 г. не знает такого ограничения ответственности перевозчика. Поэтому необходимо отметить, что в целом Протокол содержит совершенно новую норму, которая представляет грузовладельцу право выбора между двумя видами ограничения ответственности морского перевозчика: либо за единицу либо за килограмм утраченного груза. Следует подчеркнуть, что в некоторых случаях это положение может давать преимущества для грузовладельца. Например, если вес утраченного места или единицы груза известен и составляет 400 кг, денежный предел ответственности будет равен 12 000 франков (400 x 30), а не 10 000 франков¹. В этой связи Протоколом от 21.12.79 г. эта процедура была изменена и вместо франка в качестве расчетной единицы стала применяться единица "специального права заимствования" (SDR), как она определена Международным валютным фондом. Суммы, указанные в SDR переводятся в национальную валюту на основе стоимости этой валюты на дату, определяемую по закону суда, рассматривающего дело. Стоимость в единицах SDR национальной валюты государства, которое является членом Международного валютного фонда, исчисляется в соответствии с методом определения стоимости, применяемым Международным валютным фондом на соответствующую дату для его собственных операций и расчетов. Стоимость в единицах SDR национальной валюты государства, которое не является членом Международного валютного фонда, исчисляется способом, установленным этим государством.

Цель исследования. Целью настоящей статьи является рассмотрение правовых условий коносаментных перевозок в свете доктрины зеленой экономики с учетом инновационных подходов обеспечения электронного обмена данными.

Изложение основного материала. Из текста Конвенции можно вывести один самый общий принцип, на котором строится бремя доказательства: презюмируется получение перевозчиком груза в том количестве и внешнем состоянии, которое отражено в коносаментах, выданном перевозчиком после принятия груза на свою ответственность (ст.3, пп.3, 4 Конвенции).

Из этой презумпции (Конвенция оперирует также английским правовым понятием доказательство prima facie) вытекает, что перевозчик, если он желает освободить себя от ответственности, обязан доказать, что ущерб грузу был причинен в результате обстоятельств, за последствия

¹ Под франком в Протоколе понималась специальная денежная единица, в которой содержится 65,5 миллиграмма золота 900 пробы

наступлений которых он не отвечает. Отсюда, однако, не следует, что бремя первоначального доказательства падает на перевозчика. По общему правилу истец должен доказать действительность и размер ущерба, возмещения которого он требует.

Следовательно, процессуальное положение перевозчика отчасти облегчено тем, что держатель коносамента обязан доказать причиненный ему ущерб. Только после этого бремя доказывания переходит на перевозчика.

Более того, в Конвенции, а также в законах Англии, США, Франции и др. сформулировано положение, согласно которому презюмируется, что предъявитель коносамента получил груз в соответствии с его условиями, если в момент выдачи груза он не сделал письменного заявления о его "утрате или повреждении" (ст.3, п.6, Конвенции, английского и американского законов), о его «утрате» (ст.57 французского декрета). Схожая формулировка содержится и в статье 166 Кодекса торгового мореплавания Украины. Основным ее недостатком является оговорка «если иное не будет доказано», не содержащая времени предоставления соответствующих доказательств.

Итак, бремя первичного доказывания лежит на истце (обычно им является держатель коносамента), который, в частности, должен доказать, что: 1) он имеет право на предъявление иска или действует от имени лица, обладающего таким правом, 2) его требования вытекают из договора перевозки либо из деликтных² или квазиделиктных отношений, 3) лицо, к которому он предъявляет иск, является надлежащим ответчиком, 4) утрата или повреждение груза произошли в период его нахождения у перевозчика.

Для опровержения лежащей на нем презумпции ответственности за груз перевозчик должен доказать: 1) соблюдение им должной заботливости по приведению судна в мореходное состояние в начале рейса, 2) возникновение ущерба в результате наступления обстоятельств, предусмотренных в Конвенции в качестве оснований, освобождающих его от ответственности, либо отсутствие своей вины, а также вины своих служащих в причинении ущерба. Например, несоответствие данных о грузе, внесенных в коносамент на основании объявления отправителя (количество, внешний вид и состояние, характер и стоимость), действительному состоянию груза в момент его вручения перевозчику (ст.3, п.4 и ст.4, п.5 Конвенции и соответствующие статьи национальных законов). Вслед за этим бремя доказательства вновь переходит к держателю коносамента, которому предоставляется возможность опровергнуть доводы перевозчика, а также доказывать: вину (небрежность) последнего, допущенную при погрузке и выгрузке, укладке и хранении груза при перевозке. На первый взгляд может показаться, что приведенная схема распределения бремени доказывания по Конвенции 1924 г. ставит грузовладельца в более тяжелое положение, чем судовладельца. Однако это не так. Дело в том, что сравнительно легко представить первоначальные доказательства утраты или повреждения груза и другие данные, относящиеся к обоснованию иска, и гораздо труднее опровергнуть их. Следовательно, в

действительности представленная схема свидетельствует, что судовладелец находится в менее льготных условиях, чем грузовладелец.

Особенно сложно перевозчику представить доказательства, опровергающие презумпцию достоверности данных о грузе, внесенных в коносамент в момент его выдачи. Пункт 4 ст.3 Конвенции устанавливает, что, пока не будет доказано противоположное, считается, что перевозчик принял груз таким, как он описан в коносаменте. Дополнение, вносимое в эту конвенционную норму Протоколом от 23 февраля 1968 г., имеет целью еще больше ограничить для перевозчика возможность представления доказательств опровергающих презумпцию подлинности данных, содержащихся в коносаменте, если этот документ перешел в руки третьего добросовестного держателя. С принятием этого положения коносамент в очень широкой сфере из нее выпадают лишь отношения с грузоотправителями-держателями коносамента - приобретает черты документа, обладающего неопровержимой доказательственной силой (conclusive evidence). Следует отметить, что норма подобного содержания давно известна законодательству ряда стран.

Так, например, ст.3 английского закона о коносаментах 1855 г. (Bill of Lading Act) предусматривает, что коносамент является неопровержимым доказательством в пользу грузополучателя или индоссата против капитана или лица, подписавшего коносамент. Аналогичное положение содержится в ст. 22 закона США о коносаментах, т.н. Pomerene Act, 1916 г. и в ст.16 канадского закона о коносаментах 1962 г. Это положение получило также широкое распространение в практике перевозки лесных грузов морем (например, коносамент чартерной проформы "Балтвуд", содержащий оговорку о conclusive evidence в отношении количества лесного груза, принятого судном). Банковское кредитование при помощи товарного аккредитива также основано на внешней чистоте коносамента, и перевозчик, выдавший "чистый" коносамент, может отрицать достоверность содержащихся в нем данных, только доказав отсутствие своей вины в выпуске такого документа.

Наконец, следует отметить, что судебная практика многих стран придерживается мнения, согласно которому отклоняются доказательства перевозчика, опровергающие данные "чистого" коносамента, если этот документ находится в руках третьих лиц.[5, с.557; 6, с.407; 7, с. 1257]. Таким образом, даже если не принимать во внимание изменения, вносимые в Конвенцию Протоколом от 23.02.1968г, следует признать, что законодательство и судебная практика ряда стран нередко рассматривает находящийся в руках третьих лиц "чистый" коносамент как неопровержимое доказательство данных о количестве, внешнем виде и состоянии, характере и стоимости груза.

Придание коносаменту подобной доказательственной силы, несомненно, дает большие преимущества его держателю, когда им не является отправитель груза. В отношениях между перевозчиком и отправителем коносамент и по Конвенции, и по Протоколу является доказательством prima facie, т.е. опровержимым доказательством. Это означает, что перевозчик может представлять доказательства,

² Внедоговорные обязательства, возникающие из причинения вреда

опровергающие данные, внесенные в коносамент, например доказать, что груз был в момент погрузки в более худшем состоянии либо в меньшем количестве, чем об этом указано в коносаменте.

Учитывая товарораспорядительную функцию коносамента и вытекающую отсюда его большую оборотоспособность, следует признать, что круг лиц, которые будут обладать этим преимуществом, является весьма значительным. В связи с этим обоснован вопрос о соответствующей защите интересов перевозчика. Одной из мер такой защиты может явиться признание гарантийных писем в качестве полноправных документов в отношениях между перевозчиком и отправителем. В законодательном порядке подобная роль гарантийного письма признана только во французском морском праве. Так, ст. 20 закона от 18.6.1966г. гласит: "Любые гарантийные письма или соглашения, посредством которых отправитель обязуется возместить ущерб перевозчику, если он или его представители и согласятся выдать коносамент, не содержащий никаких оговорок, являются недействительными и не имеют силы в отношении третьих лиц, но эти письма и соглашения могут быть использованы против грузоотправителя".

Наряду с этим во второй части ст.20 сказано, что "Если в коносамент были сознательно не внесены оговорки относительно недостатков груза, о которых перевозчик мог или должен был знать при подписании коносамента, он не может ссылаться на эти дефекты груза для снятия с себя ответственности, а также воспользоваться преимуществами ограничения своей ответственности, предусмотренной ст.28 настоящего закона". Из приведенного текста следует, что французский закон признает только так называемые добросовестные гарантийные письма, отрицая какое-либо правовое значение за гарантийными письмами, появляющимися в результате умышленного сговора между перевозчиком и отправителем с целью прикрыть чистым коносаментом заведомо известные обеим сторонам недостатки груза. Очевидно, поскольку закон устанавливает для перевозчика грозную санкцию за выдачу таких писем, их появление будет сведено к нулю. Интересно отметить, что Протокол от 23 февраля 1968 г. содержит норму, аналогичную части второй ст.20 французского закона, но распространяет ее действие только на применение правила об ограничении ответственности за место или единицу груза (п. "д", ст.2 Протокола).

С вопросом о доказательственной силе коносамента (ст.3,п.4 Конвенции) и значительными изменениями, вносимыми в эту статью Протоколом, самым тесным образом связан вопрос о так называемой оговорке о неизвестности и о констатации в коносаменте внешне хорошего вида и состояния груза.

Оговорка о неизвестности типа "вес, количество, число мест - неизвестно" помещается во все коносаменты, особенно в линейные. Точно также выражением, что груз "погружен во внешне хорошем виде и состоянии" (shipped in apparent good order and condition) начинается текст любого коносамента.

В иностранной литературе существуют различные мнения о значении и допустимости внесения этой оговорки в коносамент. Однако господствующая точка зрения сводится к тому, что внесение этой оговорки в коносамент не противоречит ст.3, п.8, которая рассматривает как недействительное любое условие в договоре перевозки, направленное на уменьшение ответственности перевозчика" иным образом, чем это предусмотрено в Конвенции". Следовательно, оговорка о неизвестности не рассматривается как условие о снятии ответственности с перевозчика (оговорка о неответственности).

Конвенция не запрещает внесение этой оговорки, и следовательно, допускает использовать ее в качестве опровержения данных коносамента о количестве груза, внесенных по указанию отправителя. В случае недостачи груза перевозчик всегда может заявить получателю, что он внес оговорку, так как не имел возможности проверить данные отправителя либо подозревал об их ошибочности. Кроме того, ст.3, п.3 Конвенции (соответствующие статьи национальных законов) обязывает перевозчика указать в коносаменте в зависимости от обстоятельств только одно количественное определение принятого груза (либо вес - объем - либо число мест). Отсюда, если в коносамент вносится два показателя, что нередко имеет место при перевозке штучного груза (например, указывается 10 ящиков весом 400 кг), в отношении одного из них перевозчик также может внести оговорку о неизвестности. Следует прежде всего отметить, что оговорка о неизвестности (в любой ее форме) означает, что груз был принят на борт судна в количестве, указанном отправителем, и что вес, число мест или мера (объем) не были известны перевозчику. Коносамент с такой оговоркой является *prima facie* доказательством самого факта принятия груза, но не данных, относительно веса или числа мест, т.е. того, что судно приняло количество груза, объявленное во время погрузки.

Соответственно, отправитель или получатель должны доказать, что судно полностью приняло количество груза, объявленное в коносаменте. В свою очередь перевозчик обязан доказать основательность (мотивы) внесения им оговорки о неизвестности в коносамент. Однако доказательственное значение этой оговорки должно быть ограничено, поскольку ее действие в силу ст.3, п.3 Конвенции может распространяться только на один из нескольких показателей, упомянутых в коносаменте. Например, оговорка «вес по заявлению отправителя» будет освобождать перевозчика от ответственности за возможную разницу в весе, но не за число мест. До сих пор судебная практика многих стран в основном придерживается аналогичного толкования оговорки о неизвестном. Исключение составляет практика Франции, поскольку ее внутреннее законодательство не совпадает в этом вопросе с конвенционными нормами. С принятием Протокола от 23 февраля 1968 г., вносящего дополнение в ст.3 п.4 Конвенции, правовое значение оговорки о неизвестности в отношениях перевозчика и получателя (третьего держателя коносамента) существенно изменяется не в пользу перевозчика. По-видимому, последний будет нести ответственность в точном соответствии с данными коносамента о количестве принятого груза. Оговорка о

неизвестности, имеющая цель ослабить доказательственную силу коносамента, не будет в этом случае приниматься во внимание.

Правовое значение констатации внешне хорошего вида и состояния груза. Статья 3, п.3 "в" Конвенции предусматривает, что в коносаменте должно быть указание относительно "внешнего вида и состояния груза". В литере "в" ст.3 не содержится никаких упоминаний о том, что перевозчик освобождается (при определенных условиях) от внесения в коносамент этой констатации. Из текста ст.3, напротив, вытекает, что: а) любой коносамент должен содержать описание внешнего вида и состояния груза; б) обязанность внести в коносамент подобную констатацию лежит не на отправителе, а на перевозчике. Отсюда следует, что перевозчик не может внести в коносамент оговорку о неизвестности, например, "внешний вид и состояние груза - неизвестны", напротив, он обязан описать в коносаменте наружное состояние груза либо его упаковки и отметить все недостатки, присущие им. К числу таких оговорок, отрицающих внешне хорошее состояние неупакованного груза в момент приемки, относятся, например, "доски со следами синевы", "рулоны бумаги - запачканы", "груз металла со следами ржавчины" и т.п. Исходя из буквального текста конвенционной нормы (см. также соответствующие статьи национальных законов) и сложившейся практики, перевозчик при погрузке тарно-упаковочного груза свидетельствует только наружное состояние тары. Он не вскрывает упаковку и не проверяет качество груза, не исследует присущие ему свойства и пороки, но все видимые при наружном осмотре недостатки тары перевозчик обязан отметить в коносаменте. Например, "бочки, ящики, тюки и т.п. - со следами течи и повреждений", "мешки со следами крючьев от погрузки". Таким образом, статья 3, п. 3 "в" предусматривает право перевозчика оговорить в коносаменте, что ему не известно количество принятого груза, но не его внешний вид и состояние³.

Конвенция (ст. 4, п.2 "о") устанавливает, что перевозчик не отвечает за потерю или повреждение груза, возникшие в результате недостатков упаковки (см. также соответствующие статьи национальных законов).

Возникает, однако, вопрос: может ли перевозчик ссылаться на это основание своего освобождения от ответственности, если недостатки тары (упаковки) он видел либо должен был видеть в момент приемки груза.

В основном судебная практика ряда стран (Англии, США, Голландии, частично Франции) исходит из того, что в этом случае перевозчик обязан поместить оговорки в коносамент относительно недостатков упаковки, иначе он не может в дальнейшем сослаться на ст.4, п.2 "о". Конвенции. Трудно, однако, отрицать, что такое толкование сводит для перевозчика на нет значение ст. 4, п.2 "о". Поэтому более правильным является менее распространенное в судебной практике и литературе мнение, согласно которому перевозчик должен поместить в коносамент оговорку о недостатках упаковки, но ее отсутствие не должно являться препятствием для ссылки на

ст. 4, п.2 "о" Конвенции. Эту точку зрения, защищающую интересы перевозчика, правильнее обосновать прежде всего ссылкой на ст.3, п.4 Конвенции. Дело в том, что независимо от наличия или отсутствия такой оговорки коносамент в силу упомянутой статьи устанавливает презумпцию принятия перевозчиком грузов в таком виде, как они описаны в нем. Весь вопрос состоит только в том, в чью пользу установлена эта презумпция. Наличие оговорки в коносаменте обращает презумпцию в пользу перевозчика; ее отсутствие - в пользу держателя коносамента. Отсюда следует, что в любом случае перевозчик может сослаться на ст.п. 2 "о" Конвенции, но доказать это обстоятельство освобождения от ответственности для него будет весьма тяжело, если в коносамент не была внесена оговорка о недостатках упаковки. Следует, однако, отметить, что в свете дополнения, внесенного Протоколом от 23.02.1968г. в ст.3, п.4 Конвенции решение этого вопроса, по-видимому, предпрешено не в пользу перевозчика. Если в коносаменте без всяких оговорок в отношении упаковки было указано, что груз принят "во внешне хорошем виде и состоянии", впоследствии, в споре с получателем, отрицать это обстоятельство можно только ссылаясь на скрытые недостатки упаковки.

Выводы и предложения. Конвенция 1924 г, установила приемлемый компромисс в защиту интересов судовладельцев и грузовладельцев: ее положения удачно сбалансированы в этом отношении и не должны подвергаться принципиальным изменениям» Компромисс, достигнутый в 1924 г., был воспринят во внутреннем праве многих стран, несмотря на некоторые различия национальных законов.

Текст Конвенции 1924 г. содержит, конечно, определенные пробелы и недостатки, порождающие трудности и разногласия в его применении и толковании. Он, несомненно, нуждается в улучшении. Однако, исходя из вышеизложенного, предложения, содержащие поправки к Конвенции, будут касаться вопросов, хотя и представляющих практический интерес, но являющихся второстепенными по своей важности.

1. Правовое действие правил Конвенции относится только к договорам морской перевозки грузов и носит неоднородный характер. В зависимости от того, к какому договорному периоду они относятся, нормы Конвенции делятся на императивные и диспозитивные. Императивный режим ответственности, установленный Конвенцией, действует только в период, когда начинается погрузка и заканчивается после выгрузки груза. Между тем довольно часто линейный перевозчик соприкасается с грузом до погрузки, если он должен обеспечить хранение груза на причале или на складе. Точно также он обязан сохранять их определенное время после выгрузки. В связи с этим целесообразно предложить распространить императивный режим ответственности перевозчика по примеру некоторых национальных законодательств на периоды, предшествующие погрузке груза на судно и следующие после выгрузки. Совершенно очевидно, что обязанности и ответственность перевозчика возникают не в момент погрузки, а гораздо раньше, когда перевозчик, приняв от отправителя грузы, выдает ему коносамент. С другой стороны, эти обязанности и ответственность

³ Поскольку перевозчик не обязан проверять качество груза, он может внести в коносамент оговорку "quality - unknown".

прекращаются только после сдачи груза, а не в период его выгрузки. Следовательно, перевозчик несет ответственность за груз в любой период действия договора перевозки, а не только во время его нахождения на борту судна. В самой Конвенции можно найти подтверждение этой точки зрения. В ст.3, п.3 говорится, что перевозчик берет груз на свою ответственность после его получения⁴, но ответственность в этот период не носит еще императивный характер, ибо ст. 7 предусматривает возможность заключения любых соглашений в период до погрузки и после выгрузки. Предлагаемая поправка придает режиму ответственности перевозчика за груз единый характер, независимо от того, к какому периоду действия договора перевозки он относится.

Следует иметь в виду, что в 1963 г. на стокгольмской сессии ММК подобная поправка к Конвенции была внесена, рассмотрена специальным подкомитетом и отклонена им под тем предлогом, что нет достаточных мотивов для изменения этого основного принципа Конвенции. Таким образом, подлинной причиной отказа явилось опасение затронуть один из основных вопросов компромисса Конвенции 1924 г. - вопрос об увеличении ответственности перевозчика. Вместе с тем нет никаких оснований воздерживаться от внесения в Конвенцию этого вполне разумного дополнения. Применение в период действия договора перевозки различных режимов ответственности за груз логически не оправдано и не соответствует линейной форме судоходства, которая в принципе предусматривает погрузку судна за счет судовладельца. Его требования к стивидорным компаниям либо портам должны быть повышены, и ответственность последних перед линейным перевозчиком должна быть уравнена с его ответственностью перед держателями коносамента. Именно такое комплексное решение данной проблемы принято в новом французском законодательстве.

2. В связи с дополнением ст.3, п.4 ст.1 Протокола от 23.02.1968г., а также учитывая современную судебную и коммерческую практику, в Конвенцию 1924 г. следует внести положение, предусматривающее признание так называемых "необменных" гарантийных писем в качестве полноценных документов, распространяющих свое действие на отношения между перевозчиком и отправителем.

3. В Конвенции должно быть прямо предусмотрено право перевозчика на: а) включение в коносамент оговорки о неизвестности данных о количестве принятого груза с указанием причин внесения такой оговорки; б) включение в коносамент оговорки о внешнем состоянии груза и тары. Эти оговорки создают презумпцию принятия перевозчиком груза в том количестве и внешнем состоянии, как это оговорено в коносаменте.

4. Поскольку получатель в силу общего правила всегда должен доказать обоснованность своих требований, абзацы п.6, ст.3 Конвенции могут быть за ненадобностью исключены из ее текста.

5. Учитывая большое коммерческое значение правильного датирования коносамента, особенно при расчетах по товарному аккредитиву, статью 3, п.4 следует дополнить, указав, что коносамент должен содержать дату своей выдачи.

6. Предусмотреть в Конвенции (ст.3, п.3), что перевозчик обязан выдать коносамент независимо от того, требует отправитель его выдачи или нет.

7. Представляется целесообразным исключить из п. "в", ст.1 Конвенции положение о неприменении ее норм в случае перевозки грузов на палубе. Практика показывает, что к внесению оговорки о палубном грузе прибегают сравнительно редко, поскольку, с одной стороны, отправители нелегко идут на включение этой оговорки в коносамент и, с другой (и это главное) - перевозка груза на палубе не в интересах перевозчика. В тех случаях, когда действительно возникает необходимость перевозить отдельные грузы на палубе на особых условиях, например негабаритный груз, перевозчик может воспользоваться правилом статьи 6 Конвенции.

8. Принять разработанные в Институте «Национальные правила перевозки грузов в смешанном наземно-водном сообщении» как инструмент регулирующей экономической отношения морского перевозчика и грузовладельца, в случаях, не предусмотренных Конвенцией 1924 года.

9. Поддержать установление налога Тобина и оформить это новым протоколом к Конвенции 1924 года «О коносаментах».

Литература

1. Зеленая экономика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Зелёная_экономика

2. Протокол про зміну Міжнародної конвенції про уніфікацію деяких правил про коносамент, підписаної у Брюсселі 24 серпня 1924 року (Правила Вісбі) [Електронний ресурс] / Оф. сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/896_010.

3. Протокол про зміну Міжнародної конвенції про уніфікацію деяких правил про коносамент, підписаної у Брюсселі 24 серпня 1924 року, зміненої Протоколом від 23 лютого 1968 року [Електронний ресурс] / Оф. сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/896_011

4. Егоров К.Ф. Правовые условия международных коносаментных перевозок. Бюро координации фрахтования судов: Информационный бюллетень №6 – Москва. Июнь 1970. – 65с.

5. Le Droit Maritime Francais [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://books.google.com.ua/books?id=zd5LT1Y-NYcC&pg=PA578&lpg=PA578&dq=%22Le+Droit+Maritime+Francais,+1966%22&source=bl&ots=gUxwHieS_9&sig=Lh9uCxJmEHLUW-m220aYiPACylQ&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwj80sid7fzNAhUoM5oKHY-HDegQ6AEIGjAA#v=onepage&q=%22Le%20Droit%20Maritime%20Francais%2C%201966%22&f=false

6. Le Droit Maritime Francais [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cours-de-droit.net/droit-maritime-droit-de-la-mer-a121611436>

⁴ В дословном переводе французский (официальный) текст ст.3, п.3 Конвенции гласит: «после получения и взятия на себя заботы о грузах...»

7. American maritime cases [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.americanmaritimecases.com/>

References

1. Zelenaja jekonomika [Electronic resource]. *ru.wikipedia.org*. – Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/Зелёная_экономика [in Russian].
2. Protocol to change the International Convention on the Unification of Certain Rules of lading, signed in Brucel on August 24, 1924 [Electronic resource]. *zakon0.rada.gov.ua*. – Retrieved from: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/896_010.
3. Protocol to change the International Convention on the Unification of Certain Rules of lading, signed in Brucel on August 24, 1924 that changed by Protocol on February 23, 1968 [Electronic resource]. *zakon0.rada.gov.ua*. – Retrieved from: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/896_011/
4. Egorov K.F. (1970). Pravovye uslovija mezhdunarodnyh konosamentnyh perevozok. *Informacionnyj bjulleten Bjuro koordinacii frahtovanija sudov - Newsletter of Office of Coordination of chartering vessels*. 6, 65. June 1970. [in Russian]
5. Le Droit Maritime Francais [Electronic resource]. *books.google.com.ua*. - Retrieved from: https://books.google.com.ua/books?id=zd5LT1Y-NYcC&pg=PA578&lpg=PA578&dq=%22Le+Droit+Maritime+Francais,+1966%22&source=bl&ots=gUxwHieS_9&sig=Lh9uCxJmEHLUW-m220aYiPACylQ&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKewj80sid7fzNAhUoM5oKHY-HDegQ6AEIGjAA#v=onepage&q=%22Le%20Droit%20Maritime%20Francais%2C%201966%22&f=false [in French]
6. Le Droit Maritime Francais [Electronic resource] *www.cours-de-droit.net/*. - Retrieved from: <http://www.cours-de-droit.net/droit-maritime-droit-de-la-mer-a121611436> [in French]
7. American maritime cases. *americanmaritimecases.com* – Retrieved from: <http://www.americanmaritimecases.com/> [in English]

Abstract

Kartyshev D.V.

Legal terms and conditions of international transport bill of lading in the green economy

The article discusses the current state of the legal international transport bill conditions of lading regarding the doctrine of the green economy and sustainable development in the electronic data interchange field.

Анотація

Картишев Д.В.

Правові умови міжнародних коносаментних перевезень в зеленій економіці

У статті розглядається сучасний стан правових умов міжнародних коносаментних перевезень щодо доктрини зеленої економіки і сталого розвитку в сфері електронного обміну даними.

УДК 656.1

ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРАКТЕРУ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Кириленко О.М.

В статті досліджено характер розвитку залізничного транспорту України в міжнародному та національному розподілі транспортних потоків, в тому числі з експлуатацією малодіяльних дільниць.

Постановка проблеми. Логічним результатом виробничої діяльності є певна продукція, що містить у собі визначену кількість витрат живої й упредметненої праці. Це є основним чинником, що формує її вартість. У ринкових умовах господарства вартість - основа формування ціни. Вона ж є відправною точкою розвитку подальших економічних процесів у національній економіці, незалежно від існуючого механізму її функціонування.

Вартість товарно-матеріальних цінностей вимірюється суспільно-необхідними витратами праці. Витрати підприємства національної економіки на виробництво певного продукту складають його собівартість для даного підприємства. З урахуванням перспективної для ринкових умов господарювання стратегії лідерства у витратах, кожне підприємство намагається раціонально знизити собівартість. Це в підсумку дозволить дістати більший прибуток при реалізації продукції за рахунок різниці із ціною, обумовленою ринковою вартістю товару.

Транспортні витрати мають значну питому вагу у вартості продукту, іноді вони бувають рівні або навіть перевищують витрати підприємств на виробництво даного продукту (пісок, щебінь тощо). Звідси - прагнення суб'єктів господарської діяльності зменшити транспортну складову у вартості товару.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та методологічні основи реформування підприємств залізничного транспорту розглядалися в наукових працях Ю. С. Бараша, В. Л. Диканя, В. А. Зови, Г. Д. Ейтутиса, О. О. Петренко, Н.М. Колеснікової, М.В. Макаренко та інш.

Мета даної статті полягає в дослідженні місця, ролі та характеру розвитку залізничного транспорту України в міжнародному та національному розподілі транспортних потоків, в тому числі з низькою вантажонапруженістю.

Викладення основного матеріалу. У сучасних умовах господарювання, з урахуванням існуючих вимог по швидкості, безпеці, надійності, рівню забруднення навколишнього середовища, не коректно говорити тільки про безпосереднє зниження витрат на транспортування. Необхідно вирішувати проблему ефективності національного

транспортного комплексу, що приймає участь у процесі переміщення товарно-матеріальних цінностей як усередині окремого підприємства, так і з урахуванням зовнішніх транспортних сполучень.

Продукцію транспорту, у тому числі й залізничного, необхідно розглядати в діалектичному протиріччі двох процесів - попиту на неї й пропозиції. Цілі цих процесів у більшості суперечливі. Результат реалізації попиту на транспортні послуги - максимальне задоволення потреб. Ціль пропозиції транспортних послуг - мінімізація виробничих ресурсів. Прагнення винятково до максимальної галузевої ефективності транспортного виробництва за певних умов може несприятливо відбитися на галузях, що обслуговуються їм, і привести до незбалансованості й застою національної економіки. Найважливішим завданням має бути не тільки зниження вартості транспортного обслуговування або непомірне збільшення проїзних тарифів, а підвищення якості перевезень: швидкості доставки вантажів і пасажирів, безпеки, регулярності, схоронності й комфортності.

Ефективність транспортного виробництва, що розуміється як раціональне поєднання внутрівиробничої й національно-економічної ефективності, визначається технічною оснащеністю галузі.

Адаптаційний механізм галузі охоплює широке коло питань. Здійснено заходи для оптимізації діяльності залізничного транспорту: введено електронні послуги для пасажирів, демонополізовано логістичні послуги щодо залізничних перевезень, схвалено концепцію структури розрахунку економічно обґрунтованих тарифів на перевезення вантажів і пасажирів; стартувало запровадження нової класифікації пасажирських поїздів. Запроваджено швидкісний рух пасажирських поїздів за напрямками: Київ – Львів, Київ – Полтава – Харків, Київ – Донецьк та інш. Завершено будівництво пасажирського вокзального комплексу на станції «Дарниця». Збудовано залізнично-автомобільний мостовий перехід через р. Дніпро у м. Києві.

На початку 2012 р. Урядом країни ухвалено Закони «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» від 23 лютого 2012 р. № 4442-VI і «Про внесення змін до Закону України «Про залізничний транспорт» від 23 лютого 2012 р. № 4443-VI, якими створено умови для розмежування функцій державного управління та господарської діяльності на залізничному транспорті.

У стратегії післякризового розвитку України та модернізації реального сектору економіки країни важливе значення відіграє розбудова транспортної галузі, що передбачає реалізацію державної політики реформування й розвитку транспортно-дорожнього комплексу в напрямках підвищення ефективності управління на транспорті, оновлення існуючих і будівництва нових об'єктів транспортної інфраструктури, поліпшення якості, безпеки й доступності транспортних послуг для забезпечення потреб економіки та громадян у перевезеннях.

Державна політика реформування та розвитку ТДК України, підвищення його адаптаційних властивостей, останніми роками здійснюється відповідно до Програми економічних реформ на 2010–2014 рр., Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 рр., а також із урахуванням основних напрямів розвитку, визначених у Транспортній стратегії України на період до 2020 року [1].

Згідно із зазначеними програмними документами, реформування та розвиток ТДК України відбуваються за такими основними напрямками:

- реформування залізничного транспорту, розмежування функцій державного і господарського управління;
- реформування системи управління автомобільними дорогами загального користування державного та місцевого значення;
- оновлення рухомого складу (парку пасажирських автобусів, міського електричного, морського та річкового транспорту);
- підвищення рівня безпеки перевезень пасажирів залізничним та автомобільним транспортом;
- розвиток потенціалу морських портів та аеропортів;
- реалізація проектів щодо розвитку транспортної інфраструктури, створення умов для залучення інвестицій;
- збільшення фінансування галузі, оновлення рухомого складу транспортних підприємств;
- підвищення якості й доступності транспортних послуг, створення умов для розвитку конкуренції на ринку транспортних послуг.

Протягом 2010–2012 рр. сформовано законодавче підґрунтя для подальшого впровадження реформ на різних видах транспорту і здійснено низку практичних дій [2].

Досягнуто позитивних зрушень у напрямі реформування та оптимізації діяльності залізничного транспорту й розбудови інфраструктури залізничних перевезень: з метою розмежування функцій державного і господарського управління, які на сьогодні виконуються Державною адміністрацією залізничного транспорту України, у 2012 р. ухвалені та вступили в дію закони України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» від 23 лютого 2012 р. № 4442-VI, який визначає правові, економічні та організаційні умови утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування, а також «Про внесення змін до Закону України «Про залізничний транспорт» від 23 лютого 2012 р. № 4443-VI; у межах реалізації Програми підготовки та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. запроваджено швидкісний рух пасажирських поїздів на маршрутах Київ – Харків, Київ – Львів, Київ – Донецьк, на напрямках запровадження швидкісного руху реконструйовано та збудовано об'єкти залізничної інфраструктури загальною протяжністю 1492 км. У містах Донецьку й Луцьку оновлено та побудовано вокзальні комплекси, завершено будівництво пасажирського вокзального комплексу на станції «Дарниця», а також залізнично-автомобільного мостового переходу через р. Дніпро у м. Києві.

Розпочалося будівництво нового Бескидського залізничного тунелю, який має забезпечити стабільне сполучення України з країнами Центральної та Південної Європи, а також транзитні потоки; впроваджено електронну систему продажу залізничних проїзних Квитків. Нова система має комфортний інтерфейс користувача для формування маршруту і дає змогу пасажиром оплатити через мережу Інтернет обрані проїзні документи майже всіма діючими в Україні платіжними інструментами безготівкових розрахунків фізичних осіб; введено нову систему класифікації пасажирських поїздів, яка інформує споживача про рівень якості надання послуг із перевезень залежно від класу поїзду та вагону (Наказ Мінінфраструктури «Про перевезення багажу та пошти залізничним транспортом України» від 2 листопада 2012 р. № 649).

Реформуванні та розвитку ТДК, залізничної галузі України, безпосередня практична реалізація реформ відбувається повільно, зі значним відставанням від графіка. Про це свідчать такі факти.

Незважаючи на терміни, визначені Державною цільовою програмою реформування залізничного транспорту (перший етап: 2010–2012 рр.) і Національним планом дій на 2012 рік, акціонерне товариство «Українська залізниця» до кінця 2012 р. так і не було створене [3].

Фактично ПАТ «Українська залізниця» запрацювало лише 1 грудня 2015 р.

У зв'язку з суттєвим запізненням реалізації наміченої реформи суттєво загальмовано реалізація дуже важливих для залізничного транспорту завдань, які мали були здійсненні ще у 2012 році.

Оновлення рухомого складу відбувається украй повільно: дефіцит напіввагонів оцінюється у 23 % їх наявного парку, дефіцит пасажирських вагонів, за оцінками Укрзалізниці, становить у 2014 р. 384 вагони.

Особлива проблема на залізничному транспорті – експлуатація малодіяльних дільниць. Зважаючи на дуже низьку рентабельність їх функціонування такі дільниці лягають великим тягарем на бюджет залізниці. Але такі дільниці часто бувають єдиною можливістю для підприємства виходу на магістральний транспорт, або зв'язку з постачальниками, споживачами. Таким чаном, заклавши нерентабельну дільницю фактично ми зменшуємо можливість до ефективного формування ВВП та скорочуємо робочі місця.

Термін дії Комплексної програми утвердження України як транзитної держави у 2002–2010 роки закінчився, значна кількість її заходів не була виконана, проте й нова державна програма розвитку транзитних перевезень не розроблялася.

Порушено терміни ухвалення базових нормативних документів. В Україні, незважаючи на наявність затвердженої Транспортної стратегії на період до 2020 року, відсутнє стратегічне бачення перспектив розвитку конкурентних переваг транспортно-дорожньої галузі порівняно з іншими країнами, перспектив розвитку транзитних вантажопотоків з урахуванням світової кон'юнктури ринку та глобальної виробничої спеціалізації країн.

У цілому успішна реалізація державної політики реформ і розвитку транспортно-дорожнього комплексу неможлива без чіткого уявлення стратегічних результатів реформ, наявності послідовних заходів щодо їх реалізації, забезпечення відповідного фінансування й контролю з боку держави.

В Україні відсутні обґрунтовані прогнози обсягів перевезень вантажів та пасажирів і загалом, і за видами транспорту, видами перевезень, напрямками перевезень на середньострокову перспективу. Відсутні й затверджені в установленому порядку методики прогнозування обсягів транспортних перевезень загалом і за видами транспорту.

Водночас затверджена у 2010 р. Транспортна стратегія на період до 2020 року так і не набула розвитку в конкретних програмних документах. Європейський Союз мав намір виділити Україні фінансову допомогу обсягом 65 млн. євро для реалізації Угоди Україна – ЄС «Підтримка впровадження транспортної стратегії України» у 2011–2014 рр., проте через відсутність прогресу в реалізації Стратегії виплату траншів призупинено.

За умовами надання зазначеної допомоги від ЄС потрібно було своєчасно розробити і затвердити програму розвитку транспортно-дорожнього комплексу й забезпечити задовільний прогрес у їх реалізації.

Натомість програмних документів щодо розвитку залізничного господарства на середньострокову перспективу станом на початок 2015 р. не ухвалено і, відповідно, розвиток усіх підгалузей транспортно-дорожнього комплексу, у т.ч. залізничної відбувається інерційно та безсистемно.

Висновки. Таким чином, від Міністерства інфраструктури України [4], основним завданням якого є формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері транспорту й дорожнього господарства, слід вимагати системних дій стосовно координації розвитку всіх транспортних підгалузей, чіткого визначення місця та ролі залізничної галузі України в міжнародному та національному розподілі транспортних потоків, в тому числі з низькою вантажонапруженістю, сьогодні й у перспективі, а також відповідного спрямування ресурсів на впровадження адаптаційних заходів.

Література

1. Про положення про Міністерство інфраструктури України : указ Президента України від 12.05.2011 р. № 581/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/581/2011#n9>

2. Про затвердження Концепції реформування транспортного сектору економіки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2000 р. № 1684. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1684-2000-%EF>. - Назва з титул. екрану.

3. Міністерство інфраструктури України: [Електронний ресурс]

Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/>.

4. Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року : розпорядження КМУ від 20.10.2010 р. № 2174-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/npd/list>

References

1. Ukaz Prezidenta Ukraini vid 12 travnya 2011 № 581/2011 «Pro polozhennya pro Ministerstvo infrastruktury» [Presidential Decree of May 12, 2011 № 581/2011 (About Regulations of the Ministry of Infrastructure of Ukraine)]. zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/581/2011#n9> [in Ukrainian].

2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 listopada 2000 r. № 1684 «Pro zatverdzhennia Kontseptsii reformuvannia transportnoho sektoru ekonomiky» [Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine of November 9, 2000 № 1684 «About Approval of the concept of transport sector reforming»]. zakon1.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1684-2000-%EF>. [in Ukrainian].

3. Ministry of infrastructure of Ukraine. mtu.gov.ua. Retrieved from: <http://mtu.gov.ua/> [in Ukrainian].

4. Rozporiadzhennia KМУ vid 20.10.2010 r. № 2174-р Pro skhvalennia Transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2020 roku [Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine of October 20, 2010 № 2174-р «About Approval of the Transport Strategy on 2020»]. [kmu.gov.ua](http://www.kmu.gov.ua/control/npd/list). Retrieved from: <http://www.kmu.gov.ua/control/npd/list> [in Ukrainian].

Abstract

Kirilenko O.M.

A STUDY OF THE PATTERN OF DEVELOPMENT OF DOMESTIC RAILWAY INDUSTRY

Study the place, role and nature of the development of railway transport of Ukraine in international and national distribution of traffic flows, including low vantaanportti.

УДК 631.164:338.43

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Коваль В.В.

В статті розглядаються основи інвестиційної діяльності та проаналізовано стан інвестиційного клімату аграрного сектору в національній економіці. Визначено можливості і передумови ефективного інвестування та запропоновано напрями забезпечення інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки України.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності функціонування інвестиційної системи виступає одним із завдань забезпечення підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки при реалізації заходів державної політики для сприятливого інвестиційного клімату. Економічний та ресурсний потенціал аграрного сектору економіки потребує інтенсивного відтворення, що вимагає формування сучасної парадигми інвестиційного розвитку адекватної до ринкових умов системи господарювання з врахуванням ринкових особливостей національної інвестиційної системи в Україні.

Актуальною залишається питання обґрунтування взаємозв'язків інвестиційної привабливості та підвищення конкурентоздатності і продуктивності аграрного виробництва, а також заходів державної регуляторної політики, що може ускладнювати розробку стратегічних заходів управління інвестиціями як окремих суб'єктів ринку, так і аграрного сектору економіки в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням визначення ефективності інвестування в Україні присвячені роботи сучасних економістів, а саме: Бланка О.І., Денисенка М.П., Татаренко Н.О., Пластун В.Л., в основу яких покладено переважно оцінку ефективності інвестиційної діяльності при дослідженні базових засад її регулювання, в т.ч. і на макrorівні.

В свою чергу, формування інвестиційного потенціалу, від якого залежить інвестиційна привабливість аграрного сектору економіки із врахуванням його інституціонального та інвестиційного середовища, досліджено у роботах багатьох учених: Б.В.Буркинського, В.М.Геєця, М.І.Долішнього, В.В. Ковальова, в яких наведено методичні підходи до оцінки ефективності інвестування, що враховують ринковий тип господарювання в Україні.

Однак, невирішеною залишається задача обґрунтування інвестиційної привабливості через поєднання інвестиційних процесів та стратегічних завдань ефективного розвитку аграрного сектору економіки на різних стадіях суспільного виробництва.

Метою статті є визначення напрямів забезпечення інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки України з урахуванням комплексного забезпечення потреб та інтересів суспільства.

Виклад основного матеріалу. Сучасна національна економічна система характеризується ринковим типом господарювання та превалюванням в ній відтворювальних процесів в якості головного джерела для фінансового забезпечення інвестиційного процесу. Інвестування представлено в Україні у вигляді складної соціально-економічної системи, яка ґрунтується на ринкових механізмах і підходах до господарювання [5]. В теоретичному сенсі інвестиційний процес повного циклу виявляється при наявності накопичення і мобілізації фінансових ресурсів, вкладенні ресурсів, відтворенні капіталу, отриманні економічного ефекту. З іншого боку підкреслюється важливість таких стадій як реінвестування і відтворення капіталу у фінансовому забезпеченні інвестиційного процесу.

В свою чергу, відповідно до ринкових умов господарювання функціонування системи забезпечення інвестицій в аграрний сектор потребує врахування функціональних особливостей діяльності його підприємств. Саме через отримання майбутніх економічних вигод інвестиційна діяльність передбачає рух фінансового капіталу на всіх стадіях інвестування (початок, відтворення, реінвестування) та зростання вартості ресурсного потенціалу для фінансового живлення всіх ринків національного виробництва [2].

Дана теза підтверджується за допомогою офіційних статистичних даних щодо джерел забезпечення інвестиційного процесу в Україні, серед яких основними виступають: 1) власні кошти суб'єктів ринку, що забезпечують більшу частину загального обсягу капіталовкладень; 2) кошти державного і місцевих бюджетів, кошти фізичних та юридичних осіб тощо [7, 9].

Для сучасної економіки, та аграрного сектора зокрема, важливим залишається його інвестиційна привабливість, яка за даними Інституту аграрної економіки за сприятливих умов у 2015 році дозволила залучити до 1 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та становила на 19,1% більше, ніж на початок 2014 року (839,3 млн дол США). В той же час відбулось зростання ПІІ на 15% у сільське, лісове та рибне господарство, тоді як в економіку загалом – лише на 5%. Розподіл капітальних інвестицій за видами економічної діяльності у 2015 році за даними Держаної служби статистики України засвідчив частку на рівні 11% від загальної по економіці.

Відповідно до даних Міністерства аграрної політики України [3], загальна сума, на яку були реалізовані інвестиційні проекти у 2015 році становила 30,7 млрд. грн., що більше на 12,5% (3,4 млрд грн.) порівняно з 2014 роком. З них 66,7% проектів у 2015 році було профінансовано за власні кошти (у 2014 році - 69,1%). Лідерство за впровадженням інвестицій належить Вінницькій області, де загальна вартість проектів у 2015 році складала майже 10 млрд. грн.

Таблиця 1

Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2015 рік

	Освоєно (використано) капітальних інвестицій		
	тис.грн	у % до	
		відповідного періоду попереднього року	загальною обсягу капітальних інвестицій
УСЬОГО	251154260	98,3	100,0
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	27899967	127,1	11,1
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	27078893	126,1	10,8
Вирощування однорічних і дворічних культур	19547387	122,7	7,8
Вирощування багаторічних культур	466744	92,4	0,2
Відтворення рослин	43509	99,8	0,0
Тваринництво	5201370	119,7	2,1
Змішане сільське господарство	114378	99,1	0,0
Лісове господарство та лісозаготівлі	766595	166,1	0,3
Лісівництво та інша діяльність у лісовому господарстві	126782	160,2	0,1
Лісозаготівлі	568873	173,3	0,2
Збирання дикорослих недеревних продуктів	*	*	*
Надання допоміжних послуг у лісовому господарстві	*	*	*
Рибне господарство	54479	248,5	0,0
Рибальство	40101	493,8	0,0
Рибництво (аквакультура)	14378	105,5	0,0

Джерело: [4]

Найбільше зростання кошторисної вартості у 2015 році порівняно з 2014 роком відбулося у Черкаській області - майже у 17 разів, Запорізькій області - у 3,2 рази, або на 138,0 млн грн. Львівській області - у 3 рази, або на 73,4 млн грн, Київській області - у 2,4 рази, або на 1052,5 млн грн, Одеській області - у 2,3 рази [3].

Таблиця 2

Обсяги фінансування інвестиційних проектів в аграрному секторі економіки України у 2014-2015 роках

Область	Джерела фінансування					
	Власні кошти			Залучені кошти		
	2014 рік	2015 рік	2015 р. / 2014 р.	2014 рік	2015 рік	2015 р. / 2014
Вінницька	6062,1	6159,5	1,6	3840,0	3840	-
Волинська	175,1	205,0	17,1	53,5	21,3	-60,2
Дніпропетровська	269,7	266,3	-1,3	163,4	163,4	-
Житомирська	853,2	856,2	0,4	33,0	33,0	-
Закарпатська	9,5	15,7	у 1,7 рази	1,5	0,2	-86,4
Запорізька	30,0	110,0	у 3,7 рази	18,0	0,0	-
Івано-Франківська	580,0	623,5	7,5	0,0	0,0	-
Київська	236,4	236,4	-	420,3	700,3	66,6
Кіровоградська	1520,4	333,4	-78,1	93,0	93,0	-
Львівська	30,0	90,7	у 3 рази	0,0	0,5	-
Миколаївська	77,1	83,2	7,9	31,1	24,9	-20,0
Одеська	1134,6	2952,1	у 2,6 рази	3,0	1503,4	у 50,1 рази
Полтавська	1211,3	132,5	-89,1	394,0	48,4	-87,7
Рівненська	341,0	240,7	-29,4	0,0	0,0	-
Сумська	2569,0	2292,6	-10,8	0,0	0,0	-
Тернопільська	32,5	353,7	у 10,9 рази	240,0	0,0	-
Харківська	65,7	125,5	у 1,9 рази	11,5	86,4	у 7,5 рази
Херсонська	1902,0	1804,9	-5,1	68,2	66,4	-2,6
Хмельницька	191,1	191,1	-	0,0	0,0	-
Черкаська	34,9	1889,8	у 50,1 рази	3,0	35,0	у 11,7 рази
Чернівецька	328,5	303,1	-7,7	29,1	24,7	-15,2
Чернігівська	1212,0	1212,0	-	324,3	324,3	-
Всього	18866,2	20478,0	8,5	5726,9	6965,2	21,6

Джерело: [3]

Збільшення кількості проектів у 2015 році у порівнянні до 2014 року зафіксовано у 9 областях, найбільше - у Черкаській (на 20 од., або у 5 раз більше), Вінницькій (на 8 од., або на 23,5% більше), Львівській (на 5 од., або на 38,5% більше). Закарпатській (на 3 од., або на 50,0% більше) та Одеській (на 3 од., або на 20,0% більше) [3].

В той же час, надання фінансової підтримки сільгосптоваровиробникам склало: за рахунок державного бюджету 25,6 млн. грн. - кредити фермерським господарствам, 71,7 млн. грн. - спрямовано Аграрному фонду та 300 млн. грн. - фінансова підтримка заходів АПК шляхом здешевлення кредитів; місцевих бюджетів - 114,7 млн. грн., або 81,7% від передбаченого.

Проте, не зважаючи на відзначені зрушення в інвестиційній сфері однією з причин повільного росту продуктивності і виробництва аграрної продукції є низька інвестиційна привабливість через недостатньо прозоре й непослідовне для бізнесу державне регулювання. Основними бар'єрами широкомасштабного залучення інвестицій в аграрний сектор економіки України, на нашу думку, є [7]:

- зміни законодавства в державі та його наближення до законодавства ЄС відповідно до Угоди про асоціацію та до відповідних міжнародних стандартів;

- податкова нестабільність, в тому числі і з відшкодуванням податку на додану вартість, та високе податкове навантаження на фонд оплати праці;

- недосконале законодавство з кооперації сільськогосподарських виробників та висока частка нелегальної економіки (с/г продукція - 20%, молочна продукція - 50%, дикорослі плоди, ягоди, гриби, горіхи - 100%) [8];

- низька якість в аграрних підприємствах інвестиційних проектів, що відповідають міжнародним стандартам;

- низький рівень капіталізації прибутків підприємств аграрного сектору та відсутність механізмів страхування інвестиційних ризиків;

- відсутність ефективних заходів державної політики у використанні державного інвестиційного ресурсу та дерегуляція в агропромисловому комплексі.

З боку органів державної влади має бути забезпечено належне виконання запланованих заходів та проведення оцінки їх впливу чи аналіз регуляторного впливу діючих нормативно-правових актів, які призводять до невиправданих витрат для операторів, з метою покращення ділового клімату для виробників та операторів, реформування державної сільськогосподарської власності і державних підприємств для стимулювання інвестицій [6]. Не менш важливим кроком виступає, відповідно до Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року [10] як підвищення інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств, так і виробництво сільськогосподарських продуктів на

підприємствах стратегічних інвесторів (з відомими на цільових ринках торговими марками).

Розвиток аграрного сектору економіки потребує технологічного оновлення, що можливо досягнути лише за умови залучення значного інвестиційного ресурсу, а також реалізації заходів у таких пріоритетних сферах як залучення стратегічних інвесторів через удосконалення інституціональної інфраструктури аграрного сектору із можливістю розвитку агропромислових парків, так і покращання системи адміністрування та підтримки інвестиційних партнерів.

На нашу думку, основними напрямками забезпечення інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки України [5, 6] є такі:

- створення бази інвестиційних проектів зі зберігання, переробки сільськогосподарської продукції з покращенням інфраструктури переробки на основі кластерних підходів;

- економічна обґрунтованість податкових реформ та запровадження мораторію на внесення змін до податкового законодавства;

- вдосконалення системи адміністрування податків, спрощення звітності, впровадження додаткових сервісів, автоматизація процесів, вдосконалення адміністрування ПДВ;

- зниження податкового навантаження на фонд оплати праці;

- використання інституту державно-приватного партнерства для залучення інвестицій та державних гарантій для забезпечення сільськогосподарської безпеки держави;

- систематичне проведення оцінки ефективності системи державної підтримки та її спрощення;

- поліпшення інвестиційного клімату через залучення стратегічних партнерів України до реалізації проектів в аграрному секторі на міжурядовому рівні;

- регіональна підтримка малих та середніх агровиробників з покращенням інфраструктури сільських територій;

- удосконалення інституціонального забезпечення інвестиційного процесу з врахуванням особливостей розвитку окремих ринків.

Висновки. В результаті дослідження обґрунтовано, що інвестиції виступають важливим стратегічним ресурсом у розвитку аграрного сектору економіки через низьку якість випуску та експорту продукції з високою доданою вартістю, що викликано низькою продуктивністю агровиробництва та недостатньо розвиненим внутрішнім ринком. Проте, не зважаючи на відзначені зрушення в інвестиційній сфері останніх років однією з причин повільного росту продуктивності і виробництва аграрної продукції є низька інвестиційна привабливість через недостатньо прозоре й непослідовне для бізнесу державне регулювання [1, 6]. Обґрунтовано, що основними бар'єрами залучення інвестицій в аграрний сектор економіки України виступають перманентні зміни законодавства в державі; високе податкове навантаження на фонд оплати праці; недосконале законодавство з кооперації сільськогосподарських виробників та висока частка нелегальної економіки; відсутність

ефективних заходів державної політики у використанні державного інвестиційного ресурсу та дерегуляція в агропромисловому комплексі. Тому в роботі запропоновано заходи зі створення бази інвестиційних проектів; запровадження мораторію на внесення змін до податкового законодавства; використання інституту державно-приватного партнерства для залучення інвестицій; систематичне проведення оцінки ефективності системи державної підтримки та її спрощення тощо.

Література

1. Бланк І. Інвестиційний менеджмент/ І.О. Бланк, Н.М. Гуляєва. - К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. - 398 с.

2. Інвестиційна привабливість ресурсного потенціалу торговельного підприємства : [монографія] / Я. Д. Качмарик, П. О. Куцик, Р. Л. Лупак., І. Я. Качмарик, Н. Я. Боліновська. – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2012. – 168 с.

3. Інформація про стан впровадження найбільш важливих інвестиційних проектів, що реалізуються в агропромисловому комплексі регіонів за 2014-2015 роки: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/monitoring?nid=20665>

4. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2015 рік: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ibd/iki_ed/iki_ed_u/kied_15_u.htm

5. Коваль В.В. Концептуальні засади визначення ефективності інвестиційної діяльності національної економіки: ринковий вимір / Коваль В.В., Башинська М.І., Лайко О.І., Чехович З.В. // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право: Науковий журнал. – 2015. – № 5-6 (82-83). – С.105-115.

6. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження КМУ від 30.12.2015 № 1437-р: [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80/card6#Public>

7. Мартиненко В.Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні/ В.Ф. Мартиненко. - К.: Вид-во НАДУ, 2005. - 296с.

8. Підсумки індустріальних комунікаційних платформ: Цільова команда «Податкова реформа» Національної ради реформ: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/>

9. Пластун В.Л. Діяльність інституційних інвесторів на фондовому ринку: теорія та практика: монографія / В.Л. Пластун. - Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. – 330 с.

10. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р.: [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>

References

1. Blank, I. O., & Guljaeva N.M. (2003). Investicijnij menedzhment [Investment Management]. Kyiv: Kiiv. nac. torg.-ekon. un-t [in Ukrainian].
2. Kachmarik, Ja. D., Kucik, P. O., Lupak, R. L., Kachmarik, I. Ja., & Bolinovs'ka N. Ja. (2012) Investicijna privablivist' resursnogo potencialu torgovelnogo pidpriemstva [Investment attractiveness of commercial enterprise resource potential]. L'viv: «Piramida» [in Ukrainian].
3. Informacija pro stan vprovadzhennja najbil'sh vazhlivih investicijnih proektiv, shho realizujut'sja v agropromislovomu kompleksi regioniv za 2014-2015 roki: [Information on the status of the most important investment projects implemented in agriculture regions for 2014-2015]. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/monitoring?nid=20665> [in Ukrainian].
4. Kapital'ni investicii za vidami ekonomichnoi dijial'nosti za 2015 rik [Capital investment by type of economic activity in 2015 year]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ibd/iki_ed/iki_ed_u/kied_15_u.htm [in Ukrainian].
5. Koval, V.V., Bashins'ka M.I., Lajko O.I., & Chehovich Z.V. (2015) Konceptual'ni zasadi viznachennja efekтивности investicijnoi dijial'nosti nacional'noi ekonomiki: rinkovij vimir [Conceptual framework determining the investment performance of the national economy: market measurement]. Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansi, pravo: Naukovij zhurnal. – Foreign Trade, Economics, Finance, Law, Science magazine, 5-6 (82-83), 105-115 [in Ukrainian].
6. Konceptcija Derzhavnoi cil'ovoï programi rozvitku agrarnogo sektoru ekonomiki na period do 2020 roku: Rozporjadzhennja KMU vid 30.12.2015 № 1437-r: [The concept of the state target program of development of the agricultural sector for the period up to 2020: Order of Cabinet of Ministers of 12/30/2015 number 1437-p]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80/card6#Public> [in Ukrainian].
7. Martinenko V.F. (2005) Derzhavne upravlinnja investicijnim procesom v Ukraïni [State management of the investment process in Ukraine]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
8. Pidsumki industrial'nih komunikacijnih platform: Cil'ova komanda «Podatkova reforma» Nacional'noi radi reform. [Results of industrial communication platforms: Task team "tax reform" of the National Reform Council]. Retrieved from <http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/> [in Ukrainian].
9. Plastun V.L. Dijal'nist' institucijnih investoriv na fondovomu rinku: teorija ta praktika [Activities instytutsinyh investors in the stock market: Theory and Practice]. - Sumi : DVNZ «UABS NBU [in Ukrainian].
10. Pro shvalennja Strategii rozvitku agrarnogo sektoru ekonomiki na period do 2020 roku: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukraïni vid 17

zhovtnja 2013 r. № 806-r. [Approval of the Strategy for the Development of the agricultural sector for the period up to 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on October 17, 2013 № 806-p]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> [in Ukrainian].

Abstract

Koval V.V.

Areas of support investment attraction agricultural sector Ukraine

The article covers the basics of investment analysis and investment climate of the agricultural sector in the national economy. Determined possibilities and preconditions of effective investment and offered directions to ensure the investment attractiveness of the agricultural sector of Ukraine.

ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФОНДУ СПРИЯННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Куруцова Е.С.

Обґрунтовано передумови впровадження альтернативної енергетики на основі тенденцій підвищення тарифів за користування енергоресурсами, послуг теплової енергії для кінцевих споживачів. Визначено основні інструменти підтримки користувачів з боку держави на базі створення державного фонду сприяння впровадженню альтернативної енергетики для юридичних та фізичних осіб.

Постановка проблеми. З огляду на тенденції росту вартості енергоресурсів альтернативою може служити геліоенергетика або сонячна енергетика. Найбільш перспективною для України з урахуванням її розташування та кліматичних особливостей є сонячна енергетика. Хоча Україна і має багатий природно-кліматичний потенціал території для переходу на альтернативні джерела енергії, зокрема розміщення сонячних колекторів, існує певна законодавча база щодо впровадження «зелених тарифів» та виробничих потужностей для реалізації проектів даного типу, але слід акцентувати увагу на недостатній фінансовій підтримці державою кінцевих споживачів, і як слідство, низькому розвитку геліоенергетики.

Необхідно звернути увагу на фінансові перспективи участі держави у проектах. На нашу думку держава може не тільки здійснювати підтримку законодавчими актами, а й відігравати роль фінансового партнера з метою отримання доходу. Розробка стратегії створення Державного фонду сприяння впровадженню альтернативної енергетики для фізичних і юридичних осіб включає: договори з підприємствами виробниками у яких буде купуватися обладнання; договори з банками про надання кредиту для фізичних та юридичних осіб та договори на розрахунок компенсації процентної ставки для користувача – позичальника. Створення попиту у зв'язку з можливою доступністю відновлювальної енергетики призведе до: зменшення потреби в імпортованих енергоресурсах (газ), знизить навантаження на електромережі, створить додаткові робочі місця та надасть енергетичну незалежність державі.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукові дослідження у сфері технічного забезпечення переходу на альтернативні види енергії розглядаються у роботах зарубіжних та українських вчених. Принципи енергозбереження та переходу на відновлювальні джерела енергетики знайшли відображення у нормативних актах України [3], Постановах

Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики [4].

Необхідною умовою розвитку сонячної енергетики є залучення інвестицій. Питання загального інвестиційного розвитку розглядаються в роботах С.І. Абрамова[8], Е.Дж. Долана [10], Р.Дж. Шиллера [9], природа інвестиційних процесів і їх регулювання - в роботах В.П. Попкова [11] деякі аспекти аналізу ефективності інвестицій зачіпаються в працях О.С. Стоянової [12].

Законодавчі акти спрямовані на розвиток альтернативної енергетики взагалі прийняті, але для їх практичної реалізації необхідна розробка організаційно-економічних та фінансових заходів мотивації фізичних та юридичних осіб для переходу на користування сонячною енергетикою.

До позитивних сторін впровадження сонячної енергетики необхідно віднести екологічну складову, що виражається у зниженні викидів забруднюючих речовин в атмосферу та розміщення відходів у навколишньому середовищі, малий термін окупності проектів, можливість мобільного розміщення тощо. До негативних сторін відносяться обов'язкова необхідність викупу виробленої електроенергії по «зеленому тарифу» - підвищеному, порівняно з виробленим традиційним способом, що ускладнює розвиток та поширення більш привабливої з урахуванням розташування країни сонячної енергетики. В даний час державою надається підтримка підприємствам-виробникам насамперед завдяки програмам фінансування Clean Technology Fund (Фонду Чистих Технологій) та Європейського Банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Треба зазначити, що на практиці ці програми не стимулюють створення попиту на використання відновлюваних джерел, у тому числі сонячної енергетики. Фактично іноземні інвестори фінансують розробку технологій для власних підприємств виробників сонячних панелей. Створення Державного фонду сприяння впровадженню альтернативної енергетики для фізичних та юридичних осіб буде стимулювати поширення виробництва та користування сонячною енергією вітчизняними суб'єктами господарювання [1].

Мета дослідження. Метою статті є визначення передумов створення Державного фонду впровадження альтернативної енергетики на рівні фізичних та юридичних осіб, зниження навантаження на центральну електромережу та поліпшення екологічного клімату країни. До основних завдань статті необхідно віднести: визначення перспектив державної підтримки розвитку сонячної енергетики, її специфічні особливості та принципи здійснення, визначити переваги з урахуванням соціального та геофізичного аспекту.

Виклад основного матеріалу. На теперішній час жодна технологія виробництва електроенергії з поновлюваних джерел не вимагає таких вкладень, як атомна. На будівництво сучасної АЕС за різними оцінками потрібно 21-25 млрд. євро. Враховуючи терміни окупності (до 28 років) і експлуатації (40 років), фахівці роблять висновок, що вже зараз не вигідно будувати атомних гігантів. Оскільки до 2040 року навіть з урахуванням

поліпшення технологій, атомна генерація поступиться у вартості «сонцю» і «вітру» також, як сьогодні їм поступилися «вугілля» і «газ». Прогнозні розрахунки собівартості альтернативних джерел енергії та існуючих впливають на інтереси інвесторів, які скорочують програми вкладень в традиційні напрямки і переорієнтуються на «зелену» енергетику. На даний момент її потужності становлять вже 9% світової генерації енергії [6].

Останнім часом у зв'язку з актуальними екологічними проблемами і усвідомленою необхідністю енергозбереження, у всьому світі все більше уваги приділяється використанню сонячної енергії для отримання тепла, виробництва світла та гарячого водопостачання. Значні можливості енергозабезпечення будівель відкриваються завдяки впровадженню сонячних колекторів для систем гарячого водопостачання, опалення та вироблення електроенергії. Сонячні установки – це пристрої, які дають можливість отримувати енергію без шкідливого навантаження на навколишнє середовище. З огляду на те, що в останні роки велика увага приділяється енергозберігаючим технологіям в будівництві, комбіновані системи з сонячними установками знаходять все більш широке застосування для побутових потреб та для опалювальних систем.

Кожні два тижні Сонце віддає Землі таку кількість енергії, яку споживають всі жителі нашої планети протягом всього року, виходячи з цього перспективи впровадження сонячної енергетики є безмежними та виправдовують себе в наших географічних широтах. За рівнем інтенсивності сонячного випромінювання на території України необхідно виділити чотири зони, показані на рис.1.

Рис. 1. Інтенсивність сонячного випромінювання на території України [2]

У першій і другій зонах знаходяться всі південні області України; більше половини території країни знаходиться в третій зоні, четверта зона найменш сприятлива для використання сонячної енергії.

Найбільша величина надходження сонячного опромінення становить в першій зоні $I_1 = 1350 \text{ кВт год / км}^2$ на рік, а найменша - в четвертій зоні $I_4 = 1000 \text{ кВт год/км}^2$ на рік. У другій і третій зонах ці величини складають, відповідно, $I_2 = 1250 \text{ кВт год/км}^2$ і $I_3 = 1150 \text{ кВт год/км}^2$ на рік.

В цілому територія України належить до зони середньої інтенсивності сонячної радіації. В реальних умовах величина сонячної радіації залежить від широти місцевості, прозорості атмосфери, характеристик земної поверхні, а також від часу доби і пори року. З цієї причини величина річного приходу сонячної радіації на 1 м^2 земної поверхні істотно варіюється для різних регіонів України і має статистичний характер розподілу. Однак цілком очевидно визначальною тенденцією при цьому є збільшення щільності сонячної радіації і кількості сонячних днів в напрямку з півночі на південь з відповідним зростанням річного приходу сонячної радіації на 1 м^2 земної поверхні [2].

З огляду на географічні показники перша за обсягом виробництва електроенергії необхідного для використання в Україні, переваги має саме сонячна енергетика. Стрімке зниження вартості фотовольтаїчних модулів і систем в останні кілька років відкрили нові перспективи для використання сонячної енергії як найбільшого джерела електрики в найближчі роки і десятиліття. Технології вимагають великих об'ємів інвестицій: майже всі витрати відбуваються на початковій стадії проекту. Збільшення обсягу необхідних інвестицій є, таким чином, найважливішою умовою досягнення поставленої мети. Економічну оцінку ефективності варіантів енергосистем наведено в таблиці 1.

Таблиця 1
Економічна оцінка ефективності варіантів енергосистем [13]

	Вартість вкладення *, тис. \$		Річна вартість експл. **, тис. \$		Вартість 20-річного ресурсу ***, тис. \$		Вартість ****, \$ / кВт * год	
Сонячна	74.00	34.00	34.00	1.00	86.5	40.2	0.99	0.46
Вітру	42.00	26.00	2.00	1.00	66.9	38.5	0.76	0.44

* Включена тільки вартість технічних засобів (генератор, прилади регулювання та акумуляторна система);

** Включена вартість палива, поточного ремонту та / або заміни обладнання;

*** На підставі чистого облікового відсотка = 5%;

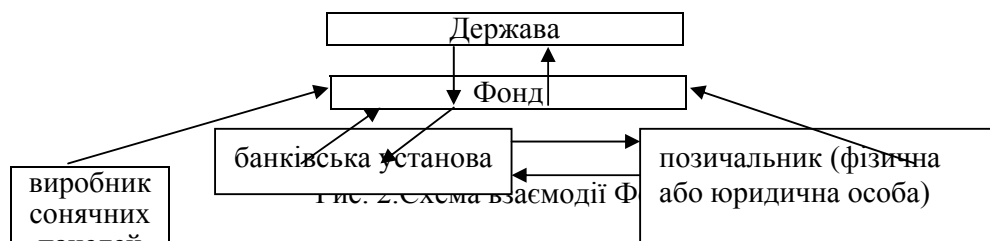
**** На підставі виробництва 4380 кВт год / рік.

Загальний потенціал «зеленої» енергетики нашої країни, за даними Інституту відновлюваної енергетики НАН України, складає близько 50% загального енергоспоживання. Відповідно до взятих зобов'язань перед ЄС

в Україні планується до 2020 довести обсяги генерації з поновлюваних джерел до 11% в кінцевому енергоспоживанні від загального обсягу.

Темпи розвитку альтернативної енергетики в Україні в порівнянні з провідними промисловими країнами світу надзвичайно низькі. В окремих галузях нетрадиційної енергетики сумарне вироблення енергії в Україні в сотні і тисячі разів нижче, ніж аналогічні показники в країнах-лідерах. Вкрай повільно йде процес освоєння відновлюваних ресурсів. Перешкодою для поширення установок утилізації сонячної енергії є відсутність сформованого портфелю фінансового забезпечення екологічних інновацій з боку держави [1].

Створення Державного фонду сприяння впровадженню альтернативної енергетики для фізичних та юридичних осіб сприятиме зниженню навантаження на центральну електромережу та поліпшення екологічного клімату країни. Перспективи державної підтримки для розвитку сонячної енергетики з урахуванням переваги соціального та геофізичного аспекту незаперечні. Фонд об'єднує в собі функції популяризації використання сонячної енергії; консультаційного характеру з приводу правильності збору документів, вибору виробника устаткування і банку-кредитора; контролюючу за цільовим використанням коштів для нарахування компенсації фізичній або юридичній особі, що звичайно являє економію для банків через відсутність необхідності створювати спеціалізовані відділи і держави в частині контролю, за які виділяються бюджетні кошти на компенсацію. Взаємодію фонду, виробників сонячних панелей, держави, банківських установ та позичальників (фізичних або юридичних осіб) наведено у схемі взаємодії фонду з Державою у Рисунок 2.

Умови надання кредитів мають бути однакові незалежно від користувача - позичальника (фізичні або юридичні особи повинні відповідати ряду вимог).

Зокрема, для фізичних осіб – позичальників:

- вік не повинен бути старше пенсійного року на момент погашення кредиту;

- необхідно мати територію для розміщення сонячних панелей;

- мати нерухомість у регіоні отримання кредиту за місцем проживання (реєстрації);

- бути платоспроможним.

Для юридичних осіб:

- мати реєстрацію юридичної особи за місцем отримання кредиту;

- мати територію для розміщення сонячних панелей;
- прибутковий баланс попереднього періоду;
- поруку одного з засновників підприємства.

Вважаємо доречним надавати кредит терміном до 10 років фізичним або юридичним особам, тому що за цей строк реально можливо погашення кредиту та отримання економічної вигоди для банку-кредитору. Його сума повинна розраховуватися за умови загальної потреби в електроенергії на сім'ю або юридичну особу. Для реальності виплати банківського проценту пропонуємо процентну ставку не більше 25 % річних та у розмірі від 100000,00 до 350000,00 гривень для фізичних осіб на строк не більш 10 років при обов'язковому 10% самостійному першому внеску від вартості обладнання сонячних установок, як цільове призначення кредиту. Нами пропонується соціальні пільги при переході на сонячні джерела енергії. Так, наприклад, позичальники (маються на увазі фізичні особи), які мають більш трьох дітей повинні сплачувати відсотки по кредиту в розмірі 3% річних. Відсотки сплачуються згідно договору з банківською установою, але за договором з Фондом сприяння впровадженню альтернативної енергетики передбачається, що решта процентів за вирахуванням 3% будуть повернуті фізичній особі державою. Можливо запропонувати варіант одноразової допомоги, а саме погашення за рахунок фонду 25% суми вартості обладнання для фізичних осіб не бажаних купувати в кредит.

Нами пропонується для позичальників (юридичні особи), які планують користуватися екологічно чистою сонячною енергією, мають для цього площі для розміщення та фінансову спроможність, встановлювати відсотки по кредиту в розмірі 25% річних для підприємств торгівлі та сфери розваг і 20% річних для підприємств виробників. Зміни умов кредиту повинні оформлятися додатковою угодою, яка є невід'ємною частиною основної кредитної угоди.

Нами запропоновано організаційно-економічну схему одержання «енергетичного» кредиту, згідно якої кандидату слід зареєструватися в регіональному відділенні Фонду, де складаються списки бажаних отримати позику. При цьому необхідно надати наступні документи:

Для фізичної особи :

- 1) заяву;
- 2) довідку про площу для розміщення сонячних батарей;
- 3) довідку про склад сім'ї (форма 3);
- 4) копію свідоцтва про шлюб, паспортні дані;
- 5) копію свідоцтва про народження дітей;
- 6) документи, що підтверджують платоспроможність кандидата (довідка з місця роботи, податкова декларація).
- 7) рахунок-фактура на товар.

Для юридичної особи:

- 1) заяву;
- 2) довідку про площу для розміщення сонячних батарей;

3) устав;

4) копію виписки з державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, наказ про призначення посадових осіб та паспортні дані посадових осіб та засновника, як поручителя за кредитом;

5) документи, що підтверджують платоспроможність кандидата (баланс форми 2 та довідка з місця роботи, податкова декларація для засновника, як поручителя за кредитом).

6) рахунок-фактура на товар.

Підраховуємо можливий строк окупності за діючими тарифами (на прикладі користувача-фізичної особи) для чого використаємо формули :

$$Ta * Pr = C, \quad (1)$$

де Та – тариф (діючий на теперішній час),

Pr – продуктивність ,

C – ціна(за місяць).

$$3/C * 12 = Tok, \quad (2)$$

де 3 – затрати на енергогенеруюче обладнання та встановлення,

12 – кількість місяців у році,

Tok – Термін окупності.

Розраховані дані щодо економічної оцінки ефективності варіантів енергосистем представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Економічна оцінка ефективності варіантів енергосистем

Кв час	Тариф за 100 кв ч	Продуктивність	Ціна	Термін окупності (років)
До 100	90,00	1,8МВт	1620,00	25
Більш 100	168,00	1,8МВт	3024,00	13

Основна сума 493000 грн. - це вартість установки з можливістю продажу електроенергії з розрахунку 17000,00 євро за умовним курсом 28,80 гривні за 1 Євро. Вартість установки приведена за даними компанії SAEN (Україна, Одеса) [11].

Слід зазначити, що, незважаючи на окупність, автономію і екологічність застосування сонячної електроенергії, найчастіше від її установки і застосування зупиняє вартість. Можливо не така велика в євро, але при перерахунку на курс національної валюти істотна. І тут без підтримки держави не обійтись. Створення спеціальних програм для розвитку альтернативної енергетики - одне з найважливіших питань національної і глобальної безпеки. Чим раніше почнеться повномасштабний перехід на економічно вигідну і екологічно безпечну альтернативну енергетику, тим менше ризик енергетичної кризи, тим менше залежність від зовнішньоекономічного диктату щодо цін на паливні ресурси і тим більше економічний вигравш для країни [1].

Аналіз сонячної інсоляції по містах України представлений в таблиці 3. Як бачимо з таблиці, Одеський регіон має сприятливі кліматичні умови, що стимулює розвиток підприємств матеріальної та нематеріальної сфер

супільного виробництва, будівництва, транспорту, легкої та харчової промисловості, рекреаційно-туристичної сфери національної економіки та розважальної сфери послуг. Установка сонячних колекторів та батарей на фасадах будівель забезпечить продуктивне використання сонячної енергії. З цієї точки зору найбільш привабливі крім Одеси також Запоріжжя, Дніпропетровська і Луганська області та курортний Херсон. Високим рівнем активності вважаються показники в 5 кВт-год / м² / день, а на перерахованих територіях в літній період коефіцієнт часто перевищує позначку в 6 одиниць (рекордсмени тут - Миколаїв і Херсон з показниками 6,03 і 6,04 відповідно). Але і в більш холодні періоди монтаж сонячних колекторів не буде зайвим: середня ступінь опромінення за рік варіюється від 3,34 одиниць до 3,58.

Таблиця 3

Сонячна інсоляція по містах України [12]

	січ-лют	бер-квіт	трав-серп	вер-жовт	лист-груд	рік
Дніпропетровськ	1,21-1,99	2,98-4,05	5,55-5,08	3,66-2,27	1,20-0,96	3,36
Запоріжжя	1,21-2,00	2,91-4,20	5,62-5,18	3,87-2,44	1,25-0,95	3,44
Івано-Франківськ	1,19-1,93	2,84-3,68	4,54-4,40	3,06-2,00	1,20-0,94	2,94
Київ	1,07-1,87	2,95-3,96	5,25-4,67	3,12-1,94	1,02-0,86	3,10
Львів	1,08-1,83	2,82-3,78	4,67-4,45	3,00-1,85	1,06-0,83	2,92
Миколаїв	1,25-2,10	3,07-4,38	5,65-5,34	3,93-2,52	1,36-1,04	3,55
Одеса	1,25-2,11	3,08-4,38	5,65-5,33	3,93-2,52	1,36-1,04	3,55

Сонячні батареї ефективні у межах прибережної зони, у тому числі і в Одеській області. Найбільш несприятливими регіонами для розвитку «сонячної» енергетики є Івано-Франківськ та Чернівці, де середній показник за рік не перевищує 2,99 кВт-год / м² / сут. Приблизно на 80% території України рівень інсоляції не опускається нижче 3 одиниць, що в порівнянні з іншими країнами Європи є дуже перспективним результатом. А значить, встановлення сонячних колекторів може стати новим витком у розвитку енерготехнологій України [12].

Довгострокова стратегія розвитку енергетики країни і окремих її регіонів обов'язково повинна містити розділ про розвиток альтернативних поновлюваних джерел енергії. Ключовими питаннями є:

1) масштаб і темпи розвитку альтернативних перетворювачів енергії (АПЕ);

2) пріоритетний вибір і розвиток найбільш конкурентоспроможних технологій АПЕ;

3) планування територіального розміщення АПЕ та освоєння в країні і в регіонах;

4) створення правової бази розвитку АПЕ;

5) формування фінансової та інвестиційної основи освоєння АПЕ;

6) розробка матеріально-технічної та індустріальної системи забезпечення розвитку АПЕ;

7) створення організаційної структури управління всім комплексом альтернативної енергетики;

8) включення нових навчальних курсів в програму підготовки кадрів для альтернативної енергетики АПЕ;

9) запровадження нової системи стандартизації та сертифікації в альтернативній енергетиці АПЕ.

Висновки. Для впровадження відновлюваних джерел енергії необхідно удосконалення нормативно-законодавчої бази їх використання. Участь держави повинна проявлятися в ініціюванні інвестиційних проектів використання сонячної енергії на основі державно-приватного партнерства. Саме таким проектом може стати створення Фонду сприяння впровадженню альтернативної енергетики фізичними та юридичними особами. На державному та регіональному рівнях робота фонду призведе до популяризації використання нетрадиційних джерел енергії користувачів. Економічний механізм функціонування Фонду буде спонукати переходити від традиційних джерел енергії до відновлювальних (пільгові кредити, безвідсоткові позики та інші інструменти). Важливим фінансовим інструментом є активізація банківських програм фінансування інвестицій у проекти на базі відновлювальних джерел енергії.

Література

1. Куруцова Е.С. Обґрунтування перспективних напрямів розвитку та популяризації сонячної енергетики на рівні домогосподарств / Е.С. Куруцова // Економічні інновації.- 2015р. - №60.- Книга 3– С. 119-128.

2. А. Пчеловский, В. Демченко ЗАО "ЭнергоАэроТерм" "Только солнце не выставит Вам счёт за отопление"// [Електронний ресурс].- Режим доступу//<http://www.at-eat.com/st5.shtml>

3. Закон України "Про електроенергетику" від 16.10.1997 №575/97 // [Електронний ресурс].-Режим доступу//<http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control>

4. Постанова Національної комісії « Про затвердження Порядку продажу, обліку та розрахунків за електричну енергію, що вироблена з енергії сонячного випромінювання об'єктами електроенергетики (генеруючими установками) приватних домогосподарств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0539-14#n12>.

5. Беляев Ю.М. Солнечно-ветровые электростанции альтернатива традиционной энергетике // Прикладные и теоретические вопросы нетрадиционной энергетике: Матер, науч.-техн. семинара. Л: ЛДНТП, 1990. - С.12-14.

6. Сергеев П. Проблемы Мировой энергетической безопасности // П. Сергеев Мировая Экономика и международные отношения. – 2007. - №12. – С. 15-24.

7. Карта сонячної активності в Україні // [Електронний ресурс].- Режим доступу//<http://www.solar-battery.com.ua/karta-solnechnoy-aktivnosti-v-ukraine/>

8. Абрамов С.И. Управление инвестициями в основной капитал // С.И. Абрамов. – М. : Экзамен, 2002. – 554 с.

9. Shiller Robert J. Behavioral Economics and Institutional Innovation / Robert J. Shiller // Yale ICF Working Paper. – 2008. – № 149. – 100 p.

10. Долан Э.Дж. Микроэкономика : пер. с англ. // Э.Дж. Долан, Д.Е. Линдсей. – СПб. : Литераплюс, 1996. – 357 с.

11. Попков В. П. Организация и финансирование инвестиций // В. П. Попков, В. П. Семенов. – СПб.: Изд-во —Питер, 2001. – 224 с.

12. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент.// Стоянова Е.С. - 2-е изд. - М.: Перспектива, 1996. - 405 с.

13 . Куруцова Е.С. Обґрунтування перспективних напрямів розвитку альтернативних джерел енергії/ Е.С. Куруцова // Економічні інновації.- 2015. - №60.- Книга 1 – С.217-225.

References

1. Kurutsova E.S. (2015). Justification promising areas of development and popularization of solar energy at the household level. *Economic innovatsiyi- Economic innovations*. 60, is.3, 119-128.

2. Pchelovsky A. & Demchenko V. CJSC "EnergoAeroTerm" "Only the sun does not expose you to bill for heating" // [Electron resource] .- Access Mode // <http://www.at-eat.com/st5.shtml>

3. The Law of Ukraine "On Electricity" from 16.10.1997 №575 / 97 // [electronic resource] .- Access // <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/Control>

4. Resolution of the National Committee "On approval of the sale, accounting and payments for electricity produced from solar energy electric power facilities (generating facilities) private households" [Electronic resource].-Access//<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/Show/z0539-14#n12>.

5. Belyaev Yu. (1990). Solar and wind power alternative to traditional energy. *Applied and theoretical issues of alternative energy: Mater, scientific and engineering. workshop* (pp.12-14). L: LDNTP.

6. Sergeev A.P. (2007). Problems of global energy security. *World Economy and International Relations*. 12, 15-24.

7. Map sonyachnoї aktivnosti in Ukraїni // [Electron resource] -Mode access // <http://www.solar-battery.com.ua/karta-solnechnoy-aktivnosti-v-ukraine/>

8. Abramov S.I. (2002). *Management of investments in fixed capital*. М.: Examination.

9. Shiller Robert J.(2008). Behavioral Economics and Institutional Innovation. *Yale ICF Working Paper*.149, 100.
10. Dolan E.J. (1996). *Macroeconomics*. SPb. : Literaplyus.
11. Popkov, V.P.& Semenov V.P. (2001). *Organization and financing of investments*. SPb. : Publishing house.
12. Stoyanova E.S. (1996). *Financial management* (2nd ed.). М. : Prospect.
13. Kuruzova E.S. (2015). Justification perspective directions of development of alternative energy sources. *Economic innovatsiyi- Economic innovations*. 60, is.1, 217-225.

Abstracts

Kurutsova E.

The main prerequisites for establishing the state fund for the implementation of alternative energy.

Reasonably preconditions of introduction of alternative energy-based tariff increase trends for the use of energy, thermal energy services for end users. The main instruments of state support on the basis of the creation of the State Fund for the implementation of alternative energy for businesses and individuals.

УДК 332.146:330.322(477.7)

МЕХАНІЗМ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я)

Лайко О.І., Чехович З.В.

В статті розглядається комплекс заходів щодо покращення інвестиційного клімату регіону, поєднаних в механізм через генеральну концептуальну ідею – забезпечення сприятливих умов ведення економічної діяльності шляхом застосування преференційних непрямих інструментів, які не створюють диференціації між територіями та суб'єктами господарювання, однак сприяють відтворенню капіталу суб'єктів господарювання. Розглянуто досвід функціонування спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку в Україні та в Причорномор'ї і визначено основні фактори, які стали причиною недостатньої функціональної значущості інструменту створення спеціальних зон для забезпечення активізації капіталовкладень. Запропоновано механізм поєднання регуляторних інструментів в єдину регуляторну сукупність, що включає в себе заходи податкової преференційної підтримки, організаційного, гарантійного супроводження реалізації інвестиційних проектів на території Українського Причорномор'я.

Постановка проблеми. Необхідність активізації економічного розвитку та покращення соціального стану населення є нагальним завданням для всієї території України, однак для Українського Причорномор'я, де є наявними численні передумови та позитивні фактори для активного економічного прогресу та забезпечення високого соціального статусу життя населення наявні суттєві диспропорції та відставання в рівні соціально-економічного розвитку. Наявним є суттєве невикористання багатого ресурсного потенціалу територій. Завдяки своєму розташуванню Причорномор'я характеризується значною концентрацією ресурсів, які можуть сприяти забезпеченню суттєвого економічного зростання. Однак для перетворення численних ресурсів на капітал необхідними є інституціональні умови, сприятливе середовище та бізнес клімат. Залучення нового капіталу та використання існуючих матеріально-фінансових накопичень потребують гарантій та сприятливого інвестиційного клімату. Дієві інструменти активізації інвестиційної діяльності мають бути узгоджені з інтересами самого соціуму та суб'єктів господарювання, а також має бути досягнутий баланс інтересів між наданням статусу пріоритетності окремим територіям та забезпеченням економічної однорідності та рівності прав суб'єктів господарювання на

різних територіях, що дозволить уникнути або суттєво зменшити соціально-економічну напруженість в країні.

Мета дослідження. Основною метою даної статті є визначення механізму забезпечення активного соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Українського Причорномор'я) завдяки залученню нових інвестицій та активізації операцій вкладення і відтворення капіталу. Незважаючи на активність дослідження питання формування та адміністрування функціонування вільних економічних зон в Україні, наявність значної кількості концептуально-методичного матеріалу і законодавчих актів з питань регулювання провадження діяльності на територіях зі спеціальним режимом господарювання, актуальним лишається завдання визначення механізму комплексного забезпечення розвитку територій на засадах покращення інвестиційного клімату та застосування ефективних регуляторних заходів довгострокового непрямого характеру, які сприятимуть підвищенню ступеню соціально-економічної врівноваженості та збалансованості розвитку територій.

Аналіз досліджень і публікацій. В роботах іноземних науковців питання покращення інвестиційного клімату за допомогою створення та організації функціонування спеціальних (вільних) економічних зон почало розглядатись з середини 70-их років ХХ сторіччя. Найбільш популярними в цій сфері стали дослідження таких науковців як Р.Болін, Н.Жек'є, Ж.Дюшен, Я.Монкевич, К.Міягіва. В їхніх роботах розкриті принципи і механізми прискорення інвестиційного розвитку завдяки створенню вільних економічних зон, наведено класифікацію таких утворень, визначено ключові переваги ліберального підходу в створенні сприятливого інвестиційного клімату територій, на прикладі країн третього світу.

В більшості робіт науковців з країн СНД, які присвячені темі спеціальних режимів розвитку територій, йдеться про необхідність надання особливого статусу територіям, де розташовані вільні економічні зони. В публікаціях Т.П.Данька та З.М.Округа спеціальна економічна зона визначається як окрема спеціальна територія в складі унітарної держави, яка має конкретне цільове призначення для забезпечення виконання соціальної та (або) економічної функції [1 с.6].

Більш обгрунтоване та економічно-орієнтоване визначення спеціальним (вільним) економічним зонам в своїх роботах надають вітчизняні науковці, але в різних аспектах. З точки підтримки пріоритетних видів економічної діяльності та в аспекті стимулювання соціально-економічного розвитку спеціальні економічні зони розглядаються в роботах Б. Буркинського [2], В. Дергачова [3], Н. Кухарської [4].

Зі спеціальними умовами інвестування та особливими регуляторними умовами ведення господарської діяльності пов'язують вільні економічні зони в своїх роботах такі економісти як О. Зельдіна, С. Сідак [5], О. Чмир.

Критичний та об'єктивний підхід до дослідження вільних економічних зон, не лише в якості територій з великими перспективами для розвитку, але і територій з суттєвими офшорними зловживаннями наведено в роботах В.Геєця та В.Семиноженка [6]. Аналогічний критичний підхід прослідковуються і в аналітичних матеріалах Єврокомісії щодо оцінки наслідків функціонування територій з преференційними режимами оподаткування результатів діяльності суб'єктів господарювання, які мають офшорну реєстрацію. Навіть створено Центр податкової конкуренції (The Center for Tax Competition), який займається дослідженням впливу податкової конкуренції, яка найбільш виражена на території вільних (спеціальних) економічних зон, на прийняття управлінських рішень та на стан ділової активності [7].

Незважаючи на достатньо високий ступінь дослідженості питання функціонування вільних (спеціальних) економічних зон в Україні та в світі відсутні методологічні аспекти провадження регулювання інвестиційного клімату територій за допомогою інструментів інституціонального характеру і прикладних важелів, які б забезпечували життєздатність інвестиційного прогресу на територіях спеціальних економічних зон, навіть після зняття деяких податкових преференцій, завдяки сформованому позитивному інвестиційному клімату.

Виклад основного матеріалу. Особливо актуальним питання забезпечення інвестиційного розвитку територій в регіональному розрізі стає в теперішній час, оскільки процес адміністративно-територіального реформування та, приведений в дію відповідним законом, процес добровільного об'єднання громад [8] обумовлюють необхідність визначення конкретних механізмів забезпечення розвитку територіальних громад. При цьому вільні економічні зони, території пріоритетного розвитку та інші типи спеціальних господарсько-територіальних утворень не мають бути самоцілью, а повинні бути засобом втілення механізмів активізації інвестиційного розвитку.

В більшості випадків спеціальні економічні зони розглядаються в якості інструменту активізації соціально-економічного розвитку, та, навіть, як самоціль. Однак, для стабільного соціально-економічного розвитку потрібні перманентні важелі стимулювання, які формуватимуть сприятливий інвестиційний клімат.

Нормативно-правовою базою для розроблення механізму покращення інвестиційного клімату регіону (на прикладі Українського Причорномор'я) є Закони України «Про стимулювання розвитку регіонів» [9], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [8], Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [10], Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року.

Дієвість заходів по встановленню сприятливого інвестиційного клімату на території Українського Причорномор'я не викликає сумнівів, про що свідчить досвід функціонування на території Одеської області спеціальних (вільних) економічних зон, які забезпечували бурхливе

економічне зростання регіону, суттєво підвищили рівень соціально-економічного розвитку і добробуту населення, однак значний вплив чинив фактор тінізації і держава втрачала великі фінансові ресурси. Так, в XIX сторіччі вільна економічна зона стала основою для формування нового статусу міста Одеси як одного з найкрупніших торгівельно-комерційних центрів Європи та світу, але виникли загрози для внутрішніх дрібних товаровиробників, ризики значної диспропорційності розвитку в порівнянні з іншими територіями, відбувся розквіт контрабанди, що і спричинило скасування статусу вільної економічної зони. Подальші роки перебування Українського Причорномор'я в умовах врівноваження можливостей також не спряли реалізації особливих передумов розвитку і функціонування даної території, що і спричинило сьогоденні проблеми з особливим статусом Причорномор'я і відсутністю відповідних економічних результатів. В ринкових умовах господарювання і під впливом сучасних тенденцій децентралізації та впровадження заходів адміністративно-територіального реформування потребує впровадження механізму саморозвитку і стимулювання реалізації наявних передумов для інтенсивного нарощування темпів економічного зростання. Однак існуюча вертикально-орієнтована система економічного та адміністративного управління не дозволяє в повній мірі реалізувати всі локальні ініціативи та можливості для забезпечення соціально-економічного розвитку в напрямку «від громад до центру». Деякі позитивні зрушення відбуваються на території всієї України та Причорномор'я, зокрема, і пов'язані вони з практичною реалізацією і провадженням адміністративно-територіальної реформи, завдяки якій, в рамках виконання Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [8], можливим стане формування конкурентоспроможних адміністративно-територіальних одиниць, спроможних до реалізації власного соціально-економічного потенціалу та до забезпечення розвитку на засадах самодостатності. В сучасних умовах дефіциту бюджетів, низької інвестиційної привабливості українських територій для іноземних інвесторів активізація саморозвитку є одним з реальних виходів зі скрутною ситуації і стимулювання соціально-економічного зростання, причому Українському Причорномор'ю в такому аспекті має належати роль точки зростання, завдяки високому ступеню концентрації фінансово-матеріальних ресурсів. Однак складним і необхідним завданням, яке доведеться при цьому виконати є формування сприятливого інституціонального забезпечення. Належні умови для реалізації наявного ресурсного потенціалу, які можна визначити як діловий клімат при цьому відіграють вирішальну роль, оскільки головні перепони, що бентежать іноземних та внутрішніх інвесторів, як свідчать результати досліджень провідних фахівців в питанні інвестиційного розвитку [11] знаходяться в площині інституціональних перетворень.

Значущість Українського Причорномор'я в забезпеченні соціально-економічного розвитку України визначається його неабиякою роллю в різних сферах економічного, соціального, політичного життя. За своєю площею територія Українського Причорномор'я становить більш ніж 15% від всієї

території України, а за чисельністю населення – це один з найбільших економічних районів країни – 5,5 млн. осіб, що складає більш ніж 12% від загальної кількості населення в країні.

Значущість території Причорномор'я проявляється також в економічному аспекті, оскільки характеризується потужним промисловим потенціалом, високим рівнем розвитку аграрного виробництва, туристично-рекреаційної сфери, а деякі види аграрно-промислового виробництва, як, наприклад, вирощування винограду і виробництво вина та винопродуктів, є майже унікальними для України.

Українське Причорномор'я забезпечує близько 8,5% валового національного продукту України, і складає близько 170 млрд. грн. на рік [12].

В структурі виробничого комплексу макрорегіону найбільшу роль відіграють транспортні послуги, промисловість, сільське господарство, туризм і рекреація, але відбуваються постійні структурні зрушення.

Одеська область відрізняється особливо розвиненою транспортною інфраструктурою та домінантою транспортних послуг серед інших видів економічної діяльності в регіоні. Структура обсягу реалізованої продукції протягом останніх років в Одеській області мало змінилася. Можна прослідкувати негативну тенденцію зменшення частки промисловості та підвищення частки торгівлі у загальному обсязі реалізованої продукції.

Ця тенденція вказує на зростання ролі невиробничого, інфраструктурного капіталу. Також значно виросла частка операцій з нерухомістю, інжинірингу та ін.

Миколаївська область характеризується як аграрно-промисловий регіон з домінуванням у структурі виробництва продуктів харчування, металургійного виробництва, машинобудування (судноремонт та суднобудування), виробництво та розподіл електричної енергії, що обумовлено об'єктивними передумовами до розміщення продуктивних сил: Миколаївщина є південним краєм з родючими землями і потужним промисловим та сільськогосподарським потенціалом, наявним потужним виробничим потенціалом в сфері суднобудування та виробництва електричної енергії. Відповідно дані галузі економіки є провідними для області. У структурі реалізованої продукції області найбільшу частку займають промисловість (приблизно 45% в загальному обсязі випуску і реалізації продукції) та сільськогосподарське виробництво (майже 14%), торгівля та ремонт автомобілів (питома близько 10,5 % в загальному обсязі реалізованої продукції), діяльність транспорту та зв'язку займає (близько 10 % в загальному обсязі). Структура обсягу реалізованої продукції протягом 2006-2012 років в Миколаївській області змінилась несуттєво, спостерігалось невелике зростання частки домінуючих видів економічної діяльності, а також простежувалась тенденція зменшення частки будівництва та зменшення частки діяльності готелів та ресторанів. Ця тенденція може пояснюватись зниженням платоспроможного попиту за рахунок скорочення внутрішніх доходів населення області та за рахунок зменшення кількості іноземних резидентів.

Херсонська область характеризується як аграрно-промисловий регіон з домінуванням у структурі виробництва продуктів харчування, що обумовлено об'єктивними передумовами до розміщення продуктивних сил: Херсонщина є південним краєм з родючими землями і потужним промисловим та сільськогосподарським потенціалом, відповідно дані галузі економіки є провідними для області. У структурі реалізованої продукції області найбільшу частку займають промисловість та сільськогосподарське виробництво, які мають майже однакову частку в загальному обсязі реалізованої продукції (від 25% до 30% в різні роки), а також торгівля та ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку, діяльність транспорту та зв'язку, які забезпечують від 7% до 10% загального випуску продукції в області. Далі, за місцем в обсязі реалізованої продукції, слідують операції з нерухомістю, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги і будівництво, проте їхня питома вага в структурі реалізованої продукції регіону є значно нижчою – порядку 2,5-6 %.

Серед регіонів Українського Причорномор'я за обсягами капітальних інвестицій до десятки лідерів входить тільки Одеська область. Протягом останніх 5-ти років місце Одеської області змінювалося в діапазоні з четвертого по сьоме. Загалом за обсягами капітальних інвестицій Одеська область займає провідні позиції, поступаючись лише індустріально розвиненим регіонам.

Миколаївська область займає середні позиції: 11– 12 місце серед інших областей країни.

Херсонська область дещо відстає за обсягами капітальних інвестицій в економіку регіону і перебуває на 19-24 місцях серед інших регіонів України.

Однією з причин відносно низької інвестиційної активності в розвитку Українського Причорномор'я, відсутності істотних структурних зрушень є відсутність чіткого стратегічного бачення майбутнього стану даної території в аспекті спеціалізації та розвитку певних видів економічної діяльності. Для активізації соціально-економічного розвитку в напрямку провадження суспільно і стратегічно значущих видів економічної діяльності необхідним є стимулювання реалізації інвестиційних проектів в пріоритетних видах економічної діяльності. Для цього при створенні вільних (спеціальних) економічних зон мають бути передбачені не лише преференційні стимулюючі заходи, але і механізм формування сприятливого інституціонального середовища, яке буде створено і яке буде слугувати для забезпечення життєздатності інвестиційних проектів в довгостроковій перспективі.

Механізм покращення інвестиційного клімату регіону (на прикладі Українського Причорномор'я) включає в себе головну концептуальну складову, яка полягає в створенні сприятливих для обігу капіталів умов, та ряд заходів з різною тривалістю дії та з різним характером впливу, що є необхідним для реалізації принципів оперативності, адекватності, життєздатності, перманентності. Активні регуляторні заходи сприяють

залученню та відтворенню капіталів і виражаються, як правило, у вигляді спеціальних. пільгових, преференційних умов, однак після завершення їхньої дії на території вільних економічних зон повинні залишитись складові, які б забезпечили життєздатність її функціонування - сприятливі інституціональні умови, репутація, кращі практики та позитивний досвід інвесторів. Це все те, чого не вистачало СЕЗ "Порто-франко" та СЕЗ "Рені", коли податкові преференції щодо роботи на їхній території були ліквідовані.

За тривалістю дії заходи покращення інвестиційного клімату Українського Причорномор'я, які пропонуються нами, включають в себе:

- короткострокові (відповідають за швидке залучення капіталів та інвесторів для розвитку економіки даної території);
- середньострокові (забезпечують формування економічних стимулів для залучення і утримання капіталів в значущих видах економічної діяльності за допомогою непрямих важелів впливу);
- довгострокові (забезпечують життєздатність інвестиційних проектів та режиму сприяння економічному розвитку території навіть після припинення дії прямих та непрямих заходів стимулювання інвестування та соціально-економічного розвитку).

Короткострокові заходи підтримки мають сприяти швидкому залученню фінансових ресурсів, найчастіше полягають в застосуванні заходів прямої підтримки інвестиційної діяльності і включають в себе:

- провадження державних інвестицій в розвиток об'єктів промисловості та інфраструктури на території спеціальних економічних зон, зокрема у вигляді державних замовлень;
- передача в концесію об'єктів інфраструктури;
- здійснення амністії капіталів на території спеціальних (вільних) економічних зон з наданням гарантій інвесторам та з підписанням інвестиційної угоди, яка передбачає зобов'язання інвестора щодо невилучення інвестованого капіталу протягом певного проміжку часу (3-5 або більше років);
- започаткування капітального будівництва об'єктів на території спеціальної економічної зони і які знаходяться в державній власності та необхідні для провадження господарської діяльності;
- надання субсидій та допомоги із бюджету для відшкодування інвесторами (здебільшого дрібними) витрат по взятих на реалізацію інвестиційних проектів кредитам;
- надання організаційно-консультаційної підтримки та адміністративне супроводження інвестиційних проектів на засадах партнерства і зарахування допомоги в якості внеску до статутного капіталу проектів з метою подальшої участі в розподілі прибутку і формуванні регіональних фондів підтримки.

Серед короткотермінових заходів деякі з них спроможні забезпечувати формування позитивного інвестиційного клімату та стимулювати позитивні інституціональні зрушення. Це укладення інвестиційних договорів, надання і капіталізація послуг організаційно-

консультаційної підтримки.

Середньострокові заходи включають в себе, здебільшого, важелі непрямого податкового стимулювання, зокрема:

- надання податкових пільг та інвестиційного податкового кредиту на термін окупності вкладеного капіталу;
- встановлення нульової ставки на прибуток в частині, яка спрямовується на реінвестування;
- застосування зниженої ставки податку на прибуток на період окупності проекту;
- звільнення від частини соціальних виплат для таких роботодавців, які забезпечують високий рівень заробітної плати для працівників (в розмірі не меншому, ніж 10 мінімальних заробітних плат).

Довгострокові заходи стимулювання інвестиційної активності, здебільшого, включають в себе організаційні важелі та призначені для створення позитивного інвестиційного іміджу (клімату) територій, а саме:

- відкриття центру державних послуг або інвестиційної агенції, яка надавала б послуги щодо спрощеної реєстрації та ліквідації суб'єктів господарювання, що здійснюють інвестиційні проекти пріоритетних видах економічної діяльності на території спеціальної економічної зони;
- імплементація європейських кращих практик локального супроводження інвестиційних проектів у пріоритетних видах економічної діяльності;
- створення інвестиційного бренду спеціальної економічної зони;
- створення електронного реєстру соціально відповідальних резидентів-суб'єктів господарювання та бази кращих практик і найліпшого досвіду реалізації інвестиційних проектів.

Висновки. Ключовою умовою для формування сприятливого інвестиційного клімату території є наявність інституціональних факторів і важелів забезпечення розвитку. Інституціональні складові включають в себе як зовнішні, так і внутрішні чинники: наявність системи стимулювання і підтримки інвестицій на території спеціальної економічної зони - це зовнішній для інвестора інституціональний чинник, а розуміння і відчуття зручності ведення господарської діяльності на території спеціальної (вільної) економічної зони - це внутрішній інституціональний чинник. Разом такі чинники і забезпечують наявність сприятливого інвестиційного клімату на певній території. Запропоновані нами важелі стимулювання інвестиційної діяльності, на прикладі регіонів Українського Причорномор'я, включають в себе заходи як прямого, так і непрямого державного регулювання, а також заходи, спрямовані на формування позитивного іміджу, бренду території, яка б мала зазнати розвитку. В подальших дослідженнях планується розглянути перспективи впровадження європейської концепції інвестиційного податкового конкування територій в якості чинника забезпечення інвестиційної привабливості територій, на прикладі Українського Причорномор'я.

Література

1. Данько Т. Свободные экономические зоны в мировом хозяйстве: учеб. пособие // Т.Данько, З.Округ. ; Российская экономическая академия им. Г.В.Плеханова. М. : Инфра-М, 1998. – 168 с.
2. Буркинський Б.В. Сучасні напрямки регіональної інвестиційної політики / Б.В.Буркинський, О.І. Лайко // Регіональна економіка. – Львів, 2014. – № 4 (74). – с. 9 – 25.
3. Дергачев В.А. Этапы развития оффшорной геополитики [Электронный ресурс] / В.А.Дергачев // Институт геополитики профессора Дергачева. Сетевой проект. – Режим доступа : http://dergachev.ru/geop_events/211211-02.html. – Загл. с экрана.
4. Кухарська Н.А. Генезис, реалии и перспективы создания и функционирования свободных экономических зон в Украине [Электронный ресурс] / Кухарська Н.А. // Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. – Режим доступа : <http://od.niss.gov.ua/public/File/kuharsyka.pdf>. – Загл. с экрана.
5. Сідак С. В. Вільні економічні зони, сучасний стан та міжнародна практика / Сідак С. // Науковий вісник УНУ. – 2011. – № 9. – С. 20.
6. Геєць В. Спеціальні економічні зони: «чорні діри» чи точки економічного зростання? / Геєць В., Семиноженко В. // Дзеркало тижня. – 2006. – №44.
7. Center for Tax Competition [Electronic resource] : web-site // Liberal Institute. – Mode of access: <http://www.taxcompetition.org/pages/mission>. – Title from the screen.
8. Про добровільне об'єднання територіальних громад : закон України від 04. 02. 2002 р. № 157-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. – № 13. – ст. 91.
9. Про Стимулювання розвитку регіонів : закон України від 08.09.2005 № 2850-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 51. – ст. 548.
10. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : закон України від 05.02.2015 № 157-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 50. – ст. 676.
11. Лайко О.І. Державно-приватне партнерство в забезпеченні інвестиційно-інноваційного розвитку Українського Причорномор'я / О.І. Лайко, З.В. Чехович // Економічні інновації. – Одеса, 2015. – № 59. – С. 176-183.
12. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва // Державна регуляторна служба України : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/files/8cd09.docx>

References

1. Dan'ko T. & Okrug Z. (1998). *Svobodnye jekonomicheskie zony v mirovom hozhajstve [Free economic zones in the world economy]*. Rossijskaja jekonomicheskaja akademija im. G.V.Plehanova. M. : Infra-M, [in Russian]
2. Burkins'kij B.V. & Laiko O.I. (2014). Suchasni naprjamki regional'noi investicijnoi politiki [Modern trends of regional investment policy]. *Regional'na ekonomika. – The regional economy*. Lviv, 4 (74), 9 – 25 [in Ukrainian].
3. Dergachev V.A. Jetapy razvitija offshornoj geopolitikich [Stages of development of offshore geopolitics] [Electronic resource]. *Institut geopolitiki professora Dergacheva. Setevoj proekt. – Institute geopoliticy professora Dergacheva. Network project.* - Retrieved from: http://dergachev.ru/geop_events/211211-02.html [in Russian].
4. Kuharskaja N.A. Genезis, realii i perspektivy sozdaniya i funkcionirovaniya svobodnyh jekonomicheskikh zon v Ukraine [Genesis, the reality and the prospects for the creation and functioning of free economic zones in Ukraine] [Electronic resource]. *Nacional'nij institut strategichnih doslidzen' - National Institute for Strategic Studies.* - Retrieved from : <http://od.niss.gov.ua/public/File/kuharsyka.pdf> [in Russian].
5. Sidak S. V (2011). Vil'ni jekonomichni zony, suchasnyy stan ta mizhnarodna praktyka [Free economic zones, current state and international practice] *Naukovyy visnyk UNU. – Scientific Journal UzhNU*, 9, 20 [in Ukrainian].
6. Heyets' V. & Semynozhenko V. (2006). Spetsial'ni jekonomichni zony: «chorni diry» chy tochky jekonomichnoho zrostannya? [Special economic zones "black holes" or points of economic growth?] *Dzerkalo tyzhnya. – Mirror of the week*, 44 [in Ukrainian].
7. Center for Tax Competition [Electronic resource] : web-site // Liberal Institute. – Mode of access Retrieved from <http://www.taxcompetition.org/pages/mission>. – Title from the screen.
8. Pro dobrovil'ne ob"yednannya terytorial'nykh hromad [On a voluntary association of communities] (2002) zakon Ukrayiny, 157-VIII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR). 2015, 13, 91 [in Ukrainian].
9. Pro Stymulyuvannya rozvytku rehioniv [On stimulating regional development] : zakon Ukrayiny vid 08.09.2005, 2850-IV. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR, 2005, 51, 548 [in Ukrainian].
10. Pro zahal'ni zasady stvorennya i funkcionuvannya spetsial'nykh (vil'nykh) jekonomichnykh zon [On general principles of creation and functioning of special (free) economic zones]: zakon Ukrayiny vid 05.02.2015, 157-VIII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 1992, 50, 676 [in Ukrainian].
11. Layko O.I & Chekhovych Z.V. (2015). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v zabezpechenni investytsiyno-innovatsiynoho rozvytku Ukrayins'koho Prychornomor"ya [Public-private partnership in the provision of investment and innovation development of Ukrainian Black Sea] *Jekonomichni innovatsiyi – Economic innovation*, 59, 176-183 [in Ukrainian].

12. Analitychnyy zvit pro stan i perspektyvy rozvytku maloho ta seredn'oho pidpryyemnytstva v Ukrayini [Analytical report on the status and prospects of development of small and medium business in Ukraine] Derzhavna sluzhba Ukrayiny z pytan' rehulyatornoyi polityky ta rozvytku pidpryyemnytstva // Derzhavna rehulyatorna sluzhba Ukrayiny, web-sait. – State Service of Ukraine for Regulatory Policy and Entrepreneurship Development, Service State regulatory Ukraine: website Retrieved from <http://www.dkrp.gov.ua/files/8cd09.docx> [in Ukrainian].

Abstract

Laiko O.I., Chechowich Z.V.

The mechanism of improving the investment climate in the region (example of Ukrainian Black Sea)

In the article the set of measures is considered that is to improve the investment climate in the region. It is combined into the mechanism by the general conceptual idea - to ensure favorable conditions for economic activities through preferential use of indirect instruments that do not create differentiation between territories and entities, however, contribute to the reproduction of capital management. The experience of functioning of special (free) economic zones and territories of priority development in Ukraine and the Black Sea and the main factors that have caused the lack of functional significance of the instrument creating special zones to ensure the promotion of investment are analyzed. It is proposed the mechanism of the combination of regulatory instruments into a single regulatory set that includes support for preferential tax measures, organizational, warranty support implementation of investment projects in the Ukrainian Black Sea.

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЛОГІСТИКИ ТОВАРНИХ РИНКІВ

Лисюк В.М., Тараканов М.Л.

В статті розглянуто концептуальне бачення формування організаційної структури логістики товарних ринків в якості перспективного напрямку підтримки відтворювального процесу. Розкрито сутність перспективних форм логістичного обслуговування товарних потоків в складі логістичних ланцюгів, логістичних каналів та секторної структури ринків. Запропоновано інноваційний підхід щодо централізованого регулювання відносин між структурними елементами товарних потоків: об'єктної компоненти логістичних операцій, компоненти регулювання наскрізних параметрів регулювання товарних потоків та компоненти, що контролює ступень збалансованості у відносинах між структурними елементами товарних потоків.

Постановка проблеми. З моменту створення незалежної України реалізується курс на розвиток країни за принципами ринкової економіки. Ринок здійснює суттєвий вплив на всі сторони життя суспільства. Цей вплив виявляється через інформаційну, стимулюючу, посередницьку та ряд інших функцій ринку. Однією з провідних відокремлюється відтворювальна функція ринку. Відтворювальна функція матеріалізується через безперервний відновлювальний цикл виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, робочої сили, послуг, капіталів, інших компонентів економічних систем, за допомогою яких підтримується інвестиційна діяльність, відтворюються трудові ресурси, матеріальна база економіки і ін. [1, с. 223].

Логістика товарного ринку – нова область наукових досліджень та бізнесу, яка має надати додатковий стимул для активізації відтворювального процесу. У зв'язку з цим потребують осмислення та змістовного обґрунтування як окремі питання даної області логістики, так і в цілому її можливості впливу на циклічність товароруху продукції.

Аналіз останніх публікацій. Сьогодні в тому чи іншому виді питання поєднання логістики з відтворювальними процесами на товарних ринках висвітлюються в роботах Є.В. Крикавського, Н.І. Чухрай, В.К. Зайончика, В.І. Павлова, В.І. Сергеева, С.М. Резера, Л.Б. Міротіна, А.М. Гаджинського та ряда інших вчених. Разом з тим слід констатувати, що цей зв'язок ще не отримав завершеного вигляду як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Усталений ряд поглядів на дану проблему носить обмежений характер і в повному обсязі не охоплює відтворювальну функцію ринків, які в переважній більшості декларують спрямованість на

використання логістичних підходів та інструментів до впровадження у відтворювальний процес. Так, ряд авторів концентрує увагу на розгляді окремих елементів товароруху продукції, наприклад, на транспортній логістиці, яка незважаючи на наскрізний характер впливу на всі інші ланки товароруху уявляє собою лише один з розрізів логістичного забезпечення відтворювальної функції ринку [2]. Існує точка зору, згідно якої логістика товарного ринку ідентична логістиці промислового виробництва. У відповідності до даного погляду центральне місце в дослідженнях товароруху посідає ланка виробничої логістики, тоді як зв'язки з суміжними ланками, в першу чергу ланками з постачання сировини та реалізації готової продукції носять допоміжний характер [3]. Також слід окреслити приклади, коли декларований об'єкт досліджень – логістика ринків - висвітлюється суто через інтереси збільшення прибутковості бізнес-структур, які опанують логістичні мережі, а системні питання оптимізації відтворювального процесу практично не розглядаються [4].

В результаті вище наведених та ряду інших аналогічних прикладів практичні рекомендації, що надаються як логістичні напрями активізації відтворювальної функції товарних ринків, недостатньо «реагують» на вкрай гострі потреби товарних ринків, в першу чергу на їх відтворювальну функцію.

Системність уявлення про логістику товарного ринку доцільно визначати базовим елементом логістики – товарним потоком. Під товарним потоком будемо розуміти цілеспрямований рух товарно - матеріальних цінностей, який обіймає повний відтворювальний цикл товарної маси, що обертається на ринку, від постачань сировини, матеріалів, деталей, комплектуючих до реалізації готової продукції кінцевим споживачем. Спорідненість товарного потоку з відтворювальним процесом обумовлена, по перше, охопленням товарним потоком всіх фаз відтворювального циклу: виробництва, розподілу, обміну, споживання. По-друге, ключова роль товарного потоку, яка відрізняє його від простого переміщення товару, полягає в його структурованості, що притаманно також відтворювальному процесу. По-третє, кожний товарний потік реагує на специфічну систему факторів, які визначають особливості того чи іншого ринку у відтворенні товарної маси: споживчі (для товарних потоків масового попиту), зовнішньоекономічні (для провідних експортно-імпортних потоків), виробничі (для потоків товарів виробничого призначення) і ін.

В цих умовах першочерговою стає проблема пошуку областей регулювання відносин між структурними елементами товарних потоків та їх запровадження в практику регулювання товароруху через сучасні форми логістичної організації товарообігу продукції, які притаманні потребам відтворювальної функції ринків. Тому завданням статті є системний розгляд провідних логістичних форм організації відтворювального процесу та їх пристосування до перспективних потреб товароруху на ринку.

Виклад основного матеріалу. Організаційна структура логістики товарних ринків уявляє собою взаємозв'язану систему форм та інструментів регулювання товарних потоків, структурованих в завершений процес товароруху продукції: від постачань сировини, матеріалів, деталей, вузлів, комплектуючих до реалізації готової продукції кінцевим споживачем. В авторському баченні перспективні форми регулювання товарних потоків утворюють наступну організаційну структуру (табл. 1.).

Таблиця 1

Перспективні форми організації організації товарних потоків

№№ п/п	Зміст організаційної форми товарного потоку.	Пріоритетні області регулювання товарного потоку
1.	Логістичний ланцюг товарного потоку.	
	Упорядкована система взаємопов'язаних ланок з обслуговування товарних потоків (постачання сировини, матеріалів, деталей, вузлів, комплектуючих - готова продукція-товарна партія - розподіл - кінцевий споживач), спрямованих на оптимізацію витрат на відтворення товарної маси що обертається на ринку, шляхом збалансування відповідних параметрів ланок логістичних ланцюгів.	а) параметри наскрізних маршрутів переміщення продукції ; б) часові, температурні та інші параметри товароруху; в) параметри централізації товарних потоків; г) параметри матеріально-технічного обслуговування товарних потоків.
2.	Логістичний канал (ЛК) товарного потоку.	
	Упорядкована система взаємопов'язаних ланок з обслуговування товарних потоків (постачання сировини, матеріалів, деталей, вузлів, комплектуючих - готова продукція-товарна партія - розподіл - кінцевий споживач), спрямованих на прискорення відтворення товарної маси, що обертається на ринку, шляхом збалансування параметрів ланок з постачань товарних партій продукції у відповідності до вимог місць споживання.	а) параметри номенклатури товарних партій продукції у відповідності до вимог місць споживання; б) параметри періодичності постачань товарних партій продукції у відповідності до вимог місць споживання; в) параметри обсягів, якості, термінів постачань товарних партій продукції у відповідності до вимог місць споживання та ін.
3.	Секторна структура логістичних ланцюгів та логістичних каналів товарного потоку.	

№№ п/п	Зміст організаційної форми товарного потоку.	Пріоритетні області регулювання товарного потоку
	Упорядкована система взаємопов'язаних ланок з обслуговування товарних потоків (постачання сировини, матеріалів, деталей, вузлів, комплектуючих - готова продукція-товарна партія - розподіл - кінцевий споживач), спрямованих на узгодження відносин між сировинним, виробничим, інфраструктурним та споживчим секторами ринків шляхом збалансування параметрів ланок логістичних ланцюгів та логістичних каналів, структурованих в секторну організацію ринків.	а) параметри споріднених ланок товарних потоків з надання логістичних послуг на умовах загального користування; б) параметри споріднених ланок товарних потоків за напрямками: узгодження переліку надання логістичних послуг, забезпечення спільної комерційної вигоди від приєднання нових логістичних операторів до обслуговування товаропотоків; узгодження «реакції» учасників на зовнішні виклики та ін.; в) параметри міжсекторних відносин у відповідності з логістичними типами товарних ринків.

Форма організації товароруху в якості логістичних ланцюгів уявляє собою упорядковану систему взаємопов'язаних ланок з обслуговування товарних потоків (постачання сировини, матеріалів, деталей, вузлів, комплектуючих - готова продукція-товарна партія - розподіл - кінцевий споживач), спрямованих на оптимізацію витрат відтворення товарної маси, що обертається на ринку, шляхом збалансування відповідних параметрів логістичних ланцюгів. До пріоритетних областей збалансування відносин слід віднести: а) параметри наскрізних маршрутів; б) часові, температурні та інші параметри товароруху; в) параметри централізації товарних потоків; г) параметри матеріально-технічне обслуговування товарних потоків тощо.

Форма організації товарного потоку у вигляді логістичного каналу уявляє собою упорядковану систему взаємопов'язаних ланок з обслуговування товарних потоків (постачання сировини, матеріалів, деталей, вузлів, комплектуючих - готова продукція-товарна партія - розподіл - кінцевий споживач), спрямованих на прискорення відтворення товарної маси, що обертається на ринку, шляхом збалансування параметрів ланок з постачань товарних партій продукції вимогам місць споживання. В модельному уявленні логістики товарного ринку перспективними областями збалансування ланок ЛК є: а) параметри номенклатури товарних партій продукції у відповідності до вимог місць споживання; б) параметри періодичності постачань товарних партій продукції у відповідності до вимог місць споживання; в) параметри обсягів, якості, термінів постачань товарних партій продукції у відповідності до вимог місць споживання та ін. Іноземний досвід вказує на позитивний вплив логістичних каналів на інтенсифікацію відтворення товарної маси. Так, в межах світового ринку логістичні витрати на

реалізацію промислових товарів в середньому складають 15% від загальних логістичних витрат та 20% - на витрати торгівельних мереж, які забезпечують прискорення товарообігу продукції в середньому на 30% [5].

Секторна форма організації товароруку уявляє собою упорядковану систему взаємопов'язаних ланок з обслуговування товарних потоків (постачання сировини, матеріалів, деталей, вузлів, комплектуючих - готова продукція-товарна партія - розподіл - кінцевий споживач), спрямованих на узгодження відносин між сировинним, виробничим, інфраструктурним та споживчим секторами ринків шляхом збалансування параметрів ланок логістичних ланцюгів та логістичних каналів, структурованих в секторну організацію ринків. До перспективних областей збалансування відносин слід віднести:

1. Параметри споріднених ланок обслуговування товарних потоків. Розгляд даної області відносин обумовлений тим, що суб'єкти ринків мають різний доступ до логістичних послуг. Так, в складі інфраструктурного сектора проектування і будівництво власних логістичних складів, розподільчих центрів тощо можуть собі дозволити переважно великі компанії, які за їх допомогою посилюють свої позиції на ринку. В той же час у дрібних та середніх виробників відсутні кошти для користування логістичними послугами щодо сучасного збереження, фасування, пакування товарів, формування однорідних товарних партій, сертифікації продукції у відповідності з міжнародними вимогами тощо. Один із шляхів вирішення проблеми передбачає створення логістичних об'єктів загального користування.

2. Параметри споріднених ланок з обслуговування товарних потоків за напрямками узгодження переліку надання логістичних послуг, забезпечення спільної комерційної вигоди від приєднання нових логістичних операторів до обслуговування товаропотоків; узгодження «реакції» учасників на зовнішні виклики та ін. Серед перелічених напрямів слід особливо відокремити першу складову. Узгодження переліку надання логістичних послуг дозволяє прискорити товарорух по секторах ринку за рахунок вирівнювання логістичного сервісу. Даний висновок пояснюється тим фактом, що відставання в розвитку одного з учасників призводить в цілому до гальмування відтворювального цикла в результаті порушення відповідності умов обслуговування товарних потоків вимогам клієнтури. Досягнення збалансованості у переліку логістичних послуг частіше всього зв'язують з показниками обсягів надання логістичних послуг. Варіанти досягнення цього стану передбачають укладання договорів по спільному прийняттю заходів логістичними операторами (наприклад, в процесі розподілу товарних потоків), одностороннє вирівнювання переліку логістичного сервісу, коли ініціатором ліквідації дисбалансу виступає провідний учасник логістичної мережі та ін.

3. Параметри товарних потоків в структурі міжсекторних відносин у відповідності з логістичними типами товарних ринків – ринками з

близькими умовами відтворення товарної маси. Потреба у використанні даної області регулювання міжсекторних відносин посилюється в умовах розширення географічних та товарних меж ринків, злиття ринків тощо. В цьому випадку здійснюється більш поглиблений моніторинг ринків та визначаються їх провідні логістичні характеристики [6]. З метою предметного врахування логістичних типів ринків нами запропонована система критеріїв їх типології, в основу якої покладена залежність умов збалансування міжсекторних відносин від логістичних параметрів ринків (табл. 2, [7]).

Критерій географічних меж товарних ринків. Вибір даного критерію обумовлений тим, що з розширенням географічних меж ринків змінюється логістика міжсекторних відносин. Так, по відношенню до локальних ринків логістика не грає вирішального значення (один вид транспорту, стійка структура товарної номенклатури тощо). Але по мірі розширення географічних меж ринків роль логістики у збалансуванні міжсекторних відносин суттєво посилюється. Провідними важелями постають збірні поставки, наскрізні тарифи, механізми взаємодії різних видів транспорту, наявність загальних розподільчих центрів і ін.

Таблиця 2

Логістичний фактор типології товарних ринків

№ п/п	Критерії типології ринків	Логістичні параметри ринків.	Умови збалансування міжсекторних відносин.
1.	Географічні межі товарних ринків	Параметри локальних ринків.	Збалансування міжсекторних відносин в обмежених масштабах локальних ринків (один вид транспорту, стійка структура товарної номенклатури тощо).
		Параметри регіональних ринків.	Збалансування міжсекторних відносин в межах регіональних ринків (забезпечення збірних поставок, наявності розподільчих центрів та ін.).
		Параметри національних ринків.	Збалансування міжсекторних відносин в межах національних ринків (взаємодія суміжних видів транспорту, використання наскрізних тарифів тощо).
2.	Умови споживчого попиту.	Параметри ринків масового попиту.	Збалансування міжсекторних відносин в умовах обслуговування поширеної номенклатури товарів при значному охопленні ринкового простору дрібними та середніми постачальниками та споживачів продукції.
		Параметри ринків разового попиту.	Збалансування міжсекторних відносин в умовах поставок

№ п/п	Критерії типології ринків	Логістичні параметри ринків.	Умови збалансування міжсекторних відносин.
			звуженої номенклатур товарів з використанням прогресивних методів поставок (прямі поставки та ін.).
3.	Сталість товарообігу .	Ринки з сталими параметрами товарообігу продукції.	Збалансування міжсекторних відносин в умовах сталих параметрів товарообігу продукції.
		Ринки з періодичними змінами у параметрах товарообігу продукції.	Збалансування міжсекторних відносин в умовах періодичних змін в параметрах товарообігу продукції.
		Ринки з частими змінами у параметрах товарообігу продукції.	Збалансування міжсекторних відносин в умовах частих змін в параметрах товарообігу продукції.
4.	Насиченість ринків товарною масою.	Параметри насичених ринків.	Збалансування міжсекторних відносин в режимі максимальної економії логістичних витрат.
		Параметри ринків що розвиваються.	Збалансування міжсекторних відносин в режимі розширення споживчого попиту.
		Параметри ринків що формуються (ринкові ніши).	Збалансування міжсекторних відносин в режимі виходу логістичних мереж на заплановані обсяги товарних поставок.

Критерій умов споживчого попиту. По відношенню до даного критерія нами відокремлюються ринки масового попиту та ринки разового попиту. В логістичному аспекті ринки масового попиту характеризуються різноманіттям товарної номенклатури, широким діапазоном цін на продукцію, різними режимами купівлі-продажу товарів (щоденні, сезонні), підвищеною щільністю постачальників та споживачів. До типу ринків масового попиту відносяться, наприклад, ринки товарів народного споживання. Налагодження товарних потоків під даний тип ринків передбачає логістичне обслуговування поширеної номенклатури товарів при значному охопленні ринкового простору. Дана відмінність посилює роль прийняття логістичних рішень на міжсекторному рівні, коли множина дрібних потоків створює умови для взаємодії. В свою чергу тип ринків разового попиту формує принципово іншу модель логістичної «поведінки» міжсекторних відносин, яка передбачає централізацію поставок звуженої номенклатури товарів та використання прогресивних форм товарних поставок (прямі поставки та ін.).

Критерій сталості товароруку продукції. По відношенню до даного критерію відокремлюються типи ринків з сталими параметрами товарних потоків, ринки з періодичними змінами у параметрах товарних потоків та ринки з частими змінами у параметрах товарних потоків. Перший тип ринків створює найбільш сприятливі умови для логістичного обслуговування міжсекторних відносин, коли логістичні умови взаємодії між суб'єктами логістичного бізнесу не підлягають значним змінам. Ринки з періодичними змінами у параметрах товарних потоків характеризуються значними змінами в ланках логістичних мереж. Ринки з частими змінами у параметрах товарних потоків супроводжуються перманентними змінами в ланках логістичних мереж. Це створює найбільш витратні умови для збалансування параметрів секторів ринків.

Критерій насиченості ринків товарною масою диференціює ринки на логістичний тип насичених ринків, тип ринків, що розвиваються, та тип ринків, що формуються (ринкові ніши). Типу насичених ринків відповідає ситуація, при якій ринкова пропозиція перевищує ринковий попит. По відношенню до даного типу ринків пропонується пошук додаткових резервів скорочення логістичних витрат, які в першу чергу існують у відносинах між інфраструктурним та споживчим секторами ринків (розподільча логістика, логістика з доробки товарів, формування постійної клієнтської бази тощо). Тип ринків що розвиваються відрізняються динамічним зростанням споживчого попиту. В такій ситуації логістичні мережі необхідно спрямовувати на збільшення товарообігу продукції. Тип ринків, що формуються (ринкові ніши), відрізняються суттєвим перевищенням попиту над пропозицією. Завдання логістики в даному випадку передбачають результативний вихід товарних потоків на заплановані обсяги поставок.

Вище розглянуті форми перспективної організації логістики товарних ринків передбачають використання адекватних інструментів з регулювання товарних потоків. Традиційною формою взаємоузгоджень між структурними елементами логістичних мереж розглядаються логістичні центри (ЛЦ). В загальному розумінні под ЛЦ розуміють систему логістичних об'єктів з повним набором сервісних логістичних послуг, які гарантовано забезпечують клієнтуру пакетним логістичним обслуговуванням в сполученні з досягненням максимального синергетичного ефекту з переміщення товарів по логістичним мережам [8, с. 95)]. Дане визначення ЛЦ вказує на їх головне призначення – централізоване регулювання переміщення продукції, що перетворює «стихийні» тенденції товароруку в цілісні товарні потоки.

По відношенню до предмету даного дослідження функції ЛЦ децю ускладнюються. Поряд з вище переліченими традиційними заходами додаються такі нові області впливу на товарні потоки як формування повних 4-х секторних ринків, централізація в прийнятті рішень в межах повного (завершеного) відтворювального циклу від поставок сировини до реалізації готової продукції кінцевим споживачем, регулювання структурних пропорцій між секторами ринків та ряд інших напрямів.

Звернемо увагу на один з провідних аспектів функціонування ЛЦ, пов'язаних з компонентним наповненням регулюючих впливів на відтворювальний процес. В авторському баченні функція ЛЦ, спрямована на регулювання відтворювального процесу, повинна об'єднувати в себе три регулюючі компоненти. Першу компоненту формує об'єктна складова, яка регулює фази відтворювального циклу за допомогою насичення товарних потоків логістичними операціями, притаманними завершній структурі товарних потоків: транспортування, складування, доробка, розподіл тощо. Змістом використання об'єктної компоненти є ситуація, при якій в результаті впровадження логістичних операцій відбуваються зміни в параметрах подальшого переміщення продукції по логістичним мережам: географічних, об'ємних, часових та ін.

Другу компоненту формують інструменти регулювання наскрізних параметрів товароруку (вартісних, об'ємних, часових тощо) між складовими товарних потоків у відповідності до умов відтворювального процесу.

Третю компоненту формує контролююча складова, яка уявляє собою систему моніторингу з пошуку диспропорцій в структурі об'єктної компоненти та компоненти наскрізних параметрів товарних потоків, що гальмують відтворювальний процес, та запровадження відповідних заходів з їх ліквідації. Авторська позиція полягає в необхідності спрямування контролюючої функції на області кардинальних змін на товарних ринках, пов'язаних, наприклад, з посилення якого-небудь нового масштабного тренда в споживанні продукції, появою нових ринкових ніш, об'єднанням ринків та ін., що викликає потребу в адекватних кардинальних перетвореннях у відносинах між секторами ринків. Переваги використання контролюючої компоненти полягають в економії матеріальних та фінансових ресурсів в процесі адаптації структурних відносин між складовими товарних потоків до кардинальних змін у ринковому середовищі шляхом концентрації необхідних заходів в «точках» критичних диспропорцій, від яких залежить результативність всього відтворювального процесу.

Висновки. Логістика товарних ринків уявляє собою перспективний напрям активізації відтворювальної функції ринків, основними ознаками якої є: а) наявність товарного потоку, який обіймає повний відтворювальний цикл від постачань сировини, матеріалів, деталей комплектуючих до реалізації готової продукції кінцевим споживачам; б) структурованість товарного потоку на логістичні ланцюги, логістичні канали та ринкові сектори, які забезпечують оптимізацію витрат в процесі відтворення товарної маси, прискорюють товарообіг продукції у відповідності до вимог місць споживання, підтримують міжсекторні пропорції; в) функціонування логістичних центрів з додатковими функціями, пов'язаними з формуванням повних 4-х секторних ринків, централізованим прийняттям рішень в межах завершеного відтворювального циклу, регулюванням міжсекторних пропорцій та рядом інших функцій.

Виконаний аналіз дозволив зробити висновок про наявність значних перспектив з використання логістики товарних ринків. Зокрема, на сучасному (початковому) етапі розвитку логістики запропонований концептуальний погляд на проблему структуризації організаційних форм логістики товарних ринків доцільно спрямувати на першочергове наповнення товарних потоків інфраструктурними елементами в сполученні з врахуванням логістичних типів ринків – перспективним напрямом підтримки відтворювального процесу.

Література

1. Лысюк В.М. Воспроизводственная функция товарных рынков / В.М.Лысюк. – Одесса.: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2011. – 225 с.
2. Никифоров В.В. Транспорт и склад в цепи поставок. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.xcomp.biz/tag/nikiforov-v-v/>
3. Зуева О. Н. Исследование логистической системы товарного рынка кожаной обуви (на примере Свердловской области): автореф. дис. к-та эконом. наук: 07.00.02 /; Зуева О. Н. 08.00.06 РАН. – Свердловск, 1998. – 26 с. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/issledovanie-logisticheskoi-sistemy-tovarnogo-rynka-kozhanoi-obuvi-na-prim-sverdlovobl#ixzz451ObRqc/>
4. Сумец Р. Проектирование логистической сбытовой цепи: некоторые замечания / Р.Сумец // Логистика: проблемы и решения. – 2009. – № 5. – С. 60 – 62.
5. Гришаева О.Ю. Логистическая координация материальных потоков в условиях промышленно-торговой интеграции: автореф. дис. к-та эконом. наук: 08.00.05 ; Гришаева О.Ю. 08.00.06 РАН. – Москва, 2005 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/logisticheskaya-koordinatsiya-materialnykh-potokov-v-usloviyakh-promyshlenno-torgovoi-integr#ixzz3SN1qXAYU/>
6. Мартынович Е. „ФМ Ложистик“: восточноевропейский вектор / Е. Мартынович // Транспорт і логістика. – 2006. – № 13. – С. 30- 31.
7. Тараканов Н.Л. Эволюция логистической функции обслуживания материальных потоков / Н.Л. Тараканов // Журнал Университета водных коммуникаций. – СПб: «Государственный университет морского и речного флота имени адмирала С.О. Макарова». – 2013. - Вип. 19. – С. 44 – 50.
8. Прокофьева Т.А. Логистика транспортно-распределительных систем: региональный аспект / Т.А. Прокофьева, О.М. Лопаткин. – М.: РКонсульт, 2003. – 400 с.

Reference

1. Lvisyuk V.M. (2011). Vosproizvodstvennaya funktsiya tovarnyih ryнков [Reproduction function of commodity markets]. Odessa: IPREEI NASU [in Russian].

2. Nikiforov V.V. (2008). Transport i sklad v tsepi postavok [Transport and warehouse in the supply chain]. GrossMedia. Retrieved from: <http://www.xcomp.biz/tag/nikiforov-v-v/> [in Russian].

3. Zueva O. N. (1998). Issledovanie logisticheskoy sistemy tovarnogo ryinka kozhanoy obuvi (na primere Sverdlovskoy oblasti) [Investigation of the logistics system of commodity leather shoes market (for example, the Sverdlovsk region)]. Extended abstract of candidate's thesis. Sverdlovsk. Retrieved from: <http://www.dissercat.com/content/issledovanie-logisticheskoi-sistemy-tovarnogo-ryinka-kozhanoi-obuvi-na-prim-sverdlovobl#ixzz451ObRqc/>

4. Sumets R. (2009). Proektirovanie logisticheskoy sbyitovoy tsepi: nekotorye zamechaniya [Designing the logistics value chain: some comments]. Logistika: problemy i resheniya - Logistics: problems and solutions, 5, 60-62 [in Russian].

5. Grishayeva O.Yu. (2005). Logisticheskaya koordinatsiya materialnykh potokov v usloviyakh promyshlenno-torgovoi integratsii [Logistical coordination of material flows in terms of industrial and trade integration]. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow. - Retrieved from: <http://www.dissercat.com/content/logisticheskaya-koordinatsiya-materialnykh-potokov-v-usloviyakh-promyshlenno-torgovoi-integr#ixzz3SN1qXAYU/>

6. Martyinovich E. (2006). «FM Lozhistik»: vostochnoevropeyskiy vektor ["FM Logistic": Eastern European vector]. *Transport i logistika* – *Transport i logistika*, 13, 30-31 [in Russian].

7. Tarakanov N.L. (2013). Evolyutsiya logisticheskoy funktsii *obsluzhivaniya materialnykh potokov [The evolution of the logistics service functions of material flow]. *Zhurnal Universiteta vodnykh kommunikatsiy - Water University Journal Communications*, 19, 44-50 [in Russian].

8. Prokofeva T.A. (2003) Logistika transportno-raspredeletelnykh sistem: regionalnyy aspekt [Logistics transport and distribution systems]. M. : RKonsult [in Russian].

Abstract

Lisyuk V.M., Tarakanov N.L.

Structural organization of logistics of commodity markets

In the article, the conceptual view of formation of organizational structure of commodity markets' logistics as a perspective direction of recreation process is considered. Perspective forms of logistic servicing of production flows within logistic chains, logistic channels and sectorial structure of markets are revealed. Innovative approach to centralized regulation of relations between structural elements of production flows within logistic centers is proposed basing on unification to a single system consisting of objective component within logistic operations, regulative component of through-parameters of regulation of production flows and component that controls balance level of relations between logistic elements of production flows.

УДК 339.13.025.5:551.510.42(477)

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Мартієнко А.І., Хумарова Н.І.

Визначено сутність та проблеми викидів парникових газів та енергозбереження; обґрунтовано інституційні засади формування низьковуглецевого розвитку з визначенням пріоритетних напрямів та завдань направлених на забезпечення мінімізації виробництва та споживання енергії; визначено суб'єктів реалізації низьковуглецевого розвитку їх фінансове та організаційно-економічне забезпечення.

Постановка проблеми. Для світового співтовариства проблема кліматичних змін, антропогенного забруднення атмосфери парниковими газами (ПГ) та переходу до низьковуглецевого розвитку залишається найактуальнішою у площині забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку. За останнє десятиліття кількість щорічно реєстрованих небезпечних гідрометеорологічних явищ зросла майже у два рази і за прогнозами науковців така тенденція на найближчі часи буде зберігатися.

Аналіз досліджень і публікацій. Наприкінці двадцятого століття представники різних наукових напрямів запропонували використовувати стратегію сталого розвитку, одним з пріоритетів якого є перехід до низьковуглецевого розвитку з метою попередження змін клімату та антропогенного навантаження на природу. Дослідження стали початком активного процесу розвитку нового мислення для забезпечення мінімізації викидів CO₂ на основі енергозбереження, використання альтернативних джерел енергії, впровадження більш чистого виробництва. Значимість створення системи реалізації завдань низьковуглецевого розвитку, спрямованої на розв'язання енергетичних, економіко-екологічних проблем, передбачення виникнення конфліктних екологічних ситуацій, стала предметом дослідження вітчизняних вчених-економістів [1, 2, 3, 4, 5, 6].

Мета дослідження. Визначення інституційних засад та пріоритетів низьковуглецевого розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Одним з механізмів забезпечення низьковуглецевого розвитку є виконання зобов'язань щодо реалізації Кіотського протоколу. На міжнародному рівні цілеспрямовано впроваджено багатьох років приймаються та реалізуються заходи щодо зниження викидів ПГ згідно Кіотського протоколу Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, спрямовуються зусилля розвинених країн на впровадження ринкових механізмів поводження з вуглецевими одиницями. Результатом його реалізації стало те, що передбачене на період 2008-2012 років скорочення викидів на 5 відсотків від базового 1990 року було достроково досягнуто і зараз їх обсяги в цих країнах не тільки не збільшуються, а

навпаки поступово знижуються. Проте в глобальному вимірі проблеми збільшення викидів ПГ вирішуються дуже повільно і основні з них змістились у напрямок країн, що розвиваються (Китаю, Індії, Кореї), які сьогодні за сумарними обсягами викидів випереджають США, ЄС та ін. Отже основна місія Кіотського протоколу щодо зосередження уваги на кліматичних змінах, знаходження та опрацювання економічних інструментів міжнародного співробітництва вважається практично виконаною. Зараз світова спільнота враховуючи його недоліки зосереджується на розробці нових правил, рекомендацій та механізмів економіко-екологічного співробітництва задля активізації та поліпшення кліматичної ситуації.

Масштабний Саміт ООН з проблем змін клімату, що відбувся у листопаді-грудні 2015 року у Парижі завершився визначенням основних меседжів нового договору, який після 2020 року замінить Кіотський протокол. Міжурядова група експертів з питань змін клімату (IPCC) до 2018 року має підготувати спеціальний доклад про можливості досягнення «стелі» в 1,5 градуси та наслідки цього сценарію змін клімату. Перспективи нової угоди розраховані на залучення до її виконання за тими чи іншими зобов'язаннями усіх країн, а не тільки розвинених тому, що питання кліматичного регулювання та низьковуглецевого розвитку починають відігравати суттєвішу роль у міжнародній макроекономічній кон'юктурі та світовій торгівлі [6].

Концепція зниження викидів ПГ впроваджується різними інструментами у різних країнах світу, загалом поведінка з викидами парникових газів стає головним елементом внутрішньої та зовнішньої політики в сфері зміни клімату багатьох країн світу та включає механізми торгівлі квотами на викиди парникових газів через внутрішній вуглецевий ринок та добровільні і обов'язкові системи обмеження викидів в атмосферу.

Світовий досвід доводить, що формування внутрішнього вуглецевого ринку забезпечує екологізацію енергетичного, промислово-технологічного розвитку, стає важливим фактором економічної та екологічної конкурентоспроможності суб'єктів господарювання і регіонів, ефективним інструментом стимулювання інвестицій в модернізацію та інновації, залучення бізнесу в процеси зниження забруднення парниковими газами та переходу до низьковуглецевого розвитку.

Зачасу ратифікації Рамкової конвенції та Кіотського протоколу в Україні дуже повільно розробляються правові та організаційні основи запобігання і пом'якшення наслідків зміни клімату. Практично відсутні внутрішні ініціативи нашої держави у розповсюдженні економічних механізмів зменшенні негативного впливу парникових газів на забруднення атмосферного повітря, як одного із основних життєвоважливих елементів навколишнього природного середовища. За таких умов важливого значення набуває розробка теоретичних та методичних засад застосування ринкових відносин в економіці природокористування, що забезпечуватимуть створення економічної

мотивації суб'єктів господарювання до стабільного і постійного скорочення викидів ПГ та забезпечення низьковуглецевого розвитку.

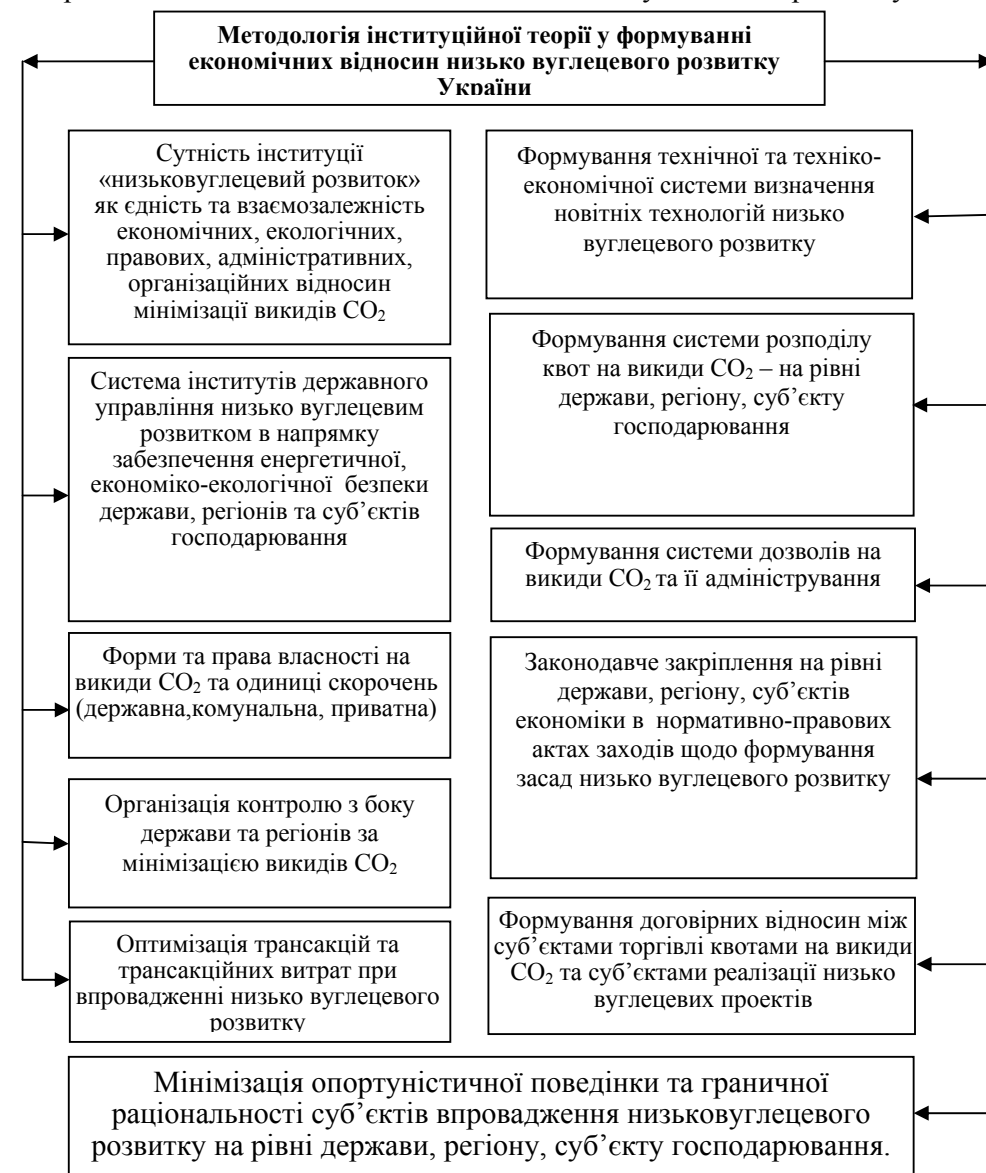

Рис. 1. Методологія інституційної теорії у формуванні економічних відносин низьковуглецевого розвитку України

Складність задачі полягає в тому, що з одного боку регулювання процесів розвитку ринкових механізмів поведінки з викидами

парникових газів не має зосереджуватись лише на загальнонаціональному рівні, а потребує активного залучення регіонів до формування внутрішнього вуглецевого ринку, а з іншого – сама можливість розвитку регіонального вуглецевого ринку визначається чинниками розвитку економічних механізмів у сфері природокористування та вирішення екологічних проблем [7, с. 88].

Методологія інституційної теорії дозволяє розробити наукову базу та визначити практичні рекомендації щодо розбудови економічних відносин у сфері реалізації низьковуглецевого розвитку в Україні (рис.1).

Низьковуглецевий розвиток має забезпечуватись формуванням відповідного ринкового середовища в сфері природокористування, розвитком засад відносин власності не тільки на природні ресурси, але й на дозволи та квоти їх забруднення викидами вуглецю та сполук наближених до нього, власності на одержані одиниці скорочення та на карбонові кредити, а також формуванням нових управлінських рішень та організаційно-економічних інструментів щодо розвитку внутрішнього вуглецевого ринку. Важливим питанням є впровадження цілісної його концепції на всіх рівнях управління, а також практичних рекомендацій щодо інституційної інфраструктури ринку квот на викиди парникових газів в Україні.

Ключовою проблемою низьковуглецевого розвитку є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо формування ринкових відносин обігу вуглецевих одиниць між різнорівневими суб'єктами господарювання. Адже коли в багатьох розвинених країнах регулювання парникових викидів використовується для збільшення доданої вартості, підвищення продуктивності на одиницю природних енергоресурсів, що споживаються, та зниження забруднення атмосфери, в нашій країні це питання залишається відкритим. Гальмуючи розвиток внутрішнього вуглецевого ринку Україна втрачає великі можливості мобілізації та перерозподілу наявних ресурсів на користь низьковуглецевих технологій, галузей та виробництв, а також переходу економічних систем на інноваційний шлях розвитку.

На основі використання інституціональної методології в рішенні питань створення ринкових відносин в зниженні викидів CO₂ можливе визначення конкретних інститутів, які забезпечать функціонування вуглецевого ринку торгівлі квотами на викиди CO₂, ринку добровільних скорочень та ринку проектів спільного впровадження, первинне й вторинне присвоєння доходу власником природних ресурсів. Ринкові механізми в зниженні викидів CO₂ направлені на стимулювання підприємства в напрямку впровадження чистих технологій, зниження викидів вуглецю та продажу скорочень викидів. В даному випадку охорона природи стає не чимось затратним для суб'єкту господарювання, що не дає віддачі безпосередньо, а дає змогу в процесі зниження викидів в атмосферу виробити новий товар – скорочення викидів CO₂ та продати його на вуглецевому ринку.

Під низьковуглецевим розвитком України необхідно розуміти

систему цільових заходів, направлених на забезпечення мінімізації виробництва та споживання енергії, що виробляється з високим вмістом викидів CO₂.

Сучасні пріоритети низьковуглецевого розвитку мають бути спрямовані на:

- мінімізацію/вилучення первинних енергетичних вуглецевих ресурсів та заміщення їх на альтернативні первинні ресурси;

- створення і впровадження процесів комплексної переробки енергетичних ресурсів та використання повторних скидних енергоресурсів;

- перехід до енергоконверсії, що відбувається через заміщення вуглецевих енергоносіїв безвуглецевими;

- розвиток технологій та обладнання, орієнтованих на використання джерел енергії довкілля, зокрема теплонасосів, генераторів тощо;

- створення технопарків та технополісів, орієнтованих на низьковуглецевий розвиток.

Для реалізації пріоритетів низьковуглецевого розвитку серед першочергових завдань вважаємо доцільним визначити такі:

- впровадження енергозберігаючих технологій в усіх сферах національної економіки;

- технологічне переозброєння підприємств із оснащенням їх сучасним енергозберігаючим устаткуванням, а також виведення з експлуатації застарілих енергомістких технологій;

- розвиток технологій та систем використання повторних скидних ресурсів;

- модернізація та розвиток екологічно безпечних видів транспорту, транспортних комунікацій і палива, у т.ч. міського громадського транспорту;

- розвиток енергозберігаючих технологій у житлово-комунальній сфері та при будівництві нового житла тощо.

Для досягнення головної цілі низьковуглецевого розвитку необхідно паралельне досягнення цілей другого рівня, що направлені на реалізацію зазначених пріоритетів, а також визначення цільових груп:

I. Суб'єкти, що видобувають та виробляють енергетичні ресурси (паливно-енергетичний комплекс – електроенергетика та тепла енергетика):

- орієнтація технологій на удосконалення видобутку природних енергетичних ресурсів в напрямку екологізації виробництва;

- орієнтація виробників енергії на впровадження чистих технологій при виробництві енергії (електроенергії, продуктів нафто-, газопереробки тощо);

- збереження енергії при постачанні та транспортуванні її до споживачів;

- поводження з відходами (утилізація, повторне використання відходів виробництва енергії).

II. Суб'єкти, що споживають енергетичні ресурси – всі промислові і

непромислові підприємства та організації, об'єкти транспорту, будівництва та ЖКГ, об'єкти інфраструктури, що використовують енергетичні ресурси:

- технології збереження тепла, енергозберігаючі системи теплоопалення, застосування енергозберігаючих матеріалів тощо;

- перехід на альтернативні та поновлювальні джерела енергії (сонячні батареї, вітрогенератори тощо);

- сучасні технології збору, зберігання, рециклінгу побутових та промислових відходів на спеціальних побутових полігонах ЖКГ.

III. Суб'єкти, що виробляють устаткування та матеріали для впровадження енергозберігаючих та альтернативних технологій на підприємствах суб'єктів I та II груп.

IV. Наукове забезпечення:

- технічне, економічне, екологічне обґрунтування впровадження енергозберігаючих та альтернативних технологій на нових підприємствах;

- технічне, економічне обґрунтування екологічної та фінансової санації енергомістких підприємств та організацій.

V. Фінансове забезпечення низьковуглецевого розвитку:

- державна підтримка (субсидії, субвенції, пільгове кредитування, оподаткування тощо);

- державно-приватне партнерство у реалізації завдань низьковуглецевого розвитку;

- організація холдингів, вертикально та горизонтально інтегрованих структур, технопарків тощо.

Висновки. Механізм реалізації низьковуглецевого розвитку України передбачає використання важелів державної організаційно-економічної, фінансової та бюджетної політики з урахуванням інтересів суб'єктів господарювання. Завдання низьковуглецевого розвитку мають бути невід'ємною частиною загальнонаціональної стратегії розвитку України, згідно якої необхідно розробити стратегію та політику низьковуглецевого розвитку. Розробка та затвердження відповідних документів дасть можливість сформувати національну та регіональну цільові комплексні програми низьковуглецевого розвитку, з відповідними проектами по зниженню викидів CO₂ та впровадження альтернативних джерел енергопостачання.

Активізації низьковуглецевого розвитку буде сприяти прийняття законів про енергетичний аудит, про облік енергоресурсів, про енергетичну генерацію. Пріоритетом мають виступити: посилення системи управління, обліку та контролю у сфері енергозбереження; розвиток механізмів стимулювання енергозбереження: державні стандарти, стимули в законодавстві, податкова система і тарифна політика та інше.

Література

1. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України: монографія/за заг.ред. акад. НАН України Б.В.Буркинського. - ІПРЕЕД

НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2012. – 714с.

2. Гайдуцький І.П. Інвестування низько вуглецевої економіки: теорія, методологія, практика: Монографія / І.П.Гайдуцький. – К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2014. – 374 с.

3. Політика енергоефективного розвитку і зміни клімату: монографія / В.Я. Шевчук, Н.Р. Малишева, Т.Т. Ковальчук, І.Г. Манцуров та ін.// За ред. В.Я. Шевчука – К.: ЦП «Компрінт», 2014. – 218 с.

4. Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська [та ін.]. - К.: НІСД, 2013. – 120 с.

5. Мартиенко А.И. Трансакционные издержки реализации форм и прав собственности на объекты природного капитала / А.И. Мартиенко// Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – Донецьк, 2009. – Вып. №36-2, С. 5-10.

6. ТОП-5 самых важных достижений климатического саммита в Париже [Электронный ресурс]// Зялёны Партал. - Текст. дан. - Режим доступу : <http://greenbelarus.info/articles/16-12-2015/top-5-samyh-vazhnyh-dostizheniy-klimaticheskogo-sammita-v-parizhe>. - Загол. з екрану.

7. Хумаров О. А. Теоретичні основи формування внутрішнього вуглецевого ринку в Україні / О. А. Хумаров // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України" ; відп. ред. В. С. Кравців. - Львів, 2015. - Вип. 1(111). - С. 86-91.

References

1. Burkynskyi, B.V. (Eds.). (2012). *Naukovi zasady rozrobky stratehii staloho rozvytku Ukrainy [Scientific principles designing of strategy working for sustainable development of Ukraine]*. Odesa: IMPEER of NASU [in Ukrainian].

2. Hajduts'kyj, I.P. (2014). *Investuvannia nyz'ko vuhletsevoi ekonomiky: teoriia, metodolohiia, praktyka [Investing in low-carbon economy: theory, methodology, practice]*. Kyiv: «Information systems» [in Ukrainian].

3. Shevchuk, V.Ya. (Eds.). (2014). *Polityka enerhoefektyvnoho rozvytku i zminy klimatu [The policy of energy efficient development and climate changes]*. K.: TsP «Komprint» [in Ukrainian].

4. Zhalilo, Ya.A., Pokryshka, D.S., Belins'ka, Ya.V. et al. (2013). *Perspektyvy ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobal'noi makroekonomichnoi nestabil'nosti [Prospects of Ukraine's economy amid the global economic turbulence]*. K.: NISD [in Ukrainian].

5. Martienko, A.I. (2009). *Transaktsyonnye yzderzhky realizatsyy form y prav sobstvennosti na ob'ekty pryrodnoho kapytala [Transaction Costs from Realizing the Forms and Property Rights of Natural Capital]*. *Naukovi pratsi DonNTU. Serii: ekonomichna. – Scientific papers of DonNTU. Series: Economic*, 36-2, 5-10 [in Russian].

6. TOP-5 samykh vazhnykh dostyzenyj klymatycheskoho sammyta v Paryzhe [Top-5 most important achievements of the climate summit in Paris]. *greenbelarus.info*. Retrieved from: <http://greenbelarus.info/articles/16-12-2015/top-5-samyh-vazhnyh-dostizheniy-klimaticheskogo-sammita-v-parizhe> [in Russian].

7. Khumarov, O.A. [2015]. Teoretychni osnovy formuvannia vnutrishn'oho vuhletsevoho rynku v Ukraini [Theoretical foundations of internal carbon market in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' "Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy"*. – *Collection of Scientific Works "Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine"*, 1(111), 86-91 [in Ukrainian].

Abstract

Martienko A., Khumarova N.

Institutional bases of low-carbon development formation of Ukraine

The essence and problems of greenhouse gas emissions and energy efficiency; reasonably institutional foundations of a low carbon development with the definition of priority directions and tasks aimed at ensuring the minimization of energy production and consumption; determined implementation of low carbon development of their financial, organizational and economic support.

УДК 504:338.49

АНАЛИЗ ДЕЙСТВУЮЩЕЙ СИСТЕМЫ МОТИВАЦИИ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Никола С.О.

Проведен анализ мотивационных подходов к рациональному использованию природных ресурсов и охраны окружающей среды. Проанализирован налоговый кодекс, а также доходный и расходный разделы государственного бюджета с позиции экологических платежей и расходов на природопользование как стимулов мотивации субъектов хозяйственной деятельности.

Постановка проблемы. Современный этап развития мирового хозяйства отличается всевозрастающими масштабами потребления природных ресурсов, резким усложнением процесса взаимодействия природы и общества, интенсификацией и расширением сферы проявления специфических природно-антропогенных процессов, возникающих вследствие техногенного воздействия на природу. В этой связи большое значение приобретает вопросы экономического стимулирования природопользования.

В последние годы стимулированию придается все большее значение, при этом усиливается понимание того, что только административными санкциями заинтересовать субъектов хозяйствования осуществлять природоохранные и ресурсосберегающие мероприятия в современных условиях и на современном уровне научно-технического прогресса не всегда возможно.

Анализ исследований и публикаций. В настоящее время вопросы экономико-экологической мотивации и стимулирования на макроуровне с позиций доходов и расходов государственного бюджета не рассматриваются.

Цель исследования. Целью статьи является осуществление анализа действующей системы мотивации природопользования на государственном уровне.

Изложение основного материала. Анализ рассмотренных ранее систем мотивации и стимулирования субъектов хозяйственной деятельности к снижению выбросов, сбросов загрязняющих веществ в природные объекты и размещения отходов, потребления количества природных ресурсов на единицу производимой продукции показал приоритет следующей системы – вначале природопользователь оплачивает влияние на природную среду, но потом при сокращении антропогенного воздействия финансовые средства возвращаются на предприятие либо предприятие получает субсидию для снижения антропогенного воздействия на природные ресурсы.

Сейчас в Украине действует система стимулирования снижения загрязнения и потребления природных ресурсов при производстве продукции, которая не мотивирует предприятия к эффективному природопользованию. В основном вся мотивация сводится к системе платежей за природопользование.

Так, согласно Налоговому кодексу [1], раздела VIII «Экологический налог» определяются ставки налога за выбросы в атмосферный воздух загрязняющих веществ стационарными и передвижными источниками загрязнения; ставки налога за сбросы загрязняющих веществ в водные объекты; ставки налога за размещения отходов в специально отведенных для этого местах или на объектах; ставки налога за образования радиоактивных отходов (включая уже накопленные); ставки налога за временное хранение радиоактивных отходов их производителями свыше установленного особыми условиями лицензии срок; порядок начисления налога. В Налоговом кодексе определены плательщики налога, которыми являются субъекты хозяйствования, юридические лица, которые не производят хозяйственную (предпринимательскую) деятельность, бюджетные учреждения, общественные и другие предприятия, учреждения и организации, постоянные представительства нерезидентов, включая тех, которые выполняют агентские (представительные) функции относительно таких нерезидентов или их основателей, во время проведения деятельности которых на территории Украины и в пределах ее континентального шельфа и исключительной (морской) экономической зоны. Это свидетельствует о том, что нет дифференциации плательщиков по видам производственно-хозяйственной деятельности, с учетом производства экологически чистой продукции, с использованием экологически чистого оборудования, технологий, малоотходного и повторного использования отходов, использование не традиционных видов энергии и т.п. Отсутствие данной дифференциации не позволяет использовать и внедрять систему экономико-экологических мотивов и стимулов для совершенствования природопользования, а именно варьировать ставки и базой налогообложения, что не создает возможности осуществлять возврат финансовых потоков в случае эффективной эколого-экономической работы предприятия. А также не зафиксированы в Налоговом кодексе плательщики, которые могли бы использовать налоговые льготы, налоговые каникулы и т.д.

Не являются стимулом к совершенствованию экономико-экологической деятельности на предприятии существующие ставки экологических налогов по следующим причинам:

во-первых, нет разграничений внутри ставки на лимит и сверхлимитное загрязнение окружающей природной среды (за выбросы в атмосферу стационарными и передвижными источниками загрязнения, за сбросы в водные ресурсы и захоронение отходов),

во-вторых, ранее лимит ложился на себестоимость продукции, а сверхлимит - на прибыль предприятия, что являлось мощным мотиватором и стимулом для проведения природоохранных мероприятий,

в данный момент такая практика отсутствует,

в-третьих, ставка налога за загрязнение не пересматривалась с учетом инфляционных процессов после выхода нового Налогового кодекса, что снижает ее мотивационное предназначение,

в-четвертых, порядок начисления налогов не мотивирует снижение выбросов загрязняющих веществ, так например;

– при расчете объемов платежей за выбросы в атмосферу не учитываются корректирующие коэффициенты, по нашему мнению, представляется целесообразным учитывать такие коэффициенты как, коэффициент размещения источника загрязнения (жилая или промышленная зона, рекреационные территории), коэффициент определяющий количество проживающего населения (город, поселок, село);

– сумма налога, который взыскивается за выбросы в водные объекты, учитывает коэффициент, который равняется 1,5 и применяется в случае сбрасывания загрязняющих веществ в пруды и озера (в другом случае коэффициент равняется 1), по нашему мнению, представляется целесообразным использовать бассейновый коэффициент, учитывающий особенности бассейнов рек, озер и моря;

– суммы налога, который взыскивается за размещения отходов, учитывает корректирующий коэффициент, который учитывает расположение места размещения отходов и коэффициент, который равняется 3 и применяется в случае размещения отходов на свалках, которые не обеспечивают полного исключения загрязнения атмосферного воздуха или водных объектов, по нашему мнению, следует учитывать характеристики самого отхода, его комплектацию и накапливаемость данного отхода на свалке, что может вызвать синергические эффекты, проникновение загрязняющих веществ в подземные водные источники и дальнейший их перенос в водные объекты.

Анализ Налогового кодекса, в части экологических платежей, показал, что они не являются стимулирующим механизмом в области природопользования. Как видно из проведенного анализа, плата за загрязнение природных ресурсов не ранжируется по отраслям общественного производства, не учитываются проводимые мероприятия субъектами предпринимательской деятельности, отсутствует индивидуальный подход к каждому природопользователю. Объемы платежей не соответствуют экономико-экологическим ущербам.

При рассмотрении вопросов использования природных ресурсов можно сделать аналогичные выводы: плата за природный ресурс настолько незначительна, что она не является мотивационно-стимулирующим фактором в производственно-хозяйственной деятельности.

Удельный вес платы за использование природного ресурса составляет незначительную часть (3%) в тарифной плате за специальное использование природного ресурса и, естественно, не является стимулом к его бережному использованию.

Предприятия не получают от государства финансовых средств, долгосрочных инвестиций для совершенствования технологических процессов, внедрения экологически чистого оборудования и производства экологически чистой продукции. С одной стороны, предприятия частной формы собственности не должны получать средства от государства для улучшения показателей своей деятельности. Однако, с другой стороны, при системе возврата выплаченных предприятием денег государству возможен более эффективный способ мотивации предприятия к использованию возвратных средств для продолжения совершенствования деятельности по использованию природных ресурсов, производству экологически чистой продукции на основе экологически чистых технологий.

Рассмотрим более подробно использование государством полученных средств в виде экологических и рентных платежей на основе доходной и расходной части государственного бюджета Украины [2]. В таблице 1 представлены доходы государственного бюджета и определена часть экологических и рентных платежей за использование природных ресурсов. Как видно из таблицы 1 в 2016 году запланировано получить в государственный бюджет всего поступлений на сумму 595163135,3 тыс. грн., при этом плата за использование природных ресурсов составляет 68109760,9 тыс. грн., что равно 11,4%. При этом, необходимо отметить, что удельный вес налога на прибыль в общем объеме доходов бюджета – 88,6%. Это приводит к тому, что у государства недостаточно финансовых средств, полученных за счет экологических платежей на развитие охраны, восстановление и воспроизводство природных ресурсов, т.е. отсутствует финансовая основа мотивации субъектов предпринимательской деятельности к бережному использованию природных объектов. Для их действенного стимулирования необходимо изыскание источников от других поступлений в бюджет либо внедрение новых экономических методов и механизмов мотивации. Но тем не менее плата за использование природных ресурсов могла бы покрыть все необходимые расходы на восстановление окружающей среды, так например, в доходной части бюджета отсутствуют данные по статьям «Плата за предоставленные в аренду ставки, которые находятся в бассейнах рек общегосударственного значения», «Сбор за выдачу специальных разрешений на пользование недрами и средства от продажи таких разрешений», в бюджете отсутствует статья «Средства от аренды земли», которые могли бы существенно повысить объемы поступлений от использования природных ресурсов. Проанализировав динамику изменения объемов сборов и платежей за специальное использование природных ресурсов (лесные, вода, недра), можно сделать следующие выводы: что в 2008 году они составили 2815932,0 тыс. грн., а в 2010 году – 3904401,8 тыс. грн. и темпы роста достигли 138,65%, а при сравнении 2011 года с 2010 годом доходная часть упала на 2076292,7 тыс. грн., что составило всего 46,82%. При сравнении 2015 года и 2016 года можно

Таблиця 1

Аналіз доходів бюджету від використання природних ресурсів

Найменування згідно з класифікацією доходів бюджету	2008 рік	2010 рік	2011 рік	2015 рік	2016 рік	Темпи росту 2010р., %	Темпи росту 2011р., %	Темпи росту 2016р., %
Разом доходів:	231.931.966,7	267.451.994,9	303.875.487,7	475.939.248,7	595.163.135,3	115,32	113,62	125,1
<i>Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів (лісові, вода, недра)</i>	2.815.932,0	3.904.401,8	1.828.109,1	34.780.402,2	58.750.363,9	138,65	46,82	168,9
Екологічний податок	Не вказано	Не вказано	893.456,1	1495055,7	1.167.901,9	-	-	78,1
Всього плата за використання природних ресурсів	23661694,0	17002956,1	21452748,0	73.559.372,6	68109760,9	78,14	126,1	92,6
Питома вага плати за використання природних ресурсів в загальному обсязі доходів бюджету, %	10,0	6,4	7,0	15,5	11,4	-	-	-
Питома вага податку на прибуток в загальному обсязі доходів бюджету, %	18,17 (без доходів фізичних осіб та ПДВ)	15,14 (без доходів фізичних осіб та ПДВ)	60,0	49,0	88,6	-	-	-

сделать вывод – рост доходов от использования природных ресурсов составил 23969961,7 тыс. грн. или 168,9%. Такую динамику цифр сложно анализировать даже с учетом инфляционных процессов, т.к. она свидетельствует о том, что не в полной мере в доходной части бюджета учитываются все сборы и объемы платежей, поступающие от использования лесных, водных ресурсов, недр и т.д. Вызывает неоднозначное толкование статья «Средства от продажи земли и нематериальных активов», так в 2008 году доходная часть составляла 4326244,4 тыс. грн., а уже в 2010 году она снизилась до 150000,0 тыс. грн. и порядок таких цифр сохраняется до 2016 года.

В таблице 2 представлены расходы государственного бюджета и направления расходования средств, полученных на основе использования экологических и рентных платежей за 2008, 2011 и 2016 годы. Анализ распределения расходов государственного бюджета Украины на 2016 год показал, что значительный вес средств идет на содержание аппарата управления Министерства экологии и природных ресурсов Украины, так общие расходы по министерству составили 4583223,7 тыс. грн., а на мероприятия по созданию и сохранению природно-заповедного фонда, ведения кадастров животного и растительного мира, Красной книги – 142313,7 тыс.грн., на осуществление природоохранных мероприятий, направленных на упреждение и ликвидацию последствий негативных влияний – 232355,0 тыс.грн., на государственную поддержку мероприятий, направленных на уменьшение объемов выбросов парниковых газов, в том числе на утепление помещений учреждений социального обеспечения, развития международного сотрудничества по вопросам изменения климата – 5000,0 тыс.грн. и это составит 379668,7 тыс.грн. или 8,3%. Такие мероприятия как мониторинг окружающей природной среды из обеспечения государственного контроля за исполнением требований природоохранного законодательства были отражены только в 2008 году – 97458,7 тыс.грн., а в 2011 и 2016 году не планируются. Такая же ситуация по очистке сточных вод, так в 2008 году было расходовано 30000,0 тыс. грн., а в 2011 и 2016 годах средства не выделяются. Не было выделено средств на повышение качества атмосферного воздуха на 2016 год.

В соответствии с Законом Украины «О Государственном бюджете Украины на 2016 год» от 25.12.2015 № 928 по КПКРК 2805060 «Ведение лесного и охотничьего хозяйства, охрана и защита лесов в лесном фонде» впервые за всю историю существования лесной отрасли прекращено предоставление финансовой поддержки из Государственного бюджета государственным лесохозяйственным предприятиям с узкой специализацией не ресурсных областей, бюджетные средства по этой программе предусмотрены только на содержание бюджетных учреждений и учреждений природно-заповедного фонда, находящихся в сфере управления Гослесагентства. При этом следует отметить, что планируемая плата за специальное использование (лесных, водных ресурсов и недр) должна составить в 2016 году 58750363,9 тыс.грн. и эта плата должна быть экономическим и финансовым стимулом мотивации осуществления

Таблица 2

Розподіл видатків державного бюджету України за 2008-2016 роки

Найменування	1	2	3	4	5	6	7	8
	Загальний фонд - всього	Загальний фонд – видатки споживання	Загальний фонд – видатки розвитку	Спеціальний фонд - всього	Спеціальний фонд – видатки споживання	Спеціальний фонд – видатки розвитку	Разом	
Всього	200106067,7	164931513,7	33104554,0	53101807,4	22809811,5	27293600,9	253207875,1	
2008	295.965.916,9	250.404.473,4	44.261.443,5	46.724.430,6	28.024.676,8	18.699.753,8	342.690.347,5	
2011	633 587 015,4	594893329,5	37 193 685,9	34 228 491,8	19 636 966,2	14 591 525,6	667 815 507,2	
2016								
Апарат державного агентства лісових ресурсів України	531 698,8	352 593,6	179 105,2	21 134,9	15 504,1	1 575,0	552 833,7	
2008	720.527,4	515.385,0	205.142,4	31.187,2	24.548,8	6.638,4	751.714,6	
2011	115 102,5	108 275,6	6 826,9	16 591,5	12 721,4	3 870,1	131 694,0	
2016								
Створення захисних лісових насаджень та пожезахисних лісових смуг	60 100,0		60 100,0				60 100,0	
2008	96.009,9		96.009,9				96.009,9	
2011								
2016								

лесовосстановительных, лесовоспроизводственных и лесоохранных работ. Финансирование только сферы управления лесным хозяйством приведет к постепенному уничтожению этого ресурса, который является системным ресурсом и от него зависят состояние почв (оползней, эрозии), атмосферы, флоры и фауны, а в конечном итоге производственно-хозяйственная деятельность, безопасность и жизнеобеспеченность людей. Лесохозяйственные предприятия нересурсных областей (юг и восток Украины) и предприятия с узкой специализацией без финансовой поддержки из государственного бюджета не смогут обеспечить выполнение своих функций (защита и охрана лесов, в том числе от пожаров, реализацию государственной политики на увеличение площади лесов), выплату заработной платы.

Отсутствие бюджетной поддержки приведет к полной ликвидации лесохозяйственных предприятий южного и восточного регионов и повлечет за собой полное разрушение достигнутых результатов в степном защитном лесоводстве и необратимость эрозионных процессов и значительное снижение плодородия почв, а также серьезные потери лесов от несанкционированных рубок, пожаров.

В пожароопасный период лесохозяйственные предприятия юга и востока без бюджетной поддержки не смогут эффективно осуществлять предупредительные противопожарные мероприятия в лесах, что, безусловно, будет способствовать массовому возникновению лесных пожаров, очагов вредителей и болезней леса, которые в специфических климатических условиях часто приводят к чрезвычайным последствиям. В Украине в последнее время ежегодно возникает до 5 тыс. случаев лесных пожаров на площади около 12,7 тыс. га. По укрупненным оценкам ущерб составляет более 180 млн. грн. На сегодня, чтобы обеспечить проведение эффективных профилактических и предупредительных мероприятий по лесных пожаров нужно бюджетной поддержки в сумме 44,4 млн. грн. Так, в 2012 году финансовая поддержка из государственного бюджета на проведение мероприятий по ведению лесного и охотничьего хозяйства, охрану и защиту леса в лесном фонде была предусмотрена в сумме 579,2 млн.грн., в 2013 году - в сумме - 614,8 млн.грн. , в 2014 - в сумме 434, 3 млн. грн., в 2015 - в сумме 398,1 млн.грн., в 2016 году - не заложено ни одной гривны, а вышеупомянутые меры нужно бюджетной поддержки в сумме 422, 6 млн. грн. [2].

Расходная часть государственного бюджета не обеспечивает экономическую мотивацию и стимулирование осуществления рационального использования и охраны окружающей природной среды. Статьи бюджета по годам не сопоставимы, так, например, мероприятия по очистке сточных вод в городе Одессе были вынесены отдельной строкой в государственном бюджете только в 2011 году в объеме – 10170,0 тыс.грн., также было отражено обращение с отходами и небезопасными химическими веществами, в том числе на ГП «Горловский химический завод» в 2008 году было выделено 69206,0 тыс.грн. На основании вышесказанного можно сделать вывод, что средства на другие

мероприятия по Украине не выделялись, т.к. они не прописаны в государственном бюджете.

Как видно из таблицы, средства, полученные от использования природных ресурсов, не направляются на мотивацию и стимулирование субъектов предпринимательской деятельности к снижению антропогенной нагрузки на природную среду и производству экологически чистых товаров и услуг. Они вкладываются в основном в содержание аппарата управления природными ресурсами, направляются на формирование природоохранных программ, эффективность выполнения мероприятий которых остается достаточно низкой.

Выводы. На основании проведенного анализа стимулирования природопользования на уровне государства можно сделать вывод, что единственным мотиватором служат экологические и рентные платежи. Изучения эффективности данных инструментов мотивации показывает, что они не выполняют свою роль по нескольким причинам. Во-первых, их величина достаточно незначительна относительно других налогов, во-вторых они не имеют возвратного характера при осуществлении природоохранных мероприятий. Предприятие фактически не поощряется государством. В государстве работает мотивация в виде платежей за использование и загрязнение природных ресурсов, которые не расходуются по целевому назначению и поэтому не выполняют свою мотивирующую роль. Необходимо создание мотивационных условий и экономических стимулов для осуществления субъектами предпринимательской деятельности эффективных природоохранных мероприятий, внедрения экологически чистых технологий и производства экологически чистой продукции, создание экотехнопарков.

Производство экологически чистой продукции не мотивируется государством, эта продукция дороже обычной, что снижает платежеспособный спрос на нее. Предприятия, производящие экологически чистую продукцию, не получают стимулов в виде снижения налогов на прибыль, НДС за внедрение экологически чистого оборудования и процессов.

Отсутствует организационный и экономический механизм льготного финансирования, кредитования государством субъектов предпринимательской деятельности для производства экологичной и экологически чистой продукции и возврата полученных средств предприятием при невыполнении условий их предоставления.

Литература

1. Податковий кодекс України. - Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
2. Закон України про державний бюджет України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws>.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до додатків №2 і № 3 до Закону України «Про Державний

бюджет України на 2016 рік» щодо фінансування видатків на охорону та захист лісів у лісовому фонді та ведення лісового господарства. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/GH34W1AA.html

References

1. Tax Code of Ukraine. - Verkhovna Rada of Ukraine; Code of Ukraine, the Law, the Code of 02.12.2010 number 2755-VI [electronic resource] - Access: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

2. Law of Ukraine on State Budget of Ukraine [electronic resource] - Access: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws>.

3. The explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Amendments to the application №2 and № 3 of the Law of Ukraine" On the State Budget of Ukraine for 2016 "on the funding allocations for health and protection of forests in forests and forest management. [Electronic resource] - Access: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/GH34W1AA.html

Abstract

Nicola S.O.

Analysis of the current system of nature motivation usage in Ukraine

The analysis of motivational approaches to natural resource management and environmental protection is considered. It analyzed the tax code, as well as revenue and expenditure sections of the state budget from the perspective of environmental charges and the cost of natural resources as an incentive motivation of business entities.

УДК 338.242 + 664.76

РЕГУЛЯТОРНА ЕЛАСТИЧНІСТЬ СЕКТОРІВ ІНТЕГРОВАНИХ РИНКІВ ЗЕРНА ТА ПРОДУКТІВ ЙОГО ПЕРЕРОБКИ

Нікішина О. В.

Розвинуто концепцію регуляторної еластичності інтегрованих товарних ринків, обґрунтовано показник еластичності податків за доданою вартістю товарів. На базі аналізу цінової еластичності попиту та пропозиції в секторах інтегрованих ринків зерна та продуктів його переробки обґрунтовано напрями регуляторних заходів держави, що корелюють із типом еластичності відповідного сектору.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності державного регулювання стратегічних товарних ринків, зокрема інтегрованих ринків зерна та продуктів його переробки (далі – ЗПП) актуалізує завдання розробки нових теоретико-методичних підходів до оцінки регуляторної еластичності секторів інтегрованих ринків, моделювання напрямів і складу заходів державного регулювання в залежності від типу еластичності певного сектору. Практика свідчить, що товарні ринки порізногому сприймають зовнішні регуляторні заходи. Підвищення ефективності функціонування ринків знаходиться у площині досягнення відповідності між векторами державного впливу та типом еластичності сектору, що є об'єктом регулювання.

Аналіз досліджень та публікацій. Окремі теоретичні та емпіричні питання щодо дослідження та оцінки регуляторної еластичності товарних ринків висвітлені у працях Лисюка В. М. [1] та Черненка С. О. [2]. Водночас дана проблематика у ринковій теорії є новою і практично невивченою, що обумовлює необхідність нових досліджень у методичній площині оцінки регуляторної еластичності секторів інтегрованих товарних ринків крізь призму відтворювальних процесів.

Мета дослідження – розвиток теоретико-методичних засад оцінки регуляторної еластичності інтегрованих ринків ЗПП – окреслила низку науково-прикладних завдань, а саме:

- визначення сутності категорії «регуляторна еластичність»;
- оцінка показників цінової еластичності попиту та пропозиції в секторах інтегрованих ринків ЗПП;
- ідентифікація секторів ринків за рівнем еластичності і визначення відповідних йому напрямів регуляторних заходів;
- обґрунтування та аналіз показника секторної еластичності податків за доданою вартістю товарів.

Виклад основного матеріалу. Регуляторну еластичність (керівність) структуроутворюючих секторів інтегрованого ринку можна

тракувати як їх здатність продуктивно реагувати на зовнішній вплив та сприяти досягненню цільових планових показників державних заходів і програм.

На думку В. М. Лисюка, регуляторна еластичність товарного ринку характеризує залежність зміни інтегрального параметра ринку (фактор-функції) від зміни його складових елементів у ході зовнішнього впливу суб'єктів регулювання [1]. У моделі ринкової рівноваги найеластичнішим до регулювання параметром ринку є ціна товару. Використовуючи відносно прості методи цінового регулювання, зокрема, фіксовані ціни, граничні рівні рентабельності, держава може оперативно впливати на рівень цін. При цьому реакцію секторів релевантного ринку на зміну ціни як високоеластичного параметра достатньо легко оцінити за допомогою показників цінової еластичності попиту та пропозиції.

Проведений автором порівняльний аналіз дозволяє визначити такі особливості та пропорції в співвідношеннях показників цінової еластичності попиту та пропозиції на суміжних ринках зерна, борошна та комбікормів (таблиця 1):

1) еластичність пропозиції зерна (2,273 пункти) є вищою порівняно з рівнем цінової еластичності внутрішнього попиту (0,015 пункти);

2) значення і динаміка змін еластичності пропозиції та внутрішнього попиту на продукти переробки практично співпадають;

3) зовнішній попит на зернові культури, борошномельну та комбікормову продукцію є еластичним;

4) значення коефіцієнтів цінової еластичності зовнішнього попиту на борошно і комбікорми (9,236 і 1,345 пункти) вище аналогічного показника на зерновому ринку (0,009).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз показників цінової еластичності попиту та пропозиції у секторах інтегрованих ринків зерна та продуктів їх переробки*

Показники	Роки						
	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
A	1	2	3	4	5	6	7
<i>Аграрний сектор зернового ринку</i>							
1. Модуль коефіцієнта цінової еластичності попиту на зерно:	1,358	7,869	7,608	0,510	0,292	2,203	0,015
1.1. Внутрішнього попиту $ E_{D1} $	0,557	1,689	1,148	0,112	0,349	0,193	0,038
1.2. Зовнішнього попиту $ E_{D2} $	8,019	41,18	21,74	1,131	0,182	6,955	0,009
2. Коефіцієнт еластичності пропозиції зерна $ E_S $	1,164	12,431	5,200	0,365	1,970	1,475	2,273

Продовження табл. 1

A	1	2	3	4	5	6	7
<i>Виробничий сектор ринку борошна</i>							
1. Модуль коефіцієнта цінової еластичності попиту на борошно:	0,063	0,109	3,839	0,113	0,100	2,106	0,684
1.1. Внутрішнього попиту $ E_{D1} $	1,704	0,089	2,956	0,019	0,181	1,465	1,337
1.2. Зовнішнього попиту $ E_{D2} $	1,767	6,377	13,104	1,499	2,144	73,119	9,236
2. Коефіцієнт еластичності пропозиції борошна $ E_S $	0,027	0,138	3,733	0,118	0,102	1,689	0,605
<i>Виробничий сектор ринку комбінованих кормів</i>							
1. Модуль коефіцієнта еластичності попиту на комбікорми	7,275	8,814	0,985	0,245	0,337	0,637	0,255
1.1. Внутрішнього попиту $ E_{D1} $	5,259	9,665	0,294	0,224	0,306	0,536	0,229
1.2. Зовнішнього попиту $ E_{D2} $	44,343	2,774	22,686	2,143	2,611	5,678	1,345
2. Коефіцієнт еластичності пропозиції комбікормів $ E_S $	5,254	9,697	0,237	0,215	0,312	0,492	0,227

*Узагальнено за результатами проведених досліджень [3, 4]

Проведені розрахунки і порівняльний аналіз цінової еластичності попиту (зовнішнього і внутрішнього) і пропозиції товарів у сировинному та виробничому секторах інтегрованих ринків борошна і комбікормів (див. табл. 1) довели існування *багаторівневості* в формуванні показників еластичності у технологічних ланцюгах «зерно – борошно – хліб», «зерно – комбікорми – продукція тваринництва». За результатами аналізу можна ідентифікувати сектори ринків за рівнем еластичності і визначити напрями регуляторних заходів, що є найбільш ефективними для сектору. При цьому ступінь чутливості сектору до заходів державного впливу, які враховують рівень і властивості цінової еластичності, буде високим.

Слід відзначити, що рівень регуляторної еластичності сектору значно варіює в залежності від типу ринку (конкурентний, олігополія, монополія), кількості товарів-замінників, часового та інших чинників, які необхідно враховувати в ході аналізу. За результатами попередніх досліджень [3, 4, 5] та проведеного аналізу цінової еластичності, автором визначено базові напрями регуляторних заходів в залежності від рівня

еластичності сектору, типології попиту та пропозиції в його межах (таблиця 2).

Таблиця 2

Рівні еластичності секторів інтегрованих ринків ЗПП та відповідні їм напрями регуляторних заходів держави [авторська розробка]

Сектор, тип ринку	Еластичність, ознаки	Тип попиту та пропозиції	Вектори регуляторних заходів держави
1	2	3	4
Сировинний (ринки борошна, комбікормів): досконала конкуренція	$ E_{D1} < 1$, $ \Delta Q_{D1} < \Delta P $	Внутрішній попит Нееластичний	Збалансований механізм товарно-фінансових інтервенцій Дотації на виробництво зерна із заданими параметрами якості для внутрішніх потреб
	$ E_{D2} > 1$, $ \Delta Q_{D2} > \Delta P $	Зовнішній попит Еластичний	Переорієнтація експорту з сировини на продукти зернопереробки
	$ E_S > 1$, $ E_S > E_{D1} $	Пропозиція Еластична	Підвищення мінімальних цін фінансових інтервенцій до рівня ринкових цін
Виробничий (ринки борошна): монополістична конкуренція	$ E_{D1} < 1$, $ \Delta Q_{D1} < \Delta P $	Внутрішній попит Нееластичний	Зниження тиску адміністративного регулювання цін соціально значимих сортів хліба
	$ E_{D2} > 1$, $ \Delta Q_{D2} > \Delta P $	Зовнішній попит Високо-еластичний	Механізми стимулювання експорту українського борошна
	$E_D < 1$	Внутрішній попит за доходами Від'ємний	Виробництво інноваційних видів продукції (борошняних сумішей, борошна з вітамінами, мікроелементами тощо)
	$ E_S > 1$, $ E_S \approx E_{D1} $	Пропозиція Нееластична	Товарні інтервенції зерна для виробництва соціально значимих видів продукції
Споживчий (ринки хліба): монополістична конкуренція	$ E_{D1} \rightarrow 0$	Внутрішній попит на масовий хліб низько-еластичний	Перехід від цінового регулювання до продуктових дотацій малозабезпеченим групам споживачів
	$0 < E_{D1} < 1$	Внутрішній попит на елітний хліб еластичний	Розширення асортименту хлібобулочних виробів

Продовження табл. 2

1	2	3	4
Виробничий (ринки комбікормів): монополістична конкуренція	$ E_{D1} < 1$, $ \Delta Q_{D1} < \Delta P $	Внутрішній попит Нееластичний	Розвиток вітчизняного виробництва продукції тваринництва Політика імпортозаміщення преміксів і добавок
	$ E_{D2} > 1$, $ \Delta Q_{D2} > \Delta P $	Зовнішній попит Еластичний	Механізми стимулювання експорту українських комбікормів і преміксів
	$ E_S > 1$, $ E_S \approx E_{D1} $	Пропозиція Нееластична	Стимулювання виробництва та збуту комбікормів, вироблених із власної сировини

Для ефективного впливу держави на внутрішній зерновий попит, який є нееластичним, доцільно використовувати такі інструменти впливу, як збалансований механізм товарно-фінансових інтервенцій, дотації для виробництва культур із заданими параметрами якості. Зниження тиску адміністративного цінового регулювання масових сортів хліба стимулюватиме зростання ринкової ціни борошна і, відповідно, зміну типу внутрішнього попиту на борошномельну продукцію (з нееластичного на еластичний).

Зовнішній попит на зерно, борошно та комбікорми є еластичним, тобто зміна ціни обумовлює істотну зміну обсягів експорту даних товарів, що дозволяє державі моделювати структуру агропродовольчого експорту. В цьому випадку, визначаючи вектори регуляторних заходів, необхідно реалізувати пріоритет державних економічних інтересів, який полягає в подоланні сировинної орієнтації агроекспорту. Відповідно, механізми стимулювання експорту української борошномельної та комбікормової продукції покликані раціоналізувати структуру агроекспорту, наростити експорт продуктів зернопереробки, збільшити обсяг доданої вартості, створеної в країні.

Для підвищення еластичності внутрішнього попиту кінцевих споживачів на борошно та хліб доцільно доповнити асортимент інноваційними видами продуктів (див. табл. 2). Перехід від цінового регулювання до адресних продуктових дотацій малозабезпеченим групам споживачів буде сприяти підвищенню еластичності внутрішнього попиту на соціально значимий хліб.

Розвиток вітчизняного виробництва продукції тваринництва, виважена політика імпортозаміщення преміксів і білково-вітамінних добавок продукуватимуть поступову зміну типу внутрішнього попиту на комбікормову продукцію (з нееластичного на еластичний). Водночас підвищенню еластичності пропозиції вітчизняних комбікормів сприятиме стимулювання виробництва та збуту високоякісної продукції, виробленої із власної зернової і білкової сировини (див. табл. 2).

Взаємозалежність між обсягами секторної доданої вартості та податкових надходжень від суб'єктів складових секторів інтегрованого

ринку можна оцінити за допомогою показника *еластичності податків за секторною доданою вартістю*. Коефіцієнт податкової еластичності (ЕП) показує відсоткову зміну обсягів податків від суб'єктів певного сектору інтегрованого ринку при зміні секторної доданої вартості на 1%. Розраховується як відношення відносної зміни секторних податкових надходжень (% Δ ПС) до відносної зміни доданої вартості, створеної у певному секторі ринку (% Δ ДВ_с):

$$EP = \% \Delta ПС / \% \Delta ДВ_c \quad (1)$$

Податкові надходження за доданою вартістю можуть бути еластичними, коли коефіцієнт податкової еластичності більший за одиницю, і нееластичними, коли коефіцієнт еластичності менший за одиницю.

За результатами проведених розрахунків обсягів доданої вартості й податкових надходжень у ресурсоутворюючих секторах інтегрованих ринків борошна та комбікормів, автором розраховано коефіцієнти податкової еластичності в секторному розрізі (таблиця 3).

Таблиця 3

Розрахунок коефіцієнту податкової еластичності на інтегрованих ринках борошна та комбікормів*

Показники	Сировинний сектор	Виробничий сектор	Споживчий сектор
<i>Інтегрований ринок борошна</i>			
1. Зміна секторних податкових надходжень, %	-59,460	-4,173	-24,253
2. Зміна секторної доданої вартості, %	-28,129	-2,343	-23,300
3. Коефіцієнт податкової еластичності (1/2)	2,114	1,781	1,041
<i>Інтегрований ринок комбікормів</i>			
1. Зміна секторних податкових надходжень, %	-65,931	-7,998	-16,937
2. Зміна секторної доданої вартості, %	-45,465	-6,455	-10,046
3. Коефіцієнт податкової еластичності (1/2)	1,450	1,239	1,686

*Розраховано автором за даними [3, 6].

На ринку борошна характерним є зменшення показника еластичності в технологічному ланцюзі «зерно – борошно – хліб» з 2,114 пункти в сировинному до 1,781 пункти в виробничому та 1,041 пункти в споживчому секторах. На ринку комбікормів найвище значення коефіцієнту податкової еластичності притаманне споживчому сектору (1,686 пункти), на ринку борошна – аграрному сектору (2,114 пункти); саме ці сектори найбільш чутливі до змін секторної доданої вартості товарів.

Слід відзначити, що в 2013 р. податкові надходження за доданою вартістю у всіх секторах ринків були еластичними, оскільки приріст

секторної доданої вартості на 1 % генерує приріст податків в середньому на 1,5 – 2 % (див. табл. 3). Рівень коефіцієнту податкової еластичності у всіх секторах інтегрованих ринків борошномельної і комбікормової продукції більший за одиницю, що доводить ефективність впровадження селективних регуляторних заходів, стимулюючих виробництво доданої вартості на інтегрованих ринках продуктів зернопереробки.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз цінової еластичності попиту (зовнішнього і внутрішнього) і пропозиції товарів у секторах інтегрованих ринків зерна та продуктів його переробки довів існування багаторівневості в формуванні показників еластичності у технологічних ланцюгах «зерно – борошно – хліб», «зерно – комбікорми». За результатами аналізу автором ідентифіковано рівні еластичності секторів інтегрованих ринків борошномельної і комбікормової продукції та вектори державних заходів, що корелюють із типом регуляторної еластичності, відтак, є найбільш ефективними для певного сектору та здійснюють стабілізуючий вплив на процеси відтворення, що протікають в його межах.

Так, для ефективного впливу держави на внутрішній зерновий попит, який є нееластичним, доцільно використовувати збалансований механізм товарно-фінансових інтервенцій, погектарні дотації для виробництва зернових культур із заданими параметрами якості (наприклад, пшениці твердих сортів) для потреб вітчизняних зернопереробних підприємств. Зовнішній попит на зерно та продукти його переробки є еластичним, тобто зміна ціни генерує значну зміну обсягів експорту товару, що дозволяє державі моделювати структуру агропродовольчого експорту. В цьому випадку, визначаючи вектор регуляторних заходів, доцільно реалізувати пріоритет державних економічних інтересів шляхом розробки та впровадження дієвих механізмів стимулювання експорту продуктів зернопереробки із високою доданою вартістю, долаючи асиметричність вітчизняного агроекспорту.

Слід відзначити високу ефективність відтворювальних механізмів регулювання, цілеспрямовано зорієнтованих на стимулювання продукування доданої вартості товарів у секторах інтегрованих ринків ЗПП, що підтверджено порівняльним аналізом та динамікою значень запропонованого автором показника еластичності податків за доданою вартістю товарів.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в розвитку методологічного підходу до управління ринкових систем шляхом моделювання складу регуляторних заходів у залежності від типу еластичності секторів інтегрованого товарного ринку. Теоретичне значення дослідження полягає в розвитку концепції регуляторної еластичності на базі розрахунку сконструйованого автором показника еластичності податків за секторною доданою вартістю, практичне – у можливості використання пропозицій в ході модернізації діючого механізму регулювання інтегрованими ринками ЗПП. Перспективи подальших наукових розробок полягають у поглибленні досліджень

регуляторної еластичності секторів інтегрованих агропродовольчих ринків України із використанням методичного підходу, висвітленого в даній статті.

Література

1. Лисюк В. М. До теорії еластичності товарних ринків у контексті їх зовнішнього регулювання / В. М. Лисюк // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса: ІПРЕД НАН України, 2013. – Вип. 55. – С. 97-105.
2. Черненко С. О. Конкуренція та ефективність товарних ринків в Україні: монографія / С. О. Черненко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 171 с.
3. Нікішина О. В. Механізми регулювання інтегрованого зернового ринку: монографія / О. В. Нікішина. – Одеса: ІПРЕД НАН України, 2014. – 450 с.
4. Nikishina, O. V. (2014). Regulatory Elasticity the Integrated Flour Market in Ukraine. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*, 2 (4), 53-59.
5. Буркинський Б. В. Відтворювальні механізми регулювання зернового ринку в контексті забезпечення продовольчої безпеки України / Б. В. Буркинський, В. М. Лисюк, О. В. Нікішина // Економіка України. – 2015. – №10 (647). – С. 66-78.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Розділ «Економічна діяльність». [Електронний ресурс] – Режим доступу: //http://www.ukrstat.gov.ua/.

References

1. Lysiuk, V.M. (2013). Do teorii elastychnosti tovarnykh rynkiv u konteksti yikh zovnishnoho rehuliuвання [On the theory of elasticity of commodity markets in context of external regulation]. *Ekonomichni innovatsii – Economic Innovation*, 55, 97-105 [in Ukrainian].
2. Chernenko, S.O. (2006). *Konkurentsii ta efektyvnist tovarnykh rynkiv v Ukraini: monohrafiia* [Competition and efficiency of commodity markets in Ukraine: monograph]. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
3. Nikishina, O. V. (2014). *Mekhanizmy rehuliuвання intehrovanoho zernovoho rynku: monohrafiia* [Mechanisms regulation of integrated grain market: monograph]. Odessa, Institute of Market Problems and Economic & Ecological Research of NASU [in Ukrainian].
4. Nikishina, O. V. (2014). Regulatory Elasticity the Integrated Flour Market in Ukraine. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*, 2 (4), 53-59, [in English].
5. Burkynskyyi, B.V., Lysiuk, V.M., Nikishyna, O.V. (2015). *Vidtvoriuvalni mekhanizmy rehuliuвання zernovoho rynku v konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy* [Reproductive mechanisms of

regulation of grain market in context of food security of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy. – Ukraine economy*, 10 (647), 66-78 [in Ukrainian].

6. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Rozdil Ekonomichna diialnist* [Official site of State Statistics Service of Ukraine. Section Economic activity]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

Abstracts

Nikishina O. V.

Regulatory elasticity of sectors integrated markets of grain and its products processing.

Developed concept of regulatory elasticity of integrated commodity markets, substantiated coefficient elasticity of tax by the value added products. Based on analysis of price elasticity of demand and supply in sectors of integrated markets of grain and its products processing, substantiated of directions state regulatory measures that correlate with the type of elasticity of respective sector.

УРАХУВАННЯ ВПЛИВУ УТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ НА ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

Нічітайлова М.С.

У статті проаналізовано сутність рекреаційно-туристичних природних ресурсів. Визначено класифікаційні ознаки та надано класифікацію впливу відходів на стан природних рекреаційно-туристичних ресурсів. Визначено принципи удосконалення урегулювання поводження з відходами у регіонах з розвинутою рекреаційно-туристичною діяльністю з урахуванням їх впливу на рекреаційні природні об'єкти. Розглянуто основні елементи адміністрування поводження з відходами, що впливають на стан рекреаційно-туристичних ресурсів, як єдність державних законодавчих актів, що виступають базовими елементами, які уточнюються на рівні регіонів.

Постановка проблеми. Необхідність раціонального використання рекреаційно-туристичних ресурсів є дуже складним завданням, яке носить комплексний характер. Специфіка рекреаційно-туристичних ресурсів полягає в тому, що з одного боку вони включають техногенні фактори виробництва. Це будівлі, споруди, устаткування, що використовуються для надання послуг в цій сфері; праця робітників, підприємницькі здібності організаторів, фінансові ресурси тощо. З іншого боку до рекреаційно-туристичних ресурсів належать природні об'єкти, без яких неможливо здійснювати діяльність та надавати ефективні послуги споживачам в цій сфері національного господарства.

Існують різноманітні форми власності на техногенні фактори надання рекреаційно-туристичних послуг: приватна та державна власність на санаторні, лікувальні, оздоровчі та ін. об'єкти. Форми власності на природні ресурси, що використовуються в рекреаційній сфері, - це в основному державна та комунальна власність. Практично всі рекреаційні природні ресурси використовуються на праві оренди. Не завжди орендарі рекреаційно-природних ресурсів зацікавлені в їх раціональному використанні, орендна плата за природний ресурс не стимулює їх до раціонального природокористування. При ліцензуванні рекреаційно-туристичної діяльності фактично не обговорюються умови користування природними об'єктами. Таким чином необхідно удосконалювати відносини власності на рекреаційно-туристичні природні ресурси, що виникають між власниками техногенних факторів надання послуг та власниками природних об'єктів, що використовуються при наданні цих послуг.

Аналіз досліджень і публікацій. На основі проведених досліджень щодо сутності рекреаційних ресурсів можна зробити такі висновки. Існує декілька визначень природних рекреаційних ресурсів:

Рекреаційні ресурси - це ресурси всіх видів, які можуть використовуватися для задоволення потреб населення у відпочинку та туризмі. Для рекреаційних ресурсів характерна контрастність із звичним середовищем проживання людини і поєднанням різних природних і культурних середовищ. На основі рекреаційних ресурсів можлива організація галузей господарства, що спеціалізуються на рекреаційному обслуговуванні [1].

До рекреаційних ресурсів належать:

- природні комплекси та їх компоненти (рельєф, клімат, водойми, рослинність, тваринний світ);
- культурно-історичні пам'ятки;
- економічний потенціал території, що включає інфраструктуру, трудові ресурси.

Рекреант - особа, яка відновлює у визначених згідно із законодавством місцях природно-заповідних територій та об'єктів своєї розумові, духовні і фізичні сили [2].

Рекреаційний об'єкт - локальний об'єкт (місце, територія), який використовується для відпочинку. До них відносяться пляж, лісова галявина, пам'ятники природи тощо.

Турист - особа, яка подорожує з будь-якою метою, крім пошуку заробітку та зміни постійного місця проживання, при умові перебування поза межами свого місця проживання не менше 24 годин [3].

Необхідно відмітити що в літературних джерелах відсутні підходи до вивчення рекреаційно - природних ресурсів з позицій економічних відносин, що виникають між власником та користувачем.

Мета дослідження. Основною метою дослідження є:

- визначити зв'язок між утворенням відходів та їх впливом на рекреаційно-туристичні природні ресурси;
- розглянути основні принципи удосконалення урегулювання поводження з відходами у регіонах з розвинутою рекреаційно-туристичною діяльністю з урахуванням їх впливу на рекреаційні природні об'єкти;
- визначити основні елементи адміністрування поводження з відходами, що впливають на стан рекреаційно-туристичних ресурсів, як єдність державних законодавчих актів, що виступають базовими елементами, які уточнюються на рівні регіонів.

Виклад основного матеріалу. Надамо класифікацію відходам, що впливають на рекреаційно-туристичну діяльність.

1. По суб'єктам утворення:

- відходи, що утворюються від суб'єктів економіки, розташованих на території розвитку рекреаційно-туристичної діяльності:

а) житлово-комунального господарства (викидами котельних установок, санкціонованими та несанкціонованими звалищами відходів,

скиди забруднюючих стічних вод у водні об'єкти – морські, річні, озера та лимани);

б) промисловості (погіршенням якості поверхневих і підземних вод внаслідок росту обсягів скидів у морські прибережні зони, викидів в атмосферу, розміщенням відходів на території підприємств та міських звалищах);

в) сільського господарства (виснаження водних ресурсів, що використовуються для поливу територій, стічні води від тваринництва стічні води з полів, попадаючи у річки переносять пестициди та інші хімікати, що негативно впливає на стан водних ресурсів, флори і фауни водних об'єктів, тощо);

г) транспорту (автомобільним, авіаційним, залізничним, морським, річковим);

- відходи, що утворюються при експлуатації техногенних об'єктів - санаторіїв, готелів, транспортної інфраструктури, спортивних споруд; суб'єкти рекреаційно-туристичної діяльності – підприємства (невиправданої вирубки дерев під будівництво санаторіїв, домів відпочинку, здравниць, ущільнення забудови і скорочення в межах санаторних комплексів територій під природною рослинністю, погіршенням якості поверхневих і підземних вод унаслідок росту обсягів побутових стоків, забрудненням річищ твердими побутовими відходами, скидами забруднених стоків у морські прибережні зони);

- суб'єкти рекреаційно-туристичної діяльності – туристи та рекреанти (деградацією флори й рослинності внаслідок витоптування, захворювання рослин, надмірною перевантаженістю пляжних та інших рекреаційних територій відпочивальниками й загальною засміченістю території через низький рівень екологічної культури населення);

2. По впливу на економіко-екологічні показники діяльності підприємств рекреаційно-туристичної сфери природокористування:

- зниження попиту на послуги рекреаційно-туристичної сфери у зв'язку з забрудненням природних ресурсів суб'єктами:

- а) житлово-комунального господарства;
- б) промисловості;
- в) сільського господарства;
- г) транспорту.

- зниження пропозиції рекреаційно-туристичних послуг в результаті забруднення природних рекреаційно-туристичних ресурсів;

- зниження попиту на послуги рекреаційно-туристичної сфери у зв'язку з виснаженням природних рекреаційно-туристичних ресурсів.

3. По терміну впливу на рекреаційні ресурси:

- постійно (позитивні чи негативні);
- стихійно.

4. По факторам впливу:

- техногенні фактори негативного впливу (Позитивні – укріплення берегів від зсувів, відновлення озер, лиманів, річок, що пересихали внаслідок природно-кліматичних явищ).

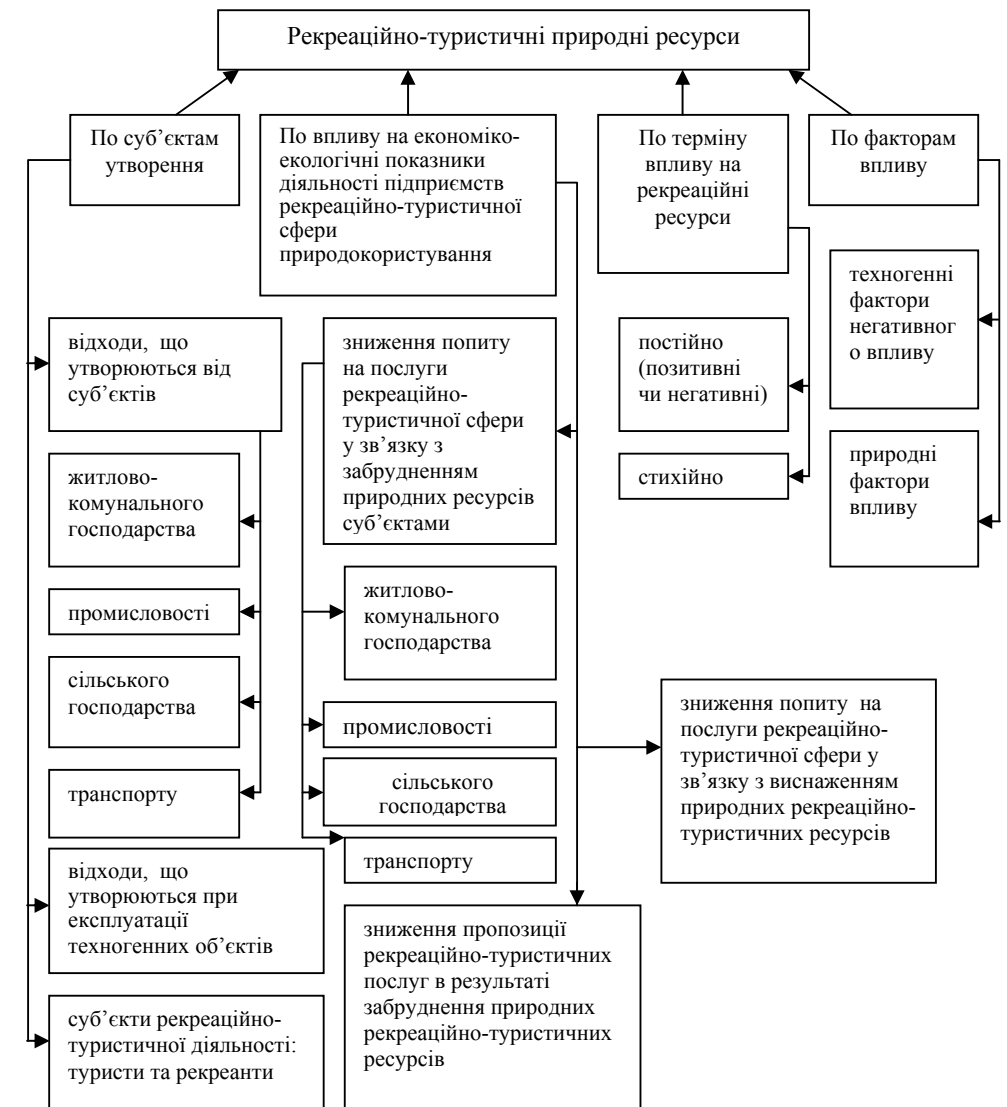

Рис.1. Класифікація утворення відходів та їх впливу на природні рекреаційно-туристичні ресурси.

- природні фактори впливу (стихійні – бурі, урагани; зсуви пересихання водних об'єктів тощо)

Укрупнена класифікація по визначеним основним критеріальним ознакам утворення відходів та їх впливу на природні рекреаційно-туристичні ресурси представлена на рис. 1

В Україні існують закони та підзаконні акти направлені на зниження екологічного навантаження відходів економічної діяльності суб'єктів господарювання. Так, у першому розділі закону України «Про відходи» визначено, що «відходи - будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення».

Відповідно до пункту «в» статті 17 Закону України «Про відходи» суб'єкти господарської діяльності у сфері поводження з відходами зобов'язані визначати склад і властивості відходів, що утворюються, а також за погодженням із спеціально уповноваженими органами виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища ступінь їх небезпечності для навколишнього природного середовища та здоров'я людини» [4].

В теперішній час при управлінні відходами на державному та регіональному рівнях не враховується поліфункціональність природного капіталу, його теперішній стан та перспективи використання у рекреаційно-туристичній сфері національного господарства. Треба зауважити що природно-кліматичні та географічні умови України дозволяють розвивати цей сектор економіки в будь-яких регіонах. Тому при розміщенні продуктивних сил та управлінні природокористуванням, що здійснюються різними суб'єктами, необхідно враховувати природний рекреаційно-туристичний потенціал регіону та особливості його сучасного стану і перспектив використання.

Законодавчі та виконавчі органи спеціально уповноважені в управлінні природокористуванням мають керуватися такими принципами щодо удосконалення урегулювання поводження з відходами у регіонах з розвинутою рекреаційно-туристичною діяльністю:

- науковий підхід щодо розміщення нових суб'єктів промислового житлово-комунального господарства з урахуванням асиміляційного природного потенціалу, існуючого навантаження на природні об'єкти, зокрема на рекреаційно-туристичні;

- визначення обмежень у використанні природних ресурсів з урахуванням інтересів суб'єктів різних секторів економіки та підприємств рекреаційно-туристичної діяльності;

- впровадження більш жорстких лімітів на відходовідведення для суб'єктів, що знаходяться в регіонах з розвинутою рекреаційно-туристичною інфраструктурою;

- державна підтримка розвитку рекреаційно-туристичної сфери та фінансування заходів щодо поліпшення стану природних рекреаційно-туристичних ресурсів на основі зниження обсягів відходів в регіоні,

покращення умов їх зберігання та захоронення, можливість перевезення в інші регіони для централізованого повторного використання;

- державно-приватне партнерство у зниженні відходоємності та покращення потенціалу природних рекреаційно-туристичних ресурсів.

Адміністрування поводження з відходами є одним з напрямів державного управління, що впливає на стан природних рекреаційно-туристичних ресурсів.

Адміністрування поводження з відходами, що впливають на стан рекреаційно-туристичних ресурсів, повинно включати такі складові:

- нормативно-правові акти на рівні держави, регіону, місцевих та селищних територій, які в своїх рішеннях збалансують інтереси промислового та рекреаційного розвитку територій з урахуванням природно-ресурсного, рекреаційно-туристичного потенціалу;

- дозволи на викиди в атмосферу, скиди у водні об'єкти, розміщенні відходів, що видаються спеціально уповноваженими органами виконавчої влади мають враховувати вплив дозволених обсягів на стан природних рекреаційно-туристичних ресурсів та можливість використання суб'єктами новітніх інноваційних технологій для зменшення кількості відходів на одиницю виробленої продукції або наданої послуги, у тому числі у зниженні відходів використаного природного ресурсу;

- організація моніторингу, контролю щодо не перевищення обсягів викидів, скидів та розміщення відходів у природному середовищу відповідно одержаним дозволам;

- організація аудиту та експертизи утворення, переробки, розміщення та способів утилізації, повторного використання та захоронення відходів у рекреаційно-туристичних зонах.

Ефективність функціонування політики поводження з відходами в рекреаційно-туристичних регіонах залежить від якості адміністрування надання державних послуг у сфері поводження з відходами та їх впливу на стан рекреаційно-туристичних природних ресурсів. Державне адміністрування надання послуг у сфері поводження з відходами повинно бути націленим на створення умов для поліфункціонального використання природних ресурсів суб'єктами різних секторів національної економіки, в тому числі підприємствами рекреаційно-туристичної сфери.

На думку автора загальну концепцію поводження з відходами та нормативи їх утворення, базові платежі за відходи повинні формуватися на рівні держави[5]. На рівні місцевих органів управління повинно проводитися ліцензування діяльності поводження з відходами суб'єктів господарювання з урахуванням регіональних соціо-економіко-екологічних особливостей, поліфункціональності природного капіталу та стану і асиміляційного потенціалу природних рекреаційно-туристичних ресурсів.

Нормування та платежі за відходи мають визначатися з урахуванням таких складових: географічного, природо-кліматичного стану регіону, існуючого забруднення та накопичення відходів і асиміляційного потенціалу природних ресурсів, в тому числі рекреаційно-туристичних ресурсів. На їх основі визначаються екологічні регіональні коефіцієнти,

що мають утверджуватися на місцевому рівні з урахуванням їх базових загальнодержавних значень.

Контроль за поводженням з відходами, дотриманням місць їх розташування та умов зберігання, захоронення мають проводити територіальні органи екологічної інспекції. Правила організації та здійснення контролю мають розроблятися на рівні державної екологічної інспекції.

Висновки. Природні ресурси представляють собою багатофункціональні фактори виробництва, що можуть використовуватися у різних сферах національної економіки, зокрема в рекреаційно-туристичному секторі. Підприємства рекреаційно-туристичного господарства використовують у своїй діяльності природні ресурси, що знаходяться у різних формах власності. Відходи негативно впливають на існуючий стан та асиміляційний потенціал рекреаційно-туристичних природних ресурсів. Адміністрування поводження з відходами повинно враховувати специфіку розвитку виробничих сил регіону, стану природних ресурсів та їх впливу на результати діяльності суб'єктів рекреаційно-туристичної сфери.

Література

1. Програма поводження з твердими побутовими відходами, затверджена постановою КМУ від 4 березня 2004 року № 265 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://minregion.gov.ua>.
2. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09>.
3. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.
4. Закон України «Про відходи» [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр>.
5. Нічітайлова М.С. Пріоритетні напрямки удосконалення адміністративних послуг в сфері поводження з відходами /М.С.Нічітайлова // Економічні інновації. – 2014. - №58.- С.230-238.

References

1. Prohrama povodzhennia z tverdymy pobutovymy vidkhodamy, zatverzhdena postanovoioiu KМУ vid 4 bereznia 2004 roku № 265 [The program of solid waste, approved by Cabinet on March 4, 2004 № 265].(n.d.). minregion.gov.ua Retrieved from <http://minregion.gov.ua>
2. Polozhennia pro rekreatsiinu diialnist u mezhakh terytorii ta ob'ektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrainy [Regulations on recreational activities within the territories and objects of nature reserve fund of Ukraine.].(n.d.). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09>

3. Zakon Ukrainy «Pro turyzm» [The Law of Ukraine "On Tourism"].(n.d.).zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>

4. Zakon Ukrainy «Pro vidkhody» [The Law of Ukraine "On Waste"].(n.d.).zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр>

5. Nichitailova M.S. (2014) Priorytetni napriamky udoskonalennia administratyvnykh poslug v sferi povodzhennia z vidkhodamy [Priority directions of improvement of administrative services in the field of waste management]. Ekonomichni innovatsii – Economic innovation, 58, 230-238 [in Ukrainian].

Abstract

Nichitailova M.S. Taking into account the impact of waste on the natural resource recreation and tourism

In the article the essence of tourism and recreation of natural resources. Defined classification criteria and classification provided impact of waste on the state of natural recreation and tourism resources. Principles improving the regulation of waste management in areas with good recreational and tourist activities based on their impact on the natural recreational facilities. The main elements of waste management that affect the state of recreation and tourism resources, the unity government legislation that serve basic elements that are specified at the regional level.

ЕКОЛОГІЧНА СТРАТЕГІЯ КАЙДЗЕН ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗНИЖЕННЯ ВПЛИВУ ПІДПРИЄМСТВА НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Нічитайлова Н.С.

У статті проаналізовані проблеми поєднання інструментів екологічно чистого виробництва та систем екологічного менеджменту. В статті розглянуто можливість використання екологічної стратегії кайдзен в управлінні природокористуванням, як ефективного інструменту екологізації підприємництва та залучення вітчизняних і зарубіжних інвестицій у сферу науки і виробництва, здатного принести реальний економіко-екологічний та соціальний ефект.

Постановка проблеми. В останні роки в багатьох країнах колишнього Радянського Союзу, у тому числі в Україні, суттєво зріс інтерес до питань менеджменту, керування підприємствами, підвищення якості виготовленої продукції, перетворення організаційних структур компаній та зниження впливу виробництва на природне середовище. Будь-яка виробнича діяльність обов'язково пов'язана з впливом на навколишнє природне середовище. На сьогоднішній день в умовах конкуренції змінюється як технічна, так і організаційна стратегія екологізації підприємства. Інноваційна активність товаровиробників при використанні екологічно чистого виробництва прямо впливає на підвищення конкурентоспроможності екологічно безпечних товарів та послуг на вітчизняних і світових ринках. Ефективне освоєння промисловістю передових технологій і їх екологізація (проведення заходів щодо запобігання негативного впливу виробничих процесів на природне середовище, розробка маловідходних технологій або технологічних ланцюгів, що дають на виході мінімум шкідливих викидів, побудова для кожного природного ресурсу чи групи ресурсів свого природно-продуктового сировинного ланцюга, який дозволяє оцінити резерви в кожній його ланці і виявити величезні резерви природних ресурсів, які використовуються нерационально і т.ін.), здатні вирішити проблему виходу підприємств і виробників на світові екологічні ринки.

Аналіз досліджень і публікацій. На даний момент, країни пострадянського простору практично не мають своїх розробок у галузі поєднання інструментів екологічно чистого виробництва, таких як стратегія кайдзен, та системи екологічного менеджменту. Немає традицій, шкіл, досвіду попередників, немає налагоджених систем менеджменту – екологічного менеджменту. Тому українським керівникам багато чого потрібно освоїти із закордонних методик, щоб вижити та зберегти

конкурентоспроможність, оскільки конкурентна перевага українських підприємств на міжнародному ринку може бути забезпечена тільки високою якістю продукції та низькими витратами. Отже, необхідно переглянути всю організацію виробничого процесу з метою виключення всіх видів втрат і закріплення цілей контролю якості майбутньої продукції на всіх рівнях керування (екологічного менеджменту) і стадіях виробничого циклу.

Безперечну цінність для сучасної виробничо-господарської діяльності має вивчення кайдзен підходів в управлінні природокористуванням, як головного інструменту впровадження системи екологічно чистого виробництва, накопиченої провідними міжнаціональними і транснаціональними корпораціями. На сьогоднішній день, практично, немає досліджень стратегії кайдзен з урахуванням екологічних складових, крім робіт [1-6].

Мета дослідження. Розглянути та обґрунтувати можливість використання екологічної стратегії кайдзен як ефективного інструменту для впровадження систем екологічно чистого виробництва на підприємствах з метою зниження негативного впливу діяльності підприємств на навколишнє природне середовище.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення реального вирішення екологічних проблем, формування стійкого типу економічного розвитку необхідно оцінити ефективність функціонування економічних структур з екологічних позицій і внести необхідні корективи. В економіці навколишнє середовище розглядається як елемент виробництва, який забезпечує різні послуги. Причому це особливий елемент виробництва, оскільки він забезпечує життєву підтримку системам, які визначають саме існування. Навколишнє середовище забезпечує економіку сировиною, яка трансформується в споживчі товари через виробничі процеси, і енергією, яка сприяє трансформації сировини. В кінцевому результаті і сировина, і енергія повертаються в навколишнє середовище як відходи або як вторинна сировина. Необхідно запобігти надмірному виснаженню цього елемента виробництва (так само як і інших), тобто навколишнє середовище повинно розвиватися таким чином, щоб забезпечити естетичні і життєво важливі послуги людині. Необхідною умовою досягнення політики екологічної безпеки в нових економічних умовах є не тільки ефективно та безперервне забезпечення виробництва матеріалами, трудовими, фінансовими, екологічними, інформаційними ресурсами в потрібній кількості, відповідної якості і за прийнятними цінами. Принципове значення має орієнтація виробничо-господарської діяльності на випуск потрібної ринку екологічно чистої та екологічно безпечної продукції, яка відповідає екологічним стандартам якості самої продукції і екологічним стандартам навколишнього природного середовища, які дотримують в процесі виробництва, реалізації, обміну та споживання.

Важливим напрямом розв'язання цієї проблеми є поєднання інструментів екологічно чистого виробництва та систем екологічного менеджменту і слід розглядати це питання не тільки з боку раціонального

використання ресурсів (у тому числі природних) для подальшого збільшення прибутку, а ще також з боку зниження деформації навколишнього природного середовища.

Системи екологічно чистого виробництва дозволяють краще задовольняти потреби клієнтів, при цьому використовуючи менше ресурсів, на менших площах, з меншою кількістю обладнання, витрачаючи менше людських зусиль, за менший час. Як відзначають експерти, фірми, котрі стали на шлях екологічно чистого виробництва, здатні приблизно вдвічі збільшити продуктивність і прискорити час випуску, в два рази скоротити виробничі площі, в два рази зменшити запаси - практично без фінансових витрат. Часто навіть немає необхідності в покупці нового дорогого устаткування, не треба переходити на нові матеріали і технології і комп'ютеризувати виробництво. Треба лише змінити культуру управління підприємством, систему взаємовідносин між різними рівнями і підрозділами підприємства, систему ціннісної орієнтації співробітників та їх взаємини.

Екологічна стратегія кайдзен повинна здійснюватися у вигляді генеральних комплексних програм дій, які дозволять визначити пріоритетні для підприємства напрямки його розвитку, головні цілі, а також засоби, умови і оптимальний розподіл ресурсів для їх досягнення. Екологічна стратегія кайдзен формулює цілі та основні шляхи їх досягнення, таким чином, що підприємства стають зацікавленими сторонами у вирішенні соціо-еколого-економічних завдань сталого розвитку. Так, екологічна стратегія кайдзен є довгостроковим плановим документом, результатом стратегічного планування, тобто це процес здійснення сукупності систематизованих та взаємопогоджених робіт з визначення довгострокових соціо-еколого-економічних цілей та напрямків діяльності підприємства. У той же час ця стратегія в рамках екологічно чистого виробництва буде складатися з безлічі короткострокових завдань з удосконалення процесу виробництва, з раціонального використання ресурсів та зведення до мінімуму забруднення навколишнього середовища.

Стратегія кайдзен в природокористуванні являє собою новий концептуальний підхід до стратегії кайдзен, вона реально дозволяє продумати і розробити заходи, які мають екологічну цінність і уникнути даремних видів діяльності, а це поліпшить якість товару (роботи, послуги), цінову пропозицію і якість навколишнього природного середовища, а отже, і добробут людей. Досягненню екологічних цілей стратегії кайдзен сприятиме усунення втрат часу, природних ресурсів, зусиль, підвищення якості товарів, зниження витрат на виробництво екологічно чистих товарів і в кінцевому підсумку підвищення ступеня задоволеності споживачів.

Для реалізації перспективних екологічно орієнтованих маркетингових технологій суттєве значення буде мати розвиток і впровадження кайдзен стратегії на підприємстві. У контексті кайдзен, менеджмент володіє двома функціями: підтримка і поліпшення.

Підтримка відноситься до діяльності, спрямованої на дотримання поточних стандартів в області технологій, менеджменту і підтримки цих стандартів шляхом навчання і дисципліни. Кайдзен означає невеликі поліпшення в результаті здійснення зусиль. При розгляді цілей стратегії кайдзен пріоритетними є екологічні напрямки. У процесі встановлення кайдзен стратегії слід постійно працювати зі споживачем, здійснювати, а при необхідності модифікувати місію підприємства, підвищувати авторитет і поліпшувати імідж підприємства, його товарів і послуг, прогнозувати зростання професійного рівня персоналу, передбачати можливості співпраці, глибоко аналізувати рівень ризику, економіко-екологічно оцінювати можливі результати. У практиці процвітаючих західних корпорацій складно визначити той з компонентів внутрішньофірмових структурних реорганізацій, який справляє вирішальний вплив на формування організаційної культури кайдзен управління природокористуванням.

Кайдзен - ключ до справжньої конкурентоспроможності, тому можна сказати, що кайдзен з урахуванням екологічних цілей - ключ до конкурентного успіху - екологізації підприємництва. Інноваційна діяльність, пов'язана з розробкою принципово нових екологічних товарів, продуктів, процесів, техніки, технологій і їх екологізації, здатна вплинути на спосіб життя населення, забезпечити вихід країни на світовий ринок товарів і послуг, що відповідають світовим екологічним стандартам. Поєднання кайдзен та інноваційних підходів є ефективним інструментом залучення вітчизняних і зарубіжних інвестицій у сферу науки і виробництва, і здатне принести реальний економіко-екологічний та соціальний ефект. Інноваційна діяльність в природокористуванні та сучасній економіці відіграє важливу роль у своєчасності і грамотності прийняття економіко-екологічних рішень розвитку підприємства - регіону - держави. Виділяються екологічні інновації в рамках науково-технічних, управлінських, економічних напрямів: перші засновані на нових наукових і технічних рішеннях, другі - на нових організаційних рішеннях, а треті - на нових ефективних економіко-екологічних рішеннях. Інновації можуть мати відношення як до техніки і технології, так і до форм організації виробництва і управління. Всі вони тісно взаємопов'язані і є якісними ступенями у розвитку продуктивних сил, підвищення ефективності виробництва. Кайдзен підхід завершує інноваційний процес і продовжує удосконалення діяльності по раціоналізації використання ресурсів і оптимізації однієї ланки або всього ланцюжка на будь-якому рівні в цілому.

Кайдзен стратегія в природокористуванні повинна розглядатися, у першу чергу, як стратегія, пов'язана з мінімальним вкладенням в удосконалення управлінських, організаційних і конструкторсько-технологічних розробок, яка забезпечує раціональне використання, збереження, відновлення навколишнього природного середовища та покращення якості життя. Цей процес дозволить забезпечити повільно наростаючий прогрес, з урахуванням екологічних складових, тобто

використання екологічно чистих технологій, орієнтування виробництва на еколого-безпечні товари, роботи і послуги, пошуком перспективних ринків збуту, розробкою нових методів екоменеджменту та вдосконаленням організаційно-виробничих структур.

Як концепція стратегії, кайдзен являє собою сукупність науково обґрунтованих уявлень про управління підприємством в умовах конкуруючої економіки. У відповідності з цим в основі організації виробничо-збутової діяльності повинні лежати точне знання, передбачення і врахування вимог ринку. За допомогою екологічно орієнтованої стратегії кайдзен можливо спрямувати підприємства на випуск екологічної високоякісної продукції, впровадити ефективні операціональні інструменти, що дозволяють постійно досягати удосконалення організації і отримувати стратегічну перевагу в умовах ділового середовища, що постійно розвивається.

Екологічно орієнтованою стратегією кайдзен є система заходів щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства шляхом безперервного поліпшення якості, як навколишнього природного середовища, так і вироблених товарів, за допомогою максимального пристосування всієї діяльності до вимог ринку і споживача.

Особливістю підходу екологічно орієнтованого кайдзен є заходи спрямовані на виробничі процеси, які будуть покращувати результати їх діяльності. Підхід, орієнтований на процес, повинен застосовуватися в ході введення різних стратегій кайдзен. Найбільш значними елементами в процесі кайдзен є внесок і залученість в даний процес виробництва і реалізації екологічно чистих товарів (і послуг), вищого керівництва підприємства, державних органів влади та органів місцевого самоврядування. Для досягнення успіху в реалізації процесу кайдзен важливо демонструвати здатність негайно і постійно вживати заходи з охорони і раціонального використання навколишнього природного середовища. Підходи концепції кайдзен завжди плануються і реалізуються з мінімальними ризиками.

За допомогою кайдзен в стислі строки вирішуються кілька завдань: навчання співробітників практиці екологічно чистого виробництва на робочих місцях, розширення їх компетенцій, розробка заходів для досягнення результатів за допомогою інструментів екологічно чистого виробництва в обраній робочій зоні; отримання додаткових фінансових переваг при мінімальних інвестиційних вкладеннях і мінімальних витратах часу; переконання співробітників в ефективності підходів екологічно чистого виробництва на прикладі фактичного покращення зони впливу кайдзен; підвищення ефективності та безпеки робочих місць.

Висновки. Кайдзен підхід в управлінні якістю навколишнього природного середовища та екологізації підприємств передбачає вироблення інтенсивного і одночасно зберігаючого підходу до природокористування і необхідність орієнтації підприємства на кінцеві результати. Кайдзен підхід допомагає швидко помітити явища і процеси, що відхиляються від норми, і зосередитися на постійних зусиллях до

вдосконалення підприємницької діяльності, що сприятиме сталому розвитку соціо-еколого-економічних систем.

В умовах жорсткої конкуренції, які потребують впровадження новітніх технологій, самого досконалого обладнання, кайдзен набуває особливого значення. Адже в кінцевому підсумку всі принципи цієї філософії спрямовані на підвищення продуктивності праці, якості продукції, зниження її собівартості і створення комфортних та безпечних умов роботи.

Література

1. Нічитайлова Н.С. Екологічна свідомість споживачів, як чинник формування вимог до екологічної якості товарів / Н.С. Нічитайлова // Механізм регулювання економіки. – 2010. - № 3 (48) – С. 205-209.
2. Ничитайлова Н.С. Роль концепции кайдзен в совершенствовании экологического менеджмента в регионе / Проблемы регионального и муниципального управления. Сборник докладов международной научной конференции.(апрель 2010 года). Российский государственный гуманитарный университет.- 2010. – С.132-136.
3. Садченко Е.В. Сущность технологи кайдзен управления экологическими конфликтами / Е.В. Садченко, Н.С. Ничитайлова / Экологические конфликты в современной системе природопользования / под ред. д.е.н., проф. С.Н.Бобылева и к.е.н., доц. В.В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга. – 2010. – С. 242-251.
4. Садченко Е.В. Экомаркетинговые стратегии «кайзен» // Механізм регулювання економіки. - № 4 (44). – Т.2. – 2009. – С. 107-114.
5. Садченко Е.В. Экологическая цель стратегии кайзен // Вісник Одеського національного університету. - Т.14. - Випуск 15. Економіка. – 2009. – С.119-130.
6. Садченко Е.В. Маркетинг стратегии «кайзен» для целей экологизации бизнеса // „Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу”: Збірник тез доповідей Третьої міжнародної науково-практичної конференції (1-3 жовтня 2009 року). – Суми: видавничо-виробниче підприємство „Мрія-1” ТОВ, - 2009. – С.188-193.

References

1. Nychitaylova, N.S. (2010). Ekolohichna svidomist spozhyvachiv, yak chynnyk formuvannia vymoh do ekolohichnoi yakosti tovariv [The environmental awareness of consumers as a factor in the formation of environmental quality requirements for goods]. - Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky - Mechanism of economic regulation, 3(48), 205-209 [in Ukrainian].
2. Nychitaylova, N.S. (2010). Rol kontseptsyy kaidzen v sovershenstvovanuu ekolohicheskoho menedzhmenta v rehyone [The role of the concept of kaizen to improve environmental management in the region]. Problems of regional and municipal management ' 10: Sbornyk dokladov mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsyy (aprel 2010) - Proceedings of the international scientific conference. (pp. 132- 136). [in Russian].

3. Sadchenko, E.V., & Nichitailova, N.S. (2010). The essence of kaizen environmental conflict management techniques. Environmental conflicts in modern environmental management system. S.N.Bobileva, V.V. Sabadasha. Sumy.

4. Sadchenko, E.V. (2009). Ekomarketynhovi stratehii «kaizen» [Eco Marketing "kaizen" strategy]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky - Mechanism of regulation of the economy*, 4 (44), 107-114 [in Russian]

5. Sadchenko, O.V. (2009). Ekolohichna tsel stratehii kaizen [Environmental objective of the strategy kaizen]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu - Bulletin of the Odessa National University*, 15, 119-130 [in Russian]

6. Sadchenko, E.V. (2009). Marketynh stratehyy «kaizen» dlia tselei ekolohyzatsyy byznesa [Marketing "kaizen" strategy for the purpose of greening business]. "Marketing of innovations and innovations in marketing" 2009: Zbirnyk tez dopovidei Tretoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (1-3 zhovtnia 2009 roku) - Abstracts of the reports of the Third International Scientific Conference. (pp 199-193). Sumy: vydavnycho-vyrobnyche pidpriemstvo „Mriia-1” TOV [in Russian]

Abstract

Nichitailova N.S.

Environmental kaizen strategy as the effective tool for reducing the impact of production on the environment.

The article analyzes problems of environmental production and environmental management systems combination tools. The article deals with the use environmental strategy Kaizen in environmental management as an effective tool for greening business and attract domestic and foreign investment in science and industry that can bring real economic and environmental and social impact.

УДК 338.1 + 338.2 + 502

ФАКТОР ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ОГРАНИЧЕНИЙ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ ОГРАНИЧЕНИЙ

Носачёв И.Ю.

Сформулированы основные идеи концепции устойчивого экономического развития, рассмотрена ключевая сущность Теории Ограничений Э. Голдратта, классифицированы экологические ограничения, продемонстрирован возможный подход к имплементации различных элементов экологического менеджмента.

Постановка проблемы. На сегодняшний день мировое сообщество сформулировало идею устойчивого развития и пытается активно следовать поставленным задачам. Множество междисциплинарных исследований направлены на поиск возможного компромисса между экономическим ростом и окружающей средой. Компромисс в данном подходе – это всегда взаимные уступки, а окружающая среда рассматривается лишь с точки зрения негативного эффекта, который оказывается на неё экономической деятельностью человека. Мы считаем, что на современном этапе научно-технического развития общества фактор экологических ограничений, который является отображением интересов окружающей среды, необходимо рассматривать как неотъемлемый элемент экономической деятельности и принимать как данность, а не искать возможные пути его преодоления. В нашем исследовании мы решили использовать популярную методологию из сферы менеджмента для поиска возможного пути оптимизации экономического процесса в условиях наличия экологических ограничений.

Анализ исследований и публикаций. На сегодняшний день вопрос взаимосвязи экологических ограничений и Теории Ограничений Э. Голдратта никем детально не исследовался. Большинство исследований сосредоточены в отдельных составляющих вопроса (менеджменте или экологии) и нами не обнаружено ни одного исследования, которое бы пыталось увязать две эти сферы науки.

Теория Ограничений Э. Голдратта очень детально представлена в сериях книг самого автора [1]. В основе данной методологии лежит нахождение и управление ключевыми ограничениями системы, которые определяют общую эффективность системы. Посредством воздействия на малые аспекты системы можно добиться большего результата нежели воздействием на систему в целом.

Вопрос экологических ограничений в большинстве исследований не рассматривается обособленно и является частью общей проблематики экологических проблем. Среди исследователей постсоветского

пространства следует выделить С.Н. Бобылёва и А.Ш. Ходжаева [2]. В своих работах они делают значительный акцент на понятии экологических ограничений. Авторы рассматривают экологические ограничения с позиции уменьшения их отдачи в результате техногенной деятельности человека.

Вопрос экологических ограничений в своих исследованиях рассматривал Н.Ф. Реймерс [3]. Согласно его мнению, экологические ограничения – это ландшафтно-биологический или физико-химический «запрет», связанный с фактически происходящим или предполагаемым неблагоприятным воздействием хозяйственного мероприятия на среду жизни или технологические процессы в смежных отраслях хозяйств. В своих исследованиях Н.Ф. Реймерс фокусировал внимание на таком экологическом ограничении как «тепловой барьер».

Одними из немногих исследований взаимосвязи экологических ограничений и экономического развития являются исследования Р.Сенгупта [4]. Автор представляет всеобъемлющий охват роли экологических ограничений в лимитировании доступности природных ресурсов для экономического развития. Также подробно рассматривается понятие устойчивого развития, концепции экологического следа и теория народонаселения. Одним из способов разрешения существующих противоречий между экологическими ограничениями и экономическим развитием рассматривается развитие технологий и политических институтов общества.

Также вопрос экологических ограничений и экономического роста рассматривается в работах А.Д. Леру [5]. Согласно автору исследования, важной характеристикой определения угрозы экологического кризиса является неопределённость в вопросах последствий этих кризисов для будущего благосостояния. Случайные процессы, регулирующие динамику экосистем и их адаптацию к антропогенным изменениям, являются источником экологической неопределённости, но также могут служить способом решения проблемы сохранения природных ресурсов. В рамках исследования автор описывает последствия от нелинейных динамических экологических ограничений на экономический рост. Для описания общественной стоимости экологических факторов автор использует концепцию Чикетти-Фримана.

Большинство исследований рассматривают экологические ограничения как сдерживающий или же негативный фактор, который делает невозможным экономический рост, и фокусируют основные усилия на попытки преодоления его посредством различных научно-технических методик или политико-социальных инструментов, а не пытаются подстроить или же видоизменить бизнес-процессы.

Цель исследования. Целью статьи является демонстрация взаимодействия фактора экологических ограничений и Теории Ограничений Э.Голдратта в процессе достижения устойчивого экономического развития.

Для достижения поставленной цели необходимо решить следующие задачи: сформулировать общую идею концепции устойчивого экономического развития, рассмотреть ключевую сущность Теории Ограничений Э.Голдратта, классифицировать экологические ограничения.

Изложение основного материала. В конце XX века нарастающая актуальность проблем окружающей среды привели к созданию общемировой концепции устойчивого развития. Устойчивое развитие (англ. Sustainable development) — правильное, гармоничное (равномерное, сбалансированное) развитие. Гармоничное развитие — это процесс изменений, в котором эксплуатация природных ресурсов, направление инвестиций, ориентация научно-технического развития, развитие личности и институциональные изменения согласованы друг с другом и укрепляют нынешний и будущий потенциал для удовлетворения человеческих потребностей и устремлений. Данная концепция состоит из трёх основополагающих элементов: экономического, социального и экологического.

Экономический аспект базируется на теории максимального потока совокупного дохода Хикса-Линдала и предполагает оптимальное использование ограниченных ресурсов при помощи экологических природно-, энерго- и материалосберегающих технологий.

Социальная составляющая устойчивого развития ориентирована на человека и направлена на сохранение стабильности социальных и культурных систем. Важными аспектами этого подхода являются сохранение многообразия культурного капитала и социально справедливое распределение благ.

С экологической точки зрения, концепция устойчивого развития должна обеспечивать целостность биологических и физических природных систем. Основное внимание отводится сохранению способностей к самовосстановлению и динамическим адаптациям таких систем к изменениям, а не сохранение их в некотором статическом состоянии.

Ключевыми составляющими экологического аспекта концепции устойчивого развития являются экологические ограничения. Экологические ограничения – это совокупность факторов и характеристик окружающей среды, которые определяют рамки экономического роста. Данные ограничения подразделяются на две группы: ресурсные и реакционные. К ресурсным экологическим ограничениям относят показатели возможности экосистем адаптироваться или/и восстановиться после антропогенного воздействия, которое направлено на изъятие из этих систем значительных объёмов их ключевых элементов (вырубка лесов, промышленный вылов животных, добыча полезных ископаемых). Реакционные экологические ограничения – совокупность показателей, которые демонстрируют возможность экосистем адаптироваться или/и восстановиться после внедрения в них дополнительных элементов или изменения существующих пропорций посредством антропогенного воздействия (загрязнение воды, воздуха, почвы) [6].

Теория Ограничений Э. Голдратта – это одна из наиболее популярных парадигм современного менеджмента, которая фокусируется на разрешении проблем ограничений на мелких элементах системы для повышения эффективности всей системы в целом. Данная парадигма основывается на выявлении и управлении ограничением с целью максимизации прибыли. Методология теории ограничений состоит из ряда логических инструментов, которые позволяют выявить ограничение, стоящее за ним управленческое противоречие, найти решение и внедрить его с учётом интересов всех заинтересованных сторон. Отличительной чертой также является возможность быстрой реализации изменений с целью ускорения общего эффекта. Стоит отметить, что современные экологические исследования, сталкиваясь с проблемой ограничений, пытаются найти компромисс – совокупность взаимных уступок человека и природы, а рамках данной концепции рассматривается поиск решения, которое принесёт выгоду всем участникам процесса. Для достижения этого в рамках теории ограничений используется ряд инструментов: алгоритмы построения причинно-следственных диаграмм, метод «барабан-буфер-верёвка» и метод критической цепи. Ограничения в рамках данной концепции представляют собой набор факторов или элементов, которые определяют предел результатов деятельности системы. Они подразделяются на три вида ограничений: мощности, времени и объёма рынка. Важно понимать, что экологический фактор может быть интерпретирован на каждый из этих видов, что значительно усложняет общую модель. Ограничение мощности – это ресурсный лимит окружающей среды, ограничение объёма рынка – это тот предел изменений/внедрений, к которым может адаптироваться окружающая среда, ограничение времени – это фактор, который объединяет в себе природные характеристики экосистем. Каждый фактор связан между собой, но имеет определённую узкую направленность, которую можно отследить лишь посредством постройки сложной модели или более простых диаграмм. Однако применение экологического фактора к каждому элементу системы позволит произвести реальное решение проблемы. Данную парадигму можно применить для разрешения проблемы между экологическими ограничениями и экономическим ростом. Для этого необходимо начать с построения «дерева текущей реальности», которое позволит выявить причинно-следственные связи между негативным проявлением проблемы в системе и самой проблемой системы. После выявления противоречий необходимо построить «дерево будущей реальности», которое будет предлагать пути решения существующего ограничения в системе. Затем необходимо составить «план перехода» для того, чтобы выявить основные препятствия в процессе имплементации возможных решений. Основной проблемой внедрения данной концепции является абстрактность и размеры конфликта интересов человека и природы. В связи с этим нами было рассмотрено внедрение данной парадигмы на примере отдельных отраслей экономической жизни общества. Именно отход от абстрактности

позволит продемонстрировать реальные способы разрешения существующих ограничений. А внедрение данной парадигмы на общем уровне позволит сформировать точный план действий в рамках концепции устойчивого развития. Для разрешения сложившегося конфликта интересов окружающей среды и экономического развития необходимо всеобъемлющий комплекс мер. Для максимальной эффективности необходимо выделить ключевые экономические процессы и выделить основные экологические ограничения в их функционировании. На базе этого в полной мере применить Теорию Ограничений с целью поиска возможного решения и построения плана действий нельзя. Решение такого рода проблем предполагает комплексность, но особенность проблемы и существующие возможности научных исследований не позволяют охватить одновременно все аспекты. Поэтому общий план действий должен состоять из отдельных более мелких элементов. Именно рассмотрение глобальной проблемы на нижних уровнях позволит добиться значительного эффекта в рамках всей мировой системы.

Выводы. 1. Экологические ограничения как составная часть концепции устойчивого развития имеют более широкую структуру и проблематику. Более детальная их классификация способствует более точному решению по преодолению проблемы экологических ограничений в рамках устойчивого экономического развития.

2. Теория Ограничений Э. Голдратта может быть использована как универсальный метод для разрешения проблемы экологических ограничений в рамках отдельных сфер экономической деятельности, а также как инструмент по детализации плана действий в рамках концепции устойчивого развития.

3. Инструментарий Теории Ограничений имеет узконаправленную специфику на уровне отдельных бизнес-процессов, что затрудняет его применение на междисциплинарном уровне.

Литература

1. Голдратт Э. М. Цель. Процесс непрерывного совершенствования. – Минск: Попурри, 2009. – 496 с.
2. Бобылёв С.Н. Экономика природопользования / С.Н. Бобылёв, А.Ш. Ходжаев. – Москва, 2003. – 567 с.
3. Реймерс Н. Ф. Экология. Теории, законы, правила, принципы и гипотезы. – Москва: «Россия молодая», 1994. – 396 с.
4. Sengupta R. Ecological limits and economic development, New Delhi Oxford University Press, 2013. – 365 p.
5. Leroux A. D. Dynamic Ecological Constraints to Economic Growth, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://econpapers.repec.org/paper/mlbwpaper/909.htm>
6. Холина В.Н. Основы экономики природопользования. – СПб.: Питер, 2005. – 672 с.

References

1. Goldratt, E., (2009). *Tsel. Protsess neprerivnogo sovershenstvovaniia* [The goal: a process of ongoing improvement]. Minsk: Popurri [in Russian].
2. Bobiley, S. N., & Khodzhaev, A. Zh., (2003). *Ekonomika prirodopolzovaniia* [Environmental economy]. Moscow [in Russian].
3. Reimers N. F., (1994). *Ecologia. Teorii, zakoni, pravila, principii i gipotezi* [Ecology. Theories, laws, rules, principles and hypotheses]. Moscow: Rossiya molodyia [in Russian].
4. Sengupta, R., (2013). *Ecological limits and economic development*. New Delhi Oxford University Press [in English].
5. Leroux, A. D., (2004) *Dynamic Ecological Constraints to Economic Growth*. Retrieved from <http://econpapers.repec.org/paper/mlbwpaper/909.htm> [in English].
6. Cholina, V. N., (2005) *Osnovi ekonomiki prirodopolzovaniia* [Basics of environmental economy]. SPb: Piter [in Russian].

Анотація

Носачов І.Ю.

Фактор екологічних обмежень в контексті Теорії Обмежень

Сформульовано основні ідеї концепції сталого економічного розвитку, розглянуто ключова сутність Теорії Обмежень Е. Голдратта, класифіковані екологічні обмеження, продемонстрований можливий підхід до імплементації різних елементів екологічного менеджменту.

Abstracts

Nosachov I.

Factor of ecological constraints in context of the theory of constraints

Formulated the basic idea of the concept of sustainable economic development, considered a key essence of the E. Goldratt Theory of Constraints, classified ecological restrictions, demonstrated a possible.

УДК 556.552

ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКТОР ВЛИЯНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ КЛИМАТА НА ИНТЕНСИВНОСТЬ ВНЕШНЕГО ВОДООБМЕНА КАХОВСКОГО ВОДОХРАНИЛИЩА

Обухов Е.В., Корецкий Е.П.

На основе составляющих водных балансов Каховского водохранилища проведено исследование интенсивности его внешнего водообмена с учетом водности года и изменений климата в последние десятилетия. Результаты исследований будут полезными при разработке режимов эксплуатации водохранилища с учетом экономико-экологического фактора.

Введение. Повышение средней температуры планеты выше 2⁰С к концу 21-го века может стать точкой невозврата и привести к необратимым климатическим последствиям для Земли. С 30 ноября по 12 декабря 2015 г. в Париже состоялась 21-я конференция по климату в рамках Рамочной конвенции ООН об изменении климата (Украина подписала в 1997 г.) и 11-я - в рамках совещания сторон по Киотскому протоколу (CRP-11) (Украина подписала в 2004 г.) [1-4]. Оригинальный итоговый документ с названием «Рамочная конвенция об изменении климата» является глобальным соглашением по климату и предполагает его подписание членами ООН с 22 апреля 2016 г. со взятыми на себя обязательствами не допускать повышение температуры атмосферы планеты в 21 веке выше 2⁰С, а в идеале – не выше 1,5⁰С. Соглашение вступит в силу как замена Киотскому протоколу в 2020 г. Следует также отметить, что в принятой рамочной конвенции развитые страны ежегодно с 2020 г. обязуются выделять развивающимся странам 100 млрд\$ на решение экологических проблем. Десять процентов человечества должны резко сократить свое энергопотребление и сократить уровень вредных выбросов в атмосферу.

Решению поставленной задачи будет способствовать взаимодействие между государствами и частными структурами в целях модернизации экономики, распространению опыта и передовых экологически чистых и энергосберегающих технологий, инноваций, внедрение глобальной тенденции по использованию возобновляемых источников энергии, запасы которой в 7 раз превышают невозобновляемые. В то же время технические запасы невозобновляемых источников используются на 0,046%, а возобновляемые только на 0,001%. Отметим, что в рамках Парижского климатического соглашения мировые инвестиции в возобновляемую энергетику в 2015 г. составили 286 млрд\$, в т.ч. 156 млрд \$ Китай, Индия, Бразилия.

Энергосбережение является одним из важнейших факторов в

энергетической стратегии Украины, позволяющим эффективно функционировать национальной экономике [5].

Важнейшей составляющей комплексного внедрения альтернативных нетрадиционных источников энергии в сбалансирование и улучшение топливной структуры энергокомплекса Украины является модернизация существующих и строительство новых ГЭС и ГАЭС, а также малых ГЭС как наиболее экологически чистых источников энергии.

Модернизация оборудования существующих ГЭС Днепроовского каскада и ряд водохозяйственных мероприятий на их водохранилищах, которые проводятся в последние годы, позволит повысить их мощность и выработку экологически чистой энергии, а также улучшить использование водных ресурсов [6, 7].

Изменения климата влияют на формирование водных ресурсов Украины, на составляющие водохозяйственных и водных балансов, на перечень природоохранных водохозяйственных мероприятий для эффективного функционирования водохозяйственных систем, комплексов и объектов.

Целью данной работы является оценка влияния изменений климата на интенсивность внешнего водообмена на одном из крупнейших водохранилищ Днепроовского каскада – Каховском – за последние десятилетия с учетом водности года, изменений величин составляющих водных балансов, температуры воздуха и воды в акватории водохранилища

Материалами исследований являются реальные водобалансовые показатели водоёма, рассчитанные на Каховской гидрометеорологической обсерватории за 1956-2015 годы его эксплуатации (таблица 1).

Каховское водохранилище – шестая ступень Днепроовского каскада – осуществляет сезонное и частично многолетнее регулирование стока. Полная и полезная емкость водохранилища – 18,2 и 6,8 км³. Площадь зеркала водохранилища при отметке нормального подпертого уровня – 2155 км², при отметке уровня мертвого объема – 1930 км². Длина водохранилища – 230 км, максимальная и средняя ширина – 25 и 9,3 км, максимальная и средняя глубина – 36 и 8,4 м. Площадь мелководий водохранилища до 1 м – 44 км², до 2 м – 110 км². Расчетный расход ГЭС – 4962 м³/с, водосбросной плотины – 15438 м³/с. Расчетный максимальный сбросной расход через сооружения (p=0,1%) – 20468 м³/с. Среднеголетний сток р. Днепр в створе гидроузла – 52,2 км³. Площадь водосбора 482000 км². Водоохранилище используется для энергетики, водообеспечения, орошения, судоходства, рыбного хозяйства.

На Каховском водохранилище расположены водозаборы комплексных каналов Днепр-Кривой Рог, Верхне-Рогачинского, Каховского, Северо-Крымского с общим расходом воды на них около 900 м³/с, а также водозаборы Запорожских ГРЭС и АЭС.

Установленная мощность ГЭС при расчетном напоре – 351 МВт. Среднегодовая выработка энергии 1420 млн кВт*час. Планируется строительство Каховской ГЭС-2 с мощностью 250-300 МВт.

Таблица 1
Характерные среднееголетние составляющие водных балансов Каховского водохранилища (1956-2015 гг.)

Составляющие баланса, млн м ³	Максимальные	Год	Минимальные	Год	Средне многолетние	Проценты
Приход						
сброс Днепроовской ГЭС	83842	1970	19400	2015	46467	96,3
объем перекачивания	606	1985	53	1957	224	0,46
сток рассчитанный	464	1964	49	1972	194	0,40
осадки	1643	1997	178	1966	935	1,94
приплыв сточных вод	1136	2015	197	1956	387	0,80
Вместе	86040	1970	21800	2015	48266	100
Расход						
через турбины ГЭС	61840	1970	17500	2015	39474	82,59
через водослив	19186	1970			1428	2,99
через шлюз	498	1978	97	2011	278	0,58
фильтрация	940	2003	127	1960, 2015	419	0,88
орошение	6029	1990	30	1956	3001	6,28
водоснабжение ГРЭС и др	1162	2015	40	1956	492	1,03
потери на испарение	2363	2007	1375	1980	1816	3,80
безвозвратная фильтрация	2120	1956	810	1988, 1992	884	1,85
Вместе	86820	1970	23100	2015	47792	100

Результаты исследований и их анализ. Анализируя водные балансы Каховского водохранилища за период его эксплуатации отметим тенденцию снижения притока воды в водохранилище (млн м³) по годам: многоводный 1970 г. – 83842, 1999 г. – 62162, 2006 г. – 52793, 2007 г. – 38896, маловодный 2015 г. – 19400. Суммарные показатели приходной части по этим годам следующие: 1970 г. – 86080, 1999 г. – 64081, 2006 г. – 54515, 2007 г. – 40208, 2015 г. – 21800 млн м³. Разница между приведенными суммарными показателями прихода и притоком воды через Днепроовскую ГЭС показывает незначительные изменения величины остальных составляющих приходной части водного баланса.

Из расходной части выделим объемы испарения с водной поверхности Каховского водохранилища: максимальное 2363 млн м³ в 2007 г., 2000 в маловодном 1972 и в 1999 гг., а в остальных

рассматриваемых годах испарение составляло 1650 – 1883 млн м³ (среднее за весь период эксплуатации -1816 млн м³).

Отметим также забор воды на орошение (млн м³) в маловодном 1972 г. – 3390 (максимальное в 1990 г. – 6029), в 2007 г. (год с максимальным испарением) – 2657, а в маловодном 2015 г. – всего 1442.

На все водобалансовые составляющие определенное влияние оказывал температурный фактор. По данным наблюдений за 1956 – 2010 г.г. наблюдается общая тенденция увеличения температуры воздуха над акваторией Каховского водохранилища. Среднее значение температуры воздуха за 55 лет эксплуатации равно 10,6⁰С, а коэффициент корреляции R= 0,51. Среднегодовое значение температуры воды в водохранилище составляет 13,1⁰С. Тенденция по температуре воды аналогична воздуху с коэффициентом корреляции R=0,62. Аналогична также общая за 55 лет тенденция увеличения среднегодового слоя испарения с водной поверхности водохранилища с коэффициентом корреляции R=0,41. Среднегодовое значение слоя испарения с водной поверхности Каховского водохранилища равно 842 мм [8-10].

При этом выделим на нем период подъема температуры воздуха и увеличения слоя испарения с 1989 до 2010 г.г. и самую высокую температуру воздуха в 2015 г. [3].

Покажем последствия от изменений климата на примере Каховского водохранилища, эксплуатационные режимы которого отражают интенсивность внешнего водообмена в его акватории как основу формирования качества воды в нем через ее самоочищение.

Интенсивность внешнего водообмена в водохранилище определяют его водобалансовые составляющие, которые находятся под определенным влиянием изменений климата.

Понятие внешнего и внутреннего водообмена в искусственных водоемах, методика определения интенсивности внешнего водообмена подробно изложена в [11-14].

Используя данную методику были рассчитаны показатели интенсивности внешнего водообмена на Каховском водохранилище [15-19] для многоводного 1970 г., маловодных 1972 и 2015 годов, 2007 года с максимальным испарением на этом водохранилище за 60 лет его эксплуатации и предыдущем к нему 2006 г., 1999 года, соответствующего максимальному испарению на Кременчугском водохранилище (основном регуляторе Днепровского каскада) за весь период его эксплуатации (таблица 2).

Для приведенных лет были определены помесечно показатели внешнего водообмена Tu во временных единицах (лет/дней) и построен сравнительный график их изменения по годам на рисунке 1. Отметим, что чем меньше показатель внешнего водообмена водохранилища Tu, тем более интенсивно происходит смена нормативной массы воды в нем и ее самоочищение.

Таблица 2

Показатели внешнего водообмена Tu (лет/дней) на Каховском водохранилище

Год месяц	1970	1972	1999	2006	2007	2015
1	2	3	4	5	6	7
I	435,6177 1157	2,75 1004	3,06 1116	5,05 1843	3,92 1431	7,35 2684
II	2,89 1055	4,20 1533	2,76 1008	4,67 1706	4,74 1730	6,49 2370
III	2,14 781	10,99 4011	2,29 837	3,86 1409	3,13 1142	8,93 3259
IV	1,14 416	9,09 3318	2,03 740	2,65 968	4,69 1712	10,53 3842
V	0,98 358	6,71 3449	1,88 685	2,92 1067	4,52 1650	9,17 3349
VI	2,31 843	7,58 2767	3,61 1318	3,09 1126	6,02 2197	10,42 3802
VII	5,10 1861	7,19 2624	4,50 1644	5,35 1952	7,87 2873	8,06 2942
III	6,58 2402	7,69 2807	8,06 2944	6,54 2386	7,35 2683	8,55 3120
IX	5,75 2099	8,00 2920	7,63 2786	4,25 1553	8,62 3146	12,34 4506
X	4,42 1613	7,04 2570	4,50 1644	3,12 1141	6,29 2296	14,29 5214
XI	3,92 1431	7,09 2588	3,65 1332	3,45 1259	4,59 1675	11,90 4345
XII	2,78 1015	6,33 2310	3,76 1372	3,48 1272	4,15 1515	8,62 3146

В таблице 2 выделены зоны между минимальными и максимальными значениями показателей внешнего водообмена в каждом году. Отметим что эта зона в многоводном 1970 г. составляла четыре месяца (V – VIII) и имеет диапазон значений 0,98 -:- 6,58 лет, в маловодном 1972 г. эта зона составляет три зимне-весенних месяца (I – III) с диапазоном показателей 2,75-:-10,99 лет.

В маловодном 2015г. (за 60 лет эксплуатации) зона между этими показателями составляет уже 9 месяцев (II –X) с диапазоном показателей 6,49÷14,29 лет.

При сравнении двух маловодных лет (1972 и 2015) отметим увеличение в 2015 г. минимального значения показателя внешнего водообмена T_u почти в 2,5 раза на 3,74 года или на 1366 дней и увеличение максимального показателя T_u на 3,30 года или на 1203 дня.

Следует также отметить постепенное увеличение минимального и максимального показателей внешнего водообмена T_u с 1999 до 2015 года и увеличение зоны между этими показателями с 4 до 9 месяцев. Заметим, что эти процессы происходят в период начавшихся изменений климата и ими обусловлены.

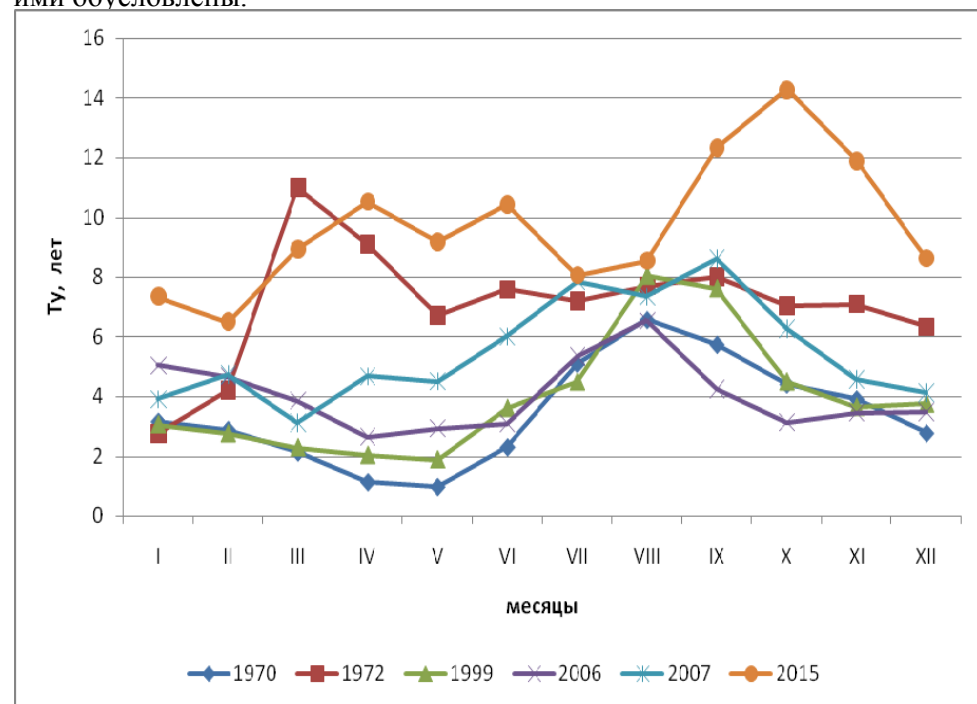

Рис.1. График изменения показателей внешнего водообмена T_u на Каховском водохранилище за 1970-2015 год.

На рисунке 1 наблюдаем, что кривые показателей внешнего водообмена на Каховском водохранилище для многоводного 1970 и маловодного 2015 годов являются ограничительными для кривых других лет.

В годы с высокой водностью увеличение показателей внешнего водообмена T_u происходит с марта-мая до августа-сентября, а в остальные месяцы года эти показатели снижаются, т.е. происходит некоторое улучшение интенсивности внешнего водообмена. Таким образом отметим, что интенсивность внешнего водообмена в пределах года имеет сезонный характер. В маловодные годы можно отметить два пиковых показателя внешнего водообмена T_u в марте 1972 г. и в октябре 2015 г.

Выводы. Изменения климата на планете заметно влияют на компоненты водных балансов водохранилища, и, следовательно, на интенсивность внешнего водообмена в нем, на интенсивность его самоочищения, на качество его воды. Полученные результаты исследований необходимо учитывать при разработке режимов эксплуатации Каховского водохранилища.

Литература

1. Конференция по климату в Париже (COP 21) (2015). - [Электронный ресурс] – Режим доступа: [https // ru.wikipedia.org](https://ru.wikipedia.org)
2. Чем закончилась конференция по климату. - Я. Хлюстова, Е. Шутова, Н. Подорванюк. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.gazeta.ru> от 13.12.2015.
3. Метеорологи назвали 2015 год самым жарким в истории метеонаблюдений [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.atn.ua> от. - 25.11.2015
4. Клімат України / За ред.. В.М. Липінського, В.А Дячука, В.М. Бабіченко. – К.: Вид-во Раєвського,2003.-343с.
5. Оцінка впливу кліматичних змін на галузі економіки України / За ред.. С.М.Степаненко, А.М.Польового. - Одеса: Екологія, 2011. – 694 с.
6. Об утверждении «Общегосударственной целевой программы развития водного хозяйства и экологического оздоровления бассейна реки Днепр на период до 2021 года». ВР Украины. Программа. Закон от 24.05.2012 №4836-VI, действует с 01.01.2013.
7. Рекомендації щодо поліпшення екологічного стану прибережних територій дніпровських водосховищ/ За ред.В.Я.Шевчука. – К: КСП, 1999. - 182 с.
8. Обухов Є.В., Корягіна Е.С., Корецький Е.П. Узагальнені оцінки випаровування з Каховського водосховища: монографія. – Одеса: Поліграф, 2012.- 130 с.
9. Обухов Е.В., Корягина Е.С. Влияние изменения климата на показатели температуры и испарения с Каховского водохранилища/ Труды межд. н.-пр. конф. (28-30 мая 2013 г) «Современные проблемы водохранилищ и их водосборов», т.1.- Пермь, 2013.- С. 271 – 276.
10. Обухов Е.В., Корягина Е.С. Обобщенные оценки временной изменчивости температуры и испарения с акватории Каховского водохранилища за период его эксплуатации // Географический вестник.- Вып. 3(26). – Пермь: ПГНИУ. – С. 49-62.
11. Вуглинский В.С. Водные ресурсы и водный баланс крупных водохранилищ СССР.- Л.: Гидрометеиздат, 1991.-223 с
12. Караушев А.В. Внешний водообмен и формирование качества воды в озерах и водохранилищах // Труды ГТИ.- 1978.- Вып. 249.-С. 48-63.
13. Китаев А.Б. Особенности оценки внешнего водообмена в водохранилищах //Труды межд. н.-пр. конф. «Современные проблемы водохранилищ и их водосборов», Т.1.- Пермь, 2013.- С.203-209.

14. Штефан В.Н., Эдельштейн К.К. Показатели водообмена водохранилищ / В кн.: Материалы пятого Всесоюзного научн. симпозиума по соврем. проблемам Самоочищения и регулирования качества воды. Секция 1У, ч.2.- Таллинн.- 1975.- С. 262-267.

15. Обухов Е.В. Внешний водообмен водохранилищ Днепроовского каскада / Материалы 6-го Межд. Эколог. Форума «Чистый ГОРОД. Чистая РЕКА. Чистая ПЛАНЕТА».- Херсон: ХТПП, 2015.- С.140-146.

16. Обухов Е.В. Внешний водообмен на украинских водохранилищах/ Сб. статей IX межд. н.-пр. конф. «Развитие науки в XXI веке», 30.12.2015, ч.2,- Харьков: НИЦ, 2015.- С. 32-37.

17. Обухов Е.В. Внешний водообмен украинских водохранилищ / Научно – технический бюллетень серии «Экология, экономика, безопасность».- Вып.1(37).- Одесса: УО МАНЭБ.- «Пассаж», 2016.- 48 с.

18. Обухов Е.В. Оценка интенсивности внешнего водообмена в Кременчугском и Каховском водохранилищах/ Український гідрометеорологічний журнал.- Одеса, 2014.- №15.- С.134-140.

19. Обухов Е.В. Оцінка інтенсивності зовнішнього водообміну на Каховському водосховищі в умовах зміни клімату/ Зб. наук. праць Міжн. н.-пр. інтернет-конф. «Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції».- Кам'янець- Подільський, 2015.- С. 280-282

References

1. Konferentsia po klimatu v Parizhe (COP 21) (2015) [conference on climate change in Paris (COP21) (2015)]. *ru.wikipedia*. Retrieved from <http://ru.wikipedia.org> [in Russian].

2. Khliustova, Ya., Shutova, E., & Podorvaniuk, N. (2015). Chem zakonchitsia konferentsia po klimatu [what ended the conference on climate change]. *www.gazeta.ru*. Retneved from <http://www.gazeta.ru> [in Russian].

3. Meteorologi nazvali 2015 god samym zharkim v istorii meteonabliudenyi [meteorologists have named 2015 the hottest in the history of meteorological observations]. *www.atn.ua* Retneved from <http://www.atn.ua> [in Russian].

4. Lipinskiy, V.M., Diachuk, V.A., & Babichenko, V.M. (2003). *Klimat Ukrainy [The climate of Ukraine]*. Kiev: Raevskogo [in Ukrainian].

5. Stepanenko, S.M., & Polevoy, A.M. (2011) *Otsinka vplyvu klimatichnykh zmin na galuzi ekonomiky Ukrainy [Assessment of climate change impacts on sectors of the economy of Ukraine]*. Odessa: Ekologia [in Ukrainian].

6. Ob utverzhdenii "Obshchegosudarstvennoy tselevoy programmy razvitiya vodnogo khoziaystva i ekologicheskogo ozdorovleniya basseyna reki Dnepr na period do 2021 goda" [On approving "National target program of development of water economy and environmental rehabilitation of the Dnipro basin for the period till 2021"] (2012). VR Ukrainy. Programma. Zakon №4836-VI, from 01 Yanuar 2013 [in Russian].

7. Shevchuk, V. Ya. (1999). *Rekomendatsii shchodo polipshennia ekologichnogo stanu priberezhnykh teritorii dniprovskikh vodokhovyshch [Recommendations for improving the ecological condition of coastal areas of the Dnieper reservoirs]*. Kiev: KSP [in Ukrainian].

8. Obukhov, E.V., Koryagina, E.S., & Koretsky, E.P. (2012). *Uzagalneni otsinky vyparovuvannia z Kakhovskogo vodokhovyshcha [Generalized estimation of evaporation from the Kakhovka reservoir]*. Odessa: Poligraf [in Ukrainian].

9. Obukhov, E.V., & Koryagina, E.S. (2013). Vlianie izmenenia klimata na pokazateli temperatury i isparenia s akvatorii Kakhovskogo vodokhranilishcha [The influence change climate on index of the temperature and evaporation from Kakhovka reservoir]. *Modern problems of reservoirs and their watersheds. Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia (28 maia 2013 goda)- International Scientific and Practical Conference. Vol.1.* (pp.271-276). Perm [in Russian].

10. Obukhov, E.V., & Koryagina, E.S. (2013). Obobshchennye otsenki vremennoi izmenchivosti temperatury i isparenia s akvatorii Kakhovskogo vodokhranilishcha za period ego ekspluatatsii [Generalized evaluation of temporal variability of temperature and evaporation from the Kakhovka reservoir water area for the period of its operation]. *Geograficheskii vestnik - geographical Bulletin, 3(26), 49-62* [in Russian].

11. Vuglinskii, V.S. (1991). *Vodnye resursy i vodnyi balans krupnykh vodokhranilishch SSSR [Water resources and water balance of large reservoirs of the USSR]*. Leningrad: Gidrometeoizdat [in Russian].

12. Karaushev, A.V. (1978). Vneshnii vodoobmen i formirovanie kachestva vody v ozerakh i vodokhranilishchakh [External water exchange and formation of water quality in lakes and reservoirs]. *Trudy GGI - Proceedings of the state hydrological Institute, issue 249, 48-63* [in Russian].

13. Kitaev, A.B. (2013). Osobennosti otsenki vneshnego vodoobmena v vodokhranilishchakh [Features of the assessment of external water exchange in reservoirs]. *Trudy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskaiia konferentsiia (28 maia 2013 goda) – Internatsional Scientific and Practical Conference. Vol.1,* 203-209. Perm [in Russian].

14. Shtefan, V.N., & Edelshtein, K.K. (1975). Pokazateli vodoobmena vodokhranilishch [Indicators of water exchange reservoirs]. *Proceedings of the 5rd international Symposium: "Samoochishchenie i regulirovanie kachestva vody - The purification and regulation of water quality. Section IV, part 2,* 262-267. Tallinn [in Russian].

15. Obukhov, E.V. (2015). Vneshnii vodoobmen vodokhranilishch Dneprovskogo kaskada [External water reservoirs of the Dnieper cascade]. *Proceedings of the 6rd international Ecology Forum "A clean city. Clean river. Clean Planet" (19 November 2015 goda).* (pp. 140-146). Kherson: KhTPP [in Russian].

16. Obukhov, E.V. (2015). Vneshnii vodoobmen na ukrainiskikh vodokhranilishchakh [External water exchange in Ukrainian reservoirs]. *Proceedings of the 9rd international nauchno-prakticheskaiia konferentsiia "*

The development of science in the 21st century” (30 December 2015 goda) (pp.32-37). Kharkov: NIC [in Russian].

17. Obukhov, E.V. (2016). Vneshnii vodoobmen ukrainskikh vodokhranilishch [Foreign exchange Ukrainian reservoirs]. Nauchno-tekhnicheskii biulleten ser.” Ecology, economy, safety”. Issue 1(37). Odessa: UD IAEMLP – Passazh [in Russian].

18. Obukhov, E.V. (2014). Otsenka intensivnosti vneshnego vodoobmena v Kremenchugskom i Kakhovskom vodokhranilishchakh [Estimate external water exchange in Kremenchug and Kakhovka reservoirs]. Ukrainskii gidrometeorologicheskii zhurnal - Ukrainian hydrometeorological journal, 15, 134-140 [in Russian].

19. Obukhov, Ye.V. (2015). Otsinka intensyvnosti zovnishnogo vodoobminu na Kakhovskom vodoskhovishchi v umovakh zminy klimatu [Evaluation of the external water exchange intensity of the Kakhovka reservoir under conditions of climate change]. Collection of scientific papers of international scientific and practical internet – conference “National production and economics in conditions of reformation: state and prospects innovative development and interregional integration” 30 October 2015 goda. (pp.280-282). Kamyanets-Podilskiy [in Ukrainian].

Анотація

Обухов Є.В., Корецький Е.П.

Економіко-екологічний фактор впливу зміни клімату на інтенсивність зовнішнього водообміну Каховського водосховища

На основі складових водних балансів Каховського водосховища проведено дослідження інтенсивності його зовнішнього водообмену з урахуванням водності року та змін клімату в останні десятиліття. Результати досліджень будуть корисними при розробці режимів експлуатації водосховища з урахуванням економіко-екологічного чинника.

Abstract

Obukhov E.V., Koretsky E.P.

Economic and environmental factor impact of climate change on the intensity of foreign exchange in the Kakhovka reservoir.

On the basis of the water balance components of the Kakhovka reservoir, the research intensity of foreign exchange taking into account water availability and climate changes in recent decades. The research results will be useful in developing modes of reservoir operation taking into account economic and environmental fact.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ІНВЕСТИЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА РЕГІОНІВ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Осинов В.М., Горячук О.В.

Здійснено оцінку впливу інвестицій на економічний розвиток України та регіонів Українського Причорномор'я, а саме на наявність основних засобів, їх ступінь зносу, створення нових робочих місць, зайнятість висококваліфікованих робітників, інноваційний розвиток, валовий внутрішній (регіональний) продукт. Запропоновано комплекс заходів щодо активізації процесу інвестування.

Однією з головних детермінант соціально-економічного розвитку регіонів та країни є інвестиції. Вони визначають рівень фондоозброєності працівників, можливості щодо створення нових робочих місць та забезпечення зайнятості висококваліфікованих робітників, активізацію інноваційного розвитку, збільшення валового нагромадження та валового внутрішнього (регіонального) продукту. Усе це є основою прискорення економічного розвитку країни та підвищення рівня життя населення.

У 1991-2013 рр. середньорічний рівень інвестицій в основний капітал в Україні та Одеській області у порівнянні з 1990 роком був менше у 2 рази, в Миколаївській області – у 2,5 разу і в Херсонській області – майже у 4 рази [1]. Падіння інвестицій у 2013 році продовжувалося у 2014. У ці роки індекс капітальних інвестицій до попереднього року становив в Україні відповідно 88,9 % і 75,9 %, в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях відповідно 80,6 % і 67,3 %, 105,2 % і 67,4 %, 81,9 % і 86,1 %. Тобто, капітальні інвестиції за 2 роки в Україні, в Миколаївській та Херсонській областях зменшилися майже на третину, а в Одеській області майже у 2 рази [2-5].

Такі масштабні втрати інвестицій мали вкрай негативний вплив на нагромадження основного капіталу та соціально-економічний розвиток України та регіонів Українського Причорномор'я.

Падіння інвестицій обумовили суттєве відставання України та регіонів Українського Причорномор'я за обсягом основних засобів на душу населення у порівнянні з розвинутими країнами, де цей показник у 4-6 разів вище (табл. 1).

Таблиця 1

Основні засоби на душу населення в Україні, регіонах Українського Причорномор'я та розвинутих країнах, станом на 31.12.2006 року у тис. \$ (у порівнянних цінах).

Країна	Основні засоби
Австралія	125,9
Австрія	172,6

Ірландія	158,6
Італія	169,1
Нідерланди*	139,2
Німеччина	168,2
Фінляндія	154,2
Франція	144,5
Україна	29,2 (31,2**)
Одеська область	26,0 (29,8**)
Миколаївська область	24,5 (26,8**)
Херсонська область	17,0 (19,0**)

* - на 31.12.2001р., ** - на 31.12.2010 р

Джерело: складено на основі розрахунків авторів та даних: Бобух І.М. Пропорції та перспективи формування національного багатства України: монографія / І.М. Бобух. – К., Ін-т екон. та прогнозув НАН України, 2010. –С. 334-340; Estimates of the Capital Stock of Fixed Assets / Central Statistics Office of Ireland / режим доступу: <http://www.cso.ie/px/pxeirestat/Statire/SelectVarVal/Define.asp?maintable=CSA01&PLangu>.

Ступінь зносу основних засобів в Україні збільшилася з 37,1 % у 1990 році до 83,5 % у 2014 році. Найбільші значення цього показника у 2014 році були у сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності - 97,9 % і промисловості – 60,3 %.

Ступінь зносу основних засобів у 2001-2010 рр. збільшилася в Одеській області з 44,2 % до 52,7 %, у Миколаївській – з 42,9 % до 74,3 %, і у Херсонській – з 48,0 % до 67,3 %⁵. За видами економічної діяльності в Одеській області: освіта - з 36,8 % до 83,6 %, транспорт і зв'язок - з 51,8 % до 61,8 %, в Миколаївській області: транспорт і зв'язок - з 44,9 % до 83,6 %, охорона здоров'я - з 43,8 % до 63,0 %, промисловість - з 49,6 % до 61,4 %, в Херсонській області: транспорт і зв'язок - з 54,4 % до 87,1 %, освіта - з 47,0 % до 63,1 %, промисловість - з 51,2 % до 61,6 %.

Продуктивність праці в Україні та Одеській області у 4-6 разів менше, ніж у розвинутих країнах Європи, у Миколаївській у 7-8 разів, а в Херсонській - у 10-12 разів. В значній мірі, це обумовлено низьким рівнем забезпеченості працівників основними засобами та їх моральним зносом, що, в свою чергу, викликано значним падінням інвестицій.

Створення нових робочих місць. Згідно оцінок експертів створення одного робочого місця потребує від 50 тис. до 300 тис. доларів США. В умовах низького рівня інвестицій та й ще наявності тенденції до їх зменшення можливості створення нових робочих місць обмежені. Враховуючи, масштаби зменшення обсягів інвестицій можна казати, що за роки незалежності в Україні та регіонах Українського Причорномор'я можливості щодо створення нових місць скоротилися у 2-4 рази.

Орієнтовна кількість не створених нових робочих місць внаслідок скорочення інвестицій у 2010 році складає більше 200 тис. місць в Україні, а в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях відповідно близько 12 тис. місць, 7 тис. місць та 10 тис. місць (у розрахунку вартості одного робочого місця 100 тис. дол. США).

Зайнятість висококваліфікованих робітників. В регіонах Українського Причорномор'я має місце досить високе навантаження на одне робоче місце серед працівників по обслуговуванню, експлуатації та контролю за роботою високотехнологічного обладнання, що є наслідком переважання низьких технологічних укладів в господарському комплексі регіонів. У 2013 р. в Одеській області навантаження на одне робоче місце серед таких працівників становила 14 осіб при загальному навантаженні 6 осіб на одне робоче місце; у Миколаївській області – відповідно 35 та 14, у Херсонській – відповідно 28 та 16.

Низький рівень забезпеченості працівників основними засобами та їх застарілість обмежують можливості громадян України, особливо висококваліфікованих, реалізувати свої здібності, навички та знання у різних сферах економічної діяльності і є значною перешкодою на шляху розвитку людського капіталу. Внаслідок цього має місце відтік висококваліфікованих робітників в інші країни з більш кращим якісним рівнем фізичного капіталу та вищим рівнем оплати праці.

За даними з різних джерел, за кордоном, в основному, в Америці та країнах Європи, перебуває понад 7 млн. наших громадян, серед яких значна частка висококваліфікованих працівників.

Інноваційний розвиток. Низький рівень забезпеченості працівників основними засобами, зростання ступеня їх зношеності та моральної застарілість, повільне оновлення (20-30 років) обумовлюють низький технологічний рівень виробництва.

На сьогоднішній день в економіці регіонів Українського Причорномор'я домінують низько технологічні робочі місця, що стримують зростання продуктивності праці. З урахуванням рівня морального зносу основних засобів у вітчизняній промисловості лише 15% всіх робочих місць відповідають світовим стандартам.

Надії, які пов'язували з іноземними інвестиціями в частині припливу нових технологій, не виправдалися. Іноземні інвестори не поспішають розміщувати в нашій країні сучасні високотехнологічні підприємства. До того ж, частка іноземних інвестицій в загальному обсязі інвестицій в основний капітал в країні та регіонах Українського Причорномор'я впала нижче 2 %. А якщо врахувати, що основна частина іноземних інвестицій, це кошти виведені з країни в офшори, а потім повернуті, то картина стає зовсім нерайдужною.

В таких умовах важко говорити про реальність здійснення планів переходу економіки України та регіонів Українського Причорномор'я на інноваційний шлях розвитку.

Валовий внутрішній (регіональний) продукт. Співставлення індексів інвестицій в основний капітал та ВВП (ВРП) в Україні та

⁵ Дані про основні засоби по регіонам, починаючи з 2011 року, в статистичних щорічниках не друкуються

Одеській області свідчить про високу ступінь кореляції між ними (коефіцієнт детермінації 88 % для України і 60 % для Одеської області). Але ця кореляція відображає не причино-наслідковий зв'язок між інвестиціями та ВВП (ВРП), а навпаки – між ВВП (ВРП) та інвестиціями, при цьому цей зв'язок має безпосередній характер і проявляється через частку ВВП (ВРП), що спрямовується на нагромадження основних засобів та нематеріальних активів. Тобто, зростання ВВП (ВРП) на певний відсоток, при постійному рівні нагромадження, викличе таке ж зростання інвестицій.

Що стосується причино-наслідкового зв'язку між інвестиціями та ВВП (ВРП), то він має опосередкований характер. Інвестиції безпосередньо визначають нагромадження основних засобів, які, в свою чергу, визначають зростання ВВП (ВРП). При цьому зростання інвестицій на 50 % (збільшення валового нагромадження з 20 % до 30 %) викличе зростання основних засобів орієнтовно з 3 % до 5 % щорічно. Відповідно для зростання ВВП (ВРП) також на 50 %, при інших рівних умовах, необхідно близько 9-10 років. Тобто, здійснення економічного зростання країни та її регіонів за рахунок збільшення інвестицій – це тривалий процес.

На основі виробничої функції було побудовано модель оцінки втрат валової доданої вартості (ВДВ) внаслідок зменшення інвестицій. Розрахунки показують, що ефект від зменшення середньорічних інвестицій у 2 рази, як це має місце в країні та в Одеській області, при 25 річному строковому використанні основних засобів, коефіцієнти α рівному 0,5 ($Y=A*K^\alpha*L^{1-\alpha}$) та інших рівних умовах - втрати ВДВ складають близько 30 %, що відповідає ситуації у 2013 році, а саме рівень ВВП у порівнянні з 1990 роком складає 69,5 %. Результати розрахунків для Миколаївської та Херсонської областей, де зменшення середньорічних інвестицій відповідно у 2,5 та 4 рази, показують, що втрати ВДВ складають близько 37 % та 50 %.

Головна причина негативних тенденцій в сфері інвестицій – несприятливе інституційне середовище, а саме нестабільна законодавча база, адміністративні бар'єри та корупція, недосконалі податкова та дозвільна системи, тиск регулюючих та перевіряючих органів.

У зв'язку з цим пропонується низка заходів щодо покращення інституційного середовища для залучення інвестицій, в частині оподаткування, амортизаційних відрахувань, стимулювання досліджень і впровадження нових технологій, здійснення організаційних заходів на регіональному рівні:

– скасування оподаткування податком на додану вартість операцій з внесення основних засобів до статутного фонду. У Податкового кодексу України статтю 195 доповнити пунктом 3 такого змісту: «Оподаткування податком на додану вартість операцій з внесення основних засобів до статутного фонду здійснюється за нульовою ставкою (у тому числі при ввезенні основних засобів)»;

– застосування податкових пільг для інвестиційних проектів, визнаних КМУ стратегічними для розвитку країни та її регіонів. Суми коштів, вивільнених у зв'язку з наданням податкових пільг, зараховуються на окремий рахунок та спрямовуються на переоснащення матеріально-технічної бази та запровадження новітніх технологій, пов'язаних з реалізацією інвестиційного проекту. У разі порушення вимог щодо цільового використання вищевказаних коштів платник податку зобов'язаний збільшити податкові зобов'язання з податку на прибуток за результатами податкового періоду, на який припадає таке порушення, а також сплатити пеню, нараховану відповідно до законодавства України;

– створення в областях спеціального «Єдиного вікна» дозволів та погоджень для регіональних інвестиційних проектів;

– прискорене списання витрат на технології та обладнання для здійснення НДДКР. Дозволити застосування методу прискореного зменшення залишкової вартості обладнання для здійснення НДДКР. Додати абзац до п.п. 3 п. 145.1.5 ст. 145 Податкового кодексу України – «обладнання для здійснення НДДКР»;

– просування інвестиційних проектів на регіональному рівні. Створити обласні інвестиційні ради під керівництвом голів обласних державних адміністрацій із залученням керівників регіональних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, від яких залежить надання необхідних дозволів та отримання погоджень для реалізації інвестиційних проектів. Головними завданнями цих рад має бути пошук інвестиційних проектів, які мають важливе значення для розвитку області в цілому та окремих її районів, здійснення їх експертизи, створення сприятливих умов для отримання дозволів та погоджень на їх здійснення, просування їх на усьому шляху реалізації та контроль за усім цим процесом;

– визнати рівень залучення інвестицій одним з головних показників ефективності діяльності регіональної влади;

– збільшення інвестиційних можливостей підприємств за рахунок переоцінки основних засобів у податковому обліку. Прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення загальної переоцінки основних засобів»;

– зняття обмежень на індексацію основних засобів. Внесення зміни до п. 21 ст. 146 Податкового кодексу України «... на коефіцієнт індексації, який визначається за формулою: $K = I_{(a-1)} / 100$, де $I_{(a-1)}$ - індекс цін інвестицій в основний капітал у році, за результатами якого проводиться індексація;

– розширення сфери застосування прискореної амортизації. Внесення змін до останнього абзацу п.п. 3 п. 145.1.5 ст. 145 Податкового кодексу України щодо використання методу прискореної амортизації до груп 3 та 6 основних засобів: а) для підприємств машинобудування; б) для підприємств, розмішених на депресивних територіях;

– впровадження можливості введення амортизаційних канікул (відстрочка включення суми амортизації у витрати, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування). Додати п. 13 до ст. 138 Податкового

кодексу України в наступній редакції: «Платники податку можуть застосувати режим «амортизаційних канікул» - відстрочка на певний строк врахування амортизації у витратах, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування».

Висновок. В Україні та регіонах Українського Причорномор'я у 1991-2014 рр. відбулося обвальне падіння інвестицій. Середньорічний рівень інвестицій в основний капітал в Україні та Одеській області у порівнянні з 1990 роком був менше у 2 рази, в Миколаївській області – у 2,5 разу і в Херсонській області – майже у 4 рази. Це призвело до збільшення відставання у рівні фондоозброєності у порівнянні з розвинутими країнами. Відбулося суттєве зростання ступеня зносу основних засобів (вище 80 %), зменшилися можливості створення нових робочих місць та зайнятості виокваліфікованих працівників.

Моральний та фізичний знос основних засобів та негативні тенденції в сфері інвестицій не дозволяють говорити про інноваційний розвиток економіки. Оцінка втрат валового внутрішнього (регіонального) продукту внаслідок зменшення рівня інвестицій складає близько 30 % для України та Одеської області, а для Миколаївської та Херсонської областей відповідно 37 % та 50 %.

Головна причина негативних тенденцій в сфері інвестицій – несприятливе інституційне середовище, а саме: нестабільна законодавча база, адміністративні бар'єри та корупція, недосконалі податкова та дозвільна системи, тиск регулюючих та перевіряючих органів.

Література

1. Осипов В.М., Горячук О.В. Основні тенденції інвестування в Україні та регіонах Українського Причорномор'я // Економічні інновації. – 2015. - № 60. - С. 65-73.
2. Статистичні щорічники України за 2000-2014 роки.
3. Статистичні щорічники Одеської області за 2000-2014 роки.
4. Статистичні щорічники Миколаївської області за 2000-2014 роки.
5. Статистичні щорічники Херсонської області за 2000-2014 роки.

References

1. Osipov, V.M., & Goryachuk, O.V. (2015). Osnovni tendentsii investuvannya v Ukraini ta regionah Ukrayinskogo Prichornomor'ya [Major trends of investment in Ukraine and Ukrainian Black Sea regions]. *Ekonomichni innovatsii - Economic innovation*, 60, 65-73 [in Ukrainian].
2. Osaulenko, O. (Eds). (2000-2014). Statistical Yearbook of Ukraine. Kyiv: Gosudarstvenaya sluzhba statistiki Ukrainy.
3. Stoyanova, T. (Eds.). (2000-2014) Statistical Yearbook of Odessa region. Odessa: Gosudarstvenaya sluzhba statistiki Ukrainy.
4. Zatsarinskyi, P. (Eds.). (2000-2014) Statistical Yearbook of Mykolaiv region. Mikolaiv: Gosudarstvenaya sluzhba statistiki Ukrainy.

5. Voznyuk, V. (Eds.). (2000-2014) Statistical Yearbook of Kherson region. Kherson: Gosudarstvenaya sluzhba statistiki Ukrainy.

Abstract

Osipov V.M., Goryachuk A.V.
Assessment of investment on the economic development of Ukraine and the Ukrainian Black Sea regions

The estimation of the impact of investments on the economic development of Ukraine and the Ukrainian Black Sea regions, namely the existence of fixed assets, their degree of wear, the creation of new jobs, employment of highly skilled, innovative development, gross domestic (regional) product. This paper proposes a set of measures to stimulate the investment process.

**ДВОСТОРОННІ МІЖНАРОДНІ УГОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ
РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ ПРИРОДООХОРОННИХ
ТЕРИТОРІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ БІОСФЕРНИХ
РЕЗЕРВАТИВ ЮНЕСКО В УКРАЇНІ**

Петренко К.Ю.

У роботі розглянуто проблему формування україно-молдавських транскордонних природоохоронних територій

Постановка проблеми. «Транскордонна природоохоронна територія» означає територію, яка складається з двох чи більше природоохоронних територій, розташованих у межах територій двох чи більше Сторін, що є сусідніми за державним кордоном, кожна з яких залишається під юрисдикцією відповідної Сторони [1 с.3].

На потребу екологічної співпраці у транскордонних регіонах наголошувалося на міжнародному самміті по охороні довкілля в Ріо-де-Жанейро (1992), в Йоганнесбурзі (2002) та інших форумах. Вагоме екологічне значення щодо потреби формування міжнародних заповідних територій мають міжнародні Конвенції, прийняті в різний період. Так, у рамковій Конвенції про біологічне різноманіття (1990), яка чинна в Україні з 1994 року, країнам рекомендується створювати у транскордонних регіонах систему природоохоронних територій для збереження генофонду рослинного і тваринного світу. У Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Бонн, 1979 р.) ставиться питання про відновлення біотопів, важливих для застереження зникання мігруючих видів фауни. У Рамсарській Конвенції (1971), що стосується охорони водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення, рекомендується взяти під охорону транскордонні водно-болотні ландшафти. Дана конвенція особливо важлива для України, оскільки водно-болотні екосистеми в дельті Дунаю, Дністра, у басейні Тиси мають і міжнародне значення. На потребу збереження цінних у біогеографічному плані територій на нашому континенті наголошується також у Бернській Конвенції про охорону флори, фауни і природного середовища, прийнятої (1979 р.), в якій, зокрема, рекомендується створення Смарагдової мережі "територій спеціального збереження".

Створення міждержавних природно-заповідних територій є важливим аспектом діяльності Міжнародного союзу охорони природи МСОП (IUCN). Нині в світі в 113 країнах існує близько 160 міждержавних природно-заповідних територій, із них більше половини – в країнах Європи, де багато невеликих за площею країн і відповідно багато кордонів. Нині в Україні вже створено декілька міждержавних природно-заповідних територій, які є біосферними резерватами.

Для України, яка розташована у Центрально-Східній Європі, і межує із сімома державами та має з ними у транскордонних зонах ряд спільних природоохоронних завдань, особливо актуальною є міжнародна екологічна співпраця. Так, на Заході на кордоні з Польщею, Словаччиною та Румунією розташована Карпатська гірська система, на кордоні з Польщею знаходяться Розточчя та Західне Полісся з оригінальними лісовими й болотними ландшафтами. На півночі лісові ландшафти України межують із лісовими масивами Білорусії та Росії. У пониззі Дністра на прикордонній території з Молдовою збереглися цінні у науково-природничому відношенні транскордонні ландшафти варті спільної охорони. В Україні беруть початок такі водні артерії міждержавного значення як Уж, Латориця, Тиса, Західний Буг, Дністер, через її територію протікає Дніпро, що бере початок у Росії й протікає через Білорусь. У басейнах цих річок є також ряд спільних екологічних проблем.

У 1999 р. Національний природний парк "Ужанський" та Надсянський регіональний ландшафтний парк увійшли до складу першого у Центральній Європі трilaterального українсько-польсько-словацького біосферного резервату "Східні Карпати". В рівнинній частині України створений Дунайський біосферний заповідник, який входить до складу міждержавного українсько-румунського біосферного резервату "Дельта Дунаю". В 2002 р. був затверджений ЮНЕСКО українсько-польський біосферний резерват "Західне Полісся", до якого увійшли з українського боку Шацький національний природний парк, а з польського – Поліський парк народовой (національний) та три прилеглих регіональних ландшафтних парки. [2, с.70-74]

Проводяться українсько-молдовські консультації щодо створення спільної природоохоронної території в пониззі Дністра, де з обох боків завершуються підготовчі роботи по створенню національних природних парків. До складу Нижньодністровського національного природного парку увійшли увійшли водно-болотні угіддя міжнародного значення „Межиріччя Дністра-Турунчука” та „Північна частина Дністровського лиману”.

Прийнято низку рішень регіонального рівня та міжнародних угод, які ініціюють створення транскордонної території у пониззі Дністра.

Стратегією економічного та соціального розвитку Одеської області на період до 2015 року передбачено створення на транскордонних територіях пониззя річки Дністер заповідного об'єкту міжнародного значення „Нижньодністровський”. [3, с.21]

Аналогічне рішення було закріплено у ст.13 Угоди між Урядом Республіки Молдова і Кабінетом Міністрів України про співробітництво в галузі охорони та сталого розвитку басейну р. Дністер, укладеної 29 листопада 2012 року у м. Римі, яке затверджено постановою уряду Республіки Молдова від 15.01.2013 р. №42 [4].

Виклад основного матеріалу. Коротко охарактеризуємо перші транскордонні природно-заповідні території України.

Українсько-польсько-словацький біосферний резерват “Східні Карпати” (208 089 га). Це перший в Україні транскордонний заповідний масив, який Комісія ЮНЕСКО “Людина і біосфера” (МАБ) внесла в 1999 році у Світову мережу біосферних резерватів. З українського боку біосферний резерват включає Ужанський національний природний парк (39159 га) та Надсянський регіональний ландшафтний парк (19428 га). З польської сторони до нього належать Бещадський національний парк (27833,68 га) та два ландшафтні парки: Ціснянсько-Ветлінський (46025 га) і Долина Сяну (34865, 73 га), а з словацької – національний парк “Полонини” (29805,05 га), та його буферна зона (10973, 29 га). Єврорегіон Бескид, де розташований біосферний резерват, відзначається багатими рекреаційними ресурсами. У світі є трilaterальні національні парки. Але Східні Карпати – єдиний трilaterальний біосферний резерват.

Українсько-румунський біосферний резерват „Дельта Дунаю” (626400 га). Це другий на Україні транскордонний біосферний резерват, який МАБ включила у міжнародну мережу. Дельта Дунаю, другої по величині європейської річки, належить до особливо цінних в екологічному плані природно-територіальних комплексів у Європі.

Цей біосферний резерват був створений на базі природного заповідника "Дунайські плавні" Дунайського біосферного заповідника загальною площею 46402,9 га і був включений разом з біосферним резерватом Румунії „Дельта Дунаю” до складу Світової мережі біосферних резерватів в якості транскордонного біосферного резервату під загальною назвою “Дельта Дунаю”.

Завершується підготовка матеріалів щодо створення біосферного резервату "Західне Полісся" на кордоні України і Польщі, українська та польська частини якого за назвами Шацький біосферний резерват та Біосферний резерват „Західне Полісся” у 2002 р. уже включені до складу Світової мережі біосферних резерватів. Район Шацького біосферного резервату (у складі Шацького національного природного парку) є комплексом 22 озер, найбільше з яких – озеро Світязь, мішаних лісів (займають близько 40% від загальної площі), луків і боліт.

Проводиться робота по створенню нових транскордонних природоохоронних територій. До перспективних належать ділянки "Розточчя", "Прип'ять-Стохід", "Брянські та Старогутські ліси", "Марамороські гори", "Притисянська низовина".

Біосферний резерват "Розточчя" пропонується створити на гряді Розточчя, яка перетинає державний кордон України та Польщі. В межах України до резервату ввійдуть природний заповідник "Розточчя", кілька заказників і пам'яток природи та нещодавно створений Яворівський національний природний парк площею 7078,6 га, в тому числі 2855,5 га площі постійного користування.

Проектований українсько-російський біосферний резерват "Брянські та Старогутські ліси" з української сторони буде включати проєктований Деснянсько-Старогутський національний парк з Придеснянською і

Старогутською ділянками. На першій переважає заплавна рослинність, на другій – соснові і мішані ліси. В цілому, це бореальний лісовий комплекс, самий північний лісовий масив України.

З боку Росії тут є комплекс природно-заповідних територій Неруссо-Деснянського межиріччя – це заповідник "Брянський ліс" (12168 га), 10 ландшафтних заказників і 2 пам'ятки природи.

Перспективним є створення українсько-румунського біосферного резервату “Марамороські гори” площею біля 150 тис. га. В Румунії створений і нині затверджується біосферний резерват "Гори Мараморощини", територія якого безпосередньо прилягає до кордону з Україною. Саме ця територія буде румунською частиною міждержавного біосферного резервату. Площі, які досліджувались з метою створення біосферного резервату в Мармароських горах на території Румунії, знаходяться в басейні річки Вішеу і займають площу 168754 га. Сім ядер біосферного резервату, виділених відповідно до румунського законодавства, мають загальну площу 4675 га. Найбільшим із них є створений у 1980 р. біосферний резерват "П'єтрасул Марє в масиві Родней" площею 3300 га.

Перспективною природоохоронною територією у прикордонній українсько-угорській зоні є Притисянська низовина, зокрема басейн Латориці. В околицях села Велика Добронь на значній площі збереглися сторічні грабово-дубові та ясенново-дубові ліси, а на терасах Латориці і Тиси поширені заплавні тополеві і вербові насадження. З метою охорони та сприяння розмноженню характерної для Притисянської низовини фауни у Великодобронському лісництві створено на площі 736 га фауністичний заказник. [2, с.74-76]

Сьогодні є всі підстави стверджувати, що в Україні створена і функціонує Національна мережа біосферних резерватів ЮНЕСКО, яка складається з восьми об'єктів, в тому числі трьох транскордонних – двох тристоронніх та одного двостороннього [5, с.58]. Загальна площа біосферних резерватів ЮНЕСКО в Україні становить близько 5 тис.км², що відповідає 0,8% загальної площі території країни.

Таблиця 1

Транскордонні біосферні резервати ЮНЕСКО на Україні

№	Назва транскордонного біосферного резервату ЮНЕСКО	Підтвердження статусу
1	2	2
1	Польсько-словацько-український біосферний резерват ЮНЕСКО „Східні Карпати” (Ужанський НПП і Надсянський регіональний ландшафтний парк України)	Сертифікат ЮНЕСКО від 02.02.1999 р.
2	Транскордонний румунсько-український Біосферний резерват „Дельта Дунаю” (Дунайський біосферний заповідник. Україна)	Сертифікат ЮНЕСКО від 02.02.1999 р.

1	2	3
3	Тристоронній транскордонний білорусько-польсько-український біосферний резерват ЮНЕСКО „Західне Полісся” (Шацький біосферний резерват ЮНЕСКО. Україна.)	Сертифікат ЮНЕСКО від 11.07.2012 р.
4	Російсько-український транскордонний біосферний резерват в басейні річки Десна (Деснянський біосферний резерват ЮНЕСКО. Україна.)	Сертифікат ЮНЕСКО від 26.05.2009 р.

**За даними Загороднього А.Г., Черінько П.М., Полторацької Т.В. [5]*

Нижньодністровський національний природний парк як потенційна транскордонна природоохорона територія має ряд особливостей та спеціальних рис.

1. Стан Одеського регіону за ступенем природно-техногенної безпеки.

Одеський регіон, незалежно від методологічних підходів, при порівнянні типізації регіонів по ступеню техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та розрахунках узагальнюючого показника регіональної природно-техногенної небезпеки та агрегатованого критерію ранжирування стану техногенної небезпеки віднесено до „високого рівня РПТО” та „високого рівня техногенної небезпеки” [6, с.211-213].

2. Водно-болотні угіддя, що мають правовий статус, міжнародне значення [7] та увійшли до складу Нижньодністровського національного природного парку - міжріччя Дністра та Турунчука (7600 га) та північна частина Дністровського лиману (20000 га), яка межує з територією парку.

3 загальної площі охоронних територій (21311,1 га) Нижньодністровського національного природного парку водно-болотні угіддя складають понад 96% (20566,2 га) загальної площі.

3. Залежність від гідрологічного режиму ріки Дністер.

В умовах зарегульованого стоку ріки пониззя Дністра суттєво залежить від управлінських рішень з питань організації щорічних репродукційних попусків з Дністровського водосховища. Недодержання вимог щорічного екологічного попуску спричиняє суттєвих збитків водним біоресурсам заплавної частини пониззя Дністра.

До зарегулювання водообміну заповнення водою заплави Дністра проходило 3-5 та більше разів за вегетаційний період. Техногенні фактори впливу на водостік почали домінувати у період форсованого заповнення Дністровського водосховища. Режим екологічних попусків не було додержано у 1992 році, попуски 1991, 1993, 1994, 2001 років відповідали мінімально припустимим екологічним вимогам до витрат води. Внаслідок невиконання регламенту екологічного попуску у 2011 році економічні збитки іхтіоценозам заплавної частини озера Нижньодністровського національного природного парку оцінено у 3,48 млн.грн. [8, с.160-161, 164]

4. Техногенний вплив міжнародної автотраси „Одеса-Рені”.

Автотраса міжнародного значення „Одеса-Рені”, яка перетинає дельту Дністра від українського села Маяки до молдавського села Паланка протягом 14 км є суттєвим антропогенним фактором, який спричиняє, як прямий (загибель тварин та птахів при зіткненні з транспортом, обмеження їх пересування), так і побічний (порушення водообміну між руслом Дністра та при лиманними плавнями) вплив на плавневі біоценози [9, с.98].

5. Вплив пірогенних чинників на екосистему в транскордонних умовах розташування заповідної системи пониззя Дністра.

До потенційно вогнебезпечних територій парку можна віднести 609,0 га лісовкритих площ та 98799,1 га відкритих заболочених земель. На території парку виявлено 17 видів рослин, які підлягають особливій охороні відповідно до червонокнижних списків різних рангів. У 2012 році у Нижньодністровському національному природному парку виникло 26 пожеж [10, с.112].

Висновок. Затвердження у встановленому порядку Угоди між Урядом Республіки Молдова та Кабінетом Міністрів України про співробітництво в галузі охорони та сталого розвитку басейну ріки Дністер ініціює ефективний міжнародний інструмент з співробітництва, розвитку та управління транскордонними природоохоронними територіями.

Література

1. Протокол про збереження і стан використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної в м. Київ 22 травня 2003 року ратифіковано Законом України №1621-VI від 04.09.2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_366

2. Заповідна справа в Україні / під ред. М. Гродзинського, М. Стеценка. – К.: Географіка, 2003. – 306 с.

3. Рішення Одеської обласної державної Адміністрації „Про схвалення Стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області на період до 2015 року від 24 грудня 2004 року №928/А-2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/OD040266.html.

4. Постановление Правительства Республики Молдова от 15.01.2013 №42 „Об утверждении Соглашения между Правительством Республики Молдова и Кабинетом Министров Украины о сотрудничестве в области охраны и устойчивого развития бассейна реки Днестр, подписанного в Риме 2 ноября 2012 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lex.justice.md/viewdoc.php>.

5. Загородній А.Г. Національна мережа біосферних резерватів ЮНЕСКО України. / Загородній А.Г., Черінько П.М., Полторацька Т.В. // Вісник НАН України. – 2014. – №2 – С.55-66

6. Купинец Л. Е. Экологизация продовольственного комплекса: теория, методология, механизмы. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2010. – 712 с.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 1995 року №935 „Про заходи щодо охорони водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення” – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/935-95-п>.

8. Лукаржевська К.Ю. Економічна оцінка впливу екологічного попуску на стан водних біоресурсів у пониззі Дністра.// Економічні інновації. Збірник наукових праць – Одеса, 2012. – №48. – С.158-165.

9. Лукаржевська К.Ю. Екологічна оцінка впливу магістральних автошляхів на біоту у межах Нижньодністровського національного природного парку / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Херсон, 14-15 березня 2014 р.). – Херсон: Видавничий дім „Гельветика”, 2014. – С.96-100.

10. Лукаржевська К.Ю. Еколого-економічні аспекти оцінки впливу пірогенних чинників на природно-заповідний фонд. / Актуальні напрями розвитку менеджменту, обліку та аудиту: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м.Київ, 9-10 травня 2014 р.). У 3-х частинах. – К.: ГО „Київський економічний науковий центр”, 2014. – Ч.3. – С.111-114.

References

1. Protokol pro zberezhennia i stan vykorystannia biolohichnoho ta landshaftnoho riznomanittia do Ramkovoї konventsii pro okhoronu ta stalıy rozvytok Karpat, pidpysanoi v m. Kyiv 22 travnia 2003 roku ratifikovano Zakonom Ukrainy №1621-VI vid 04.09.2009 r. [Protocol for the conservation and use of biological and landscape diversity to the framework Convention on the protection and sustainable development of the Carpathians, signed in Kiev on 22 May 2003, ratified by Law of Ukraine No. 1621-VI of G. 04.09.2009]. (n.d.). [rada.gov.ua](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_366) Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_366 [in Ukrainian].

2. Hrodzinskii M., Stetsenko M. (Eds.). (2003). Wildness protection in Ukraine. Kyiv: Heohrafika.

3. Rishennia Odeskoi oblasnoi derzhavnoi Administratsii “Pro skhvalennia Stratehii ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku Odeskoi oblasti na period do 2015 roku vid 24 hrudnia 2004 roku №928/A-2004. [The decision of the Odessa regional state Administration "On approval of the strategy of economic and social development of the Odessa region for the period till 2015 of 24 December 2004 No. 928/A-2004]. (n.d.). search.ligazakon.ua Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/OD040266.html [in Ukrainian].

4. Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Moldova ot 15.01.2013 №42 “ob utverzhdenii Sohlashenia mezhdı Pravitelstvom Respubliki Moldova i Kabinetom Ministrov Ukrainy o sotrudnichestvev oblasti okhrany i ustoychivoho razvitiia basseina reki Dnestr, podpisanoho v Rime 2 noiabria 2012 hoda [The resolution of the Government of the Republic of Moldova

dated 15.01.2013 №42 "On approval of the Agreement between the Government of the Republic of Moldova and the Cabinet of Ministers of Ukraine on cooperation in the field of protection and sustainable development of the Dniester river basin, signed at Rome on November 2, 2012]. (n.d.). lex.justice.md Retrieved from <http://lex.justice.md/viewdoc.php> [in Russian].

5. Zagorodniy A. G., Chirinko P. M., & Poltoratskaya T. V. (2014). Natsionalna merezha biosfernykh rezervativ YuNESKO Ukrainy [The national network of UNESCO biosphere reserves of Ukraine]. Visnyk NAN Ukrainy. – Bulletin of the NAS of Ukraine, 2, 55-66. [in Ukrainian].

6. Kupinets, L. E. (2010). Ekolohizatsiia prodovolstvennoho kompleksa: teoriia, metodolohiia, mekhanizmy. [Greening food complex: theory, methodology, mechanisms]. Odessa: IPAEI of NAS of Ukraine [in Russian].

7. Postanova Kabinetu Ministrov Ukrainy vid 23 lystopada 1995 roku №935 “Pro zakhody shshodo okhorony vodno-bolotnykh uhid, vaki maiut mizhnarodne znachennia”[The resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from November 23, 1995 №935 "On measures for the protection of wetlands of international importance"] (n.d.). [rada.gov.ua](http://zakon5.rada.gov.ua) Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/935-95-п> [in Ukrainian].

8. Lukaszewska, K. Yu. (2012). Ekonomichna otsinka vplyvu ekolohichnoho popusku na stan vodnykh bioresursiv u ponyzzi Dnistra[Economic evaluation of environmental impact of concessions on the status of aquatic biological resources in the lower reaches of the Dniester]. Ekonomichni innovatsii – Economic innovation, 48, 158-165. [in Ukrainian].

9. Lukaszewska, K. Yu. (2014). Ekolohichna otsinka vplyvu mahistralnykh avtoshliakhiv na biotu u mezhakh Nyzhnodnistrovskoho natsionalnoho pryrodnoho parku [Environmental impact assessment highway on the biota within the lower of National Natural Park “Nizhnednestrovsky”]. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m.Kherson, 14-15 bereznia 2014 roku) – Materials of international scientific-practical conference, (Kherson, 14-15 March 2014). (pp.96-100) Kherson: Publishing house "Helvetica" [in Ukrainian].

10. Lukaszewska, K. Yu. (2014). Ekoloho-ekonomichni otsinky vplyvu pirohennykh chynnykiv na pryrodno-zapovidnyi fond [Ekologo-economic aspects of assessment of the impact of pyrogenic factors on natural-reserved Fund]. Current trends in the development of management, accounting and auditing`14: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 9-10 travnia 2014 roku) – Materials of international scientific-practical conference, (Kiev, may 9-10, 2014). (part 3, pp.111-114) Kiev.: The Kyiv economic research centre [in Ukrainian].

Abstract

Petrenko K.J.
Bilateral international agreements as tools for development of transboundary protected areas the national network of UNESCO biosphere reserves in Ukraine

The paper considers the problem of forming the Ukrainian-Moldovan transboundary protected areas.

ОЦІНКА АСИМЕТРІЇ РИНКУ ПОРОМНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ

Познанська І.В.

В статті надано оцінку роботи поромних перевезень в Україні, означено чинники обсягів перевезень. Розглянуто міжнародний досвід та перспективи розвитку поромних перевезень. Запропоновано шляхи підвищення ефективності поромної лінії.

Постановка проблеми. Обсяг вантажні перевезень водним транспортом в Україні за 2015 рік склав лише 6,4 млн.т., при тому що цей показник на 8,4% вище ніж у попередньому, з них закордонні перевезення складають більш половини від загального показнику и показує негативну динаміку відносно 2014 року. Перевезення пасажирів водним транспортом теж залишає очікувати кращого – за 2015 рік перевезено лише 0,6 млн. пасажирів та постійно знижується цей показник [6]. Використання потенціалу водного транспорту в Україні практично не використовується, але у всьому світі перевезення водним транспортом вважаються найбільш економічними та екологічно безпечними.

На сьогодні міжнародна спільнота приділяє значну увагу паромним перевезенням та веде активну пропаганду їх розвитку. Сучасна морська транспортна політика Євросоюзу орієнтовна на освоєння та розвиток морських перевезень на короткі відстані з метою розвантаження наземних видів транспорту, особливо автотранспорту, та скорочення викидів парникових газів від діяльності транспортного сектору. Поромні перевезення є основою розвитку такого напрямку, як автодороги моря, що безпосередньо стосується України в частині забезпечення роботи коридору автодороги південно-західного напрямку. Паромні перевезення є не менш важливою умовою функціонування коротких морських та каботажних перевезень; мають значний вплив на розвиток внутрішнього водного транспорту [3,5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Більшість публікацій і досліджень в цій галузі присвячено розвитку поромних перевезень Євросоюзу в рамках програм щодо розвитку перевезень внутрішнім водним транспортом, каботажних та коротких морських перевезень, автодоріг моря. Оператори українського поромного сервісу регулярно висвітлюють проблеми галузі (А.Курлянд, Р.Моргенштерн). Дослідженню питань регіональної асиметрії ринку транспортних послуг присвячена низка робіт японських вчених Кімінорі Мацуяма і Такаакі Такахаші [2].

Мета дослідження. Оцінка стану українського ринку поромних перевезень проведена з метою виділення інструментів підвищення ефективності роботи поромних ліній, виявлення основних факторів

стримуючих їх розвиток та повноцінне конкурентоспроможне функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в Чорному морі функціонують 12 реальних поромних сервісів, з них 5 залізнично-поромних. Пасажирські перевезення виконують також 5 з них, круїзний сектор зовсім не охоплено. On-line резервування теж не дуже розвинене: тільки чотири оператора його підтримують, три публікують оголошений тариф та шість розклад. При тому, що така інформація повинна охоплювати весь сектор поромних перевезень, відповідати та підтримувати сучасним стандартам транспортного сполучення, прозорості тарифної системи.

Тип поромних сполучень розрізняється в залежності від можливості перевезення певної кількості пасажирів: до 12 осіб, до 200 осіб, понад 200 осіб. В чорноморському басейні представлено лише перших два типа поромних перевезень.

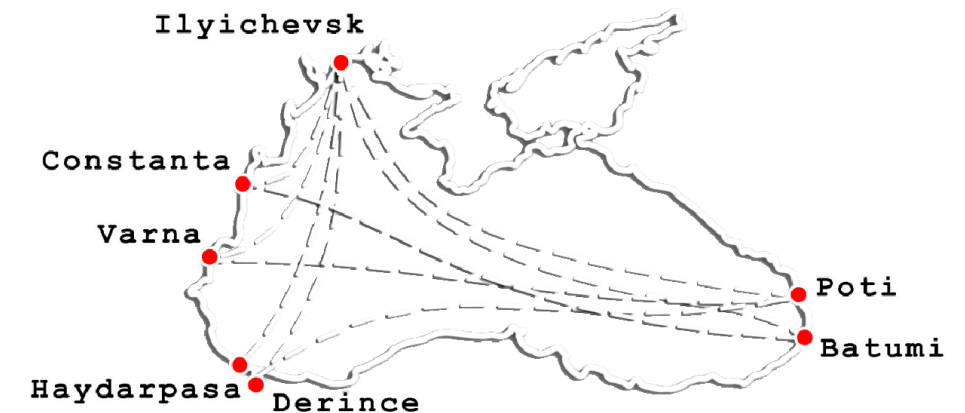

Рис.1 Чорноморські поромні лінії
Джерело: <http://www.ukrferry.com>

Мультимодальний термінал Іллічівського морського торгового порту спеціалізується на обслуговуванні залізнично-поромних і автопоромних ліній, а також суден типу "ро-ро" ("roll-on-roll-off", з горизонтальним завантаженням), розташований на причалах №№ 26, 27 і 28.

Потужності терміналу забезпечують функціонування Євро-Азіатського транспортного коридору, що з'єднує Україну з країнами Західної Європи, Грузією і країнами Азії.

Одночасно може вестись обробка двох залізничних поромів і двох суден з горизонтальним вантаженням. Термінал має самостійні в'їзди для вагонів і автотранспорту.

Потужності терміналу дозволяють перевантажувати 4,5 млн. тонн вантажів в вагонах, 10 тис. великовантажних автомобілів і 250 тис. одиниць колісної техніки на рік.

Технічне і організаційне об'єднання залізнично-поромного комплексу з сусіднім автопоромним (включаючи обробку суден типу "ро-ро") в єдиний Мультиmodalний термінал дозволяє здійснювати гнучке маневрування трудовими ресурсами в залежності від конкретної обстановки і ефективно використовувати загальні для цих комплексів технологічні та допоміжні технічні об'єкти (залізничні під'їзні шляхи, диспетчерську систему, енергосистеми, ремонтно-технічну базу і т.д.).

Залізнично-поромний комплекс має пірс з двома причалами (№№ 26, 27), двома підйомно-сполучними мостами стаціонарно-берегового типу, системою залізничних колій для подачі вагонів, пунктами управління процесами навантаження та вивантаження поромів, додатковими об'єктами з магістральним автотранспортом і об'єктами облаштування пункту пропуску вантажів через кордон України.

Довжина причалів 26 і 27 - по 210 м, проектна глибина - 9,7 м.

На комплексі ведеться обробка залізничних поромів з вагонами, контейнерами, вантажним і легковим автотранспортом.

У залізнично-поромному сполученні комплекс є центром двох основних діючих на Чорному морі залізнично-поромних ліній:

- Іллічівськ (Україна) - Варна (Болгарія) - Поті / Батумі (Грузія);
- Іллічівськ (Україна) - Дериндже (Туреччина).

На залізнично-поромних лініях працюють п'ять поромів: - болгарські пороми "Герої Одеси" і "Герої Севастополя" і українські пороми «Герої Шипки» і "Герої Плевни" місткістю по 108 залізничних вагонів або великовантажних автомобілів кожний; пором під грузинським прапором "Грейфсвальд" місткістю 50 вагонів і 50 великовантажних автомобілів.

Тривалість обробки порома: мінімальна - 10 годин, максимальна - 18 годин. Час поромів в дорозі: Іллічівськ - Варна - 18 год., Іллічівськ - Поті - 44 год., Іллічівськ - Батумі - 46 год., Іллічівськ - Дериндже - 27 год.

До складу комплексу входить контейнерно-автотранспортний майданчик. Він являє собою відкриту бетоновану складську площу ємністю 450 контейнерів і 60 автопоїздів, що безпосередньо примикає до залізнично-поромному комплексу.

Майданчик також обладнаний:

- двома залізничними коліями для обробки залізничних платформ з контейнерами;
- офісною будівлею модульного типу;
- контрольно-пропускним пунктом для пропуску автотранспорту, контейнерів та пасажирів з вантажем через кордон України;
- складом для зберігання небезпечних вантажів.

Залізничні пороми, які раніше перевозили тільки вагони з вантажем, в даний час завантажуються також великотоннажними контейнерами, легковими автомашинами і вантажними міжнародними автопоїздами.

На інших регулярних лініях Іллічівськ (Україна) - Поті (Грузія) - Іллічівськ (Україна) і Іллічівськ (Україна) - Батумі (Грузія) - Іллічівськ (Україна) до перевезення приймаються пасажирів (в тому числі з особистими автомобілями, кемперами, мотоциклами, велосипедами), вантажні та легкові автомобілі, залізничні вагони (в тому числі з небезпечними і негабаритними вантажами), контейнери, техніка на гусеничному ході, палубні палетизовані і непалетизовані вантажі.

Зазвичай паром виконує 1 круговий рейс Іллічівськ - Поті / Батумі-Іллічівськ в тиждень. На лінії працює автомобільно-залізничний пором «Грейфсвальд», «Каунас Сівейс», «Вільнюс Сівейс». Середній час морського переходу з Іллічівська до Поті / Батумі, а також у зворотному напрямку - 48 годин.

Автомобільно-залізничний/пасажирський пором «Грейфсвальд» найбільше судно в світі в класі автомобільно-залізничних пасажирських поромів (довжина понад 190м, ширина - 28м.). Дві вантажні палуби можуть одночасно приймати на борт 50 універсальних залізничних вагонів і 50 великовантажних автомобілів TIR. Площа палуби 1570 м² - для великовантажних автомобілів TIR і залізничних вагонів. 2010 м² - для змішаних дорожніх ро-ро вантажів.

Автомобільно-залізничний/пасажирський пором «Каунас Сівейс». Дві вантажні палуби можуть одночасно приймати на борт 49 універсальних залізничних вагонів і 50 великовантажних автомобілів TIR.

Автомобільно-залізничний/пасажирський пором «Вільнюс Сівейс». Дві вантажні палуби можуть одночасно приймати на борт 50 універсальних залізничних вагонів і 50 великовантажних автомобілів TIR.

Підраховано частку вантажів, що йдуть на східне узбережжя Чорного моря - в Поті / Батумі. За оцінками, на маршруті Варна - Поті / Батумі можливість поромів використовуватися всього на 7%. Цей маршрут має невеликі масштаби і в якійсь мірі характеризує загальні обсяги перевезень за маршрутом TRACECA. Коридор, який мав з'єднати Азію з Європою альтернативним «шовковим шляхом», повноцінно не працює. Поромами в основному перевозиться експорт-імпорт сусідніх по Чорному морю країн. Транзит з Грузії через Україну морським транспортом складає в середньому 80 тис.т. на рік, контейнерні вантажі тільки на імпорт становлять всього 4,9 тис.т. Оцінюючи поточний стан і перспективи розвитку Чорноморського поромного ринку з урахуванням військових дій, валютних коливань і спаду в економіці України можна відзначити зниження на 20-25% обсягів вантажоперевезень на ключових поромних лініях – грузинській та турецькій.

Ускладнюють роботу та розвиток поромних перевезень в чорноморському басейні багато факторів та особливостей умов функціонування в даному регіоні. Наприклад, в Грузії приймають пороми тільки у відведений час, що перешкоджає процесу розрахунку часу рейсу. Однією з особливостей функціонування поромів на Чорному морі є досить завищений час обробки вантажів порівняно з портами ЄС. Час на проведення бункерування зазвичай збільшується, крім того витрати на

утилізацію неякісного палива та перебункерування в інших портах не додає ефективності функціонування лінії. Портові збори на чорноморських лініях більш ніж в чотири рази завищені ніж на аналогічних балтійських, але це стосується не тільки України. Немає прогресивної шкали знижок при великій кількості суднозаходів. Ставки фрахту в чорноморському басейні в більшості не великі, при тому що 70% вантажів у вагонах на лінії Україна-Грузія перевозяться з дисконтом за пільговими ставками. Вартість перевезення пасажирів навпаки дещо завищена.[8]

За прогнозами, поліпшення ситуації на ринку можна очікувати за умови стабільності протягом декількох років. Після такого серйозного спаду ринок може відреагувати хорошим зростанням. Але поступове щорічне зростання в 10-15% можна прогнозувати тільки в секторі перевезень вантажних автомашин з водіями, а також в секторі перевезень пасажирів. Перевезення залізничних вагонів продовжать знижуватися через подорожчання залізничних тарифів і зростання плати за користування вагонами.

Збільшення пропускної здатності може бути збільшено за рахунок зниження часу обробки порому, часу переходу і відповідного збільшення кількості рейсів. З огляду на те, що на лінії Іллічівськ-Поті/Батумі працюють три поромні з місткістю 108 залізничних вагонів кожний, здійснюючи 60 рейсів на рік, тобто 19,44 тис. тонн на рік. Скоротивши час обробки порома до можливого мінімуму, можна довести кількість рейсів до 80, що призведе до збільшення вантажоперевезення на 25%.

На підвищення ефективності перевезення поромної лінії може вплинути декілька факторів. По-перше, збільшення економічної вигоди можна отримати за допомогою ефекту масштабу з метою зменшення витрат і собівартості перевезення одиниці вантажу. З іншого боку збільшення розмірів суден призводить до зниження гнучкості планування їх роботи, і є ефективним тільки за умови повного завантаження суден. По-друге, збільшення вантажомісткості має сенс за умови залучення вантажопотоків та гарантії завантаження лінії за рахунок об'єднань перевізників та розширення охоплення ринку вантажопотоків. На сьогоднішній день це не є актуальним підходом через не повне завантаження потужностей діючої лінії. Третім фактором може стати впровадження нових технологічних досягнень в елементи сервісу інтермодальних перевезень. Мікропроцесорна автоматизація роботи обладнання і паралельний розвиток алгоритмічного апарату, безумовно, є драйвером мережевої консолідації та інструментом підвищення організаційної ефективності лінійних перевезень. Капіталомісткий характер лінійного судноплавства, подальший розвиток і зростання обсягів контейнерних перевезень, а також необхідність максимального використання потенціалу для досягнення адекватної ставки доходу від інвестицій, все більше змушує порти робити кроки в напрямку подальшого підвищення продуктивності і ефективності роботи. Прикладом може стати двоярусна апарель для одночасного завантаження верхньої і нижньої палуби.

Іншим фактором підвищення ефективності може стати модернізація енергоефективності флоту. Досягнення економії, а значить і зниження собівартості перевезення за рахунок підвищення енергоефективності є потужним мотиваційним аспектом для перевізників сконцентрувати свою увагу на впровадженні рішень по зниженню витрат палива, враховуючи, що паливна складова в тарифі морського перевезення варіюється від 20 до 40%.

Висновки. Попит та пропозиція на ринку транспортних послуг має незбалансовану природу. Прийнято вважати, що коливання ВВП і торгівлі мають чіткі причинно-наслідкові зв'язки. Ця кореляція поширюється та посилюється при реалізації заходів, що спрямовані на лібералізацію зовнішньої торгівлі. Це, в свою чергу, відбивається на обсягах перевезення, наприклад, загально прийняте емпіричне правило гласить: попит на контейнерні перевезення зростає в 2 рази швидше темпів росту ВВП. Відомо, що поромні перевезення достатньо ефективні на короткі відстані, тому розвиток цього виду перевезень є перспективним особливо в межах такого невеликого та замкнутого моря як Чорне. Морським перевезенням, як і поромному сервісу в Україні не приділяється достатньої уваги в незалежності від того, що є усі передмови для його успішного розвитку. Оперування поромними перевезеннями на Чорному морі ускладнено багатьма факторами: велика затратна складова в ціні перевезення, не виважена тарифна політика в відношенні як лінійного судноплавства в цілому так і поромних ліній зокрема, завищення розмірів портових зборів, відсутність прогресивної шкали знижок, можливості розвивати технічне оснащення портових терміналів. Вирішення цих питань дозволить отримати шанс на розвиток поромних перевезень в Україні та входження до європейської транспортної системи повноцінним партнером.

Література

1. Communication from the Commission providing guidance on State aid complementary to Community funding for the launching of the motorways of the sea [Електронний ресурс] // European Commission. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://eur-lex.europa.eu>.
2. Kiminori M. Self-Defeating Regional Concentration / M. Kiminori, T. Takaaki. // The Review of Economic Studies. – 1998. – №2. – С. 211–234.
3. Regulation (EU) No 1315/2013 of the European Parliament and of the Council on Union guidelines for the development of the trans-European transport network and repealing Decision No 661/2010/EU [Електронний ресурс] // European Commission. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://eur-lex.europa.eu>
4. Technical requirements for inland waterway vessels Directive 2006/87/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 laying down technical requirements for inland waterway vessels and repealing [Електронний ресурс] // European Commission. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://eur-lex.europa.eu>

5. White Paper European transport policy for 2010: time to decide [Електронний ресурс] // European Commission. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://eur-lex.europa.eu>

6. Державна служба статистики. Вантажні перевезення 2014 рік [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Переробка вантажів у морських(річкових) портах(причалах) України у 2014 році[Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Моргенштерн Р. Паромные перевозки Балтики и Черного моря [Електронний ресурс]/ Р.Моргенштерн// Порты Украины.–2013.– № 07 (129) Режим доступа: <http://portsukraine.com>

9. Курлянд А.М. Судходной отрасли в Украине больше нет[Електронний ресурс]/ А.М.Курлянд // «Black sea trans».– 2015. Режим доступа: <http://odessa-life.od.ua>

10. Мелешенко Е.С. Обзор рынка паромных перевозок в черноморском регионе [Електронний ресурс]/ Е.С. Мелешенко. – Одесса: ОНМУ, 2014.– С. 55-60 Режим доступа: <http://www.sworld.com.ua>

11. Паромы Черного моря [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.ferrylines.com/en/ferries/black-sea/> (20.02.2014).

References

1. Communication from the Commission providing guidance on State aid complementary to Community funding for the launching of the motorways of the sea (2008) Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu>

2. Kiminori Matsuyama and Takaaki Takahashi Self-Defeating Regional Concentration Kiminori Matsuyama and Takaaki Takahashi The Review of Economic Studies Vol. 65, No. 2 (Apr., 1998), pp. 211-234

3. Regulation (EU) No 1315/2013 of the European Parliament and of the Council on Union guidelines for the development of the trans-European transport network and repealing Decision No 661/2010/EU (2013) Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu>

4. Technical requirements for inland waterway vessels Directive 2006/87/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 laying down technical requirements for inland waterway vessels and repealing Council Directive 82/714/EEC (2006) Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu>

5. White Paper European transport policy for 2010: time to decide(2001) Retrieved from <http://ec.europa.eu/>

6. Freight 2014(2014) (In Ukrainian) Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Processing of cargo in the sea (river) ports (berths) Ukraine in 2014(2014) (In Ukrainian) Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Morgenstern R. Ferry services Baltic and Black Sea (2013) (In Russian) Retrieved from : <http://portsukraine.com>

9. Kurland A.M. The shipping industry there are no more in Ukraine (2015) (In Russian) Retrieved from : <http://odessa-life.od.ua>

10. Myaleshka E.S. Review of ferry market in the Black Sea region(2014) (In Russian) Retrieved from : <http://www.sworld.com.ua>

11. Black Sea Ferries (2014) (In Russian) Retrieved from : <http://www.ferrylines.com/en/ferries/black-sea/> (20.02.2014)

Abstract

Poznanska I.V.

Features asymmetry ferry transportation market in Ukraine

The article provides evaluation of ferry traffic in Ukraine, noted factors lowering traffic volumes. Considered international experience and perspectives of development of ferry traffic. Offered ways for raising efficiency of the ferry line.

**ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
УСТОЙЧИВОГО ГАРМОНИЧНОГО РАЗВИТИЯ
СОЦИЕТАЛЬНЫХ СИСТЕМ**

Садченко Е.В.

В статье рассматриваются вопросы развития социетальных систем как основы устойчивого гармоничного общества, базовыми элементами которых являются политические, идеологические, нравственные, экономические и экологические факторы. Предложена классификация свойств социетальной системы, уделено внимание свойствам эмерджентности, что обеспечивает устойчивость такой системы относительно внешних воздействий.

Постановка проблемы. Разработка и реализация национальной стратегии устойчивого развития предусматривает усиление экологической составляющей экономики, гармонизацию экологических, социальных и экономических интересов общества. Социо-эколого-экономическая система, то есть устойчивое развитие, может быть рассмотрена как часть социетальной или общественной системы, которая включает также организацию политической власти, комплекс отношений между обществом и государством, характеризует протекание политических процессов, включающих институционализацию власти, характер политического участия, моральные и образовательные аспекты и т. д.

Говоря об устойчивости гармоничного развития социетальных систем, следует рассматривать политические, идеологические факторы, нравственные, которые непосредственно влияют на экологическую политику государства и, конечно, на устойчивое гармоничное развитие общества в целом. Социетальная система – это некоторая целостность, состоящая из взаимозависимых частей, каждая из которых вносит свой вклад в характеристики целого, ее структура – это комплекс устойчивых взаимосвязей между основными элементами системы (ветвями государственной власти, институтами государственного управления и внешней по отношению к ним среды), обычно формализуемыми в законодательных актах, налоговом кодексе и других правовых документах.

Анализ исследований и публикаций. Социетальная система – термин достаточно новый, мало применяемый и мало кем используемый в современной науке. При рассмотрении социетальных систем общества не уделяется должного внимания экологическим аспектам, а при рассмотрении устойчивого развития отсутствует проблема экологической политики государства, поэтому ввиду его многоаспектности и междисциплинарности возникает необходимость формирования новой

концепции объединяющей социо-эколого-экономические и политические, идеологические, нравственные направления в единую систему – социетальную. Вопросы социетальности развития общества с учетом экономики природопользования в современных условиях рыночно-правового поля практически разработаны не были и не рассматривались в публикациях [1, 2].

Цель исследования. Целью настоящей статьи является рассмотрение устойчивого гармоничного развития социетальной системы с учетом инновационных подходов обеспечения постоянно воспроизводящих социальное качество своих структур.

Изложение основного материала. Система социетальная (от лат. *societas* – общность) – это система отношений и процессов, рассматриваемых на уровне общества в целом. Термин «социетальный» был введен А.Г. Келлером, который относил его прежде всего к организационным аспектам социальной жизни. В качестве социетальной системы рассматривают общественную формацию, включающую функциональное взаимодействие ее основных структур – экономической, социальной, идеологической и политической. Т. Парсонс в своей книге "Система современных обществ" рассматривает социетальное сообщество как интегративную подсистему общества, основная функция которой состоит в том, чтобы "определять обязательства, вытекающие из лояльности по отношению к социетальному коллективу", а наивысшая позиция в иерархии лояльностей принадлежит культурной легитимации нормативного порядка; иными словами, это ядро большого общества, интегрированное как общность на основе социально одобряемых ценностей и норм [3]. В широком смысле объектом социетальной социологии служит общество как целостная система. А в более узком смысле ее объектом выступает интегрированное ядро этого общества – социетальное сообщество. Ядром общества как системы является структурированный нормативный порядок, посредством которого организуется коллективная жизнь популяции. Как порядок, он содержит ценности, дифференцированные и патикюляризированные нормы и правила, причем все должно соотноситься с культурой для того, чтобы быть значимым и легитимным.

Каждая из структур социетальной системы, будучи ее элементом, не только выполняет определенную функцию, но и придает этой системе в процессе взаимоотношений с другими ее структурами новое (системное) качество, несводимое к качествам ее элементов. Социетальная система постоянно воспроизводит социальное качество своих структур. В этой связи рассматривать следует экономические, политические, идеологические, нравственные, социальные и экологические составляющие как элементы единой системы, и в зависимости от того какие складываются взаимоотношения между ними образуется единая структура данной системы. И в такой системе нет отдельно экономических или экологических или политических элементов, а есть единая система с такими элементами.

Специфика социальной системы состоит в том, что она складывается на базе той или иной общности людей (социальная группа, социальная организация и т. д.), а ее элементами являются люди, чье поведение детерминировано определенными социальными позициями, которые они занимают, и конкретными социальными функциями, которые они выполняют; социальными нормами и ценностями, принятыми в данной социальной системе, а также их различными индивидуальными качествами. В число элементов социальной системы могут входить различные идеальные и случайные элементы.

Анализ состояния социальности позволяет дать качественную характеристику общественной жизни и определиться со стратегическими и оперативными целями в проводимой политике. В этом плане теоретическое и практическое значение имеет исследование социальности социума, выявление причин и форм проявления кризисности. Необходимым условием преодоления экологического кризиса является преодоление кризиса традиционной, антропоцентричной системы ценностей. Каковы бы ни были формы общественного производства, естественные и исторические условия жизнедеятельности общества всегда остаются его факторами. Но, будучи отделенными друг от друга, эти факторы (экологический, демографический и технологический) остаются факторами производства лишь при возможности оптимального их соединения. Человеческий и технологический факторы в совокупности образуют производительные силы общества, характеризующие отношение человека к природе. Отношения людей, касающиеся собственности, обмена и распределения продуктов производства, называются экономическими. Только в рамках этих отношений существует отношение людей к природе и имеет место производство.

Социетальная система – это система отношений и процессов на уровне общества в целом. Социетальная система постоянно воспроизводит социальное качество своих структур и, соответственно, социальные качества индивидов и их групп, включенных в их функционирование. Возникает тенденция адаптации к формам и способам функционирования социетальной системы ее структурных элементов.

В связи с нарушением баланса в функционировании структурных и личностных элементов системы появляются дисфункциональные разлады или аномалии. Это, в свою очередь, приводит к деформации и дестабилизации системы. В теории систем под стабильностью понимают способность системы в ходе реализации различных возможностей хранить динамику своего поведения, не испытывая сущностных качественных изменений. Дисфункциональные же расстройства и аномалии дестабилизируют социетальную систему и объективно приводят к росту социальной напряженности. Экологические элементы социетальной системы, ее природоресурсная и охранная функции, приобретают больший удельный вес в системе, поэтому должна трансформироваться вся система. Выходом из такой ситуации является перестройка как

структурных, так и личностных элементов социетальной системы, придания их функционированию природно-исторического характера в устойчивой гармоничной направленности прогрессивного развития. При этом перестройка обычно затрагивает не тип, а вид данной социетальной системы, обеспечивая переход ее к новому качественному состоянию (например, переход от экономической к экономико-экологическим стратегиям общества).

Подсистемой социетальной системы выступает система социальная. Она представляет собой упорядоченное, сложно организованное целое, включающее социальные общности или отдельных индивидов, объединенных многообразными связями и отношениями. Система – это явление или процесс, состоящий из качественно определенной совокупности элементов, находящихся во взаимных связях и отношениях и образующих единое целое, способное во взаимодействии с внешними условиями своего существования изменять свою структуру.

Новые качества, присущие явлению как целому, обычно обозначаются как системные или интегральные. Специфика интегральной системы состоит в ее формировании на базе той или иной социальной общности (социальная группа, социальная организация и т.д.), а ее элементами являются люди, чье поведение детерминировано определенными социальными позициями, которые они занимают, и конкретными социальными функциями, которые они выполняют, социальными нормами и ценностями, принятыми в данной социальной системе. Существенными чертами любой системы являются целостность и интеграция. Целостность фиксирует объективную форму существования явлений, т. е. существование как целого, совместное рассмотрение системы и как целого, и как совокупности компонентов (элементов, подсистем, системообразующих отношений); интеграция — процесс и механизм объединения частей. Целое не всегда больше суммы входящих в него частей. Это означает, что каждое целое обладает новыми качествами, которые механически несводимы к сумме его элементов, создавая «интегральный эффект».

Комплексы – это совокупность элементов, которые образуют систему или часть системы, бывают:

- организованные, целое больше суммы частей. Например, при кооперации, которая появляется в комбинировании, рабочая сила является более производительной, чем механическая сумма индивидуальных производительностей труда;
- дезорганизованные, целое меньше суммы частей. Пример – декооперация, известная эффектом “в разные стороны”;
- нейтральные, целое равно сумме частей. Разделение слитка золота на части. Стоимость частей в этом случае равна сумме целого слитка металла.

Социетальной системе с учетом экологических составляющих свойственен ряд определяющих принципов:

1. упорядоченность - структура системы, подчиненная

определенному порядку отношений, который может быть выявлен и зафиксирован;

2. делимость - свойство системы обладать присущим ей и соответствующим только ей составом (набором) подсистем и частей;

3. структурированность (возможность выделить части) - структура системы, подчиненная определенному порядку отношений, который может быть выявлен и зафиксирован;

4. целенаправленность (без цели система не существует);

5. принцип связности: произвольная компонента системы рассматривается совместно с ее связями с окружением;

6. принцип модульности: во многих случаях в системе целесообразно реализовать декомпозиции на составляющие (модули) разной степени всеобщности и рассматривать ее как совокупность модулей и связей между ними;

7. принцип иерархии: в большинстве случаев в системе целесообразно реализовать иерархическое построение и (или) упорядочения ее составляющих по важности;

8. принцип функциональности: структура системы и ее функции должны рассматриваться совместно с приоритетом функции над структурой;

9. принцип развития: необходимо учитывать изменчивость системы, ее способность к развитию, расширению, замене составляющих, накопления информации;

10. принцип неопределенности: неопределенности и случайности должны приниматься во внимание при определении стратегии и тактики развития системы.

Структура социетальной системы - это комплекс устойчивых взаимосвязей между основными элементами системы (ветвями государственной власти, институтами государственного управления и внешней по отношению к ним среды), обычно формализуемыми в законодательных актах, налоговом кодексе и других правовых документах.

На социетальном уровне общество рассматривается как устойчивое, взаимосвязанное, интегральное целое, которому присуща культурная, социально-структурная и экономико-экологическая дифференциация.

Всякая конкретная структурная единица социетальной системы всегда является комбинацией шести компонентов – экономики, политики, социологии, экологии, идеологии и культуры. Структура социетальной системы как функциональное единство совокупности элементов регулируется только ей присущими законами и закономерностями, обладает своей собственной детерминированностью. Социетальная теория - система принципов и понятий, описывающих возникновение, состав, функционирование и изменение общества, целью, которой должно быть устойчивое гармоничное развитие общества. Если не учитывать, как было ранее, экологический фактор (ресурсосбережение, восстановление, воспроизводство и охрану), то достичь устойчивости развития общества

будет не возможно.

Вследствие этого существование, функционирование и изменение структуры определяется не законом, стоящим как бы «вне ее», а имеет характер саморегулировки, поддерживающей — в определенных условиях — равновесие элементов внутри системы, восстанавливающей его при известных нарушениях и направляющей изменение этих элементов и самой структуры.

Условия самоорганизации в сложных системах: открытость системы; дальность от точки равновесия; наличие случайных отклонений (флуктуации); сложность системы; преобладание положительных обратных связей; нарушение симметрии в процессе развития.

В милогии самоорганизация не является вероятностной и потому не имеет ничего общего со спонтанной самоорганизацией, на основе "больших чисел". И потому не имеет ничего общего с синергетическими попытками междисциплинарного синтеза на основе спонтанной самоорганизации. Количество перерастает в качество. Из Псевдохаоса рождается Порядок. Но рождается не спонтанным, а эволюционным путем. Порядок рождается из Замысла Порядка, а не из вероятностного, спонтанного Хаоса. Поэтому при рассмотрении устойчивого гармоничного развития социетальных систем следует опираться не только на принципы, которые свойственны системам, а учитывать принципы милогии, которые наиболее полно раскроют взаимодействия, складывающиеся в социетальных системах. Социетальные системы это пространство во времени, они объемны, и игнорирование экологических составляющих такой системы, может привести только к ее разрушению.

Двойственность иерархических систем является движущей силой иерархических систем. В процессе функционирования по принципу маятника происходят циклические преобразования системы из одного состояния в противоположное, осуществляя таким образом принцип саморегулирования.

В социальных системах, например, такими противоположными полюсами являются формы управления государством - демократическое и авторитарное. Однако в любом случае, при движении системы от одного полюса к другому, сумма ее "кинетической и потенциальной энергии" будет являться постоянной величиной. Эта константа и составляет сущность принципа саморегулирования иерархических систем, в основе которого лежит закономерность сохранения двойственности системы.

Существует сложная иерархия социальных систем, качественно различающихся между собой. Суперсистемой, или, согласно принятой нами терминологии, социетальной системой, является общество. Важнейшими элементами социетальной системы выступают ее экономическая, социальная, политическая и идеологическая структуры, взаимодействие элементов которых (систем менее общего порядка) институционализирует их в социальные системы (экономическую, социальную, политическую, идеологическую и т.д.). Каждая из этих наиболее общих социальных систем занимает определенное место в

социетальной системе и выполняет (хорошо, плохо или вовсе не выполняет) строго очерченные функции. В свою очередь каждая из наиболее общих систем включает в свою структуру в качестве элементов бесконечное множество социальных систем менее общего порядка (семья, трудовой коллектив и т.д.).

С развитием общества как социетальной системы в нем наряду с названными возникают и другие социальные системы и органы социального воздействия на социализацию индивида (воспитание, образование), на его эстетическое (эстетическое воспитание), нравственное (нравственное воспитание и пресечение различных форм девиантного поведения), физическое (здоровоохранение, физическое воспитание), научное и философское развитие. Сама эта органическая система как совокупное целое имеет свои предпосылки, и ее развитие в направлении целостности состоит именно в том, чтобы подчинить себе все элементы общества или создать из него еще недостающие ей органы. Таким путем система в ходе исторического развития превращается в целостность.

В основу классификации социальных систем могут быть положены виды связей и соответствующие им виды социальных объектов.

Связь определяется как такое отношение между объектами (или элементами внутри них), когда изменение одного объекта или элемента соответствует изменению других объектов (или элементов), составляющих данный объект.

Виды связей, которые присущи системам, следующие: однородные (симметричные) - части системы выполняют в ней одинаковые функции (горизонтальная интеграция), неоднородные (несимметричные) - части выполняют разные функции в системе (начальник – подчиненный; вертикальная интеграция), равновесные - взаимодействие комплексов со средой (внешней) через различного рода регуляторы, динамическое равновесие - когда в комплексе (в системе) происходит уравнивание сил созидания и разрушения.

Специфика социологии характеризуется тем, что те связи, которые она изучает, являются связями социальными. Термином «социальная связь» обозначается вся совокупность факторов, обуславливающих совместную деятельность людей в конкретных условиях места и времени во имя достижения конкретных целей. Связь устанавливается на весьма продолжительный период времени независимо от социальных и индивидуальных качеств отдельных личностей. Это — связи индивидов друг с другом, а также их связи с явлениями и процессами окружающего мира, складывающиеся в ходе их практической деятельности. Сущность социальных связей проявляется в содержании и характере социальных действий личностей, или, иначе, в социальных фактах.

В настоящее время гармоничному развитию общества уделяется большое внимание в виду глобальных изменений в природе, поэтому путь к устойчивому развитию предполагает тесную интеграцию экономической и природоохранной политики, в частности экономики, в процессе

принятия решений в области окружающей среды.

На эффективность структуры социетальной системы оказывает влияние ряд факторов: совершенство правовой базы, учет социокультурных особенностей данной страны, материально-техническое обеспечение, скорость инновационных процессов, истощение природных ресурсов, нанесение экологического ущерба и др.

Однако главный критерий, по которому можно судить об эффективности или неэффективности структуры данной системы, - степень ее соответствия внешней среде. Таким образом, эффективная структура - это такая структура, которая позволяет системе оптимально взаимодействовать с внешней средой, соответствия ее запросам и вызовам. Поэтому ресурсная и экологическая составляющие являются связующими элементами народно-хозяйственного и политического комплексов государства. Через принятие законов и подзаконных актов, целью которых является определение прав субъектов экономической деятельности на ресурсы окружающей природной среды, осуществляется ресурсно-экологическая политика.

Виды экономической деятельности, наносящие ущерб окружающей природной среде, могут регулироваться через введение разрешительной системы, которая представляет собой совокупность требований к качеству окружающей природной среды, которые обычно выражаются через максимальные показатели загрязнения для почвы, водного и воздушного бассейнов. Нормативные показатели определены таким образом, что долгосрочные средние значения концентрации выбросов не могут быть больше, чем краткосрочные значения, либо равны им. Требования к качеству сырья определяют максимально допустимые концентрации содержащихся в нем вредных веществ. В процессе принятия решений об осуществлении природоохранных проектов, оказывающих влияние на окружающую среду, следует иметь информацию об экономической стороне их экологических воздействий. Сопоставление потерь и выгод позволит принять правильное стратегическое решение. Стоимость окружающей среды нельзя определить непосредственно на основании цен и физических объемов, которые фигурировали бы в экологических сделках. Люди не покупают и не продают непосредственно качество окружающей среды. Однако предпочтения людей в отношении окружающей среды можно определить косвенно, посредством изучения их поведения на рынках, т.е. предпочтения людей на стороне экологически чистых товаров, услуг, техники и технологий, а также качественных, экологически безопасных условий существования.

При рассмотрении социетальной системы с учетом экологических составляющих, не следует забывать, что существуют и такие процессы в развитии общества как провалы рынка и провалы политики. Многие экономисты объясняют ухудшение состояния окружающей среды с точки зрения именно этих явлений. Успешное развитие экономики определяется эффективным функционированием рынка, который сигнализирует об относительной дефицитности различных ресурсов посредством цен и

обеспечивает их использование с наибольшей выгодой. Если окружающая природная среда «потребляется» в слишком больших размерах (перевылов рыбы, нерациональное использование земли, сверхлимитный сброс отходов и загрязнителей и т.д.), то это говорит о бездействии рынка, который не выступает как индикатор растущего дефицита экологических ресурсов. В этой ситуации экологическое предложение, вызываемое экологическими потребностями, не является побудителем для инвестиций в окружающую природную среду (очистка рек, сохранение водно-болотных угодий, сохранение биологического генофонда и т.д.). По различным причинам рынок зачастую не приносит дивидендов тем, кто сохраняет окружающую среду и вкладывает в нее средства. Провалы рынка определяются рядом элементов, которые относятся к другим секторам экономики, однако с особой серьезностью проявляются в связи с природными ресурсами. В работах [6, с.13; 4, с.71] отмечены следующие источники провалов рынка:

- Внешние последствия (внешние эффекты). Внешние эффекты – это последствия, наступающие для других сторон в результате определенного действия, которое не учитывалось лицом, совершившим действие. Например, распаханные до кромки береговых склонов поля уничтожают полосу растительности, которая задерживала бы смыв почвы и химикатов во время дождя; постоянно высокий уровень подземных вод от чрезмерного полива вызывает оползни и обвалы. Рынок не обеспечивает обратного сигнала о стоимости внешних эффектов для нарушителя, у которого нет каких-либо побудительных мотивов к ограничению своих действий, если подобные действия не регламентируются постановлениями, нормативными актами и штрафами.

- Отсутствие цен на природные блага и отсутствие их рынков. Отсутствует рынок качества окружающей природной среды. Так, блага, которые ценит общество (чистый воздух, разнообразие биологических ресурсов, достаточный ресурс свободных территорий и т.д.), не покупаются и не продаются на рынках. Если производителей не сдерживают иные меры, то у них нет каких-либо стимулов к ограничению использования этих благ, а тем более к вложению средств в их сохранение и восстановление.

- Общие блага. В некоторых случаях ресурсы не имеют установленной цены, потому что они являются общественными благами, и взимать за них плату было бы затруднительно или невозможно, поэтому частной стороне не выгодно вкладывать средства в его защиту или улучшение (из-за невозможности покрытия издержек за счет пользователей).

- Транзакционные издержки. Пользователи общественного ресурса не могут или не хотят объединиться и прийти к согласию относительно жизнеспособной системы рационального использования, хотя у каждого из них есть неоспоримая краткосрочная заинтересованность в максимизации своего использования общественного ресурса. В долгосрочном плане у каждого из них есть более действенный

стимул к его сохранению, даже если для этого необходимо согласиться с ограничениями доступа. Издержки связаны не с производством непосредственно, а с сопутствующими ему затратами, такими как: поиск информации о ценах и контрагентах хозяйственных сделок с учетом стоимостной оценки истощения природных ресурсов и эколого-экономического ущерба от загрязнения; издержки заключения хозяйственных договоров; контроль за их исполнением и т.д. В тех случаях, когда они высоки по отношению к ожидаемым выгодам, достижение действенного соглашения маловероятно, и деградация окружающей природной среды будет продолжаться.

- Права собственности. Для правильного функционирования рынков необходима их поддержка соответствующими институтами, - системой прав собственности. У человека, владеющего своей землей (в некоторых странах законодательство о водных ресурсах предоставляет владельцу земли право пользования поверхностными или подземными водами в пределах своего участка), имеется стимул заботиться о ней и вкладывать в нее инвестиции, особенно если существует возможность продать участок и возместить капиталовложения. До тех пор, пока права собственности являются исключительными, гарантированными, обеспеченными и могут быть переуступлены, у их владельцев есть все стимулы обеспечивать сохранность соответствующего ресурса, но в отсутствие некоторых или всех этих условий действенность стимула снижается.

- Отсутствие знаний и неопределенность также препятствуют функционированию рынков, до которых не доходит сигнал о возникающих дефицитах экологических ресурсов.

- Недальновидность усугубляет серьезность проблемы. Результат коллективной недальновидности состоит в том, что при принятии решений как долгосрочные затраты, так и долгосрочные выгоды в значительной степени дисконтируются. Природоохранные проекты особенно страдают именно от этой тенденции.

- Необратимость. Провалы рынка наблюдаются в тех случаях, когда экологические процессы являются необратимыми. Если при строительстве гидроэлектростанции затоплена живописная долина, то общество лишится возможности сохранить этот пейзаж для будущих поколений. Обеспечение такого же количества электроэнергии посредством строительства тепловой электростанции позволило бы сохранить этот ландшафт. Однако рынок указывал бы на проект строительства гидроэлектростанции, если бы он был более дешевым. На сегодняшний день проявляется все больший интерес к качеству окружающей природной среды, а это значит, что стоимость наличия выбора постоянно растет.

В значительной степени нерациональное и неэффективное использование природных ресурсов и окружающей природной среды может быть увязано с неправильным функционированием рынков, их дефектами или полным отсутствием. Цены, складывающиеся на таких

рынках, не отражают истинные социальные издержки и выгоды использования ресурсов. Такие цены вводят в заблуждение относительно дефицитности ресурсов и обеспечивают недостаточные стимулы для управления, эффективного использования и сохранения природных ресурсов.

Второй важной причиной ущерба окружающей природной среде являются провалы политики. Перечень сбоев рынка не означает, что окружающая природная среда не может пострадать от действий разработчиков политики. Приведем следующие примеры провалов политики:

- несовершенство налоговой системы, в части предоставления льгот природопользователям, иницирующим рациональное использование природных ресурсов и охрану окружающей природной среды, а также налоговые стимулы и субсидирование кредитов для сельскохозяйственных производителей и т.д.;
- неэффективность финансового механизма компенсаций ущербов, нанесенных окружающей природной среде природопользователями и неэффективная система экологических штрафов;
- неудовлетворительная правовая дисциплина природопользователей;
- бюрократические препятствия при установлении прав на землю и половинчатые земельные реформы, порождающие необеспеченность владения землей;
- низкая плата на право пользования природными ресурсами;
- отсутствие кадастров территорий и т.п.

Политико-экономико-экологическая система может быть рассмотрена как часть социетальной или общественной системы, которая включает комплекс отношений между обществом, государством и природно-ресурсным потенциалом, включающих институционализацию власти по вопросам экологии, характер политического участия и т. д. Социо-эколого-экономическая, политическая, нравственная системы должны быть рассмотрены как части социетальной системы, при таком подходе можно говорить об устойчивом гармоничном развитии государства и общества.

Выводы. Для решения многих экономико-экологических проблем следует использовать новый вид человеческой деятельности в области природопользования – социетальность системы устойчивого гармоничного развития общества, целью которой станет удовлетворение экологических потребностей, снижение истощения природных ресурсов, экологического ущерба, включающая в себя основные понятия и принципы теории государственного управления. Конкретная структурная единица социетальной системы всегда является комбинацией шести компонентов – экономики, политики, социологии, экологии, идеологии, нравственности. Структура социетальной системы как функциональное единство совокупности элементов регулируется только ей присущими законами и закономерностями, обладает своей собственной

детерминированностью.

Литература

1. Парсонс Т. Система современных обществ / Пер. с англ. Л.А. Седова и А.Д. Ковалева; Науч. ред. пер. М.С.Ковалева; Ин-т «Открытое общество» - М.: Аспект Пресс, 1997. - 270 с.
2. Садченко Е.В. Учет экологического фактора в социетальных системах с целью устойчивого развития общества / Е.В. Садченко // «Украина-България-Европейски Съюз: съвременно състояние и перспективи»: сборник с доклади от международна научна конференция. Том 1. Варна-Херсон: Издателство «Наука и икономика», 2015. – С. 341-249.
3. Садченко Е.В. Управление социетальными системами в условиях инновационно-экологического развития общества /Е.В. Садченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент: зб. наук. праць. – Одеса, 2015. – Вип. 9. - С. 32-36.
4. Садченко Е.В. Принципы и концепции экологического маркетинга: Монография. – Одесса: Астропринт, 2002. – 400 с.
5. Экономическая оценка проектов и направлений политики в области окружающей среды. Практическое руководство. – France: OECD, (для русской версии), 1997. – 174 с.

References

1. Parsons, T. (1997). Sistema sovremennyih obschestv [The system of modern societies]. Moscow [in Russian]
2. Sadchenko, E.V. (2015) Uchet ekologicheskogo faktora v sotsietalnyih sistemah s tselyu ustoychivogo razvitiya obschestva [Incorporating environmental considerations into societal systems with a view to sustainable development of society]. "Ukraine -Bulgaria European Souz: Current Status and Perspective": a compilation of reports from the international scientific conference '15: «Ukrayna-B'lgariya-Evropeyski S'vuz: s'vremenno s'tovanie i perspektivi»: sbornik s dokladi ot mezhdunarodna nauchna konferentsiya. (pp.341-249). Varna Kherson: Publishing house "Science and ikonomika" [in Russian].
3. Sadchenko, E.V. (2015). Upravlenie sotsietalnymi sistemami v usloviyah innovatsionno-ekologicheskogo razvitiya obschestva [Management of the societal system in terms of innovation and environmental development of the society]. Naukoviy visnik Mizhnarodnogo gumanitarnogo universitetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment- Scientific Journal of International Humanitarian University. Series: Economics and Management, 9, 32-36 [in Ukrainian]
4. Sadchenko, E.V. (2002) Printsipy i kontseptsii ekologicheskogo marketinga [Principles and ecological marketing concept]. Odessa: Astroprint [in Russian]

5. Ekonomicheskaya otsenka proektov i napravleniy politiki v oblasti okruzhayushey sredi [Economic evaluation of projects and trends in environmental policy] (1997). A Practical Guide. France: OECD [in Russian]

Анотація

Садченко О.В.

Інноваційні підходи забезпечення сталого гармонійного розвитку соціетальних систем

У статті розглядаються питання розвитку соціетальних систем як основи сталого гармонійного суспільства, базовими елементами яких є політичні, ідеологічні, моральні, економічні та екологічні фактори. Запропоновано класифікацію властивостей соціетальної системи, приділено увагу властивості емерджентності, що забезпечує стійкість такої системи відносно зовнішніх впливів.

Abstract

Sadchenko E.V.

Innovative approaches for sustainable development of societal systems

This article discusses the development of social systems as a basis for a sustainable society, the basic elements of which are political, ideological, moral, economic and environmental factors. Proposed properties of the societal system, the attention paid to the property of system emergency ensuring the stability of the system regarding to external influences.

УДК 336:73:012.6(477)

**СТАН РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТНИМИ РЕСУРСАМИ СУБ'ЄКТІВ
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ**

Сараєва І.М., Носова Н.І.

Проаналізовано стан розвитку фінансової інфраструктури забезпечення кредитними ресурсами суб'єктів малого та середнього підприємництва, визначено головні проблеми, що перешкоджають підвищенню рівня доступності джерел фінансування для вітчизняного бізнесу, та напрямки їх вирішення

Постановка проблеми. Дослідження тенденцій розвитку сучасних соціально-економічних систем підтверджує підвищення значимості підприємницького сектора як базового джерела зростання добробуту й багатства країн. Всім відома роль малого та середнього підприємництва у вирішенні багатьох соціальних та економічних проблем, зокрема: проблеми зайнятості, забезпеченні інновацій, реалізації структурних перетворень економіки, подоланні монополізму, вирівнюванні регіональних диспропорцій, зниженні соціальної напруженості й формуванні основ економічної й соціально-політичної стабільності у суспільстві. Тому сьогодні, в умовах виникнення нових ризиків як глобальних, так і внутрішніх, проблема розвитку малого та середнього бізнесу в Україні стає дуже актуальною. Але, на жаль, малі форми бізнесу характеризуються відносно низьким рівнем виживання і тому потребують формування умов найбільшого сприяння розвитку і всілякої комплексної підтримки держави, зокрема фінансово-кредитної.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання державної підтримки розвитку малого підприємництва, зокрема, фінансово-кредитної, в Україні та провідних країнах світу висвітлюються на сторінках наукових видань такими вітчизняними вченими як З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, Д.С. Покришка [1], С.М. Соболь [2], О. Барановський [3] та ін. Але в умовах глибокої системної соціально-економічної кризи, яку переживає Україна, потрібний постійний аналіз основних тенденцій та ризиків підприємницького сектору для прийняття більш адекватних управлінських рішень щодо їх нівелювання.

Метою дослідження є аналіз стану розвитку фінансової інфраструктури надання послуг суб'єктам малого та середнього бізнесу в Україні та виявлення проблем, перешкоджаючих підвищенню рівня доступності малих та середніх підприємств до фінансово-кредитних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що тенденція зниження рівня підприємницької активності значно прискорилося в

останні роки. Так, впродовж 2013-2014 рр. відбулося зменшення кількості діючих підприємств: великих – на 163 од. (24,73%), середніх – на 2966 од. (15,73%), малих – на 49217 од. (13,17%). Кількість зайнятих працівників за цей період зменшилась на 1222,7 тис. осіб. У 2014 році істотно зменшилася порівняно з 2013 роком кількість діючих фізичних осіб підприємців (ФОП) (див. табл. 1), і це зменшення не пояснюється повністю неврахованими підприємцями Донецької і Луганської областей, місцем реєстрації яких є зона проведення АТО: їхня кількість не перевищує 100 тис. осіб, у той час як зменшення кількості діючих ФОП сягнуло 158,0 тис. осіб [4].

Таблиця 1

Кількість зареєстрованих і діючих фізичних осіб-підприємців (ФОП) у 2012-2014 рр., тис. осіб

Категорія ФОП	2012	2013	2014
Зареєстровані ФОП	2462,6	2488,1	2111,5
ФОП на загальній системі оподаткування, які подали за звітний період декларацію про майновий стан і доходи	690,1	661,8	554,3
ФОП, які подали декларацію платника єдиного податку фізичної особи-підприємця	991,8	1079,5	1001,0
Кількість діючих ФОП	1120,3	1126,8	968,8

Така ситуація свідчить про наявність серйозних проблем вітчизняного бізнесу, основними з яких є:

- різкі коливання курсу національної валюти та обмежувальна кредитно-фінансова політика НБУ;
- обмежений доступ до одержання кредиту (через надмірно високі процентні ставки й жорсткі умови надання кредитів);
- нестабільність політичної системи;
- дуже високі ціни на енергоносії, сировину й матеріали;
- нестабільність податкового законодавства, посилення податкового тиску;
- звуження обсягів споживчого ринку внаслідок падіння реальних доходів населення;
- високий рівень корупції, рейдерства і відсутність захисту прав власності, підвищення загального рівня криміногенності в країні.

За даними обстежень Світового банку, ключовою перешкодою для розвитку малих та середніх підприємств (МСП), особливо у країнах з економікою, що розвивається, є доступ до фінансових ресурсів [5]. Про це свідчить опитування представників малого та середнього бізнесу, проведене СІРЕ Україна у травні 2015 р. – доступ до фінансів респонденти

поставили на перше місце (73% респондентів) серед проблем, з якими стикаються представники МСБ [6].

Закордонний досвід напрацював багато засобів залучення фінансування на розвиток бізнесу, але у зв'язку з кризовим станом кредитно-фінансової системи в Україні не всі вони доступні для вітчизняного бізнесу.

Так, за даними НБУ, за період 2015-2016 рр. в Україні ліквідовано 47 банків (з 163 до 116) (і ця тенденція продовжується), а за підсумками 2015 року діючі банки отримали 66,6 млрд. грн. збитків. Частка простроченої заборгованості за кредитами зростає з 13,5% до 22,1%, а рентабельність капіталу становила мінус 51,91%, що свідчить про суттєве погіршення стану суб'єктів господарювання та нестабільну економічну ситуацію в державі. За даними річного звіту НБУ за 2014 р. [7], концентрація банківських установ по областях України є вкрай диспропорційною. Так, 71% банківських установ знаходиться в м. Києві та Київській області, 16% – у Дніпропетровській, Донецькій та Одеській областях і лише 13% припадає на інші області України.

Щільність відділень комерційних банків, розташованих в Україні невпинно знижується (див. рис. 1).

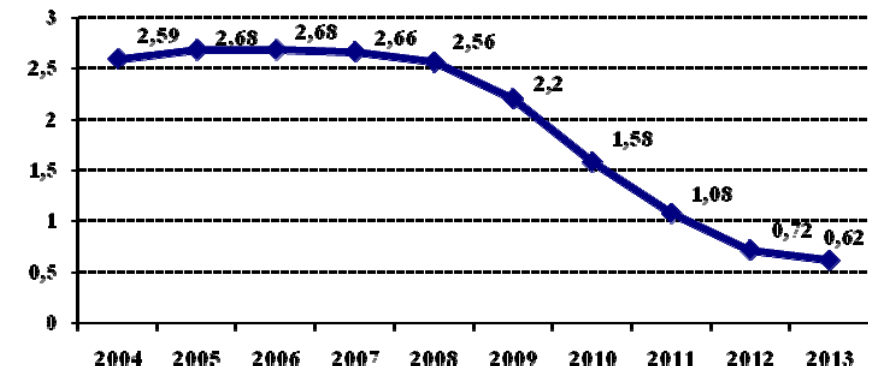

Рис. 1. Відділення комерційних банків на 1 тис. км²

За період 2004-2013 рр. спостерігалась негативна тенденція динаміки майже всіх показників (окрім кількості банківських терміналів (див. рис. 2) рівня доступу до кредитно-фінансових ресурсів в Україні за версією МВФ [8] (Табл. 2).

Таблиця 2
Динаміка показників рівня доступу до кредитно-фінансових ресурсів
в Україні за 2004-2013 рр.

Показник	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Відділення комерційних банків на 1 тис. км ²	2,59	2,68	2,68	2,66	2,56	2,20	1,58	1,08	0,72	0,62
Відділення комерційних банків на 100 тис. дорослого населення	3,72	3,87	3,87	3,85	3,73	3,21	2,32	1,60	1,07	0,91
Кількість банківських терміналів на 1 тис. км ²	13,99	19,55	25,40	36,13	48,27	49,95	52,07	56,96	62,40	69,65
Кількість банківських терміналів на 100 тис. дорослого населення	20,12	28,17	36,72	52,38	70,24	72,96	76,37	83,95	92,39	103,1
Депозити комерційних банків на 1 тис. дорослого населення	...	2,706	2,859	3,008	3,096	3,206	3,229	3,339	3,368	1,9
Депозитні рахунки мікрофінансових організацій на 1 тис. дорослого населення	1,66	1,96	2,57	6,14	4,12	2,95	2,00	1,22	1,15	1,03
Позичальники мікрофінансових організацій на 1 тис. дорослого населення	7,52	12,35	14,12	14,05	14,52	10,68	8,69	6,34	6,38	5,97
Депозитні рахунки в комерційних банках на 1 тис. дорослого населення	...	3,300	3,548	3,844	3,853	4,019	4,210	4,297	4,672	2,962
Несплачені позики комерційним банкам, % від ВВП	25,42	32,11	44,57	58,40	76,39	77,03	65,64	59,66	56,29	62,85
Несплачені позики комерційним банкам домогосподарств, % від ВВП	4,68	8,08	15,08	22,26	29,59	26,42	19,36	15,46	13,32	13,75
Несплачені позики комерційним банкам фінансових організацій, % від ВВП	0,24	0,38	0,54	0,68	0,66	0,56	0,42	0,25	0,35	0,36

За оцінками фахівців [9], питома вага банківського фінансування МСБ становить від 5 до 15% від загальної суми кредитів, з них у 2014 р. 72% були надані лише десятьма банками. Вартість кредитних ресурсів

для суб'єктів господарювання сьогодні складає 18,5-43,8% річних в залежності від виду кредиту та строку його надання.

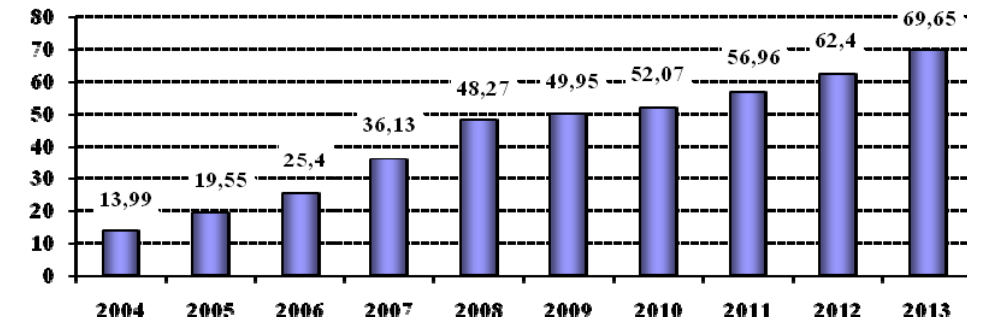

Рис. 2. Кількість банківських терміналів на 1 тис. км²

Серед джерел фінансових ресурсів МСБ банківські кредити за статистикою займають третє місце після доходів від діяльності суб'єктів підприємництва та особистих коштів засновників. Кількість позичальників мікрофінансових організацій показано на рис. 3.

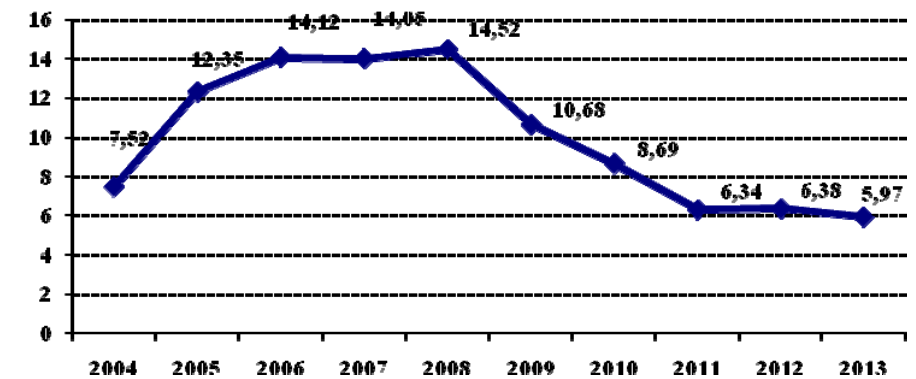

Рис. 3. Кількість позичальників мікрофінансових організацій на 1 тис. дорослого населення

Останнім часом погіршується і діяльність небанківських фінансово-кредитних установ, про що свідчить зменшення, наприклад, кількості кредитних спілок, лізингових компаній та інститутів спільного інвестування. Так, за даними Нацкомфінпослуг, у 2014 р. кількість кредитних спілок скоротилася у порівнянні з після кризовим 2010 роком на 116 од. або на 22% (з 755 од. до 589 од.), а у порівнянні з 2013 р. – на 6%. За період 2010-2013 рр. на 80% зменшилася кількість лізингових

компаній (з 748 од. у 2010 р. до 157 од. у 2013 р.), але у 2014 р. їх кількість трохи зросла до 187 од. За період 2014-2015 рр. загальна кількість ІСІ скоротилася на 79 од.

Деяким позитивним зрушенням можна вважати зростання небанківських фінансових компаній (з факторингу, надання позик і поручительств, гарантій, операцій з переказу грошей тощо): з 221 од. у 2010 р. до 415 од. у 2014 р. – на 88% (на 10% у порівнянні з 2013 р.) та ломбардів з 426 од. у 2010 р. до 477 од. у 2014 р. (збільшення на 11,2%), але на протязі 2014 р. 2 ломбарди були закриті. Однак, показники діяльності ломбардів на протязі 2013-2014 рр. характеризувалися погіршенням результатів їх діяльності. Так, середньозважена процентна ставка за кредитами у 2013 р. становила 207,1%, при цьому збільшилася кількість погашення договорів за рахунок майна, наданого під заставу, що свідчить про труднощі з погашенням кредиту.

Закордонний досвід показує, що серед форм і методів підтримки підприємництва фінансова підтримка є чи не самою значущою та такою, що користується попитом. У ситуації гострого дефіциту ресурсів інститути фінансової підтримки дозволяють малим підприємствам пережити «кризові» часи та вийти на новий рівень розвитку.

Сьогодні в Україні, на жаль, державна система підтримки розвитку малого підприємництва, яка формувалася на протязі майже 13 років, фактично деінституціоналізована. У 2014-2015 рр. урядом не виконувалися закони України «Про Національну програму сприяння розвитку підприємництва в Україні»; «Про розвиток і державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»; ряд постанов Кабінету міністрів України, що стосуються надання кредитно-гарантійної підтримки малого бізнесу, не розроблялися і не фінансувалися програми мікрокредитування бізнесу й підтримки інноваційного бізнесу. В Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року, що розроблено НБУ [10], реалізація яких-небудь завдань щодо поліпшення доступу до фінансування малого та середнього бізнесу відокремлено від інших суб'єктів господарювання не передбачається.

Аналітикам інформаційної кампанії Stronger Together вдалося знайти тільки 2 фонди, що займаються підтримкою МСБ в Україні: фонд підтримки малого інноваційного бізнесу та Український фонд підтримки підприємництва (УФПП). Причому перший ... «фонд так і не розпочав роботу через відсутність фінансування». Другий – видав всього 40 мікрокредитів на суму 9800 тис. грн. в 2013 році, а за 2014 р. досі не надав звіту [11]. На думку експертів механізм кредитних гарантій для МСБ також не працює і носить виключно декларативний характер.

В рамках виконання державного бюджету до Спеціального фонду у 2015 р. залучено міжнародної допомоги 81 млн. грн. Це надзвичайно малий обсяг фінансування з огляду потреби МСБ у кредитах. Результати опитування банків показали відсутність інструментів стимулювання пільгових кредитів для МСБ, які б пропонувались з боку уряду [6].

Такий стан розвитку банківської системи загострює проблему банківського кредитування суб'єктів МСБ, до того ж він супроводжується суттєвим погіршенням ринкових очікувань, дисбалансом банківської системи, звуженням споживчого і інвестиційного попиту та кредитної активності.

Висновки. Проведені дослідження показали, що незважаючи на створення необхідних передумов для реалізації ефективної державної політики підтримки малого підприємництва в Україні, сучасний стан фінансово-кредитного ринку України, не сприяє розвитку МСБ та ускладнює доступ до фінансових ресурсів для малого та середнього бізнесу.

На міжнародному рівні проблема розширення доступу підприємців до фінансування розглядається в контексті розробки довгострокового цілісного підходу до стратегічного планування цієї сфери. Формування ефективної державної політики на рівні стратегічного планування неможливе без адекватного уявлення про стан сфери доступу підприємництва до фінансування в країні на підставі достовірної комплексної інформації. Тому основним завданням влади в середньостроковій перспективі, після стабілізації макрофінансової ситуації, є розробка та впровадження ефективних механізмів регулювання доступу МСП до фінансування, подібних європейським.

Для нівелювання негативних факторів в сфері розвитку малого та середнього підприємництва, перш за все, необхідна продумана державна антикризова політика, спрямована на збалансування бюджетної, податкової та кредитно-фінансової політики у напрямку підтримки вітчизняного бізнесу, що буде сприяти його подальшому розвитку.

Література

1. Варналій З.С. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні / З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, Д.С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2 (31). – С.49-54.
2. Соболев С.М. Малий бізнес України у контексті євроінтеграції / С. М. Соболев // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 34. – С. 33-40.
3. Барановський О. Державна підтримка малого бізнесу: Світовий досвід і Україна / О. Барановський // Економіка України. – 2009. – №1. – С. 74-79.
4. Мале і середнє підприємництво в Україні: стан розвитку та регіональні відмінності (2010-2014 роки). – К.: Проект USAID «Впевнений бізнес – заможна громада», Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. – с. 25
5. . G-20 SME Finance Policy Guide. October 2011 /IFC ; World Bank, 2011 – 100 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/f3ef82804a02db409b88fbd1a5d13d27/G20_Policy_Report.pdf?MOD=AJPERES – с.81

6. Зелена книга політики підтримки підприємництва внутрішньо переміщених осіб / Підготовлено на запит Центру міжнародного приватного підприємництва (CIPE), Київ, 2015 – с.44 [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://msb.enarod.org/wp-content/uploads/2015/09/Green-Book-IDP_final.pdf

7. Річний звіт НБУ / Національний банк України. – 212 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>

8. Financial Access Surve (FAS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.imf.org>

9. Долбнева Д.В. Стан та перспективи розвитку банківського кредитування МСП в Україні / Д.В. Долбнева // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. - №2. – С. 197-207.

10. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2012 року / Постанова Правління Національного банку України від 18.06. 2015 року № 391 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>

11. Горбач Д. Как малые и средние компании выживают в Евросоюзе [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://economics.lb.ua/business/2015/03/27/300045_malie_srednie kompanii v izhivayut.html?print

Referents

1. Varnaliy, Z.S., Vasiltsiv T.G. & Pokrischka, D.S. (2014). Priorityty vdosconalennia derzhavnoyi politiki rozvitku malogo pidpriemnitstva v Ukraini [Priorities for improving public policy of small business in Ukraine]. *Strategichni prioriteti – Strategic priorities*, 2, 49-54 [in Ukrainian].

2. Sobol, S.M. (2014). Malyi biznes Ukrainy u konteksti evrointegratsii [Small Business Ukraine in the context of European integration]. *Strategiya ekonomichnogo rozvitky Ukrainy – Economic Development Strategy for Ukraine*, 34, 33-40 [in Ukrainian].

3. Baranovskiy, O. (2009). Derzhavna pidtrimka malogo biznesu: Svitovyi dosvid i Ukraina [State support for small business: World experience and Ukraine]. *Economika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1, 74-79 [in Ukrainian].

4. Male i seredne pidpriemnitstvo v Ukraini: stan rosvitku ta regionalni vidminnosni (2015). [Small and medium business in Ukraine: state development and regional differences] *Centr mizhnarodnogo privatnogo pidpriemnitstva*, 25 [in Ukrainian].

5. G-20 SME Finance Policy Guide. October 2011 /IFC ; World Bank, 2011 – 100 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/f3ef82804a02db409b88fbd1a5d13d27/G20Policy_Report.pdf?MOD=AJPERES – с.81

6. Zelena kniga politiki pidtrymky pidpriemnytstva vnutrishnio peremishchenyh osib (2015). *Centr mizhnarodnogo pryvatnogo*

pidpriemnytstva. Retrieved from: http://msb.enarod.org/wp-content/uploads/2015/09/Green-Book-IDP_final.pdf

7. Richnyi zvit NBU (2014) [National Bank Annual Report 2014]. *Natsionalnyi Bank Ukrainy – National Bank of Ukraine*. Retrieved from: – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>

8. Financial Access Surve (FAS). Retrieved from: <http://data.imf.org>

9. Dolbneva D.V. (2014) Stan ta perspektivy rosvitku bankivskogo kredituvanniya MSP v Ukraini [Status and prospects of development of Bank lending to SMES in Ukraine]. *Visnyk Zaporizhskogo natsionalnogo universitetu – Bulletin of Zaporizhzhya National University*, 2, 197-207 [in Ukrainian].

10. Kompleksnaia programa rozvitky finansovogo sektoru Ukrainy do 2012 roky [A comprehensive program of development of the financial sector to 2012]. *Decree of the National Bank of Ukraine dated June 18. 2015 N391*. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>

11. Gorbach D. Kak малыe I sredniie kompanii vizhivayut v Evrosoiuse [As small and medium-sized companies survive in the European Union]. (n.d.). Retrieved from: http://economics.lb.ua/business/2015/03/27/300045_malie_srednie kompanii vizhivayut.html?print

Abstracts

Sarajeva I.N., Nosova N.I.

The Development of Financial Infrastructure Providing Subjects of Enterprise Credit Resources in Ukraine

In this article the development of financial infrastructure providing credit resources of subjects of small and medium entrepreneurship in Ukraine is analyzed, the main problems that hinder the increase of the level of availability for domestic business of sources of funding are identified, and directions of their decision are proposed.

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЛОКАЛЬНОГО РИНКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Серов О.О.

Стаття присвячена нинішньому стану житлово-комунального господарства України. Розглянуто основні проблеми, які заважають продуктивному розвитку локальних ринків житлового господарства. Проаналізовано фактори, що впливають на розвиток ЖКГ. Запропоновано шляхи реформування підприємств, які надають послуги з обслуговування житлового фонду та прилеглої до нього території.

Постановка проблеми. Проаналізувавши нинішній стан ЖКГ можна зробити висновок, що воно вимагає негайного втручання як на вищих рівнях влади, так і на рівні місцевого самоврядування. Неякісні та дорогі комунальні послуги є причиною незадоволення громадян та погіршення їх повсякденного життя. Однією з найбільш поширених тем для дискусій є надання послуг з утримання будинків та прибудинкових територій (УБПТ).

Аналіз досліджень і публікацій. В деяких випадках органами місцевого самоврядування можуть затверджуватись компанії, які керують житлово-експлуатаційними конторами (ЖЕК). Наприклад, в Одесі існує житлово-комунальний сервіс (ЖКС), який є комунальним підприємством і безпосередньо підпорядковується департаменту міського господарства Одеської міської ради та виконує функцію керівництва виробничими дільницями, які виконують функцію ЖЕКА. На даний момент населення вкрай погано оцінює функціонування комунальних підприємств, у тому числі і ЖКС. Причиною такому ставленню стало невиконання багатьох обов'язків підприємствами. Ремонтуються, в першу чергу, ті будинки, мешканці яких звертаються з проханням безпосередньо до найвищих міських чиновників. На жаль, обслужити весь житловий фонд не представляється можливим. У багатьох містах України тарифи на УБПТ затверджувались у 2008-2012 рр., що призводить до того, що діючі тарифи не є економічно-обґрунтованими. На балансі кожного комунального підприємства можуть знаходитись до 2500 будинків. Враховуючи особливості кожного будинку - неможливо приділити кожному належну увагу. Більш того необхідно звернути увагу на те, що незважаючи на необхідність затвердження тарифу на УБПТ окремо по кожному будинку на сесії міської ради, методика розрахунку тарифу затверджується Кабінетом Міністрів України [1]. На даний момент розрахунок тарифу по всій країні здійснюється згідно постанови КМУ № 869, яка, звичайно, не враховує особливості кожного окремого регіону, що

може призводити до неточного розрахунку [2]. Крім того норми часу на виконання всіх видів робіт, потрібних для виконання функцій комунальними підприємствами затверджуються Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального розвитку України та також не враховують особливості кожної області [3]. Результатом усіх цих проблем є загальне незадоволення мешканців міста, зниження їх рівня життя і небезпека аварій в основних системах і конструкціях житлових будинків.

Ринок житлово-комунальних послуг – один з найважливіших локальних ринків, які контролюються адміністративно [4]. Ринки ЖКГ розподіляються на:

- житлово-комунальні сервіси;
- приватні ЖЕКи;
- ОСББ;
- керуючі компанії.

Після розпаду СРСР поряд з ЖЕКАми почали з'являтися керуючі компанії, приватні ЖЕКи, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). Приватні ЖЕКи відрізняються від державних тільки тим, що не регулюються виконавчим комітетом, що, в свою чергу, може бути як плюсом, так і мінусом.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення шляхів розвитку локального ринку житлово-комунального господарства.

Виклад основного матеріалу. Досвід керуючих компаній широко використовується за кордоном та є найбільш розповсюдженим видом домогосподарства у таких країнах як Америка, Німеччина та ін. Керуюча компанія – юридична особа, створена для управління та / або експлуатації, технічного та санітарного утримання багатоквартирних будинків. Метою діяльності керуючої компанії є підтримання нормального технічного стану загального майна багатоквартирних житлових будинків та їх складових частин, а також забезпечення можливості використання загального майна за його призначенням.

З організаційної точки зору керуюча компанія є посередником між безліччю власників багатоквартирного житлового будинку та особами, що надають послуги з утримання та обслуговування багатоквартирного житлового будинку, а також з постачання комунальних ресурсів. Основною функцією керуючої компанії є виконання функцій єдиного замовника, діючого в якості консолідованого представника всіх власників, перед постачальниками та підрядниками і, одночасно, консолідованого представника всіх осіб, які надають послуги з постачання комунальних ресурсів та послуг перед обличчям власників будинку. У даному аспекті створення керуючої компанії зумовлено неможливістю укладення та виконання безлічі договорів кожним власником з кожним постачальником і підрядною організацією.

З точки зору економіки, керуюча компанія здійснює акумулювання грошових коштів власників багатоквартирного житлового будинку, які спрямовуються на розрахунки з постачальниками, утримання і ремонт, а

також організовує управління грошовими потоками. Однією з основних функцій керуючої компанії є облік, контроль і організація розрахунків з постачальниками та підрядниками, включаючи постачальників комунальних ресурсів.

З технічної точки зору керуюча компанія – організація, яка здійснює роботи в області обслуговування спільного майна, планування та здійснення заходів експлуатації та ремонту. Керуюча компанія накопичує інформацію про об'єкт, що вона обслуговує, в тому числі веде облік зносу, амортизації і накопичення майнових та технічних фондів необхідних для відновлювального ремонту амортизованого майна, планує і організовує заходи з відновлення амортизованого майна, здійснює зберігання та актуалізацію технічної документації на об'єкт нерухомості (включаючи інструкцію з експлуатації та проект), розробляє проект експлуатації та технологічні карти, виконує функції замовника (забудовника та технічного нагляду) будівельного контролю в процесі капітального та поточного ремонту, здійснює аварійно-відновлювальний ремонт, є замовником заходів обстеження технічного стану, підтримує технічний стан об'єкта на рівні передбаченому проектом з урахуванням зносу.

Однак для наймання керуючої компанії, спочатку треба створити об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ) та підписати договір на обслуговування між об'єднанням та керуючою компанією.

ОСББ - юридична особа, створена власниками для забезпечення і захисту прав його членів та дотримання їхніх обов'язків, належного утримання та використання неподільного та загального майна, забезпечення своєчасного отримання коштів для оплати всіх платежів, передбачених законодавством та статутними документами. Метою їх створення було надання альтернативного способу обслуговування для мешканців. Однак, спроба піти від монополізованого сегмента ринку завершилася невдачею, оскільки для передачі будинку на баланс приватного підприємства було потрібно провести капітальний ремонт будівлі, що часто вимагало великих витрат, які міська громада собі дозволити не могла.

Можливістю створення об'єднання співвласників багатоквартирного будинку успішно почали користуватися будівельні компанії, які при здачі нового будинку не зверталися до центральних органів влади з проханням про обслуговування житлового будинку, а реєстрували ОСББ і займалися цим самостійно.

Проаналізувавши поточний стан житлово-комунального господарства можна сказати, що воно знаходиться в тому стані, в якому практично неможливо приносити користь місту. Тарифи, які були затверджені ще в 2008-2012 рр. не відповідають сьогоднішнім цінам на матеріали, розмірам заробітної плати працівників і платі за комунальні послуги. Сьогоднішні тарифи на УБПТ, в основному, включають в себе наступні пункти [5]:

- прибирання сходових клітин;

- прибирання прибудинкової території;
- прибирання підвалів, технічних приміщень та горщик;
- технічне обслуговування ліфтів;
- обслуговування систем диспетчеризації, підтримання в робочому стані систем у ліфтах, біля входу до ліфта та біля телефону диспетчера;
- технічне обслуговування внутрішньобудинкових мереж, тепло-, водопостачання, водовідведення та зливної каналізації, несучих і захисних конструкцій, столярних виробів;
- дератизація;
- дезінсекція;
- обслуговування димовентканалів;
- поточний ремонт конструктивних елементів, інженерних систем і технічних пристроїв будинків та елементів зовнішнього благоустрою;
- підготовка до експлуатації в осінньо-зимовий період;
- експлуатація номерних знаків;
- освітлення місць загального користування, підвалів, підкачування води;
- електроенергія ліфтів;
- інші показники.

Виходячи з вищевказаних пунктів тарифу на УБПТ, можна сказати, що ЖКС повинен повністю своїми силами обслуговувати житловий будинок. Враховуючи те, що в кожному типі будинків є свої особливості, можна зробити висновок, що обслужити всі будинки однаково якісно не представляється можливим. Ми вважаємо за доцільне розділити підприємства, щоб зменшити чисельність обслуговуваного фонду, а також залишити на балансі однотипні будинки. Найбільш оптимальною кількістю будинків буде до 150 висотних будинків від 9 поверхів і вище, до 250 будинків від 5 поверхів і вище, або до 500 будинків до 5 поверхів.

Слід звернути увагу, що на даний момент фактичні витрати на утримання будинку та його прибудинкової території обходяться значно дорожче тієї суми, яка закладена в тариф. Причиною цього є те, що з моменту введення в дію тарифів, більш чим у два рази збільшилася мінімальна заробітна плата, зросла вартість енергоносіїв, матеріалів, послуг. Крім цього, комунальні підприємства несуть витрати при виконанні таких послуг як полив територій, вивезення великогабаритним сміття, прибирання територій, які не увійшли до розрахунків тарифу, але проводяться на підконтрольній підприємству території [6].

Виходячи з усього перерахованого вище можна зробити висновок, що реформування житлово-комунальної системи просто необхідно для того, щоб забезпечити нормальне функціонування, а також довгу службу житлового фонду. Першою сходинкою реформування має стати юридичне обґрунтування роботи ЖКС. На даний момент підприємства займаються виключно обслуговуванням житлового фонду, який перебуває у нього на

балансі. На наш погляд, існує необхідність переробити статут підприємства і його колективний договір таким чином, щоб мати можливість обслуговувати не тільки дома, а ще й тимчасові споруди, що знаходяться на території підприємства (такі як, наприклад, окремо розташовані дрібні продовольчі магазини, крамниці, кафе, ресторани і т.д.).

Ще одним болючим місцем підприємства є бездіяльність у випадках безконтрольного використання будинкових інженерних мереж сторонніми організаціями. Такі компанії як телефонні оператори, інтернет-провайдери, телевізійні компанії, використовуючи будинкові мережі, погіршують їх технічний стан. Вони проробляють отвори в сходових клітинах, даху та стінах будинків, прокладаючи кабелі. Горища та підвали вони нерідко використовують суто для своїх потреб, не звертаючи уваги на те, що це є колективною власністю мешканців будинку. Всі їх дії призводять до погіршення загального технічного стану будинку, що має ними компенсуватися. Розрахунок тарифу на використання внутрішньобудинкових мереж і приміщень сторонніми організаціями дозволить підприємству отримати додатковий дохід і використовувати ці гроші на благо будинку.

Також в підвалах нерідко встановлені насоси підкачки води, які знаходяться на балансі підприємства і обслуговуються його силами. З огляду на те, що в тариф водоканалів входить пункт, згідно якому сам водоканал відповідає за централізоване водопостачання, ми вважаємо за доцільне передати насоси на баланс підприємства, яке доставляє воду, або укласти з ним договір на обслуговування цього насоса і стягувати з водоканалу плату за це.

Оновлений статут також повинен передбачати можливість отримання підприємством прибутку шляхом додавання рентабельності до складу тарифу. Це, безсумнівно, сприятливо позначиться на добробуті підприємства та дозволить з часом купити таку необхідну для роботи техніку, як: екскаватор, вишку, вантажні машини і т.д. Купівля підприємством додаткового обладнання дозволить в подальшому економити гроші і не використовувати субпідрядні організації для підпилювання дерев, вивезення листя і багатьох інших необхідних робіт.

Більш того, на наш погляд, необхідно розраховувати всі тарифи на УБПТ індивідуально для кожного будинку. Це можна зробити за допомогою проведення роз'яснювальної роботи з мешканцями, які будуть в змозі на загальних зборах будинку вирішити, які саме пункти тарифу їм потрібні. Це підвищить ступінь довіри обслуговуючому підприємству.

Ще однією суттєвою проблемою ЖКС є чисельність і фонд оплати праці його співробітників. На даний момент двірники отримують, без урахування податків не набагато більше 1 500 грн. за шестиденний робочий тиждень, щодня прибираючи територію близько 6 000 м². З огляду на нові норми, які будуть використані при розрахунку нового тарифу, зарплата двірника виросте, в середньому, на 30%. На жаль, на даний момент склалася така тенденція, що основна маса двірників -

неблагополучні люди, які, час від часу, можуть собі дозволити не вийти на роботу, або ж виконати її неякісно. Все це відбивається і на ставленні мешканців будинку до обслуговуючої організації. Найбільш доцільним, на наш погляд, виходом з даної ситуації є збільшення зарплат двірників, що можливо зробити, передбачивши при розрахунку тарифу премію двірникам в розмірі 100% від окладу. На кожен будинок необхідно прикріпити інформацію, за допомогою якої можна буде дізнатися ПІБ та телефони двірника і його безпосереднього начальника. В кінці місяця складається акт, де старший по будинку оцінює якість роботи двірника за наступними критеріями: періодичність, якість, своєчасність прибирання. Тільки на підставі цього акту двірнику виплачується його заробітна плата.

Ще однією нагальною проблемою ЖКС є те, що багато двірників не мають свого житла і живуть в підвалах житлових будинків, незаконно використовуючи електрику, опалення і водопостачання. З цієї причини ЖКС нерідко обкладається штрафом. На наш погляд, найбільш прийнятним виходом з ситуації, що склалася є офіційне поселення двірників в підвали, установка лічильників на водопостачання, електроенергію та опалення, і стягування плати за використання комунальних послуг.

Крім прибудинкової території, яка прибирається двірниками щодня, є також дуже великі території, які не входять до прибудинкову територію, проте знаходяться на підконтрольній підприємству території - так звані безхазяйні території. Авжеж, чистота на ввіреній території є обов'язковою, тому двірники змушені прибирати дані території щодня. Турбота про оплату прибирання даних територій лягає на плечі ЖКС, хоча в тариф це не входить і територія є власністю міської громади. Спеціально для таких потреб в бюджеті міста повинні закладатися цільові дотації підприємствам, що обслуговують житловий фонд, для покриття їх витрат на прибирання території міста. Альтернативним виходом зі сформованої ситуації є створення спеціального комунального підприємства, яке буде відповідально за ті території, які не входять до прибудинкових. Однак це обійдеться міській раді значно дорожче дотацій спеціалізованим підприємствам. Варто відзначити, що в такі території входять площі занедбаних заводів, військових частин, районні адміністрації міста, бордюри і т.д.

На даний момент в штатних розписах ЖКС є сотні робочих, які займаються як технічним обслуговуванням, так і поточним ремонтом житлового фонду. Однак, для успішного реформування ЖКС потрібно глобальне скорочення. На нашу думку, в штаті підприємства повинні знаходитися тільки ті робочі, які виїжджають на термінові виклики - так звана аварійна бригада, яка обслуговує певну кількість будинків. Саме цю бригаду і варто закладати до статті тарифу «технічне обслуговування»

Найбільш спірною статтею є «поточний ремонт». На наш погляд, найбільш результативно буде повністю виключити її зі складу тарифу. Це дозволить нам скоротити всіх робочих, які в даний момент закріплені за виробничими ділянками. Всі роботи щодо ремонту житлового фонду

повинні проводитися субпідрядними організаціями після технічного огляду будинку або аварійної ситуації на підставі кошторису. Оплачуються дані роботи додатково і мають періодичний характер.

Також хотілося б звернути увагу на т.зв. планово-попереджувальний ремонт, який був незаслужено забутий після розвалу СРСР. Метою даного виду ремонту є завчасне усунення дрібних поломок, щоб не виникало великих аварій. У нашому випадку ми вважаємо за доцільне спрямовувати спеціальну групу, що складається з кваліфікованих слюсаря-сантехніка та електрика на обстеження житлового фонду. Періодичність обстеження може бути різною, проте ми вважаємо, що найбільш оптимальна періодичність - 2 рази на рік. Перевірка всіх систем в кінці літа дозволить виявити неполадки і не допустити аварійних випадків під час опалювального сезону, а перевірка навесні дозволить перевірити працездатність всіх елементів системи будинку після опалювального сезону. Варто відзначити, що при виявленні неполадки будинку слід негайно скласти «дефектний» акт і запропонувати мешканцям будинку скласти кошторис для усунення проблеми. При позитивному рішенні мешканців будинку всю подальшу відповідальність за системи несе підприємство, при негативному – якщо проблема проявить себе в подальшому і призведе до аварії, мешканці повинні будуть додатково оплачувати виклик аварійної бригади.

Відносно електроенергії, яка використовується для освітлення місць загального користування, слід сказати, що необхідна модернізація ламп розжарювання. Заміна існуючих ламп енергозберігаючими лампами дозволить заощадити більше 90% використаної електроенергії. Незважаючи на високу вартість однієї лампи, яка буде включатися і вимикатися в потрібний час, вже через 9 місяців її використання буде отримана економія. Варто також відзначити, що вкрасти лампу буде можливо, але безглуздо – вона не підійде в жоден патрон. Що ж стосується електроенергії ліфтів – нарахування людям необхідно виставляти за фактом витраченої енергії в кінці місяця.

Окрему увагу варто приділити дератизації та дезінсекції підвальних і горіщних приміщень. На даний момент дератизація проводиться 4 рази на рік, дезінсекція – 1 раз. При цьому графік проведення таких робіт складається в кінці попереднього року на весь наступний. Мінусом даного методу є те, що появи щурів та комах в підвалі неможливо спрогнозувати жодним чином. При цьому, якщо дезінсекція була проведена навесні – комахи можуть з'явитися восени, однак до складу тарифу друга дезінсекція не входить. Рішенням даної проблеми, на наш погляд, є оплата даної послуги за фактом проведення дератизаційних або дезінсекційних робіт не за графіком, а на вимогу мешканців будинку.

У таблиці 1 наведено порівняльну характеристику запропонованої реформи.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика запропонованої реформи

Критерій	До реформи	Після реформи
Зміна уставу	Неприбуткова організація, яка обслуговує будинки	Прибуткова організація, яка обслуговує різні архітектурні форми на підконтрольній території
Кількість домів на обслуговуванні	До 2 500 на балансі	Розбивання за поверховістю. 1-поверхові – від 500; 2-3 поверхові – від 200; 4-6 поверхові – від 100; 9- поверхові і вище – від 50.
Прибирання прибудинкової території	Маленькі зарплати, незаконне заселення будинкових приміщень, погане прибирання.	Грошові заохочення, законне житло, контрольоване прибирання.
Дератизація	По графіку 4 рази на рік	При необхідності
Дезінсекція	По графіку 1 раз на рік	При необхідності
Технічне обслуговування	Сантехник, який зрідка заходить в будинок	Планові огляди два рази на рік, цілодобово функціонує аварійна бригада
Поточний ремонт	Вкрай рідко проводиться невеликий ремонт систем будинку силами ЖКС	Професійний ремонт підрядною організацією при першій необхідності і готовності його оплатити
Освітлення	Великі витрати на освітлення лампами	Енергозберігаючі лампи, які економлять більше 90% електроенергії
Електроенергія ліфтів	Закладена в тариф планова сума, яка може бути більше	Оплата мешканцями за фактом використання

Висновки. Враховуючи вищезазначене можна звернути увагу на те, що без підтримки органів місцевого самоврядування реформування не є можливим. На даний момент роботою підприємств житлово-комунального господарства не задоволена більшість громадян. Однак, якщо підвищити рівень довіри до таких підприємств шляхом відкритої співпраці, можна буде розраховувати на те, що багато будинків буде заключати договори на обслуговування житлового фонду саме із такими підприємствами.

Найбільшою проблемою на шляху до виконання вищезазначеної реформи стає міська рада. Відкрита співпраця із людьми призведе до розрахунку раціонально тарифу на кожен будинок в різний термін – не можливо охопити все місто одразу ж. Але кожен тариф повинен бути затверджений виконавчим комітетом міської ради, яка може не погодити тариф без таких пунктів як поточний ремонт, дезінсекція та ін. Крім того, сесія виконавчого комітету зазвичай проводиться раз на місяць, що може бути не достатньо та призведе до дуже довгої процедури затвердження тарифів. Виходом із цієї ситуації може стати покладання обов'язків на затвердження тарифів на профільні департаменти – департамент міського господарства або департамент економічного розвитку.

Із допомогою цієї реформи, на наш погляд, може бути досягнуто стабільну роботу житлово-комунального господарства будь-якого міста.

Література

1. Закон України «Про житлово-комунальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2011 р. № 869 «Про забезпечення єдиного підходу до формування тарифів на житлово-комунальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/529-2009-п>
3. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального розвитку України від 25 грудня 2013 р. № 603 «Про затвердження Норм часу та матеріально-технічних ресурсів, норм обслуговування для робітників при утриманні будинків, споруд і прибудинкових територій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/529-2009-п>
4. Серов О., Аналіз локальних ринків та їх проблем в умовах економічного кризису в Україні./О. Серов// Економічні інновації. – 2015.– №60. – с. 171-180.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2009 р. № 529 «Про затвердження Типового договору про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/529-2009-п>
6. Серов О., Проблеми житлово-комунального господарства у світлі сучасних реформ економіки України./О. Серов// Економічні інновації. – 2015.– №62. – с. 148-156.
- 7.

References

1. Zakon Ukrainy “Pro zhitlovo-komunalni poslugi” [The law of Ukraine “About utilities”] Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1875-15> [in Ukrainian].

2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini vid 1 chervnia 2011 r. № 869 “ Pro zabezpechennia edynogo pidkhodu do formuvannia tarifiv na zhitlovo-komunalni poslugi” [The decree of Cabinet of Ministers of Ukraine of 1 June, 2011 N 869 “About providing a unified approach to the formation of tariffs for housing services”] Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/529-2009-п> [in Ukrainian].

3. Nakaz Ministerstva regionalnogo rozvitku, budivnytstva ta zhitlovo-komunalnogo rozvytku Ukraini vid 25 grudnia 2013 r. № 603 “Pro zatverdzhennia norm chasu ta materialno-tekhtichnykh resursiv, norm obslugovuvannia dlia robitnikov pri utrymanni budinkiv, sporud ta pribudynkovykh territorii” [Order of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine of 25 december, 2013 N603 “About approval of the rules of time and material resources, standards of care for workers in the maintenance of buildings, structures and adjoining areas”] Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/529-2009-п> [in Ukrainian].

4. Serov, O.O. (2015). Analiz lokalnykh rynkiv ta yikh problem v umovah ekonomichnogo krizisu v Ukraini [Analysis of local markets and their problems in the conditions of economic crisis in Ukraine] Ekonomichni innovatsii - Economic innovations, 60, 171-180 [in Ukrainian].

5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini vid 20 travnia 2009 r. № 529 “Pro zatverdzhennia typovogo dogovoru pro nadannia poslug z utrymannia budinkiv, sporud ta pribudynkovykh territorii” [The decree of Cabinet of Ministers of Ukraine of 20 May, 2009 N 529 “about approval of the typical contract for serviced of maintenance of houses and buildings and adjacent territories] Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/529-2009-п> [in Ukrainian].

6. Serov, O.O. (2015). Problemy zhitlovo-komunalnogo gospodarstva u svitli suchasnikh reform ekonomiky Ukrainy [Problems of utilities during economic reforms of Ukraine] Ekonomichni innovatsii - Economic innovations, 60, Vol. 2, 148-156 [in Ukrainian].

Abstract

A.O.Serov

The ways of development of local markets of utilities (on the example of Odessa).

The article is devoted to the current state of housing and communal services of Ukraine. The main problems that hinder productive development of local housing markets are known. Factors affecting the development of housing are analyzed. The ways of reforming the companies providing services for housing and surrounding areas are proposed.

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ДЕМАТЕРІАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Сотник І.М., Гончаренко О.С.

У статті розроблено теоретико-концептуальні засади створення стратегії дематеріалізації господарської діяльності підприємства. Розглянуто сутність стратегії дематеріалізації компанії, її мету, завдання, розділи стратегії, фактори, що впливають на формування кола дематеріалізаційних заходів. Запропоновано етапи розроблення стратегії дематеріалізації підприємства з урахуванням екологічних чинників на основі процесно-системного підходу.

Постановка проблеми. Розвиток науково-технічного прогресу, інформатизація суспільства спричиняють швидкі зміни у ринковому і внутрішньовиробничому середовищі підприємств. Створення нових технологій обумовлює появу нових продуктів, трансформуючи вимоги споживачів, що, у свою чергу, змушує суб'єктів господарювання розробляти і пропонувати ринку кращі технології та продукти. Прискорена зміна виробничих технологій, видів і модифікацій продукції спричиняє додаткові витрати підприємств, пов'язані з моральним зношуванням устаткування, необхідністю удосконалення конструкцій виробів тощо. Екологічними наслідками такої «гонки» є накопичення обсягів відходів у навколишньому природному середовищі, виснаження природних ресурсів, глобалізація екологічних проблем.

Одним з перспективних напрямів виходу з такої неоднозначної ситуації є зростання внутрішньовиробничої ефективності підприємств на засадах дематеріалізації, що забезпечує одночасне досягнення екологічних та економічних цілей господарювання через оптимізацію матеріалопотоків фірм [1-3]. У зв'язку з цим, розроблення стратегій дематеріалізації компаній є актуальним завданням для сучасних еколого-економічних досліджень.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблемам дематеріалізації соціально-економічних систем різних ієрархічних рівнів присвячені праці С. Ардекані [4], Д. Аусубела [4-6], П. Бартелмуса [7], П. Ваггонера [5], І. Верніка [6], Р. Германа [4; 6] та інших. На даний час науковцями широко досліджено методологічні та методичні аспекти дематеріалізаційних процесів, значні напрацювання стосуються практичних механізмів управління дематеріалізаційними зрушеннями. Водночас, наукові розробки охоплюють, здебільшого, соціально-економічні системи макроекономічного та глобального рівнів, тоді як дослідження мікроекономічних факторів, умов, напрямків дематеріалізації на підприємстві носять фрагментарний характер. Крім того, бракує

вітчизняних наукових праць з цих питань. Особливо це стосується стратегічного планування розвитку процесів дематеріалізації у суб'єктів господарювання.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є розроблення теоретико-концептуальних засад формування стратегії дематеріалізації господарської діяльності підприємства з урахуванням екологічних факторів.

Виклад основного матеріалу. І. Бланк, Б. Карлофф, А. Чандлер розглядають поняття стратегії як комплекс довгострокових цілей і план найбільш ефективного розподілу ресурсів для їх досягнення [8]. Згідно цього визначення стратегія є засобом координації цілей і ресурсів, що якнайкраще відповідає концепції дематеріалізації економіки підприємства.

Метою створення стратегії екологічно спрямованої дематеріалізації на мікрорівні, як і будь-якої стратегії, є не лише визначення мети діяльності компанії, а й пошуки ефективних шляхів її досягнення на основі глибокого розуміння сутності стратегії кожним її співвиконавцем. Стратегія повинна передбачати всі умови, необхідні для забезпечення найкращих шансів досягнення успіху.

Обґрунтування стратегії дематеріалізації фірми потребує нового підходу до розуміння бізнесу, виходячи з того, що підприємства виступають як центри матеріалопотоків, прямо чи опосередковано пов'язані в єдиному інтегрованому процесі управління основними та супутніми матеріальними потоками для найбільш повного й якісного задоволення покупців відповідно до їх специфічних потреб і цілей бізнесу.

Згідно принципів де матеріалізації, стратегія з її впровадження покликана сприяти вирішенню таких основних завдань компанії:

- 1) зменшенню обсягів викидів шкідливих речовин в атмосферу шляхом скорочення матеріальних потоків на «вході»;
- 2) оптимізації використання матеріальних ресурсів з урахуванням економічної вигоди суб'єкта господарювання та впливу виробництва на навколишнє природне середовище;
- 3) застосуванню новітніх підходів у використанні тари і упаковки;
- 4) удосконаленню процесів обробки замовлень та організації транспортних перевезень відповідно до умов зберігання і транспортування продукції;
- 5) зменшенню обсягів відходів шляхом використання безвідходних або маловідходних технологій;
- 6) забезпеченню мінімального рівня деструктивного впливу діяльності фірми на довкілля в цілому;
- 7) формуванню сприятливого екологічно орієнтованого іміджу товарів підприємства у споживачів;
- 8) підвищенню еколого-економічної ефективності діяльності суб'єкта господарювання.

Стратегія дематеріалізації підприємства має охоплювати вибір найбільш ефективних організаційно-правових форм діяльності,

передбачати застосування прогресивних методів управління з метою мінімізації екодеструктивного впливу та виробничих витрат, а також максимізації прибутку й соціального ефекту дематеріалізаційних зрушень. Отже, формування стратегії дематеріалізації є комплексним, впорядкованим та інтегрованим процесом, спрямованим на отримання сукупних соціо-еколого-економічних результатів господарської системи підприємства в сенсі створення доданої вартості і покращання рівня обслуговування споживачів, а також зниження деструктивного навантаження діяльності фірми на довкілля через оптимізацію витрат на матеріальні та інформаційні потоки.

Основними елементами стратегії дематеріалізації є сукупність стратегічних рішень у сферах перебігу процесів закупівель, зберігання, конструювання, виробництва, транспортування, дистрибуції продукції, постпродажного обслуговування покупців та менеджменту відходів. Варто зауважити, що дана стратегія має як внутрішній вимір, що охоплює організацію ефективних матеріальних та інформаційних потоків в межах підприємства, так і зовнішній, який полягає в оптимізації зв'язків з оточенням при реалізації закупівель і дистрибуції товарів.

Єдиного, універсального методу розробки стратегії дематеріалізації діяльності підприємства на даний час не існує. Цей документ, як правило, складається з низки цілей, процедур, структур, елементів, систем і т. д., які подаються у вигляді стратегічного плану. З урахуванням рекомендацій [9], останній може містити такі розділи:

1) загальне резюме, в якому демонструється суть стратегії дематеріалізації, зазначається її зв'язок з іншими сферами господарювання компанії;

2) мета дематеріалізації в організації, необхідні показники діяльності і способи їх вимірювання;

3) опис процесу, за допомогою якого дематеріалізація в цілому може досягти поставлених цілей, змін, які для цього будуть здійснені, а також опис того, як здійснюватиметься управління ними;

4) опис того, як окремі функції дематеріалізації робитимуть свій внесок у виконання плану, опис пов'язаних з цим змін і процесу інтеграції всіх операцій;

5) плани, що охоплюють ресурси, необхідні для виконання стратегії дематеріалізації;

6) плани за витратами на дематеріалізаційні заходи та їх обрані фінансові показники;

7) опис того, як стратегія дематеріалізації вплине на бізнес у цілому, особливо з погляду його цільових показників, внеску стратегії в отримання користі для споживачів і задоволення їх запитів.

Наповнення зазначених розділів стратегії потребує детального попереднього дослідження умов господарювання підприємства, показників його поточного стану, аналізу існуючих планів і стратегій фірми в інших сферах її діяльності. У зв'язку з цим, при проектуванні стратегії дематеріалізації, перш за все, необхідно проаналізувати стратегії більш

високого рівня, що дозволить зрозуміти, яким чином вона зможе зробити свій внесок у їх реалізацію. Крім того, необхідно враховувати:

- середовище, в якому ведеться бізнес, тобто враховувати чинники, які впливають на сталий розвиток компанії;

- особливу еколого-економічну компетенцію організації, що визначається чинниками, якими фірма може управляти і які вона використовує, щоб відрізнятись від інших.

Зазначені характеристики засвідчують, яке положення підприємство займає в даний час, а стратегія більш високого рівня – яке воно хоче займати в майбутньому.

Для отримання інформації про середовище ведення бізнесу і про особливі компетенції доцільно застосувати аудит матеріальних потоків на підприємстві. Його мета полягає у зборі значущої інформації для побудови матеріального балансу підприємства та схеми руху матеріальних потоків від видобутку первинних матеріалів до захоронення відходів на звалищах. Дану методику докладно розглянуто у [10]. Вона розкриває матеріально-інформаційну сутність економічних взаємовідносин як всередині компанії, так і з зовнішнім середовищем. На основі даної інформації доцільно проводити аналіз сильних та слабких сторін в організації, можливостей і загроз здійснення дематеріалізаційних зрушень аналогічно SWOT-аналізу.

На підставі виконаного аналізу відбувається формування й у подальшому реалізація стратегічних напрямів дематеріалізації діяльності компанії. Розроблення таких напрямів має ґрунтуватися на врахуванні кола факторів, які впливають на дематеріалізаційні процеси. Найбільш значущі з цих чинників подані на рис. 1. Передусім, до них належить якість продукції, збереження та покращення якої є основною умовою здійснення будь-яких перетворень на підприємстві. Значний вплив на дематеріалізацію чинять також складність виробництва продукту, спектр виконуваних ним функцій та габарити, обсяги утворення відходів, обумовлені використовуваною технологією, рівень ремонтпридатності та можливість заміни продукту іншим, виробничі витрати. Крім того, ефективна організація інноваційної діяльності на підприємстві та висока періодичність впровадження інновацій у виробництво створюють необхідні передумови для зниження ресурсовитрат на одиницю продукції. Доступність нових більш ефективних виробничих ресурсів також стимулює дематеріалізаційні зміни. Зазначені фактори тісно пов'язані між собою і, як правило, діють у комплексі [2].

Після визначення вагомих факторів впливу формується множина пропонованих стратегічних рішень, які оцінюються з позицій їх соціальної та еколого-економічної ефективності для компанії. Результатом оцінювання є відбір найбільш перспективних рішень, що будуть реалізовані у подальшому.

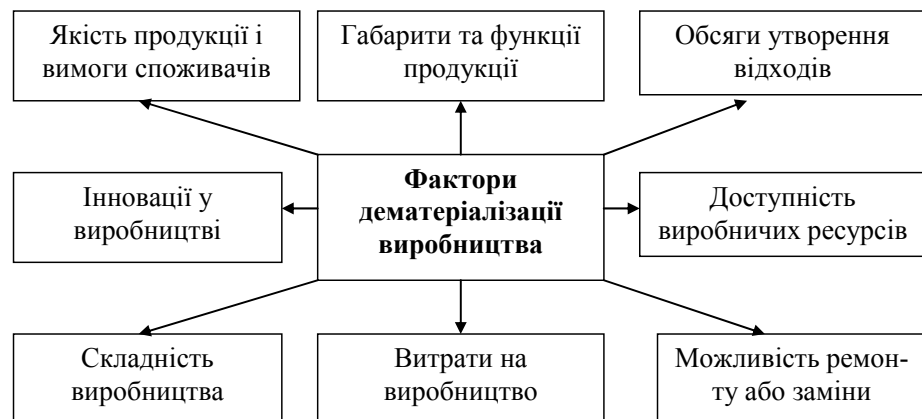

Рис. 1. Фактори дематеріалізації виробництва [2]

Варто зауважити, що врахування екологічних факторів при розробленні стратегії дематеріалізації підприємства має свої особливості, які впливають на застосовувані підходи до формування стратегії та визначають сутність етапів її побудови. У цьому випадку, на нашу думку, доцільно використовувати процесно-системний підхід, що забезпечує створення інтегрованого комплексу стратегічних еколого-економічних заходів і охоплює декілька етапів.

На першому етапі досліджується вплив діяльності підприємства на довкілля. Для оцінки рівня такого впливу доцільно визначити його існуючі та потенційні джерела і можливі зміни в майбутньому.

На другому етапі з'ясовується рівень дематеріалізації продукції, досягнутий на підприємстві. Для цього нами пропонується використовувати підхід, детально викладений у [11]. Суть запропонованого підходу полягає у розрахунку матеріаловкладень на одиницю функції, яку несе в собі або надає споживачу вироблена продукція, з деталізацією матеріаловкладень за етапами життєвого циклу продукції. Даний підхід дозволяє оцінити потенційні економічні втрати та вплив продукту на навколишнє природне середовище, що використовується для надання конкретної послуги.

На третьому етапі визначаються цілі та завдання стратегії дематеріалізації. Існують різні підходи до визначення цілей підприємства, але загальним є їх орієнтація на базову стратегію розвитку. Основним підходом до формування системи цілей управління дематеріалізацією компанії з урахуванням екологічних факторів виступає ресурсно-процесний підхід, головною метою якого є узгодження економічних інтересів учасників господарської діяльності на основі оптимального з економічної та екологічної точок зору використання ресурсів в існуючих на певному історичному етапі умовах господарювання.

На четвертому етапі визначаються і конкретизуються напрямки

впливу стратегії на діяльність фірми, а також оцінюються фактори успіху. Останні ґрунтуються на потенціалі підприємства, відрізняючись від нього тим, що безпосередньо впливають на успіх, оскільки можуть інтерактивно сприйматися споживачами. У табл. 1 нами подані фактори успіху дематеріалізації компанії з урахуванням екологічних факторів.

Таблиця 1
Фактори успіху дематеріалізації підприємства з урахуванням екологічних факторів*

Фактори успіху	Параметри успіху
Економічні	Збільшення частки ринку товарів компанії Збереження та розширення клієнтури Розвиток брендів Збільшення прибутку за рахунок екологізації та дематеріалізації діяльності Зменшення екологічних платежів
Соціальні	Високий рівень обслуговування покупців Зменшення шкідливого впливу діяльності виробничих об'єктів на населення Забезпечення безпеки життєдіяльності компанії та населення території, де вона розташована
Екологічні	Зниження обсягів використання матеріальних ресурсів при виробництві, постачанні, зберіганні та реалізації товарів, захороненні відходів. Зменшення масштабів забруднення довкілля

* розроблено авторами

На п'ятому етапі розробляється еколого-економічний механізм дематеріалізації на підприємстві, докладно описаний в [12]. Імплементация механізму забезпечує здійснення дематеріалізаційних зрушень та вирішення екологічних завдань, виходячи з економічних інтересів підприємства відповідно до постулатів сталого розвитку. Функціонування механізму дозволяє як порівнювати варіанти екоефективних рішень між собою, так і розробляти нові продукти та бізнес-стратегії з урахуванням переваг дематеріалізації.

На шостому етапі здійснюється оцінка ефективності стратегії й її коригування у разі необхідності. Основними параметрами оцінювання ефективності дематеріалізаційних процесів підприємства на екологічних засадах є такі:

– узгодженість стратегії із зовнішнім середовищем, тобто з політикою країни у сфері охорони довкілля, прогнозами змін національної економіки, правових умов господарювання та кон'юнктури споживчого ринку;

– внутрішня збалансованість стратегії, тобто узгодженість

(відсутність гострих суперечностей) між перспективними цілями і обраною політикою управління компанією, яка враховує логічну послідовність заходів реалізації стратегії;

– можливість реалізації стратегії при наявному ресурсному потенціалі підприємства, зокрема, фінансових можливостях, технічній оснащеності, кваліфікації персоналу;

– результативність стратегії, яка визначається на основі показників еколого-економічної ефективності її реалізації. При цьому не можна ігнорувати показники неекономічної ефективності, такі, зокрема, як підвищення ділової репутації та іміджу підприємства.

Сьомий етап полягає у реалізації стратегії. Складності імплементації цього документа можуть бути обумовлені протиріччями та комплексністю взаємозв'язків функціонування численної кількості ланок господарювання, включених у ланцюг товароруху.

Таким чином, впровадження зазначених семи етапів процесу розроблення і реалізації стратегії дематеріалізації підприємства забезпечує створення комплексного документу із застосування дематеріалізаційних змін на виробництві та у зв'язках компанії з зовнішнім оточенням на екологічних засадах, а також імплементацію відповідних екологоорієнтованих управлінських рішень у практику господарювання фірм, поступово наближаючих економічні суб'єкти до досягнення цілей сталого розвитку.

Висновки. Важливість, доцільність та необхідність розробки і реалізації стратегій дематеріалізації підприємств у сучасному світі диктується як економічними чинниками, пов'язаними з можливостями суттєвої економії коштів компаній внаслідок оптимізації їх матеріалопотоків, зростання конкурентоспроможності продукції на ринках, так і екологічними факторами, що обумовлюють скорочення масштабів забруднення довкілля через зниження обсягів використовуваних сировини і матеріалів суб'єктами господарювання, економію природоохоронних витрат фірм, зменшення відходоутворення.

Темпи впровадження стратегій дематеріалізації підприємств залежать, перш за все, від керівництва компаній і політики держави у сфері природокористування й охорони навколишнього середовища. Низькі ціни на виробничі ресурси, система дотацій та субсидій великим природокористувачам, низькі ставки зборів за забруднення довкілля, незначні штрафи за нераціональне використання ресурсів і понаднормативне забруднення навколишнього природного середовища тощо обумовлюють відсутність у керівництва фірм мотивації до реалізації природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів. За таких умов навіть найдосконаліша стратегія дематеріалізації не може бути успішно реалізованою. Отже, сьогодні запоруками імплементації запропонованих теоретико-концептуальних засад формування стратегій дематеріалізації на мікрорівні мають стати адекватні дії державних та регіональних органів влади з підтримки та економічного стимулювання дематеріалізаційних зрушень у виробництві і споживанні.

Література

1. Сотник І. М. Стратегії та інструменти активізації дематеріалізаційних змін в економіці України / І. М. Сотник, Ю. О. Мазін // Сталій розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 3-8.
2. Сотник І. М. Дематеріалізація як фактор зростання внутрішньовиробничої ефективності підприємства / І. М. Сотник, Ю. О. Мазін // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 4. – С. 48–51.
3. Концептуальні підходи до змін моделей споживання та виробництва при переході до стійкого розвитку / Л.Г. Мельник, О.І. Мельник, О.І. Карінцева та ін. // Механізм регулювання економіки. – 2007. – №3. – С.51-58.
4. Herman R. Dematerialization / R. Herman, S. Ardekani, J. Ausubel // Technological forecasting and social change. – 1990. – № 38. – P. 333 – 347.
5. Ausubel J. H. Dematerialization: Variety, caution, and persistence [Electronic resource] / J. H. Ausubel, P. E. Waggoner. – *PNAS*, 2008. - 105 (35), p.12774-12779. – Retrieved from : <http://www.pnas.org/content/early/2008/08/25/0806099105.full.pdf>. – Title from the screen.
6. Wernick I.K. Materialization and Dematerialization: Measures and Trends [Electronic resource] / I. K. Wernick, R. Herman, S. Govind, J. H. Ausubel, 1996. – Retrieved from: <http://phe.rockefeller.edu/Daedalus/Demat>. – Title from the screen
7. Bartelmus P. Dematerialization, Environmental Accounting and Resource Management [Electronic resource] / P. Bartelmus, S. Bringezu, S. Moll, 2000. – Retrieved from : http://ec.europa.eu/environment/enveco/waste/pdf/demat_resource_man.pdf. – Title from the screen.
8. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pcdigest.net/ures/book/sis.shtml>.
9. Фролова Л. В. Механізми логістичного управління торговельним підприємством: Монографія/ Л. В. Фролова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 322 с.
10. Гончаренко А.С. Теоретические подходы к эколого-экономическому обоснованию дематериализации экономики / Ю. В. Чорток, А.С. Гончаренко // Внешнеэкономическая деятельность и обеспечение экономической безопасности. – №1(2). – 2013. – С. 82-86.
11. Гончаренко О. С. Науково-методичний підхід до оцінювання рівня екологічно спрямованої дематеріалізації соціально-економічних систем / О. С. Гончаренко // Механізм регулювання економіки. – 2015. – № 1.– С. 127–134.
12. Сотник І. М. Формування еколого-економічного механізму управління дематеріалізацією на підприємстві / І. М. Сотник, О. С. Гончаренко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2015. – № 2. – С. 258-266.

References

1. Sotnyk, I. M. (2013). Stratehii ta instrumenty aktyvizatsii dematerializatsiinykh zmin v ekonomitsi Ukrainy [Strategies and tools enhance dematerialized changes in the economy of Ukraine]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable development economic*, Vol. 4, 3-8 [in Ukrainian].
2. Sotnyk, I. M. (2014). Dematerializatsiia yak faktor zrostantia vnutrishnovyrobnychoi efektyvnosti pidpriemstva [Dematerialization as a factor of growth internal production efficiency of the enterprise]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable development economic*, Vol. 4, 48-51 [in Ukrainian].
3. Melnyk, L.H., et al. (2007). Kontseptualni pidkhody do zmin modelei spozhyvannia ta vyrobnytstva pry perekhodi do stiikoho rozvytku [Conceptual approaches to change patterns of consumption and production in the transition to sustainable development]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – Mechanism of Economic Regulation*, Vol. 3, 51-58 [in Ukrainian].
4. Herman, R. Ardekani, S. Ausubel, J. (1990). Dematerialization. *Technological forecasting and social change*. Vol. 38, 333 – 347 [in English].
5. Ausubel, J.H. Waggoner, P.E. (2008). Dematerialization: Variety, caution, and persistence. *PNAS*, Vol. 105 (35), 12774-12779. Retrieved from: <http://www.pnas.org/content/early/2008/08/25/0806099105.full.pdf>.
6. Wernick I.K. Herman, R. Govind, S. Ausubel, J.H. (1996). Materialization and Dematerialization: Measures and Trends. Retrieved from: <http://phe.rockefeller.edu/Daedalus/Demat>.
7. Bartelmus, P., Bringezu, S., Moll, S. (2000). Dematerialization, Environmental Accounting and Resource Management. Mode of access: http://ec.europa.eu/environment/enveco/waste/pdf/demat_resource_man.pdf.
8. Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. – Retrieved from: <http://www.pcdigest.net/ures/book/sis.shtml> [in Ukrainian].
9. Frolova, L.V. (2005) *Mekhanizmy lohistychnoho upravlinnia torhovelnym pidpriemstvom [Mechanisms logistics management of trade enterprise]*. Donetsk: DonDUET [in Ukrainian].
10. Goncharenko, A.S., Chortok, Yu.V. (2013). Teoreticheskie podhody k ekologo-ekonomicheskomu obosnovaniyu dematerializatsii ekonomiki [Theoretical approaches to ecological and economic feasibility of the dematerialization of the economy]. *Vneshneekonomicheskaya deyatelnost i obespechenie ekonomicheskoy bezopasnosti - Foreign economic activity and economic security*, Vol. 1.2, 82-86 [in Russian].
11. Honcharenko, O. S. (2015). Naukovo-metodychnyi pidkhid do otsiniuvannia rivnia ekolohichno spriamovanoi dematerializatsii sotsialno-ekonomichnykh system [Scientific and methodical approach to the evaluation of environmentally focused dematerialization of socio-economic systems]

Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – Mechanism of Economic Regulation. Vol. 1, 127–134 [in Ukrainian].

12. Sotnyk, I.M., Honcharenko, O.S. (2015). Formation of ecological and economic mechanism of dematerialization at the enterprise. *Marketynh i menedzhment innovatsii - Marketing and Management of Innovation*. Vol. 2, 258-266 [in English].

Abstract

**Sotnyk I. M., Goncharenko O. S.
Theoretical and conceptual bases of formation of enterprise dematerialization strategy**

In the article there is developed theoretical and conceptual basis of creation of dematerialization strategy of business enterprises. There is considered the essence of dematerialization strategy, its goals, objectives, strategies sections, factors which are influencing on the range of dematerialization measures. The stages of company dematerialization strategy development taking into account environmental factors on the basis of process-system approach are proposed.

**УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПРОМИСЛОВОГО
ПІДПРИЄМСТВА: ІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ**

Тихонова І.М.

В статті визначається концептуально-методичний підхід до управління витратами промислового підприємства в аспекті переходу до застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності і необхідності забезпечення високого рівня конкурентоспроможності. Запропоновано здійснювати управління витратами промислового підприємства за допомогою подвійного підходу: питання організації обліку та інформаційного забезпечення адміністрування витрат, питання безпосереднього управління витратами за допомогою заходів внутрішнього управлінського обліку. Визначено перелік заходів щодо регулювання рівня витрат та підвищення рівня конкурентоспроможності, порядок реалізації яких має бути закріплений в наказі про облікову політику.

Постановка проблеми. Процес інтеграції національної економічної системи в європейський простір та світовий господарський простір висуває нові вимоги до забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств, і одним з головних аспектів досягнення такої спроможності до конкурування господарюючих суб'єктів на відкритих ринках є процес управління витратами. В світовій практиці вже визначені загальні принципи і методичні підходи до організації управління витратами, незважаючи на те, що окремого Міжнародного стандарту фінансової звітності, присвяченого обліку витрат, не передбачено, правила організації обліку та управління витратами визначено в ряді інших стандартів.

Сучасні умови господарювання вимагають від суб'єктів господарювання виконання вимог щодо відповідності підходів та стандартів ведення обліку та складання звітності міжнародним підходам та нормативам. Вимоги і правила міжнародного рівня та національного мають певні відмінності, хоча останні і розроблялись в адаптованому форматі до міжнародних правил ведення обліку та складання фінансової звітності. В законодавчому аспекті застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності вже є дозволенним для вітчизняних промислових підприємств та суб'єктів господарювання з іншими видами діяльності, однак ряд проблем, пов'язаних з практичним застосуванням міжнародних положень, їхньою імплементацією в реалії національного економічного процесу, адаптацією самого підприємства до тих прийомів і методів, які доведеться застосовувати в зв'язку з переходом до міжнародних правил

обліку та звітності, лишається невирішеною і знаходити відповіді на такі питання необхідно в ході організації облікового процесу на самому підприємстві шляхом врахування особливостей національного законодавства, інтеграційних перспектив, внутрішнього порядку і особливостей роботи підприємства, можливостей та рівня кваліфікації штату працівників. Особливої уваги питання вдосконалення обліку витрат заслуговує на виробничих підприємствах, оскільки такі суб'єкти господарювання відрізняються найбільш розгалуженою структурою собівартості, різноманітним підходом до складання калькуляції продукції, товарів, робіт, послуг, а також потребою в гнучкій зміні прийомів і способів щодо віднесення витрат матеріалів, праці, основних фондів та інших складових на собівартість кінцевих продуктів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам відображення витрат сучасними підприємствами в умовах інтеграції, а також розробці методичних, теоретичних та методичних рекомендацій в цьому аспекті присвятив свої роботи С. Голов [1], яким обґрунтовані теоретичні засади визнання та обліку витрат з врахуванням генезису та семантики даної категорії, а також з врахуванням перспектив застосування МСФЗ. В роботах І.Білоусової та М.Чумаченка [2] наведено пропозицію щодо повного застосування міжнародних підходів до обліку та відображення в звітності інформації про витрати підприємства на основі імплементації МСФЗ та відмови від національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Аргументацією такого підходу є значна невідповідність національних правил обліку витрат міжнародним нормам і підходам, а також відсутність окремого стандарту з регламентації обліку витрат серед Міжнародних стандартів подання фінансових звітів. Історія формування національних підходів до організації обліку витрат при цьому авторами майже не враховується, що, вважаємо, є не зовсім вірним з точки зору імплементації подібних рекомендацій в практику та з огляду на специфічність процесу формування національних правил обліку та складання фінансової звітності. Також питанням застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності підприємствами України, в тому числі і в аспекті вдосконалення підходів до організації обліку витрат займалися такі дослідники як Ф. Бутинець [3], В. Пархоменко [4], В. Єфименко та Л. Лук'яненко [5], В. Сопко [6], В. Швець [7]. Ґрунтовне дослідження і аналіз особливостей обліку та оцінки витрат відповідно до національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності проведено О. Линник та О. Кадук [8], в якому розглянуті основні причини необхідності реформування національного інституціонального забезпечення процесу обліку витрат через наявність суттєвих протиріч в цьому аспекті між національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Незважаючи на численну кількість публікацій, що висвітлюють результати досліджень питання вдосконалення обліку витрат підприємствами України, в аспекті відповідності підходів національних та міжнародних стандартів, чіткі рекомендації стосовно визначення власного

методичного підходу самими підприємствами, який би дозволяв їм оптимізувати внутрішні обліково-аналітичні процедури таким чином, щоб відповідати міжнародній стандартизації, ефективно управляти витратами, отримати високу інформаційну цінність та результативність від докладених зусиль в сфері організації обліку витрат, розроблено не було. Особливо суттєвим дане питання є для промислових підприємств України, які характеризуються істотними складнощами в сфері організації управлінського та фінансового обліку витрат і визначення собівартості готової продукції. Класичні методи і підходи до калькулювання собівартості продукції, критерії визнання і оцінки витрат, що діють в національному та міжнародному підходах до організації обліку, мають бути узгоджені. Причому зручний і правильний підхід може бути сформульований на мікрорівні самим підприємством в рамках існуючого інституціонального забезпечення.

Мета дослідження. Метою даної статті є розробка концептуальних та методичних підходів до вдосконалення процесу обліку витрат на вітчизняних підприємствах щодо підвищення їхньої конкурентоспроможності з врахуванням сучасних інтеграційних перспектив та вимог щодо застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності, які включають в себе впорядкований перелік заходів по систематизації та узгодженню підходів до оцінки і визнання витрат, відображення їх в регістрах управлінського та фінансового обліку, зазначення інформації про них в фінансовій звітності.

Виклад основного матеріалу. Питання організації управління витратами промислового підприємства з метою підвищення рівня його конкурентоспроможності в аспекті імплементації Міжнародних стандартів фінансового обліку варто розглядати з позицій фінансового та управлінського обліку, оскільки перша складова відповідає організаційно-інформаційній складовій, а друга - безпосередньо процесу управління витратами. Для вітчизняних промислових підприємств нормативною основою для оцінки та обліку витрат є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [9], Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [10], Податковий кодекс України [11]. Перелічений набір нормативних документів становить основу для обліку та відображення в звітності інформації про витрати підприємств, однак серед правил, що встановлюються цими документами, є внутрішні протиріччя, які стосуються способів, термінів, методів оцінки витрат. Так, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та національні положення (стандарт) бухгалтерського обліку визначають витрати за критерієм зменшення економічних вигід при їхньому виникненні та погашенні або збільшенні зобов'язань, а правила податкового обліку полягають у визначенні чіткого переліку і набору типових витрат, відповідно до якого певні події та їх наслідки класифікуються як витрати. Тобто відбір витрат в податковому обліку є більш жорстким і не підпадає під дію законів логіки, а потрібна лише чітка ідентифікація витрат згідно з встановленим переліком і набором

правил. Така невідповідність триває в національному законодавстві протягом тривалого періоду часу, ще до прийняття Податкового кодексу. В останній редакції Податкового кодексу України зроблено спробу реалізувати уніфікований підхід до класифікації, визнання та обліку витрат, однак вдалось це зробити лише частково.

Так, для визначення суми для нарахування податку на прибуток підприємства застосовується правило нарахування, а не концепція «першої події», яка діяла раніше і полягала у визнанні витрат за фактом, що наставав раніше: або оплата за товари, роботи, послуги, або отримання самих цінностей або послуг. Уніфіковано лише часову складову ідентифікації витрат, а не сам підхід, критеріальний відбір та спосіб оцінки витрат. Так, виробниче підприємство може в своїй діяльності нести такі витрати, які дійсно визнаються витратами в бухгалтерському обліку, а саме: втрати від браку продукції, витрати на навчання і підвищення кваліфікації працівників, закупівля техніки та обладнання, їхня амортизація, передача неповністю амортизованих основних засобів третім особам, витрати на встановлення і обслуговування обладнання, проведення ремонтів виробничих ліній, які не призводять до підвищення економічних вигід від їхнього використання, тобто не є капітальними витратами тощо. З метою визначення податку на прибуток підприємства не всі ці витрати або не в повному обсязі можуть бути віднесені до витрат, а деякі з них стануть витратами в наступних періодах, а деякі не стануть витратами, з точки зору обчислення податку на прибуток, взагалі. Ці різниці називаються постійними і змінними, та порядок їхнього відображення і обліку регулюється в П(С)БО 17 «Податок на прибуток» [12]. Саме за допомогою рекомендацій даного бухгалтерського стандарту можливим є досягнення певної уніфікації між податковим і бухгалтерським обліком.

Концептуально-методичний підхід до організації адміністрування витрат вітчизняного промислового переробного підприємства має подвійний характер: для процесу управління дуже важливою є інформаційна складова, за яку має відповідати фінансовий облік, а також необхідними є безпосередні управлінські регуляторні дії, які уособлюються за допомогою заходів управлінського (менеджерського) обліку (рис.1).

Однією з головних проблем, що виникають в процесі управління витратами і в результаті призводить до фінансових втрат і нерациональної організації виробничого процесу є невірний розподіл накладних витрат між видами продуктів, робіт (послуг). Дане явище відоме в світовій практиці управлінського обліку як оверкостінг та андеркостінг. У випадку надмірного віднесення частини накладних витрат на певний тип продукції або послуг, тобто вище, ніж фактично було понесено таких витрат при виробництві даного продукту, виникає оверкостінг. І навпаки, якщо на собівартість продукту списано витрат менше, ніж фактично понесено, то виникає андеркостінг.

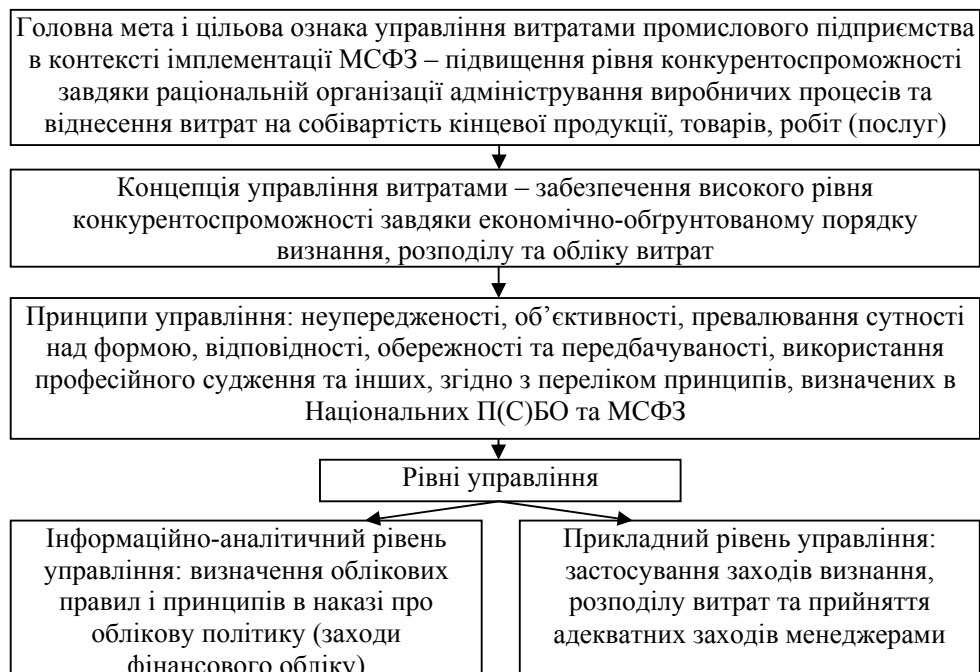

Рис. 1. Концептуально-методична схема забезпечення процесу управління витратами промислового підприємства в контексті імплементації МСФЗ

Обидва явища є небезпечними, оскільки не дозволяють адекватно скласти бюджети продажу, виробництва і закупівлі, невірно визначається оптимальна структура виробництва на підприємстві і, як наслідок, виникає ризик втрати конкурентоспроможності.

В наказі про облікову політику доцільним вважаємо визначення таких аспектів щодо інформаційного забезпечення процесу управління витратами промислового підприємства:

- обрання способу і методу калькулювання собівартості готової продукції (робіт або послуг), що дозволить врахувати специфіку виробничої діяльності і застосувати певний вид калькулювання – по процесний або позаказний, або їхній симбіоз, в залежності від типу виробничої діяльності, об'єктів та груп витрат;

- обрання єдиного способу калькулювання собівартості продукції в фінансовому та в управлінському обліку з метою уніфікації підходів та мінімізації адміністративних витрат на ведення подвійного обліку;

- визначення підходів щодо підвищення достовірності розподілу витрат між об'єктами обліку з метою підвищення точності визначення сум понесених витрат за кожною категорією і об'єктом. Це дозволить оперативно та з меншою кількістю помилок визначити величину витрат, понесених при виробництві окремих продуктів або на окремих ділянках

виробничого процесу, розподілити витрати між виробничими, загальновиробничими та витратами періоду за їхніми типами;

- обрання підходу до уніфікованого визнання та відображення витрат з податку на прибуток в фінансовому обліку з врахуванням вимог П(С)БО 17 «Податок на прибуток» [12] та МСФЗ.

В аспекті впровадження регуляторних процедур управлінського обліку головним заходом раціоналізації структури є підвищення точності розподілу накладних та інших непрямих витрат. Подрібнення структури накладних витрат, яке відоме як один з підходів АВС-аналізу та АВС-управління, значно підвищує точність визначення собівартості кожної одиниці продукції і, зважаючи на наявність сучасних автоматизованих засобів провадження облікового процесу, не ускладнює облікові процедури, не підвищує вартість роботи професійних бухгалтерів.

Висновки. Головним інструментом впровадження положень Міжнародних стандартів фінансової звітності з врахуванням вимог Національних положень бухгалтерського обліку на вітчизняних виробничих підприємствах з одночасним підвищенням якості управління та точності визначення собівартості кінцевої продукції, робіт або послуг, досягненням більш високого рівня конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників в умовах інтеграції в європейський та світовий господарський простір є положення внутрішнього наказу про облікову політику підприємства. Незавершеність і недосконалість інституціонального забезпечення в сфері імплементації Міжнародних стандартів фінансової звітності на теренах України змушує самих суб'єктів господарювання формувати власне організаційне забезпечення для оптимізації управління витратами на засадах відповідності нормам та вимогам Міжнародних стандартів фінансової звітності з одночасним ретельним моніторингом власного рівня витрат на виробництво продукції, робіт або послуг на засадах забезпечення високого рівня конкурентоспроможності.

Література

1. Голов С. Ретроспективний погляд на реформування бухгалтерського обліку в Україні / С.С. Голов // Бухгалтерських облік і аудит. – 2006. - № 1. - С. 16-25
2. Чумаченко М. Економічна робота на підприємстві та П(С)БО 16 "Витрати" /М. Чумаченко, І Білоусова // Бухгалтерський облік і аудит. - 2007. - № 3. - С. 13-16
3. Бутинець Ф.Ф. Облік у зарубіжних країнах / Ф.Ф. Бутинець, Л.Л. Горецька-Житомир: ПП "Рута", 2002. - 544 с.
4. Пархоменко В. Финансовая отчетность по международным стандартам [Електронний ресурс]: / В. Пархоменко //Вестник налоговой службы Украины. – 2012. – № 11. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/944>.
5. Єфіменко В. Л., Лук'яненко Л. І. Облік у зарубіжних країнах: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / За ред. В. І. Єфіменка./ В. І. Єфіменко, Л. І. Лук'яненко - К.: КНЕУ, 2005. - 211 с.

6. Сопко В. Економіко-правові основи і напрями уніфікації і адаптації термінології бухгалтерського обліку та контролю до потреб міжнародної стандартизації // *Фінанси України*. – 2006. - № 8. – С. 29-36

7. Швець В.Г. Облік нематеріальних активів за міжнародними та національними стандартами [Електронний ресурс] /В.Г. Швець, Я.П. Іщенко// – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/5_PNW_2010/Economics/59153.doc.htm

8. Особливості обліку та оцінки витрат відповідно до національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] / О. І. Линник, О. В. Кадук // *Вісник Національного технічного університету "ХПІ"*. Сер. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. - 2014. - № 33. - С. 22-27. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2014_33_6

9. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р./ Верховна Рада України [Електронний ресурс]: Офіц. видання сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» / Верховна Рада України [Електронний ресурс]: Офіц. видання сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>

11. Податковий кодекс України: № 2755-VI від 02.12.2010/ Верховна Рада України [Електронний ресурс]: Офіц. видання сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток» / Верховна Рада України [Електронний ресурс]: Офіц. видання сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01>

References

1. Golov S. (2006). Retrospektivnyi pogliad na reformuvannya buhgalterskogo obliku v Ukraini [A retrospective view on accounting reform in Ukraine]. *Buhgalterskih oblik i audit*. – Accounting and Auditing, 1, 16-25 [in Ukrainian].

2. Chumachenko M. (2007). Ekonomichna robota na pidpriemstvi ta P(S)BO 16 "Vytraty" [Economic work at the enterprise and Accounting Regulation (Standard) 16 'Expenses']. *Buhgalterskih oblik i audit*. – Accounting and Auditing, 3, 13-16 [in Ukrainian].

3. Butinets F.F.& Goretska L.L. (2002). Oblik u zarubizhnih krayinah [Accounting at the foreign countries]. Zhitomir: PP "Ruta [in Russian].

4. Parhomenko V. (2012). Finansovaya otchetnost po mezhdunarodnym standartam. [Financial statements according to the international standards]. *Vestnik nalogovoy sluzhby Ukrainy. #11*. - Retrieved from: <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/944> [in Ukrainian].

5. Efimenko V. L & Luk'yanenko L. I. (2005). Oblik u zarubizhnih krayinah: [Accounting in the foreign countries]. V. I. Efimenko (Ed.). K.: KNEU [in Ukrainian].

6. Sopko V. (2006). Ekonomiko-pravovi osnovy i napriamy unifikatsii i adaptatsii terminologii buhgalterskogo obliku ta kontroliu do potreb mizhnarodnoi

standartizatsii [Economic and legal framework and direction of unification and adaptation of the terminology of accounting and control to the needs of international standardization]. *Finansi Ukrayini – Finances of Ukraine*, 8 [in Ukrainian].

7. Shvets V.G.& Ishchenko Ya.P. (2010). Oblik nematerialnyh aktiviv za mizhnarodnymi ta natsionalnymi standartami [Accounting for intangible assets for international and national standards]. - Retrieved from: http://www.rusnauka.com/5_PNW_2010/Economics/59153.doc.htm

8. Linnik O.I., Kaduk O.V. (2014). Osoblyvosti obliku ta otsinky vytrat vidpovidno do natsionalnih ta mizhnarodnyh standartiv buhgalterskogo obliku [Features of accounting and cost estimates in accordance with the national and international accounting standards]. *Visnik Natsionalnogo tehnicnogo universitetu "HPI"*. Ser.:Tehnicniy progres ta efektyvnist virobnitstva. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2014_33_6 [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrayiny «Pro buhgalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukrayini» vid 16.07.1999 r.Verhovna Rada Ukrainy. Ofits. vydannya сайту Verhovnoi Rady Ukrainy.[The Law of Ukraine “About the accounting and financial statements in Ukraine”] – Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian].

10. Polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku 16 «Vytraty» Verhovna Rada Ukrainy: Ofits. vydannya сайту Verhovnoi Rady Ukrainy. [Accounting Regulation (Standard) 16 ‘Expenses’]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> [in Ukrainian].

11. Podatkovi kodeks Ukrainy: № 2755-VI vid 02.12.2010. Verhovna Rada Ukrainy. Ofits. vydannya сайту Verhovnoi Rady Ukrainy. [Tax Code of Ukraine # 2755-VI]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].

12. Polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku 17 «Podatok na prybytok» Verhovna Rada Ukrainy: Ofits. vydannya сайту Verhovnoi Rady Ukrainy. [Accounting Regulation (Standard) 17 ‘Income tax’]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01> [in Ukrainian].

Abstract

Tikhonova I.M.

Cost management of industrial enterprises: integration aspect

In the article the conceptual and methodological approach to cost management of industrial enterprise are considered in terms of the transition to the use of International Financial Reporting Standards and the need of the ensuring of high level of competitiveness. It is proposed to regulate the cost of industrial enterprise with a double approach: questions of accounting and information management administration costs, the issue of direct management costs through measures of internal management accounting. The list of measures is to adjust the cost and to provide the increasing of competitiveness, implementation of the procedure which must be fixed in the order of accounting policies progress.

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗПОДІЛУ КВОТ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ

Хумаров О.А.

Розкрито сутність нормативно-правових, адміністративних, економічних умов функціонування внутрішнього вуглецевого ринку; визначено взаємозв'язок між ціною вільних квот, вуглецевим податком та вартістю низьковуглецевих технологій; надано перелік суб'єктів - покупців вуглецевих одиниць скорочень; визначено основні завдання, принципи та структуру інституційного забезпечення державних виконавчих органів влади для розподілу квот на викиди парникових газів між регіонами країни; визначено перелік документів, необхідних для одержання дозволу на викиди парникових газів суб'єктами підприємницької діяльності.

Постановка проблеми. Формування ринкових відносин на основі покупки-продажу вуглецевих одиниць скорочень направлено на пом'якшення наслідків кліматичних змін та забруднення атмосфери. Необхідність функціонування вуглецевого ринку обґрунтовується тим, що в незалежності від місця викидів парникових газів, вони накопичуються в атмосфері та негативно впливають на стан клімату в усьому світі. Тому зниження викидів вуглецю та притриваних до нього інших газів у будь-якій точці земної кулі направлено на покращення стану атмосфери в глобальному вимірі. Виходячи з цього необхідно використовувати адміністративні та ринкові механізми, направлені на зниження викидів парникових газів (ПГ), формувати та впроваджувати економічні інструменти зменшення негативного впливу на світову кліматичну систему на основі впровадження світового, регіонального та внутрішнього вуглецевих ринків.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз існуючих публікацій показав, що проблемам зміни клімату в Україні та імплементації механізмів Кіотського протоколу приділяється багато уваги. Академік Ю.Ю. Туниця розглядає питання визначення величини квот та формування міжнародного ринку квот на викиди парникових газів як елементу екологізації економіки [1]. Удосконалення організаційно-економічних механізмів торгівлі квотами на атмосферні викиди представлені в роботах Волошина Д.В. [2, 3]. Потапенко В.Г. розглядає проблеми розподілу квот на викиди ПГ між державами та вказує на необхідність створення умов для формування власного вуглецевого ринку в Україні, що дозволить великим приватним компаніям модернізувати підприємства чорної металургії й основної хімії, залучити сучасні технології та інвестиції,

одержати додаткові кошти в бюджет і покращити імідж держави [4]. Школа І.М., Бабінська О.В. розглядають вуглецевий ринок як інструмент реалізації стратегії сталого низьковуглецевого розвитку [5]. Вони пропонують концептуальну модель внутрішнього вуглецевого ринку України, яка охоплює загальнонаціональний рівень та її місією є побудова низьковуглецевої економіки, формула розвитку якої включає бізнес – науку – державу, а також розробку національного плану дій та подальшу інтеграцію на основі відповідної міжнародної політики у систему світового вуглецевого ринку.

Мета дослідження. Визначення інституційних засад забезпечення розподілу квот на викиди парникових газів для подальшого їх обігу на внутрішніх вуглецевих ринках.

Викладення основного матеріалу. Для ефективного функціонування внутрішнього вуглецевого ринку необхідно створення таких інституційних умов на рівні держави:

I. Нормативно-правові:

- розробка «Переліку парникових газів, які є об'єктами державного регулювання», що визначає парникові гази, на які поширюються вимоги квотування викидів парникових газів;

- формування та ведення державного реєстру вуглецевих одиниць;

- формування нормативно-правової бази, що забезпечить вільний товарно-грошовий обіг вуглецевих одиниць скорочень між підприємствами та регіонами всередині держави;

- розробка «Правил торгівлі квотами на викиди парникових газів і вуглецевими одиницями», які встановлюють основні вимоги і визначають процедури щодо торгівлі одиницями квот і проектними вуглецевими одиницями на торгових біржах, регулюють питання, пов'язані з проведенням аукціонів з продажу одиниць квот;

- удосконалення законодавчих правових та нормативних документів, що забезпечать здійснення внутрішньої торгівлі квотами на викиди парникових газів на рівні держави, регіонів та суб'єктів підприємницької діяльності;

- формування Національного плану розподілу квот парникових газів, який містить: визначення загального обсягу викидів парникових газів, що регулюються через схему внутрішньої торгівлі; розподіл квот на рівні регіонів та підприємств з визначенням загального обсягу викидів парникових газів, обіг яких здійснюється через схему внутрішньої торгівлі, це ті обсяги, які можуть продаватися та купуватися всередині країни;

- розробка та прийняття «Правил розподілу квот на викиди парникових газів», що визначають процедуру розробки і затвердження регіональних планів розподілу квот на викиди парникових газів;

- законодавче закріплення переліку парникових газів, що мають квотуватися, лімітуватися та бути об'єктом угод купівлі-продажу;

- законодавче закріплення переліку суб'єктів підприємницької діяльності, для яких квотуються викиди парникових газів та

встановлюються умови торгівлі одиницями скорочень, звітність, підтвердження і контроль дотримання встановленого рівня викидів парникових газів;

- порядок реєстрації одиниць скорочення викидів парникових газів;
- правила торгівлі вуглецевими одиницями скорочень.

II. Адміністративні:

- розподіл державними органами, що мають спеціальні повноваження, встановленого обсягу квот на викиди парникових газів між регіонами;

- розподіл регіональними органами, що мають спеціальні повноваження на видачу дозволів на викиди в атмосферу, встановленого обсягу квот на викиди парникових газів між підприємствами;

- видача дозволів на лімітні обсяги викидів парникових газів за встановленим переліком видів діяльності; дотримання «Правил видачі та зміни квот і переоформлення сертифіката на викиди парникових газів», які визначають умови, надання суб'єкту прав на одержання лімітів викидів в атмосферу та зміну їх обсягів;

- моніторинг та контроль за дотриманням встановленого рівня викидів парникових газів;

- підтвердження та реєстрація одиниць скорочень викидів парникових газів;

- ведення регіональних реєстрів одиниць скорочень, що виставляються на продаж;

- ведення регіональних реєстрів обміну одиницями скорочень парникових газів між суб'єктами підприємницької діяльності;

- визначення переліку документів та видача дозволів на здійснення торгівлі підтвердженими обсягами вільних одиниць скорочень;

- доступ громадськості до даних щодо квотування та торгівлі одиницями скорочень викидів парникових газів.

III. Економічні:

- екологічні вуглецеві податки, що встановлюються на рівні держави і є обов'язковими до сплати суб'єктами, які мають викиди парникових газів згідно затвердженому переліку;

- ціни купівлі-продажу вуглецевих одиниць скорочення, що складаються на децентралізованих ринках, біржах, аукціонах;

- вартість виробництва та впровадження вуглецево чистих технологій, переходу на альтернативні джерела енергії, впровадження енергозберігаючих технологій тощо;

- вартість виробництва, ціни продажу та встановлення екологічно чистого обладнання та виробництва екологічно-чистих товарів та послуг;

- фінансово-кредитні пільги для впровадження екологічно чистих технологій, переходу на технології та джерела енергії, які забезпечують зниження викидів парникових газів.

Економічні та екологічні інтереси на будь-якому підприємстві мають бути фінансово збалансованими. Для суб'єкта підприємницької діяльності основним показником виступають результати фінансової

діяльності, що включають обсяги виручки від реалізації, фінансову стійкість підприємства, прибуток, ліквідність активів та інші. Безумовно екологічний імідж має велике значення, але не завжди у виробника є фінансові ресурси для його пріоритетної підтримки на даному етапі розвитку національного господарства. Економічні інструменти є більш дієвими важелями, направленними на зниження викидів парникових газів, тому що вони стимулюють зменшення викидів на тих об'єктах, де це може бути досягнуто, в першу чергу, на основі оптимізації витрат та обсягів викидів парникових газів. Інші суб'єкти господарювання, що не мають коштів на впровадження чистих технологій на даному етапі життєвого циклу підприємства або товару, що виробляється, можуть придбати вільні квоти у інших виробників.

Для ефективного функціонування внутрішнього вуглецевого ринку в Україні необхідно виконання таких умов:

визначити ефективне співвідношення між ціною впровадження чистих технологій, проектів спільного впровадження, екологічного вуглецевого податку та ринковою вартістю одиниць скорочення викидів парникових газів;

податок на викиди вуглецевих одиниць та інших парникових газів має бути вищим за ціну викидів, що формується на ринку. Це буде стимулювати придбання вільних квот суб'єктами, які не можуть в даний час впроваджувати екологічно чисті технології. З іншого боку, високий податок буде стимулювати підприємства, які можуть на основі технологій та удосконалення обладнання досягти скорочень викидів в атмосферу і одержати дохід від зниження платежів вуглецевого податку або здійснити продаж одиниць скорочень;

необхідно змінити систему видачі дозволів на нормативні обсяги викидів парникових газів та встановити плату (екологічний вуглецевий податок) за понаднормативні викиди, що має бути вищою за ринкову ціну.

Виконання зазначених умов забезпечить перерозподіл підприємницьких, трудових, природних, фінансових, капітальних ресурсів у бік розвитку низьковуглецевих технологій та буде сприяти інноваційному економічному та адміністративному розвитку економіки на основі прийняття ефективних управлінських рішень щодо квотування викидів в атмосферу, видачі дозволів на лімітні та понадлімітні обсяги парникових газів, реєстрації та верифікації одиниць скорочень, формування екологічних вуглецевих податків.

Торгівля одиницями скорочень парникових газів на внутрішньому вуглецевому ринку між суб'єктами господарської діяльності повинна забезпечувати можливість ефективного спілкування між покупцями та продавцями вільних квот. Тому є два шляхи здійснення операцій між ними:

на основі формування та функціонування регіональних або загальнодержавних бірж як місця знаходження партнерів (продавців та покупців вільних квот);

децентралізованих позабіржових ринках, на яких можуть вільно зустрічатися суб'єкти угод купівлі – продажу вільних одиниць скорочень.

Вуглецеві одиниці скорочень в перспективі можуть стати своєрідною валютою, засобом накопичення коштів на карбонових рахунках суб'єктів підприємницької діяльності при умові, що світова спільнота буде боротися з глобальними змінами клімату та більш жорстко квотувати та контролювати викиди в атмосферу та наявність одиниць скорочень.

Виходячи з даного твердження визначимо суб'єктів - покупців вуглецевих одиниць скорочень:

- комерційні організації, підприємства, що підпадають під квотування та лімітування викидів парникових газів;
- некомерційні організації, підприємства, що не підпадають під квотування та лімітування викидів парникових газів;
- корпоративні покупці;
- банківські та інші фінансові установи;
- держава;
- суспільні організації;
- спортивні асоціації;
- фізичні особи.

Основні принципи системи торгівлі квотами на Європейському ринку мають бути використані при формуванні внутрішнього вуглецевого ринку в Україні з урахуванням особливостей економічного розвитку держави.

Важливим етапом державного та регіонального адміністрування розподілу квот є інформаційне забезпечення спеціально уповноважених органів для прийняття рішення щодо видачі квот та лімітів на викиди парникових газів.

Визначимо основні завдання інформаційного забезпечення державних виконавчих органів влади для розподілу квот на викиди парникових газів між регіонами країни. До основних завдань необхідно віднести такі:

- централізоване об'єднання інформації, що комплексно характеризує стан і перспективи розвитку регіону та стан і перспективи викидів парникових газів;
- максимальне інформаційне забезпечення спеціально уповноважених органів у розподілі квот на викиди парникових газів для виконання функцій загального контролю за станом забруднення атмосфери парниковими газами в регіонах;
- оперативне використання інформації для оцінки стану атмосфери в регіоні та прийняття управлінських рішень щодо визначення обсягу квот на викиди парникових газів для регіону;
- забезпечення спеціально уповноважених органів державного управління у розподілі квот між регіонами на викиди парникових газів, наукових, проектних і громадських організацій, населення необхідно

достовірної інформацією про стан атмосфери та його вплив на соціо-економіко-екологічні показники регіонального розвитку;

- розвиток системи та організаційних схем обміну науково-технічною інформацією, впровадження технічних і організаційно-економічних рішень, впровадження спільних проектів в області зниження викидів парникових газів;

- забезпечення необхідною інформацією для визначення квот та укрупнених лімітів викидів парникових газів по регіонам, сферам виробництва, схожим технологічним циклам тощо.

На основі приведених завдань інформаційного забезпечення має формуватися перелік документів, які необхідно підготувати для одержання квоти та дозволу на викиди парникових газів.

Перелік документів умовно можна розділити на дві частини.

По-перше, це перелік необхідних даних, що містяться в документах, які представляють регіони спеціально уповноваженим державним виконавчим органам для отримання квоти на викиди парникових газів.

По-друге, це перелік документів, які представляють суб'єкти підприємницької діяльності спеціально уповноваженим органам регіональної виконавчої влади.

Основні принципи формування даного переліку:

- науковий підхід до формування переліку документів та інформації, що міститься в них, для прийняття рішень щодо видачі квот на викиди парникових газів;

- необхідність збору та аналізу інформації щодо економічного, технологічного, інфраструктурного та соціального потенціалу та перспективного розвитку регіону;

- лаконічність, точність та інформативність даних, що містяться в документах;

- відповідність представлених в документах даних завданню розподілу квот на викиди парникових газів;

- достовірність – відповідність інформації фактичному стану економіки, екології та соціальному положенню в регіоні;

- зручність роботи з вхідною інформацією;

- можливість перевірки представлених в документах даних щодо економічного, технологічного, екологічного, соціального розвитку регіону.

Загальний перелік необхідних документів, які мають бути представлені регіонами для одержання квоти на викиди парникових газів має визначатися та закріплюватися у вигляді нормативного документу (регламенту) на рівні держави.

Структура інформації для забезпечення прийняття ефективного рішення щодо видачі квот спеціально уповноваженими органами виконавчої влади на викиди парникових газів регіонам представлена на рис.1.

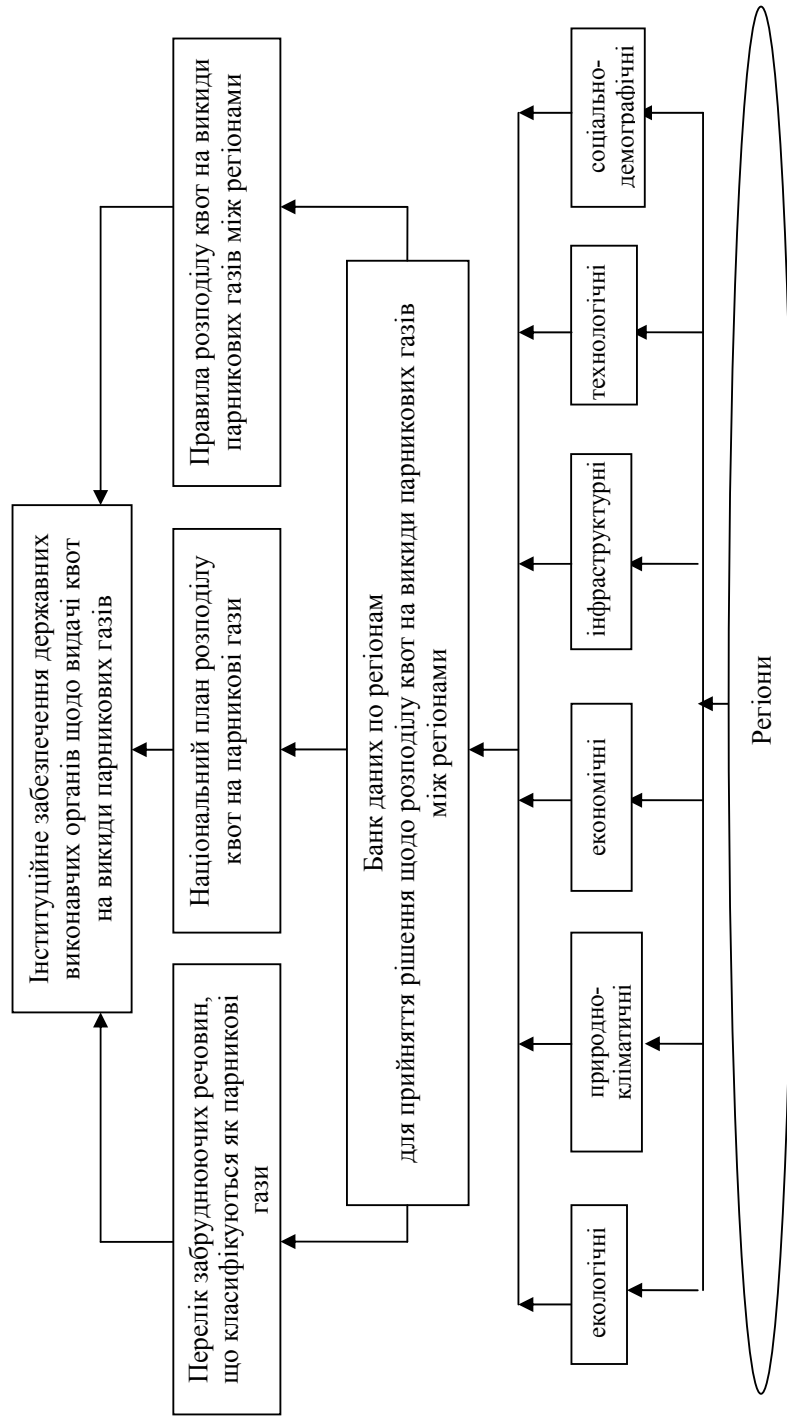

Рис. 1. Інституційне забезпечення видачі квот на викиди парникових газів державою регіонам

Для видачі регіонам квот на викиди парникових газів на рівні держави необхідно затвердити «Перелік забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел та класифікуються як парникові гази і перераховуються у $CO_{2екв}$.»

На рівні держави необхідно щорічно розробляти та затверджувати «Національний план розподілу квот на викиди парникових газів», де мають визначатися об'єми квот, що надаються Україні як країні, що ратифікувала Кіотський протокол, обсяги квот, що мають бути розподілені між регіонами, обсяги резервів тощо.

Також необхідно розробити та затвердити «Правила розподілу квот між регіонами», де мають бути зафіксовані основні принципи та опис практичних дій, якими необхідно керуватися в процесах визначення та надання квот регіонам.

Для прийняття ефективних рішень щодо розподілу квот на викиди парникових газів між регіонами необхідно сформувати відповідний банк даних, що містить економічну, екологічну, технічну, природно-кліматичну, соціальну та іншу інформацію про існуючий стан та перспективи розвитку регіону. Кожен регіон має свою специфіку економічного та соціального розвитку, певні види спеціалізації та доцільності пріоритетного розвитку таких сфер національної економіки як туризм, рекреація, видобувна та переробна промисловість тощо. Беручи до уваги всі існуючі фактори та перспективи розвитку на рівні державних органів управління повинно прийматися рішення щодо розподілу квот між регіонами.

На рівні суб'єктів підприємницької діяльності для одержання дозволу на викиди парникових газів необхідно:

1. Заява на одержання дозволу.
2. Довіреність (за необхідністю).
3. Документи, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин (в письмовій та в електронній формі XML-файли):
 - а) звіт з інвентаризації парникових газів за звітний рік;
 - б) паспорти установок, від яких здійснюється викид парникових газів;
 - в) місцезнаходження звалищ відходів, від яких здійснюється викид парникових газів та їх об'єми;
 - г) програма скорочення викидів парникових газів;
 - д) план заходів щодо:
 - реалізації проектів зі скорочення викидів парникових газів;
 - мінімізації викидів парникових газів на випадок виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;
 - ліквідації причин і наслідків забруднення атмосферного повітря парниковими газами;
 - остаточного припинення діяльності, пов'язаної з викидами парникових газів та відтворення природних ресурсів;

- здійснення контролю за дотриманням умов дозволу на викиди;
- обґрунтування розмірів нормативних санітарно-захисних зон, оцінка витрат, пов'язаних з реалізацією заходів щодо їх створення.

е) оцінка та аналіз витрат, пов'язаних з реалізацією запланованих заходів щодо запобігання викидів парникових газів в атмосферу.

4. Позитивний висновок комплексної державної експертизи щодо відповідності технологій та устаткування, а також організації збереження відходів існуючим стандартам.

5. Копія повідомлення про намір отримати дозвіл на викиди, розміщене в місцевих друкованих засобах масової інформації.

6. Лист — повідомлення місцевої державної адміністрації щодо наявності зауважень громадських організацій та громадян.

7. Копія публікації у ЗМІ з інформацією про отримання дозволу для ознайомлення з нею громадськості.

Висновки. Формування внутрішнього вуглецевого ринку, який стимулює зниження викидів парникових газів на основі купівлі - продажу одиниць скорочень, є дієвим інструментом пом'якшення та застереження змін клімату. Пропонується новий підхід до видачі дозволів на викиди парникових газів в атмосферу, що ґрунтується не на обсягах викидів згідно паспорту установки, а на видачі квот регіонам на певні обсяги викидів та розподіл одержаних квот між суб'єктами господарської діяльності шляхом видачі дозволів. Для розподілу квот та дозволів між регіонами та суб'єктами господарської діяльності необхідно створення інформаційної бази, яка повинна охоплювати нормативно-правові, економічні, адміністративні, технологічні та технічні аспекти щодо лімітування викидів парникових газів.

Література

1 Туниця Ю.Ю. Екоеконіміка і ринок: подолання суперечностей /Ю.Ю. Туниця. – К.: Знання, 2006. – 314 с.

2. Волошин Д.В. Економіко-екологічні аспекти запобігання небезпечним змінам клімату (методологія, завдання, механізми)/Д.В. Волошин. – К.: Наукова думка, 2005. – 276 с.

3. Волошин Д.В. Изменение климата: экономико-экологические проблемы. / Д.В. Волошин. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2007. - 308с.

4. Потапенко В.Г. Проблеми та перспективи формування вуглецевого ринку в Україні /В.Г. Потапенко// Економічний часопис – XXI. – 2010. - №11-12. - С. 18-22.

5. Школа І.М. Вуглецевий ринок як інструмент реалізації стратегії сталого низьковуглецевого розвитку / І.М. Школа, О.В. Бабінська // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2012. — № 4. — С. 347-353.

References

1 Tunytsia, Yu.Yu. (2006). *Ekoekonomika i rynek: podolannia superechnostej [Eko-economics and market: overcoming contradictions]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

2. Voloshyn D.V. (2005). *Ekonomiko-ekolohichni aspekty zapobihannia nebezpechnym zminam klimatu (metodolohiia, zavdannia, mekhanizmy) [Economic and ecological aspects of preventing dangerous climate change (methodology, objectives, mechanisms)]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

3. Voloshyn, D.V. (2007). *Yzmenenye klymata: ekonomyko-ekolohycheskye problem [Climate change: economic and environmental Problems]*. Odessa: IMPEER of NASU [in Russian].

4. Potapenko, V.G. (2010). Problemy ta perspektyvy formuvannia vuhletsevoho rynku v Ukraini [The problems and prospects of Ukrainian carbon market forming]. *Ekonomichnyj chasopys – Economic Annals-XXI*, 11-12, 18-22 [in Ukrainian].

5. Shkola, I.M., Babins'ka, O.V. (2012). Vuhletsevyy rynek iak instrument realizatsii stratehii staloho nyz'kovuhletsevoho rozvytku [Carbon market as the instrument of realization of the sustainable low-carbonic development strategy]. *Marketing i menedzhment innovatsij - Marketing and Management of Innovations*, 4, 347-353 [in Ukrainian].

Abstract

Khumarov A.
Formation of institutional support for greenhouse gases quotas distribution

Essence of normatively-legal, administrative, economic operating of internal carbon market conditions is exposed; intercommunication was determined between the free quotas cost, carbon tax and low-carbon technologies cost; the list of subjects - carbon units of reductions customers is given; basic tasks, principles and structure of the institutional providing of public executive power organs, for quotas distribution on the greenhouse gases extrass were determined between the regions of country; the list of documents necessary for the permission receipt on the greenhouse gases extrass by the entrepreneurial activities performers was determined.

ОЦІНКА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОЇ СФЕРИ

Черчик А.О.

У статті обґрунтовано методичні підходи до оцінки еколого-економічної безпеки лісогосподарського підприємства. Визначено сутність еколого-економічної безпеки, розроблено та апробовано методику оцінки еколого-економічної безпеки підприємства на матеріалах ДП «Любомльське лісове господарство»; визначено стратегічні напрями забезпечення еколого-економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Постановка проблеми. Українська економіка характеризується складністю умов господарювання, що викликане багатьма чинниками, з яких стратегічного значення набули екологічні. В таких умовах постає питання ведення лісового господарства на раціональних засадах, що передбачає мінімізацію екологічних ризиків і втрат та максимізацію суспільних вигод. Нині еколого-економічна безпека стає одним з базових критеріїв оцінки ефективності менеджменту підприємства. Особливої актуальності такий підхід набуває для підприємств-природокористувачів, зокрема – лісових господарств, які ватро розглядати як складні динамічні екосистеми, економічна ефективність яких в довгостроковій перспективі значною мірою визначається екологічною політикою підприємства, реалізацією принципів невиснажливого та відтворюваного лісокористування.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні аспекти забезпечення еколого-економічної безпеки розглянуто в роботах Л. Абалкіна, А. Алтухова, Є. Гірусова, О. Голуба, К. Гофмана, В. Данилова-Данильяна, В. Ігнатова, Ю. Израеля, Н. Реймерса, В. Степанова, Т. Хачатурова, Л. Хромушиної, Н. Чепурних, О. Урсула.

Розкриваючи сутність еколого-економічної безпеки, слід зазначити, що найбільш важливою її особливістю є здатність еколого-економічної системи до стійкого збереження основних параметрів її функціонування. В основу дослідження було покладено розгляд еколого-економічної безпеки як категорії, яка базується на поняттях «розвиток» і «стійкість».

Метою дослідження є обґрунтування методичних підходів до аналізу складових та оцінки еколого-економічної безпеки лісогосподарського підприємства. Для досягнення поставленої мети поставлено такі завдання: визначити сутність еколого-економічної безпеки; узагальнити існуючі підходи до оцінки еколого-економічної безпеки підприємства; оцінити еколого-економічну безпеку ДП «Любомльське ЛГ»; визначити стратегічні напрями забезпечення еколого-економічної безпеки досліджуваного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Успішне функціонування підприємств-природокористувачів вимагає перегляду підходів до управління ними і мобілізації зусиль для ефективного використання власного потенціалу, а також формування безпечних умов розвитку в природному середовищі. Саме тому аналіз складових та оцінка безпеки підприємства є актуальним завданням, яке потребує вирішення.

При обґрунтуванні методичних підходів до оцінки еколого-економічної безпеки лісогосподарського підприємства (ЕЕБЛГП) необхідно виконати такі завдання:

- 1) вивчення сутності еколого-економічної безпеки лісогосподарського підприємства;
- 2) визначення принципів дослідження ЕЕБЛГП;
- 3) вибір підходів до дослідження;
- 4) обґрунтування критеріїв оцінки;
- 5) вивчення альтернативних методів аналізу та оцінки;
- 6) формування методики аналізу складових та оцінки еколого-економічної безпеки підприємства.

Еколого-економічна безпека підприємства – це стан захищеності діяльності об'єкта господарювання від негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища, зокрема природних екологічних факторів та негативних природних процесів, що визначається стійкістю підприємства як системи, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що можуть негативно позначитися на показниках його діяльності.

Оцінка еколого-економічної безпеки, на нашу думку, повинна продемонструвати, з одного боку, рівень екологічності господарської діяльності (з урахуванням чинника техногенної безпеки), з другого, рівень ефективності використання виробничих ресурсів, прибутковості підприємства. Оцінка еколого-економічної безпеки має виражати сутність виробничих та еколого-економічних відносин; охоплювати усі сторони виробничо-господарської та екологічної діяльності підприємства; використовувати узагальнені еколого-економічні показники; забезпечувати порівнянність показників у часі та просторі; вибір показників має визначатися метою регулювання природокористування.

Основні принципи як керівні положення, які будуть покладені в основу дослідження, такі: розвитку, цілеспрямованості, науковості, системності, несуперечності та стохастичності. Принцип розвитку вимагає, щоб дослідження охоплювало ретроспективу, сучасний стан, перспективу. Принцип цілеспрямованості передбачає урахування цілей розвитку підприємства. Принцип науковості передбачає використання наукових методів дослідження. Принцип системності забезпечує вивчення сукупності усіх чинників з урахуванням наявних зв'язків, залежностей між економічною та екологічною складовою безпеки. Принцип несуперечності передбачає поєднання тих підходів, які доповнюють один одного, що дозволить отримати комплексне уявлення про стан підприємства. Застосування принципу стохастичності дозволяє врахувати

динамічність як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства, схильність до зміни стану останнього під впливом чинників оточення [1, 2].

Основними підходами, які можуть бути використані є:

- індикаторний, що базується на системі індикаторів, які описують стан різних складових та рівнів еколого-економічної безпеки;

- ресурсний, коли основним критерієм оцінки ЕЕБЛГП є ефективність використання наявних ресурсів підприємства. Цей підхід дозволяє виявити її рівень за рахунок визначення найбільш ефективного використання необхідних для функціонування системи ресурсів, яке з одного боку дозволяє досягнути поставлених економічних та соціальних цілей, а з іншого – не веде до втрати економічної стабільності об'єкту системи та не призводить до порушення навколишнього природного середовища чи мінімізує екологічні ризики;

- результативний, при якому критеріями є бажаний рівень конкурентоспроможності, прибутковості, чистоти довкілля, безбитковості, ліквідності, фінансової та екологічної стійкості підприємства. Результат оцінки при цьому представляється як критичний, низький, задовільний і прийнятний рівень безпеки;

- системний, що дозволяє поєднати всі вище названі, але має суттєву перевагу як інструмент дослідження, оскільки дозволяє: розглядати еколого-економічну безпеку як складну цілісну систему, що складається з взаємозв'язаних підсистем, виявляти внутрішні та зовнішні зв'язки, проблеми розвитку.

Основними методами, які використовуються для оцінки еколого-економічної безпеки, є компонентний, індексний, бальний, рейтинговий, нормативний. У дослідженні вони використовуватимуться послідовно, оскільки компонентна та інтегральна оцінка базується на врахуванні порогових значень (норм), які характеризують рівень (ранг) еколого-економічної безпеки. Компонентний аналіз передбачає виявлення чинників і відповідних показників, які визначають чи впливають на рівень еколого-економічної безпеки. Компонентна структура еколого-економічної безпеки включає дві групи показників – економічної та екологічної стійкості.

Велике значення має набір показників, які використовуються для оцінки еколого-економічної безпеки. Ця система показників, в ідеалі, має характеризувати еколого-економічний рівень виробництва (кадровий, технічний, технологічний, організаційний аспекти); екологічну орієнтованість фінансового менеджменту (фінансова безпека, управління інвестиціями), стратегічного управління (екологічний менеджмент, управління якістю, відходами, проектами); враховувати основні аспекти природоохоронної діяльності підприємства, його вплив на навколишнє природне середовище.

При формуванні показників використано підхід В. Артюшок щодо розробки критеріїв відповідності діяльності лісгосподарського підприємства стратегічній місії та цілям, який передбачає визначення

екологічної, економічної, соціальної стійкості [3]. Ми адаптуємо цей підхід для визначення рівня еколого-економічної безпеки підприємства, який буде оцінено на підставі інтегрального показника ЕЕБЛГП як сума групових показників, а саме:

1) економічної стійкості підприємства, яка характеризує його здатність протистояти негативним зовнішнім впливам на результати господарської діяльності і забезпечувати реалізацію цілей розвитку;

2) екологічної стійкості підприємства як його здатності розвиватись в наявному зовнішньому середовищі на засадах невиснажливого лісокористування, раціонального використання лісових ресурсів, забезпечення лісоохоронної діяльності та відтворення лісових ресурсів.

Група показників економічної стійкості включає: показники фінансової стійкості (коефіцієнти поточної та абсолютної ліквідності, автономії, фінансової стабільності, забезпечення власними засобами, маневреності); показники прибутковості (прибутковість загального та власного капіталу, реалізованої продукції); показники ефективності виробництва (продуктивність праці, фондоозброєність, фондовіддача, матеріаловіддача, коефіцієнт зносу основних засобів).

Група показників екологічної стійкості включає: показники невиснажливості лісокористування (показники сприяння природному лісовідновленню, показник ведення лісозаготівель у межах розрахункової лісосіки, показник штучного лісовідновлення на вирубках); показники раціональності використання лісових ресурсів (показник забезпечення повної заготівлі, вивозки з лісосіки і використання деревини, відведеної у рубку, показник переробки заготовленої деревини, показник переробки вторинних лісових ресурсів (ЛР) і продуктів побічного лісокористування); показники лісоохоронної діяльності (показники попередження лісових пожеж, санітарних заходів у процесі заготівлі лісу і лісовідновленні, переходу від суцільних до несучільних рубок лісу); показник застосування на лісосічних роботах технологічних процесів і технічних засобів, що виключають пошкодження ґрунту, які можуть привести до розвитку ерозійних та інших негативних процесів, показник збереження виділених ділянок лісу, що мають особливе природоохоронне і культурно-історичне значення та мають статус особливих територій).

Узагальнивши зазначене, представимо систему показників, які характеризують еколого-економічну безпеку лісгосподарського підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Показники оцінки еколого-економічної безпеки лісгосподарських підприємств

Група та назва показника	Формула розрахунку
I. Економічна стійкість підприємства	
Показники фінансової стійкості	
Коефіцієнт поточної ліквідності	$K_{пл} = (\text{Оборотні активи} - \text{запаси}) / \text{поточні зобов'язання}$
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{а.} = \text{Грошові активи} / \text{Поточні}$

	зобов'язання
Коефіцієнт автономії	$Ka = \text{Власний капітал} / \text{Валюта баланса}$
Коефіцієнт фінансової стабільності	Відношення власних коштів до позикових
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	$Koc = \text{СОК} / \text{ОС}$, де СОК – це величина власного капіталу, ОС – величина оборотних фондів
Коефіцієнт маневреності	$Km = \text{Власні оборотні кошти} / \text{Власний капітал}$
Показники прибутковості	
Прибутковість загально-ного капіталу, %	$ROE = \text{Чп} / \text{Ск} * 100$, Чп – чистий прибуток; Ск – середній капітал.
Прибутковість власного капіталу, %	$ROE = \text{Чп} / \text{Вк} * 100$, Чп – чистий прибуток; Ск – власний капітал.
Прибутковість реалі-зованої продукції, %	$R(rp) = \text{Чистий прибуток} / \text{Собівартість реалізованої продукції} * 100$
Показники ефективності виробництва	
Продуктивність праці, грн/особу	$\Pi = \text{Вп} / \text{Чсс}$, де Π – продуктивність праці; Вп – вартість випущеної продукції; Чсс – списковий склад персоналу.
Фондоозброєність, грн	$Foz = \text{СВоз} / \text{Чсс}$, де Фоз – фондоозброєність; СВоз – середньорічна вартість основних засобів; Чсс – середньосписковий склад виробничого персоналу.
Фондовіддача, грн	$Fv = \text{Вп} / \text{Фк}$, де Фв – фондовіддача ОЗ; Вп – вартість виробленої продукції за звітний період; Фк – балансова вартість основних засобів на кінець звітного періоду.
Коефіцієнт зносу основних засобів	$Kiose = A / \text{ПВоз}$, де Кіосе – коефіцієнт зносу основних фондів; А – амортизація; ПВоз – первісна вартість ОЗ
Матеріаловіддача, грн	$Mv = \text{Вп} / E(Mv)$, де Мв – матеріаловіддача; Вп – вартість виготовленої продукції; $E(Mv)$ – сума матеріальних витрат.
Груповий індекс економічної стійкості	Сума часткових індексів
2. Екологічна стійкість підприємства	
Показники невиснажливості лісокористування	
Показник сприяння природному лісовіднов-ленню: а) попередньому за рахунок збереження підросту; б) наступному за рахунок обнасення виробок	а) частка збереженого підросту; б) частка обнасенених вирубок
Показник ведення лісозаготівель у межах розрахункової лісосіки	Частка лісозаготівель у межах розрахункової лісосіки
Показник штучного лісовідновлення на вирубках	Частка штучного лісовід-новлення на вирубках
Показники раціональності використання лісових ресурсів	

Показник забезпечення повної заготівлі, вивозки з лісосіки і використання деревини, відведеної у рубку	Частка заготовленої деревини у загальному обсязі вирубки
Показник переробки заготовленої деревини	Частка переробленої деревини від обсягу заготовленої
Показник переробки вторинних лісових ресурсів і продуктів побічного лісокористування	Обсяги переробки вторинних ЛР
Показники лісоохоронної діяльності	
Показник попередження лісових пожеж: ступінь очистки лісосік від порубочних залишків (Коч); показник регулювання породного складу деревостану (Кд/с); показник якості санітарних рубок (Кяср); показник створення системи проти пожежних бар'єрів (Кб)	$Kp/poz = Koc + Kd/c + Kяср + Kб$
Показник санітарних заходів у процесі заготівлі лісу і лісовідновлення	Частка санітарних рубок у площі лісозаготівель
Показник переходу від суцільних до несучільних рубок лісу	Частка несучільних рубок лісу в загальному обсязі
Показник застосування на лісосічних роботах технологічних процесів і технічних засобів, що виключають пошкодження ґрунту, які можуть привести до розвитку ерозійних та інших негативних процесів	Частка застосованих технологічних процесів, що виключають екодеструкції ґрунту
Показник збереження виділених ділянок лісу, що мають особливе природоохоронне і культурно-історичне значення та мають статус особливих територій	Частка ділянок лісу, що охороняються, мають статус особливих територій
Груповий індекс екологічної стійкості	Сума часткових індексів
Інтегральний індекс дієвості управління еколого-економічною безпекою підприємства	Сума групових індексів

Примітка. Удосконалено автором [3].

Резюмуючи викладене, наведемо методику оцінки еколого-економічної безпеки як послідовність таких етапів:

- 1) аналіз основних чинників, які впливають на рівень ЕЕБЛГП (виробничого, техніко-технологічного, фінансового, організаційного, екологічного, природо-ресурсного характеру);
- 2) оцінка економічної стійкості підприємства за її основними складовими;
- 3) оцінка екологічної стійкості підприємства за її основними складовими;
- 4) стандартизація показників;
- 5) визначення групових індексів;
- 6) визначення інтегрального індексу ЕЕБЛГП;
- 7) оцінка рівня ЕЕБЛГП за встановленою шкалою або прийнятими критеріями.

Для цього потрібно виділити інтервали, які визначають стан еколого-економічної безпеки підприємства: якщо інтегральний індекс більше 8 – високий рівень безпеки, від 6 до 8 – нормальний рівень (безпечний); від 4 до 6 – прийнятний рівень безпеки; від 2 до 4 – нестійкий рівень безпеки; нижче 2 – кризовий рівень.

Оцінку еколого-економічної безпеки за даними 2015 р. ДП «Любомльське ЛГ» (Волинська область) здійснимо за авторською методикою, яка базується на визначенні інтегрального показника еколого-економічної стійкості лісгосподарського підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Результати оцінки еколого-економічної безпеки

ДП «Любомльське ЛГ»

Група та назва показника	Значення показника	
	факт	норма
1	2	3
1. Економічна стійкість підприємства		
Показники фінансової стійкості		
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,284	1-2
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,027	0,2-0,35
Коефіцієнт автономії	0,282	≥ 0,5
Коефіцієнт фінансової стабільності	0,393	≥ 0,5
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	0,019	≥ 0,1
Коефіцієнт маневреності	0,951	≥ 0,2
Показники прибутковості		
Прибутковість загального капіталу, %	2,85	СГП
Прибутковість власного капіталу, %	10,11	СГП
Прибутковість реалізованої продукції, %	1,28	СГП
Показники ефективності виробництва		
Продуктивність праці, грн/особу	129,96	СГП
Фондоозброєність, грн	22,92	СГП
Фондовіддача, грн	8,03	СГП
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,641	СГП
Матеріаловіддача, грн	0,686	СГП
<i>Груповий індекс економічної стійкості</i>	<i>5,211</i>	<i>10</i>
2. Екологічна стійкість підприємства		
Показники невиснажливості лісокористування		
Показник сприяння природному лісовідновленню: а) попередньому за рахунок збереження підросту; б) наступному за рахунок обнасіння виробок	0,084 0,003	≥ 0,1
Показник ведення лісозаготівель у розрахунковій лісосіці	0,997	1
Показник штучного лісовідновлення на вирубках	0,464	1
Показники раціональності використання лісових ресурсів		
Показник вивезення заготовленої деревини, відведеної у рубку	0,898	1
Показник використання заготовленої деревини	0,779	1
Показник переробки заготовленої деревини	0,520	1
Показник переробки вторинних лісових ресурсів і	0,001	0,1

продуктів побічного лісокористування		
Показники лісоохоронної діяльності		
Показник попередження лісових пожеж Кп/пож:	1,673	
ступінь очистки лісосік від порубочних залишків (Коч);	1,0	1
показник регулювання породного складу деревостану (Кд/с);	0,499	0,7
показник якості санітарних рубок (Кяср);	0,147	0,5
показник створення системи протипожежних бар'єрів (Кб)	0,027	0,1
Показник санітарних заходів у процесі заготівлі і лісовідновленні	0,147	0,5
Показник переходу від суцільних до несучільних рубок лісу	0,865	1
Показник застосування на лісосічних роботах техпроцесів і засобів, що виключають ерозійні та інші негативні процеси	- 0,015	0
Показник збереження ділянок лісу з особливим статусом	0,025	0,15
<i>Груповий індекс екологічної стійкості</i>	<i>6,441</i>	<i>10,0</i>
Інтегральний індекс еколого-економічної безпеки	8,652	20

Примітка. Розраховано автором.

Перша підгрупа показників демонструє, що рівень фінансової стійкості середній. Коефіцієнт поточної ліквідності показує, що частка поточних зобов'язань підприємства, яку воно спроможне погасити за рахунок найбільш ліквідних оборотних коштів складає 0,284, що значно менше норми, тобто показник, який показує платіжні можливості підприємства щодо погашення поточних зобов'язань за умови своєчасного здійснення розрахунків з дебіторами незадовільний.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності дозволяє визначити частку короткострокових зобов'язань, що підприємство може погасити найближчим часом, не чекаючи оплати дебіторської заборгованості й реалізації інших активів. Теоретично значення коефіцієнта вважається достатнім, якщо воно перевищує 0,2-0,3. На практиці він склав 0,027, проте не можна відразу робити негативні висновки про можливості підприємства негайно погасити свої борги, тому що мало ймовірно, щоб всі кредитори підприємства одночасно пред'явили б йому свої вимоги. У той же час, занадто високе значення показника абсолютної ліквідності свідчить про нераціональне використання фінансових ресурсів. Коефіцієнт автономії (коефіцієнт концентрації власного капіталу) характеризує частку коштів, вкладених власниками підприємства в загальну вартість майна. Розрахунок коефіцієнта автономії показав, що він у два рази менший.

Коефіцієнт фінансової стабільності, який має бути більший, ніж 0,5, становить 0,393, що вказує на достатньо високий рівень фінансового ризику. Коефіцієнт забезпеченості власними коштами, який характеризують фінансову стійкість підприємства, на порядок нижчий,

оскільки оптимальним вважається результат, коли значення показника становить більше 0,1. Коефіцієнт маневреності власних коштів характеризує ступінь мобільності використання власного капіталу, має бути не менше 0,2, фактичне значення вдвічі менше.

Прибутковість активів виконує роль сукупного критерію оцінки ефективності використання ресурсів. В той же час це головний критерій оцінки діяльності структурних підрозділів. Він дещо менший середньогалузевого, який становить 12%. Проте інші показники прибутковості досить низькі, особливо – реалізації продукції.

Показники ефективності виробництва демонструють рівень використання виробничого потенціалу як середній. Продуктивність праці дещо нижча середньогалузевого показника. Фондоозброєність та фондовіддача відповідає середньогалузевому показнику. Стоїть гостра потреба оновлення основних засобів підприємства та впровадження нових технологій, оскільки коефіцієнт зносу високий. Матеріаловіддача, яка характеризує вихід продукції на 1 грн. матеріальних витрат, низька.

Для характеристики другої групи показників використаємо такі дані підприємства. Загальна площа лісів: 27770,6 га. Структура лісів за породним складом: сосна: 17051 га, дуб червоний: 72,7 га, дуб звичайний: 2166,1 га, осика: 169,2 га, ялина європейська: 88,2 га, береза повисла: 442,2 га, інші деревні породи: 2786,3 га, вільха чорна: 4994,9 га. Структура лісів за стиглістю: молодняки – 5422,2 га, середньовікові – 14928 га, пристигаючі – 5775,9 га, стиглі і перестійні – 1644,5 га. Площа підліску: 2340,6 га. Площа розрахункової лісосіки: 193,9 га. Площа лісозаготівель у межах розрахункової лісосіки: 193,3 га. Площа штучного лісовідновлення на вирубках: 90,0 га. Обсяги лісозаготівель: 40,2 тис.куб.м. Обсяги вивозки з лісосіки: 36,1 тис.куб.м. Обсяги використання деревини, відведеної у рубку: 31,3 тис.куб.м. Обсяги переробки заготовленої деревини: 20,9 тис.куб.м. Обсяги переробки вторинних лісових ресурсів: 59,0 т. Площа лісосіки: 193,9 га. Площа очистки лісосік від порубочних залишків: 193,3 га. Площі штучного регулювання породного складу лісів: 96,5 га. Площа санітарних рубок: 28,4 га. Площі протипожежних бар'єрів різних типів: 5,3 га. Площа суцільних вирубок: 26,1 га. Площа несучільних вирубок: 167,2 га. Площа еродованих ґрунтів у межах лісосіки: 2,9 га. Площа ділянок лісу, що мають природоохоронне значення: 1948,3 га. Площа ділянок лісу, що мають культурно-історичне значення: 29,6 га. Площа ділянок лісу, що мають статус особливих територій: 705,6 га.

Показники невиснажливості лісокористування досить високі, проте доцільно підвищити показник відновлення лісів. Підприємство раціонально використовує лісосіку, проте показник переробки вторинних лісових ресурсів і продуктів побічного лісокористування вкрай низький. Досить високі показники лісоохоронної діяльності, зокрема, ступінь очистки лісосік від порубочних залишків та переходу на несучільні рубки. Невисокою є частка ділянок лісу, що охороняються, мають статус особливих територій у загальній площі лісів.

Отримані результати, згідно прийнятої шкали, свідчать, що рівень економічної безпеки – прийнятний, екологічної – нормальний, сукупний показник відповідає прийнятному рівню еколого-економічної безпеки.

Висновки. Оцінку еколого-економічної безпеки підприємства здійснено на основі авторської методики. Розрахунок показників економічної та екологічної стійкості показав, що стан підприємства задовільний. Проте виявлено негативні моменти, які свідчать про слабкі сторони в системі управління еколого-економічною безпекою підприємства, а саме: низькі показники сприяння природному лісовідновленню (попередньому за рахунок збереження підросту; наступному за рахунок обнасінення виробок); показник штучного лісовідновлення на вирубках; показники переробленої деревини від обсягу заготовленої та переробки вторинних лісових ресурсів і продуктів побічного лісокористування. Нижчі норми показники лісоохоронної діяльності: показник переходу від суцільних до несучільних рубок лісу, показник застосування на лісосічних роботах технологічних процесів і технічних засобів, що виключають ерозійні та інші негативні процеси, показник збереження ділянок лісу, що мають особливе природоохоронне і культурно-історичне значення та мають статус особливих територій.

Інструментом, що дозволить вчасно виявляти деструктивні тенденції та закласти в основу діяльності найбільш раціональні методи збалансування економічних та екологічних інтересів може стати система моніторингу еколого-економічної безпеки лісогосподарських підприємств. Це постійне спостереження та контроль за ходом технологічних, організаційно-економічних та інституціонально-регулюючих процесів з метою досягнення балансу суспільних, екологічних та економічних інтересів. Основними напрямками діяльності і очікуваними результатами мають бути: економія витрат і ресурсів завдяки раціональному використанню матеріалів, води, енергії, вторинній переробці, скороченню викидів шкідливих речовин, що дозволяє уникнути штрафів та стягнень; покращення якості продукції, оскільки є безпосередній зв'язок між дотриманням принципів екологічної політики та покращенням якості продукції, завдяки її відповідності екологічним стандартам ISO 14000; розширення ринків збуту продукції і приваблення споживачів, які вимагають від виробників екологічно безпечної продукції та послуг. Для виробників вихід на нові ринки збуту, особливо у розвинених країнах, є неможливим без дотримання екологічних стандартів; впровадження інновацій, екологічно чистих технологій, безвідходного виробництва.

Література

1. Іванов В. Л. Управління економічною стійкістю підприємств (на прикладі підприємств машинобудівного комплексу) : монографія / В. Л. Іванов. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. – 268 с.
2. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство [монографія] : За ред. В. М. Геєця. – Х. : ВД “Інжек”, 2006. – 240 с.

3. Артюшок В. С. Критерії відповідності діяльності лісогосподарських підприємств стратегічній цілі в умовах сталого розвитку / В. С. Артюшок // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер : Економіка. – 2012. – Вип. 19. – С. 95–98.

References

1. Ivanov, V. L. (2005). *Upravlinnya ekonomichnoyu stijkisty pidpry'emstv (na pry'kladi pidpry'emstv mashy'nobudivnogo kompleksu) [Management of economic stability of the enterprise (for example, machine-building enterprises)]*. Lugans'k: Vy'd-vo SNU im. V. Dalya [in Ukrainian].
2. Geyec, V. M. (2006). *Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky: derzhava, region, pidpry'emstvo. [Modeling of economic security: state, region, enterprise]* Kharkiv. VD "Inzhek" [in Ukrainian].
3. Artyushok, V. S. (2012). *Kry'teriyi vidpovidnosti diyal'nosti lisogospodars'ky'x pidpry'emstv strategichnij cili v umovax stalogo rozvy'tku [Criteria forestry enterprises of strategic objectives in terms of sustainable development]*. *Naukovi zapysky` Nacional'nogo universy'tetu «Ostroz'ka akademiya»*. Ser. : *Ekonomika. – Scientific Proceedings of the National University "Ostroh Academy"*. Ser: *Economy*. 19, 95–98 [in Ukrainian].

Abstract

Cherchyk A.

The assessment of ecological-economical safety of the forestry enterprise

In article methodical approaches to an assessment of ecological-economical safety of the forestry enterprise are proved. The essence of ecological-economical safety is defined, the technique of an assessment of ecological-economic safety of the forestry enterprise on materials of SE «Lyuboml'sky LH» is developed and approved; the strategic directions of providing ecological-economical safety of the investigated enterprise are defined.

УДК 338.4:005.934:502

МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Черчик Л.М.

У статті обґрунтовано концептуальні основи формування менеджменту якості навколишнього середовища, яке трактується як сукупність принципів, методів, засобів, форм та інструментів управління процесами використання елементів довкілля з метою забезпечення екологічної безпеки, підвищення продуктивності та ефективності їх віддачі та формування моделі майбутнього стану. Визначено суб'єкт, об'єкт, предмет, основоположні принципи, мету та цілі функціонування.

Постановка проблеми. Більшість сучасних соціально-економічних та екологічних викликів обумовлені кризою відносин у системі «суспільство – природа». Збільшення чисельності населення, обсягів споживання товарів і послуг, призвели до виснаження природних ресурсів; надмірне антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище (НПС) обумовило деградацію екосистем. Залишаються актуальними питання продовольчої безпеки, бідності та високого рівня стратифікації суспільства у багатьох країнах. Загострюється проблема зміни клімату, чистої води та повітря, значного погіршення умов життя.

Зазначене вкрай актуальне і для України, оскільки перед нашим суспільством постали загрози не лише техногенного, економічного характеру, а й свободи, національної незалежності та єдності. Політична нестабільність унеможливило прийняття та реалізацію стратегічних рішень, вироблення єдиного курсу розвитку. Зазначене впливає на рівень та умови життя людей, їх здоров'я, можливості розвитку.

Нині дедалі очевиднішою стає необхідність акумуляції інтелектуальних зусиль людства для формування нової парадигми його існування в умовах неантагоністичного саморозвитку та співіснування з оточуючим світом, підпорядкування економічних інтересів інтересам екологічної доцільності та соціальної відповідальності складовою якої може стати менеджмент якості навколишнього середовища.

Аналіз досліджень і публікацій. В умовах зростання інтеграційних процесів проблема якості набуває визначального значення. Це стосується якості товарів і послуг, ресурсів і умов навколишнього природного середовища, життєвого середовища людей, комфорту, санітарно-гігієнічної, екологічної, техногенної, економічної безпеки.

Вагомий внесок розробку теоретико-методичних підходів до обґрунтування систем управління якістю зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені як О. Аристов, Л. Басовський, С. Бондаренко, Е. Векслер,

А. Гличев, Едвардс У. Демінг, Джозеф М. Джуран, К. Ісікава, П. Калита, В. Кісліцин, В. Лапідус, Д. Лойко, С. Майерс, Е. Векслера О. Момот, В. Окрепілов, Л. Шамаєва, М. Шаповал, Армандо В. Фейгенбаум та ін. Авторами досліджено поняття якості, методи її аналізу та оцінки, методологічні основи управління якістю, принципи формування та удосконалення системи управління якістю підприємств та організацій на основі використання стандартів ISO серії 9000 та ін. Едвард Демінг писав, що на 85% вирішення проблеми якості залежить не від людей, а від самої системи управління якістю.

Аналіз історичного розвитку систем управління якістю дозволяє зробити висновок про те, що відбуваються зміни акцентів «продукт – технології – екологічність – безпечність», що призвело до формування інтегрованих систем управління (менеджменту) якістю на підприємствах та у різних сферах діяльності. На мікрорівні система менеджменту якості розглядається як засіб або інструмент досягнення цілей розвитку підприємства, забезпечення його конкурентоспроможності у мінливому, динамічному та агресивному середовищі, де все більшого значення набувають екологічні обмежувальні чинники. Вчені вказують на необхідність переходу від управління природоохоронною діяльністю до комплексного економіко-екологічного управління і на макрорівні, оскільки все більшого значення набуває якість території, територіальної еколого-економічної системи будь-якого рівня [1, с. 36-96].

Мета дослідження – обґрунтувати концептуальні основи формування менеджменту якості навколишнього середовища, визначити його суб'єкт, об'єкт, предмет, основоположні принципи, мету та цілі функціонування.

Виклад основного матеріалу. Україна поставила за мету інтегруватися у Європейський Союз, а це передбачає виконання певних вимог. У ЄС сформовано понад 300 правових актів (конвенції, директиви, постанови, правила та рекомендації), які визначають його екологічну політику.

Екологічне законодавство ЄС забезпечує: суворий контроль за викидами від автотранспорту, небезпечними хімічними речовинами в споживчих товарах, рух відходів, контроль за небезпечними речовинами та препаратами і т. д.; контроль за діяльністю, виробничими процесами, які впливають на навколишнє середовище або здоров'я людини; охорону якості навколишнього середовища. Визначені процедури та процесуальні права щодо оцінки впливу проектів та видів діяльності на навколишнє природне середовище. Зокрема, в країнах ЄС діє директива «Оцінка впливу деяких державних і приватних проектів господарської діяльності на навколишнє середовище», відповідно до якої така оцінка обов'язкова для проектів, які можуть мати негативний вплив на навколишнє середовище. Реалізується стратегія «Integrated Product Policy (IPP)» (Комплексна політика продукту), метою якої є сприяння розвитку ринку екологічно чистих продуктів. Господарська діяльність здійснюється згідно стандартів.

Відповідно до цього в Україні відбуваються процеси створення і впровадження інтегрованих систем управління якістю (ДСТУ ISO 9001, ДСТУ ISO 14000, OHSAS 18000), які відповідають вимогам міжнародних стандартів. Це є умовою для сталого розвитку підприємств, їх виходу і просування на міжнародні ринки, оскільки відповідність стандартам та наявність сертифікованих систем управління якістю підвищує довіру зі сторони інвесторів і потенційних споживачів.

В Україні існує достатньо розвинене екологічне право, створена відповідна інституційна структура. Впроваджені положення про екологічний моніторинг та екологічне прогнозування.

Проте важливо, щоб досвід ЄС використовувався і реалізовувався на практиці. Низка положень відображалась у стратегіях, програмах та проектах розвитку, зокрема гучних документах – «Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003 – 2015 роки», «Шляхом європейської інтеграції», «Назустріч людям», «Національна концепція впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні», які не були реалізовані.

Попри все, зазначене можна розглядати як передумови формування менеджменту якості навколишнього середовища, який може використовуватись на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Менеджмент якості докілья можна розглядати як сукупність принципів, методів, засобів, форм та інструментів управління процесами використання елементів довкілля з метою забезпечення екологічної безпеки, підвищення продуктивності та ефективності їх віддачі та формування моделі майбутнього стану. Як будь-яка система він має суб'єкт, об'єкт, предмет, основоположні принципи, мету та цілі функціонування (рис. 1).

Об'єктом менеджменту якості навколишнього середовища (МЯНС) є його окремі елементи або просторово визначені екологічні системи. Оскільки вони перебувають у постійному розвитку, які під дією об'єктивних і суб'єктивних чинників змінюються, то може змінюватись і бажаний стан цих систем.

Суб'єктами менеджменту якості докілья є органи державного, регіонального управління, місцевого самоврядування, громадські організації, керівництво підприємств, діяльність яких має свій зміст та сферу застосування.

Предметом МЯНС є оптимізація суспільних відносин та відносин в системі «суспільство – природа» щодо використання елементів довкілля, складних екосистем, їх збереження та відтворення.

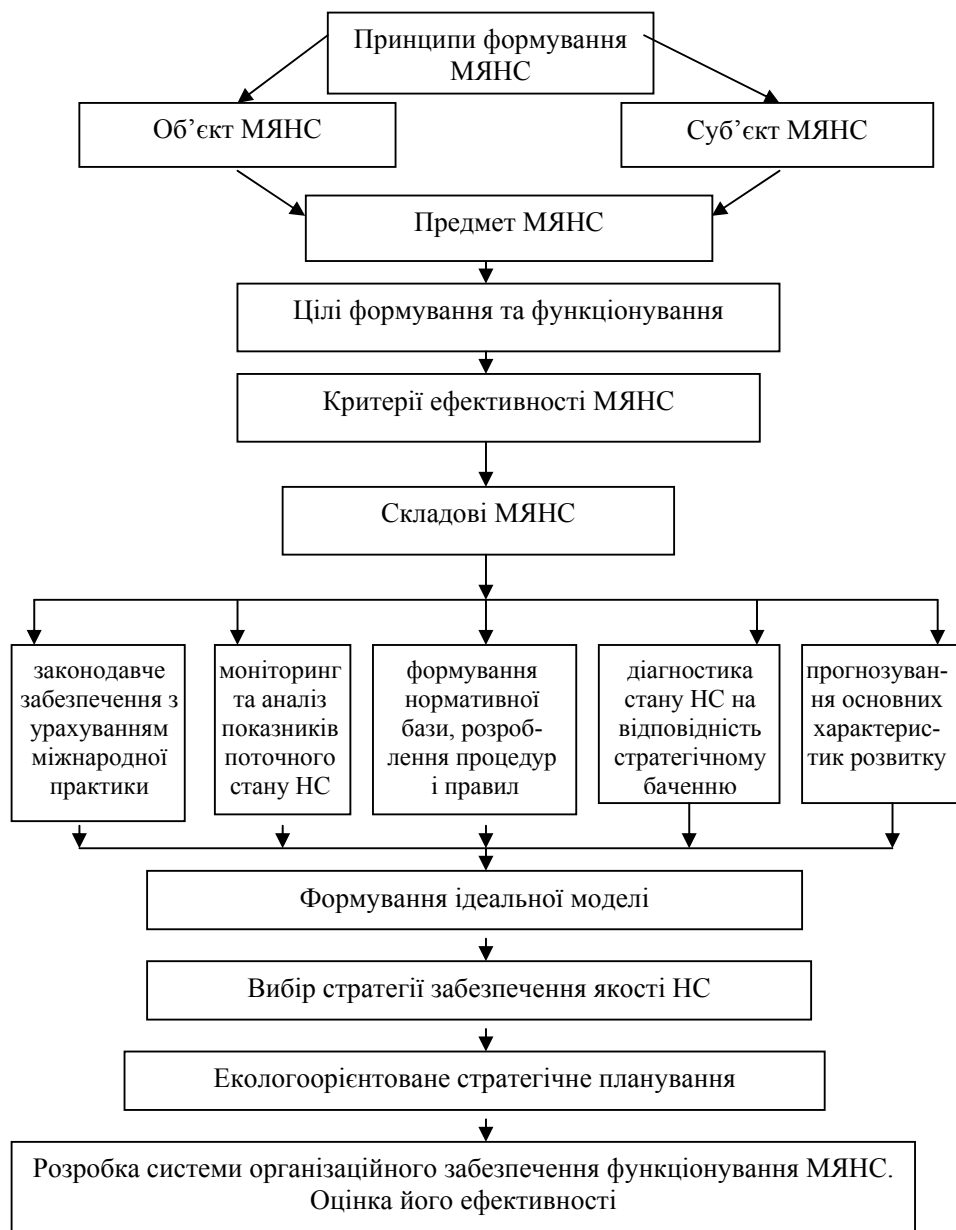

Рис. 1. Система менеджменту якості навколишнього середовища

На нашу думку, формування та функціонування МЯНС має здійснюватись на основі таких принципів: єдності та оптимального співвідношення в системі «суспільство – природа»; екологічної орієнтованості економічної діяльності, збалансованого розвитку екосистем; комплексності використання природного потенціалу територій з урахуванням їх здатності до самовідновлення; пріоритету суспільних інтересів над приватними; рівноважного врахування екологічних, соціальних, економічних обмежень або пропорційності розвитку суспільних та природних систем; превентивності як запобігання, недопущення деградації екосистем [2].

Критеріями ефективності формування та функціонування МЯНС є: задовільний стан здоров'я сучасних і наступних поколінь населення країни; безпека життєдіяльності; належний рівень екологічної свідомості та відповідальності громадян; екологічність виробництва; збереження самовідновлюваних властивостей та асиміляційного потенціалу біосфери.

Основними цілями менеджменту якості навколишнього середовища є:

- забезпечення екологічної безпеки всіх сфер життєдіяльності;
- створення екологічних передумов для переходу до сталого розвитку, насамперед на екологічно депресивних та густонаселених територіях;
- екологічне оздоровлення та відтворення порушених екосистем;
- збереження та розширення біологічного та ландшафтного різноманіття;
- узгодженість міжнародних стандартів, регламентів системного екологічного управління;
- формування та розвиток корпоративних систем екологічного управління;
- упровадження інтегрованої системи менеджменту якості довкілля на макро-, мезо-, макрорівні;
- застосування стратегічного підходу як основи розвитку;
- організаційна реструктуризація системи управління НПС;
- формування ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення системи МЯНС.

МЯНС як специфічний вид діяльності включає:

- 1) законодавче забезпечення з урахуванням міжнародної практики;
- 2) формування нормативної бази, розроблення процедур і правил;
- 3) розробку системи організаційного забезпечення;
- 4) моніторинг та аналіз показників поточного стану НС;
- 5) діагностика стану НС на відповідність стратегічному баченню;
- 6) прогнозування основних характеристик розвитку;
- 7) формування ідеальної моделі;
- 8) вибір стратегії забезпечення якості НС;
- 9) екологоорієнтоване стратегічне планування;
- 10) вибір інструментів досягнення цілей (бажаного стану) та реалізації стратегії;
- 11) організація реалізації стратегії;

- 12) контроль;
- 13) корегуючи дії;
- 14) оцінка ефективності системи МЯНС.

Система планування покликана встановити бажаний і потенційно досяжний стан об'єкта мянс і визначити способи досягнення цього стану.

Реалізація функції організації передбачає:

- формування інститутів та інструментів МЯНС, які доповнюють діючу систему управління соціально-економічним розвитком та навколишнім природним середовищем;
- внесення коректив в систему територіальний управління соціально-економічним розвитком;
- удосконалення нормативно-правової бази управління на всіх рівнях;
- розробка та впровадження ефективних стандартів якості НС та важелів впливу щодо забезпечення їх дотримання.

Загально визнаним, ефективним інструментом є контролінг [1]. Його можливості та ефективність визначатимуть застосовувані правила та процедури, розроблені на основі природоохоронних законів та стандартів а також усвідомлена і цілеспрямована діяльність щодо впровадження контролінгу, істотна модифікація методології контролінгу стосовно нової сфери його використання.

Найменш розробленою та дієвою з функцій мянс є мотивація до природоохоронної діяльності та забезпечення якості довкілля, що вимагає розробки та реалізації ефективних важелів впливу, посилення ролі екологічної освіти та культури, відповідальності на кожному ієрархічному рівні управління.

Отже, систему менеджменту якості довкілля доцільно розглядати як дієвий інструмент забезпечення екологічної безпеки, людського розвитку, якості життя населення країни.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Тким чином, у статті обґрунтовані основні положення менеджменту якості навколишнього середовища, які полягають у розкритті його сутності, визначенні предмета, об'єкта, суб'єкта, принципів, критеріїв ефективності функціонування, використання процесного підходу дало можливість визначити основні складові МЯНС (законодавче забезпечення; формування нормативної бази, процедур, правил; організаційне забезпечення; моніторинг та аналіз показників поточного стану НС; діагностика стану НС на відповідність стратегічному баченню; прогнозування основних характеристик розвитку; формування ідеальної моделі; вибір стратегії забезпечення якості НС; екологоорієнтоване стратегічне планування; вибір інструментів досягнення цілей (бажаного стану) та реалізації стратегії; організація реалізації стратегії; контроль; корегуючи дії; оцінка ефективності системи МЯНС).

Принциповим є те, що в менеджменті якості навколишнього середовища, розвиток різних об'єктів розглядається як функціонування

складних соціо-еколого-економічних територіальних систем, що обумовлює необхідність оптимізації економічних, соціальних, технологічних і природних процесів, які відбуваються в єдиному середовищі на певній території. Тому необхідна зміна суспільних пріоритетів розвитку для забезпечення якості життя населення в екологічнобезпечному, в першу чергу, природному середовищі.

Отримані результати можуть слугувати основою для обґрунтування та прийняття управлінських рішень керівниками підприємств, органами місцевого самоврядування та держави щодо безпечного розвитку особистості, населення, економіки, екосистем різного рівня.

Література

1. Хумарова Н. І. Екологоорієнтоване стратегічне планування розвитку територій / Н. І. Хумарова. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. – 408 с.
2. Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні : монографія / Л. М. Черчик. – Луцьк : ЛДТУ, 2006. – 352 с.

References

1. Khumarova, N. I. (2011). *Ekolohooriientovane stratehichne planuvannia rozvytku terytorii [Ecologically strategic development planning]*. Odesa : IPREED NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
2. Cherchyk L. M. (2006) *Formuvannia rynkovykh vidnosyn u rekreatsiinomu pryrodokorystuvanni [Formation of market relations in recreational nature]*. Lutsk : LDTU. [in Ukrainian].

Abstract

Cherchyk L.

Management of environmental quality

In the article designed the conceptual basis for the formation of management of environmental quality, which is treated as a set of principles, methods, tools, forms and tools of process management using elements of the environment to ensure environmental safety, productivity and efficiency of their return and formation model of the future state. Determined subject, object, subject, basic principles, goals and objectives of the operation.

АВТОРИ ЗБІРНИКА

Андерсон Н.В. - кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Андрєєва Н.М. – доктор економічних наук, головний науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Анненцева О.В. - провідний інженер, ІПРЕЕД НАН України

Бойко М.О. – аспірант, ІПРЕЕД НАН України

Бондаренко С.А. – кандидат економічних наук, ІПРЕЕД НАН України, докторант

Булишева Д.В. – молодший науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Воротников В.А. – начальник сектору патентних досліджень та експертизи ДП «КБ Південне», м.Дніпропетровськ

Горячук В.Ф. – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Горячук О.В. – аспірант, ІПРЕЕД НАН України

Гончаренко О.С. – асистент кафедри економіки підприємств, Начальник відділу по роботі з іноземними студентами Одеський національний політехнічний університет

Дем'яненко С.Г. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки природокористування, Одеський державний екологічний університет

Дуков Д.Ф. – аспірант кафедри європейської інтеграції, ОРІДУ НАДУ

Дишкантюк О.В. – кандидат технічних наук, доцент, декан факультету Інноваційних технологій харчування, ресторанно-готельного і туристичного бізнесу, Одеська національна академія харчових технологій

Єрмоленко Є.О. – начальник самостійної науково-дослідної лабораторії стратегічного планування і маркетингу ДП «КБ Південне», м.Дніпропетровськ

Єрмоєнко Ю.І. – провідний інженер, ІПРЕЕД НАН України

Жавнерчик О.В. – кандидат економічних наук, кафедра менеджменту природоохоронної діяльності, Одеський державний екологічний університет

Жихарєва А.А. – аспірант, ІПРЕЕД НАН України

Золотов В.І. – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Каламан О.Б. – кандидат економічних наук, доцент, в.о.директора ННІПЕіМ ім.Г.Е. Вейнштейна, доцент кафедри менеджменту і логістики, Одеська національна академія харчових технологій

Карпенко Г.Ю. – аспірант, ІПРЕЕД НАН України

Картишев Д.В. – аспірант, ІПРЕЕД НАН України

Кириленко О.М. - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств, НАУ, м. Київ

Коваль В.В. - доктор економічних наук, доцент, Одеський інститут фінансів УДУФМТ

Корецький Є.П. – інженер, завідувач гідрологічного відділу Каховської гідрометеорологічної обсерваторії

Куруцова Е.С. – начальник відділення Південного регіонального Департаменту ПАТ «Банк Восток»

Лайко О.І. - доктор економічних наук, заст. завідувача відділу міжрегіонального економічного розвитку Українського Причорномор'я

Лисюк В.М. – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу ринкових механізмів і структур, ІПРЕЕД НАН України

Мартієнко А.І. – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу економічного регулювання природокористування, ІПРЕЕД НАН України

Нікола С.О. - аспірантка, кафедра менеджменту та математичного моделювання ринкових процесів, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Нікішина О. В. - доктор економічних наук, старший науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Нічітайлова М.С. – молодший науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Нічітайлова Н.С. - старший викладач, Одеський Національний університет ім. І.І. Мечникова

Носачов І.Ю. – аспірант, ІПРЕЕД НАН України

Носова Н.І. – провідний інженер, ІПРЕЕД НАН України

Обухов Є.В. - доктор економічних наук, професор, академік МАНЕБ

Осинов В.М. – доктор економічних наук, професор, старший науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Петренко К.Ю. – здобувач наукового ступеня кандидата наук, ІПРЕЕД НАН України

Познанська І.В. - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України, докторант

Рубель О.Є. – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Садченко О.В. - доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Сараєва І.М. - кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Серов О.О. – аспірант, ІПРЕЕД НАН України

Сотник І.М.- доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та бізнес-адміністрування, Сумський державний університет

Тихонова І.М. - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Одеський торгово-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Тараканов М.Л. - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, ІПРЕЕД НАН України

Хумарова Н.І. – доктор економічних наук, старший науковий співробітник вчений секретар, ІПРЕЕД НАН України

Хумаров О.А. – кандидат економічних наук, начальник відділу міжнародного співробітництва, Одеський національний політехнічний університет

Черчик А.О. – аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Черчик Л.М. - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Чехович З.В. – провідний інженер, ІПРЕЕД НАН України

ЕКОНОМІЧНІ ІННОВАЦІЇ

Збірник наукових праць

Випуск № 61

Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень НАН України
Французький бульвар, 29, м.Одеса-44, 65044, Україна
тел.: (048)722-29-05, 722-66-74, 725-40-25
e-mail: iprei@odessa.ukrtel.net
www. impeer.od.ua
www. ei.impeer.od.ua

Підписано до друку 02.02.2016
Формат 70x100/16. Папір Офс.
Ум. арк. 23,56. Наклад 300 примірників.

Видання та друк: ФОП Грінь Д.С.,
73033, м. Херсон, а/с 15
e-mail: dimg@meta.ua
Свід. ДК № 4094 від 17.06.2011